

Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет

Збірник матеріалів конференції

**VIII Усеукраїнській науково-практичній конференції
молодих вчених, аспірантів та студентів
"Соціально-психологічні технології розвитку
особистості"**

07 квітня 2023 року

Херсон - Івано-Франківськ
2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Збірник матеріалів конференції

VIII Усеукраїнської науково-практичної конференції

молодих вчених, аспірантів та студентів

«Соціально-психологічні технології розвитку особистості»

7 квітня 2023 року

Херсон – Івано-Франківськ –2023

УДК159.923:001.895

*Затверджено відповідно до рішення вченої ради
Херсонського державного університету (протокол від 24.04.23 р. №11)*

Рецензенти:

Дроздов О.Ю., доктор психологічних наук, доцент кафедри загальної, вікової та соціальної психології імені М.А. Скока Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка.

Чугусьва І.Є., кандидатка психологічних наук, доцентка кафедри психології, філософії та гуманітарних наук Миколаївського національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова.

Члени редакційної колегії:

Коллі-Шамне А.В. – докторка психологічних наук, професорка; **Крупник І.Р.** – кандидат психологічних наук, доцент кафедри; **Попович І.С.** – доктор психологічних наук, професор; **Тавровецька Н.І.** – кандидатка психологічних наук, доцентка; **Танасійчук О.М.** – кандидатка психологічних наук, доцентка кафедри.

Соціально-психологічні технології розвитку особистості: Зб.наук праць за матеріалами VIII Усеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів «Соціально-психологічні технології розвитку особистості» (м. Херсон, 07 квітня 2023 р.) [Електронний ресурс] /ред.колегія: І.Р. Крупник, І.С. Попович, Н.І. Тавровецька, О.М. Танасійчук (відп. За випуск) та ін. Херсон: Херсон–Івано-Франківськ: ХДУ. 2023. 327 с.

ISBN 978-617-7090-84-6

У збірнику представлено матеріали VIII Усеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів «Соціально-психологічні технології розвитку особистості», що відбулась 07 квітня 2023 року у Херсонському державному університеті. Розкрито актуальні питання соціально-психологічної адаптованості особистості; психологічні аспекти соціалізації особистості в онтогенезі; соціокультурні та етнічні особливості у становленні та розвитку особистості; психологічні чинники формування та функціонування масової свідомості; психологічні технології підтримки життєдіяльності та розвитку ресурсів індивідуальних і колективних суб'єктів в умовах суспільних трансформацій; питання психологічної корекції та реабілітації осіб, які перебувають в умовах суспільних змін; психологічне забезпечення інноваційних технологій в освіті. Видання розраховане на студентів, аспірантів, докторантів, науковців і викладачів психологічних факультетів закладів вищої освіти, шкільних психологів та психологів-практиків.

Відповідальність за зміст поданого матеріалу несуть автори.

ISBN 978-617-7090-84-6

© ХДУ, 2023

ЗМІСТ

Соціальна компетентність і соціально-психологічна адаптованість особистості. Соціально-психологічні процеси в малих групах

<i>Баришнікова В. В.</i> ВПЛИВ РЕПРОДУКТИВНИХ УСТАНОВОК НА РОЗЛАДИ НАСТРОЮ ВАГІТНИХ ЖІНОК.....	9
<i>Баищецька А. В.</i> ГІБРИС-СИНДРОМ ЯК КОПІНГ-СТРАТЕГІЯ КЕРІВНИКІВ.	15
<i>Галиченко Ю. М.</i> ВПЛИВ ОСОБИСТІСНОЇ ГНУЧКОСТІ НА РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ.....	19
<i>Гуденко К. О.</i> МОТИВИ І МОТИВАЦІЯ СТВОРЕННЯ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї.....	23
<i>Дузінкевич Т. І.</i> ЧИННИКИ ВИРОБНИЧИХ КОНФЛІКТІВ ВІДДАЛЕНО ПРАЦЮЮЧИХ СПІВРОБІТНИКІВ.....	27
<i>Котух О.В.</i> ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЯК ВАЖЛИВИЙ ПОКАЗНИК АДАПТАЦІЇ В НОВУ ГРОМАДУ.....	33
<i>Лебідь О. С.</i> ВПЛИВ СТИЛІВ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ НА СХИЛЬНІСТЬ ПІДЛІТКІВ ДО НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ.....	37
<i>С'єдіна А. А.</i> ВПЛИВ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ НА ШИРОТУ МУЗИЧНИХ СМАКІВ.....	42

Масова свідомість, чинники її формування та впливу

<i>Авраменко Л. І.</i> ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ЖІНОК НА ПРОЦЕС КУПІВЛІ ТОВАРУ: РЕЗУЛЬТАТИ ПІЛОТАЖНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	47
<i>Демченко О. А.</i> ДИТЯЧІ СТРАХИ, ЇХ ПСИХОДІАГНОСТИКА.....	51
<i>Єфанов М. О.</i> ПРАКТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ОБРАЗУ БІЙЦЯ ЗСУ, ЯКИЙ ФОРМУЄТЬСЯ ГРОМАДЯНСЬКИМ НАСЕЛЕННЯМ УКРАЇНИ.....	54
<i>Лисенко Ю.О.</i> ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРИЙНЯТТЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ.....	60
<i>Лобортас В. М.</i> ВПЛИВ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ НА МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТІВ.....	64
<i>Мешкова С. М.</i> ВПЛИВ ҐЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ХАРАКТЕР МІЖОСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ МОЛОДОЇ СІМ'Ї.	68

<i>Миколюк Д.О.</i> КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ЧИННИК БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСІБ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ.....	73
<i>Негруца Т.В.</i> СТРАТЕГІЇ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ СІМ'Ї.....	78
<i>Палагнюк О. В.</i> ВІЛЬНИЙ АСОЦІАТИВНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ ЯК ЗАСІБ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ СОЛІДАРНОСТІ СЕРЕД УКРАЇНЦІВ.....	83
<i>Перязєва В. К.</i> ДО ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНИХ БАР'ЄРІВ СПІЛКУВАННЯ ВИКЛАДАЧІВ ТА СТУДЕНТІВ В ОНЛАЙН-ПРОСТОРІ.....	91
<i>Рябчук Р. О.</i> РОЛЬ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ СПОРТСМЕНІВ КОМАНДНИХ ВИДІВ СПОРТУ У ДОСЯГНЕННІ ПЕРЕМОЖНОГО РЕЗУЛЬТАТУ.....	95
<i>Савенко А. О.</i> ПСИХОЕМОЦІЙНІСТЬ ТА КОМУНІКАТИВНІСТЬ У РОДИНІ СЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ.....	100
<i>Торбач М. Ю.</i> КОЛІР ОДЯГУ ЯК ЧИННИК САМОСТАВЛЕННЯ КУПІВЕЛЬНИКІВ У КОНТЕКСТІ FASHION-ІНДУСТРІЇ.....	104

Особистість в критичних ситуаціях життєдіяльності

<i>Зайцева О. В.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	111
<i>Зінов'єва Т. Г.</i> ПРАКТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	117
<i>Кіріченко Д. І.</i> ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТРАВМАТИЗАЦІЇ ЯК НАСЛІДКУ ВІЙНИ.....	121
<i>Мілютіна К. Л.</i> ВИКОРИСТАННЯ НАРАТИВНОЇ ПСИХОТЕРАПІЇ В РОБОТІ З БІЖЕНЦЯМИ ТА ВПО.....	127
<i>Пономаренко І. О.</i> ОСОБЛИВОСТІ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ.....	131
<i>Ракітіна В.М.</i> ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАКЦІЇ НА СТРЕС.....	135
<i>Свиридова Ю. В.</i> РОЛЬ РІЗНИХ ФОРМ ВІРИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕСУРСНОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....	139
<i>Смешко К. О.</i> ГУМОР ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ.....	143
<i>Трубіна І. М.</i> КРИЗОВА ІНТЕРВЕНЦІЯ ЯК МЕТОД СТАБІЛІЗАЦІЇ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ У ВОЄННИЙ ЧАС.....	148

**Інноваційні технології дослідження, розвитку та вдосконалення
особистості**

Кукса Ю. В. ХАРАКТЕРИСТИКА ПОБУДОВИ МІЖОСОБИСТІСНОЇ
ВЗАЄМОДІЇ СТУДЕНТАМИ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ РІЗНОЇ
СТАТІ.....153

Лавренко С. А. СУЧАСНИЙ ПСИХОЛОГ У ЦИФРОВОМУ
ПРОСТОРІ:ОСОБЛИВОСТІ ВЕБ-ДИЗАЙНУ САЙТІВ З
ПСИХОЛОГІЇ.....159

Назаренко Н. М. ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ УЯВЛЕНЬ СТУДЕНТІВ ПРО
ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ.....165

Смирнова А. В. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ОБРАЗУ «Я», САМООЦІНКИ ТА
ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ
ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ.....170

Психологічні аспекти соціалізації особистості в онтогенезі

Алипенко В. Є. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ
ЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ.....175

Бахута Г. М. ВПЛИВ САМООЦІНКИ НА САМОТНІСТЬ В
ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....180

Бочелюк В. Й., Панов М. С. ПСИХОЛОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ В
РЕАБІЛІТАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ.....187

Бромарецька Д. О. ДІАГНОСТИКА ПРОФЕСІЙНОГО
САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ.....193

Відніченко Л. І. ПРОБЛЕМА ПСИХІЧНОЇ ДЕПРИВАЦІЇ ДІТЕЙ,
ЯКІ ЗАЛИШИЛИСЬ БЕЗ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ.....197

Гаврилова Ю. О. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК САМООЦІНКИ ЖІНКИ ТА
ОСОБЛИВОСТЕЙ СІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ.....203

Єрмакова К. Д. ПСИХОЛОГІЧНІ ЗМІСТОВІ ПАРАМЕТРИ НАРЦИСІЗМУ
ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ.....207

Зливков В. Л., Лукомська С. О. ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ
МІЛІТАРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....213

Клочан М. В. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ І ФОРМУВАННЯ ПАМ'ЯТІ У
ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....217

Коковіхіна О. С. ОНТОГЕНЕЗ І САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ: ФАКТОР
БІОЛОГІЧНОГО ВІКУ.....223

Корнієнко Г. П. ЗВ'ЯЗОК ОСОБИСТІСНОЇ ТРИВОЖНОСТІ ТА
РИГІДНОСТІ ОСІБ ІЗ СОЦІАЛЬНОЮ ФРУСТРОВАНІСТЮ.....228

<i>Короткіх Я. П.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ І ЖИТТЄВИХ ПЕРСПЕКТИВ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	232
<i>Кравців В. В.</i> АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ ДОВІРИ ЯК ПСИХОЛОГІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ.....	237
<i>Лазаренко А. О.</i> ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ВИБІР ШЛЮБНОГО ПАРТНЕРА В ПІЗНЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.	242
<i>Лобода Д. В.</i> ВИДИ ПРИВ'ЯЗАНОСТІ ТА ЇЇ ФУНКЦІЇ В ОСІБ ДОРОСЛОГО ВІКУ.....	245
<i>Максимюк С. А.</i> АНАЛІЗУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ ТА ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ.....	249
<i>Мозолевська С. Д.</i> ЧОМУ ЛЮДИ ГРАЮТЬ В НАСТІЛЬНІ ІГРИ.....	254
<i>Неманежина А.О., Федорова О.С.</i> ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	257
<i>Новікова К. С.</i> ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО МАТЕРИНСТВА СЕРЕД СУЧАСНИХ ЖІНОК.....	262
<i>Onufriieva L.A.</i> SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL POTENTIAL IN THE STRUCTURE OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF PERSONALITY OFFUTURE SPECIALISTS OF SOCIONOMIC PROFESSIONS.....	266
<i>Піскова Н.В.</i> ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБЛИВИХ ОСВІТНІХ ПОТРЕБ ДІТЕЙ З ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	270
<i>Пузиревська Я. В.</i> ФАКТОРИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ЦИВІЛЬНИМ ШЛЮБОМ.....	274
<i>Савченко Н. А.</i> ХАРАКТЕРИСТИКА ПІЗНАВАЛЬНОЇ СФЕРИ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ.....	278
<i>Седіна Л. В.</i> ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКІ ВІДНОСИНИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ.....	282
<i>Сич О. О.</i> МОТИВАЦІЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ.	288
<i>Сідельникова А. М.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВІВ ПОРУШЕНЬ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ СЕРЕД МОЛОДИХ ЖІНОК.....	295
<i>Степаненко О. О.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ВИЗНАЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ.....	299
<i>Трубаєва К. А.</i> ПСИХОЛОГІЧНА КОРЕКЦІЯ МОВЛЕННЯ ПОСЛЯ ІНСУЛЬТУ.....	306
<i>Фартушина В. В.</i> ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ І САМООЦІНКИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД.....	313
<i>Черевко О. В.</i> СЕКСУАЛЬНА ОСВІТА ЯК НЕОБХІДНІСТЬ.....	318

Шестерньова Т.С., Губа Н.О. ПСИХОЛОГІЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ПЕДАГОГАМ ПО КОРЕКЦІЇ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У РАННЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....321

СОЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ І СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОЦЕСИ В МАЛИХ ГРУПАХ

ВПЛИВ РЕПРОДУКТИВНИХ УСТАНОВОК НА РОЗЛАДИ НАСТРОЮ ВАГІТНИХ ЖІНОК

В.В. Баршнікова

КНП «Перинатальний центр м. Києва», barushnikovavv@gmail.com

Розлади настрою, такі як депресія та тривожність, можуть негативно впливати на здоров'я матері та майбутньої дитини: підвищити ризик передчасних пологів, затримати розвиток плода, а також спричинити погіршення стану здоров'я жінки після пологів. Згідно з базовими положеннями когнітивно-поведінкового підходу, в основі більшості емоційних проблем лежать дисфункціональні когніції, що викривлюють сприйняття реальності, породжують як важкі переживання, так і порушення поведінки. Це обґрунтовує **актуальність дослідження, мета якого** – виявлення взаємозв'язків між когнітивними стереотипами вагітних та їх емоційними станами.

Виклад основного матеріалу. Дослідження охопило 55 жінок з терміном вагітності від 22 до 38 тижнів. Вибірку склали слухачки курсів допологової підготовки КНП «Перинатальний центр м. Києва». Учасниці були поінформовані щодо мети діагностики та дали добровільну згоду на участь у дослідженні.

Для виявлення емоційних порушень використана Госпітальна шкала тривоги та депресії HADS (Hospital Anxiety and Depression Scale: A. S. Zigmond, R.P.Snaith, 1983), призначена для використання в умовах загальноомедичної практики. Методика складається з 14 тверджень, розподілених між двома субшкалами «Тривога» та «Депресія». Стосовно кожного пункту пропонується окрема 4-бальна шкала відповідей, яка відображує виразність тривожних або депресивних симптомів. Сумарні

оцінки тривоги та депресії можуть коливатися від 0 до 21 балів. Оцінки 0-7 для будь-якої субшкали входять в нормальний діапазон, оцінки 8-10 свідчать про наявність відповідного емоційного стану, оцінки 11 або вище, вказують на ймовірність клінічного розладу.

У вибірці виявлено шестеро жінок з помірно-вираженим станом тривоги та двоє з високими показниками 12-13 балів (відповідно 10,91 % та 3,64 % від загальної чисельності). Дев'ятеро жінок мають виразні депресивні прояви, ще у трьох вони набувають силу емоційного розладу (16,36 % та 5,45 % відповідно). Тільки у трьох жінок виражені симптоми тривоги й депресії проявляються одночасно, всі ці випадки обумовлені реальними життєвими труднощами та потребують психологічної підтримки.

Таблиця 1

Середні тенденції та параметри розподілу показників Госпітальної шкали тривоги та депресії (вибірка 55 вагітних у II-III триместрі)

	Тривога	Депресія
Середнє	5,145	5,127
Станд. помилка середнього	0,336	0,400
Медіана	5,00	5,00
Станд. відхилення	2,490	2,963
Мінімум	1,00	0,00
Максимум	13,00	12,00
Асиметрія	0,970	0,496
Ексцес	1,345	-0,519

Примітка: станд. помилка асиметрії = 0,322, станд. помилка ексцесу = 0,634

Оцінки тривоги та депресії позитивно корелюють між собою ($r=0,347$ при $p=0,010$), отже характеризують спільну картину емоційного розладу.

Для конкретизації відомостей про тривожні стани вагітних було зроблено частотний аналіз відповідей на сім пунктів, що входять до шкали – рис. 1.

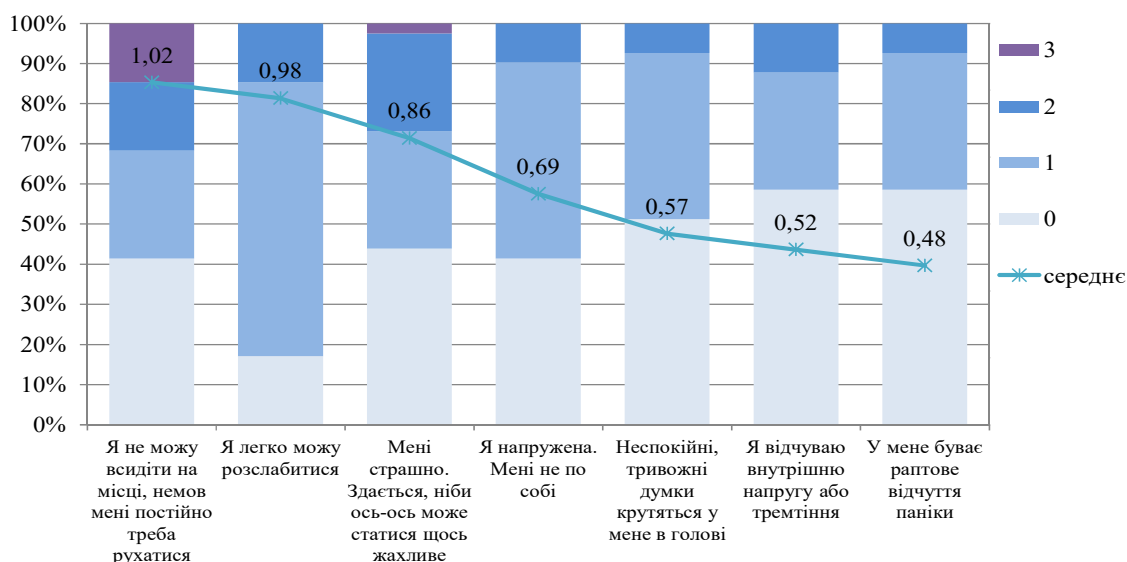

Рис. 1. Розподіл відповідей вагітних на питання шкали тривоги HADS

Серед конкретних проявів тривоги у II-III триместрі жінки найчастіше відзначають нездатність всидіти на місці, наявність страхів та труднощі розслаблення. Останні виражені помірно, але масово, обумовлює корисність навчання вагітних навичкам тілесної та психічної релаксації.

Для вивчення материнських установок використано два опитувальники.

1. *Тест ставлень вагітних* І. Добрякова дозволяє будувати індивідуальний профіль психологічного компоненту гестаційної домінанти (далі ПКГД), що складається з п'яти вимірів: оптимальний, ейфоричний, гіпогестогнозичний, тривожний та депресивний. Як система патернів світосприйняття, ПКГД відображує афективно-мотиваційну трансформацію жінки у стані вагітності. Методика активно застосовується перинатальними психологами як в закладах охорони здоров'я, так і в дослідницькій роботі. Накопичені дані підтверджують зв'язки неоптимальних типів ПКГД із наявністю у жінки захворювань та акушерко-гінекологічних патологій, ускладненнями пологів, станом здоров'я дитини, загрозою зриву вагітності (Волкова, 2012; Баранова, 2017), із впливом пренатального стресу, наприклад при перебуванні жінки в зоні військового конфлікту (Жабченко та ін., 2018).

За отриманими результатами 52,73% вагітних отримали ≥ 6 балів на користь оптимального типу ПКГД, що свідчить про його визначальну

позицію. Найпоширенішим відхиленням від оптимального виявився ейфоричний варіант ПКГД, при якому переважає підвищений фон настрою. В жодному випадку він не займає провідне місце в індивідуальних профілях, але у 34,54 % вибірки спостерігається на рівні 3-4 балів (помірна вираженість).

Вибори гіпогестогнозичного і депресивного типів ПКГД зустрічаються рідко і представляються скоріше виключенням. Схильність до ігнорування окремих аспектів вагітності в незначному ступені (1-3 бали) притаманна 30,91% вибірки. Депресивний стиль переживання вагітності проявляється лише епізодично (1 відповідь) у 9,09 % опитаних. Такий результат цілком природний, оскільки мова йде про порушення нормального розвитку.

Тривожний тип ПКГД займає проміжне положення – вибори на його користь (від 1 до 3 балів) зробили 54,54% вибірки. В першу чергу це постійна стурбованість станом здоров'я дитини – таку відповідь обрали 32,73% жінок. Страх майбутніх пологів присутній у 18,18% опитаних. В цей період вагітність стає помітною для навколишніх, що спричиняє ніяковість у 14,55% учасниць. Побоювання щодо проблем з грудним годуванням вказали 12,73% жінок.

2. Для вивчення репродуктивних стереотипів вагітних використаний *Рольовий опитувальник дітонародження* М. Родштейн, що розглядає два виміри: генофілія–генофобія та репродуктивна активність–пасивність. Оцінки шкал можуть коливатися від 20 до 100; отриманий результат демонструє наближеність когнітивних установок жінки до негативних полюсів «генофобія» та «репродуктивна пасивність». За цим опитувальником результати у вибірці переважно невисокі, що цілком очікувано. Більшість жінок відзначили, що хочуть мати дітей і готові до материнства, не зважаючи на можливі труднощі. Вони здатні відмовитись від звичних задоволень заради народження дитини, переконані, що материнство прикрашає жінку і робить її життя повним. Учасниці вказали, що навіть у бідності жінка не має кидати своїх дітей і що самі вони

відмовилися б перервати вагітність, навіть якщо вона незапланована. Серед негативних репродуктивних установок виражені ті, що обумовлені скоріше турботою про себе (але не виключають турботи про майбутню дитину), або ж розумінням життєвого сценарію, який не передбачає дітонародження: «Я не відчуваю жалю до бездітних жінок»; «Берегу здоров'я не заради материнства»; «Жінка може не мати дітей та бути щасливою», тощо.

Між материнськими установками та емоційними станами жінки виявлено ряд значимих кореляцій – табл. 2. Оптимальний стиль переживання вагітності негативно корелює з виразністю депресивної симптоматики ($p=0,008$), що свідчить про важливість формування конструктивних материнських установок. Натомість вираженість ейфоричного типу ПКГД прямо пов'язана з вираженістю тривожних симптомів ($p=0,031$). Отже, будь-які відхилення від оптимальності, навіть «позитивні», можуть мати несприятливі наслідки в різних сферах психологічного функціонування.

Таблиця 2

Кореляції Спірмена між показниками материнських установок та показниками емоційних станів вагітних жінок (55 осіб)

Діагностичні параметри Госпітальної шкали тривоги та депресії		Тест ставлень вагітної					РОД	
		Оптимальний	Гіпогестог-нозичний	Ейфоричний	Тривожний	Депресивний	Генофобія	Репродуктив-на пасивність
Тривога	Коеф. кореляції	-0,083	-0,105	0,291	-0,097	0,048	-0,478	-0,326
	Знач. (2-стор.)	0,548	0,445	0,031	0,481	0,727	0,000	0,015
Депресія	Коеф. кореляції	-0,356	-0,042	0,031	0,560	0,157	0,010	0,191
	Знач. (2-стор.)	0,008	0,760	0,824	0,000	0,252	0,941	0,163

Цікаво, що тривожний стиль переживання вагітності тісно пов'язаний з вираженістю не тривожної, а депресивної симптоматики ($p=0,000$). Цей результат дає додаткову інформацію про несприятливі наслідки формування когнітивних установок стосовно майбутнього материнства, що мають глобальний вплив на психоемоційний стан жінки.

Вираженість *генофобії* достовірно пов'язана з проявами тривожної симптоматики вагітних ($p=0,000$). Вагітність виступає стресом для жінок, які вказують, що не готові до материнства, не хочуть мати більше одної дитини, не бажають поступатись заради дітей власними бажаннями та інтересами, і т. ін. Установка на *репродуктивну пасивність* супроводжується такими самими проявами (кореляція з показником тривоги на рівні 0,015). Ця рольова установка характеризується побоюваннями щодо народження дитини, сприйняттям материнства як важкої повинності, яка гальмує розвиток жінки, заважає її самореалізації. Жінці потрібно забезпечити ряд умов (житло, матеріальна забезпеченість, повна родина, допомога), щоб вона наважилася завагітніти.

Таким чином, отримані результати переконують у доцільності проведення раціональної терапії та практики релаксації для поліпшення емоційних станів вагітних, намічають мішені відповідних психологічних втручань.

Література:

1. Баранова В. В. Особливості психоемоційного стану жінок, які мають репродуктивні втрати в анамнезі, в умовах теперішньої вагітності. *Perinatologiya i pediatriy.* 2017. № 1(69). С. 70-73. DOI: 10.15574/PP.2017.69.70
2. Волкова О. В. Дослідження особливостей ставлень жінок різного віку із загрозою зриву першої вагітності за тестом ставлень вагітної. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. 2012. Том. X. Вип. 23. С. 44–53.
3. Жабченко І. А., Корнієць Н. Г., Тертична-Телюк С. В., Коваленко Т. М. Особливості психоемоційного стану вагітних жінок – переміщених осіб. *Вісник Вінницького національного медичного ун-ту.* 2018. Т. 22, №1. С. 99–103. DOI: 10.31393/reports-vnmedical-2018-22(1)-19

ГІБРИС-СИНДРОМ ЯК КОПІНГ-СТРАТЕГІЯ КЕРІВНИКІВ

А. В. Баштецька

Херсонський державний університет, victory1977vikk@gmail.com

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент І. Р. Крупник

Вивчення лідерства актуальне сьогодні як ніколи, тому що світ стикається зі складними та взаємопов'язаними викликами, які потребують сильних та далекоглядних лідерів. Тому дуже важливим є уникнення деструктивних та патологічних проявів влади. Гібрис-синдром виникає з набуттям влади як патологічна форма зарозумілості людини, яка може призвести до катастрофічних наслідків як для окремої людини, так і для суспільства в цілому. Розуміння синдрому допоможе запобігти його негативних наслідків а також спрогнозувати і запобігти його прояву в майбутньому.

Мета нашого дослідження: охарактеризувати і дослідити гібрис-синдром в якості деструктивної копінг-стратегії.

Основні завдання дослідження: аналіз психологічних механізмів та причин виникнення феномену, аналіз гібрис-синдрому як копінг-стратегії; дослідження психологічних маркерів синдрому та прояв його ознак як копінг-стратегії зниження тривожності.

Виклад основного матеріалу. Феномен гібрис-синдрому був введений британським вченим Д. Оуеном (Owen, Davidson, 2009) і характеризується в переоцінці власних можливостей, деспотичній поведінці та презирства до оточуючих. Дослідження показують, що зарозумілі лідери надзвичайно самовпевнені, сприймають власні здібності більш перебільшеними, ніж вони є, і оскільки вони ігнорують можливість помилок з цих причин, вони демонструють надзвичайно ризиковану поведінку в своєму керівництві (Тімашова, 2019). Іншими словами, зарозумілість призводить до перебільшеної віри у власні рішення керівника через відхилення від об'єктивних стандартів із когнітивним упередженням, яке може вплинути на

його рішення (Кіцул, 2020). Хтось із дослідників розглядають цей феномен як наслідок стресового досвіду (Akstinaite, Garrard, Sadler-Smith, 2022). Є дослідники, що інтерпретують синдром як одну з форм посттравматичного стресового розладу (Ghaemi, Liapis, Owen, 2016). У нашому ж дослідженні ми інтерпретуємо гібрис-синдром як деструктивну копінг стратегію у відповідь на підвищений рівень тривожності.

Методи дослідження. Для підтвердження висунутої нами гіпотези було проведено емпіричне дослідження респондентів, що займали керівні посади. Вибірка складала 39 осіб, 22 з яких - старости груп Херсонського державного університету, 17 – є керівниками на підприємствах. Діагностична батарея складалася з трьох методик: «Шкала ситуативної та особистісної тривожності» (Ч. Спілбергера, Ю. Ханіна) яку ми використовували для вимірювання рівня ситуативної та особистісної тривожності як чинник застосування копінг-стратегії у вигляді гібрис-синдрому; «Діагностика міжособистісних відносин» (Розробка Т. Лірі, адаптація Л. Собчик) яка застосовувалась в якості виміру самооцінки керівників та їх поведінки в міжособистісному спілкуванні; «Вольові якості особистості» (розробка М. Чумакова) застосовувалась як метод виміру рівня витримки, самостійності й ініціативності особистості

Саме дослідження проводилося в декілька етапів. На першому етапі було проаналізовано загальну вибірку за допомогою коефіцієнту рангової кореляції Спірмена. На другому етапі вибірка була розділена на дві групи з завищеним і адекватним рівнями самооцінки (16 і 23 особи відповідно) і проаналізовано за допомогою критерія Манна-Уїтні та рангової кореляції Спірмена. На третьому етапі загальна вибірка була поділена на дві групи з акцентуїтованим та адекватним рівнем владності (6 і 33 особи відповідно) і проведений їх аналіз шляхом визначення критерію Фішера.

Результати дослідження. У роботі ми з'ясували, що більш виражені лідерські якості, які часто проявляються на керівних посадах будуть сприяти підвищенню рівня ситуативної тривожності (ініціативність ($r=0,472$; $p\leq 0,01$),

владність ($r=0,624$; $p\leq 0,01$), незалежність ($r=0,518$; $p\leq 0,01$)), через покладання відповідальності та страху втрати соціального статусу. Що в свою чергу потребує застосування компенсаторного механізму подолання, що може виявлятися в якості деструктивної стратегії у вигляді гібрис-синдрому. Даний синдром як копінг-стратегія характеризується окремими якостями основними з яких є завищенням самооцінки та акцентуаційним рівнем владності. Керівники з акцентуованою владністю мали високий рівень ситуативної тривожності (47-63 балів), а також охоплює акцентуаційні рівні агресивності (33,3%; $F=1,987$; $p\leq 0,05$), незалежності (33,3%; $F=1,987$; $p\leq 0,05$) та недовіри (50%; $F=2,159$; $p\leq 0,05$). Що проявляється у імпульсивності, схильності до проявів суперництва та висування підозр. Це, в свою чергу, підсилює рівень необхідності постійного контролю, що виражається високими показниками ініціативності (83,3%; $F=2,704$; $p\leq 0,01$). Для компенсації високого рівня ситуативної тривожності у керівника з акцентуованою владністю завищується самооцінка (83,3%; $F=2,555$; $p\leq 0,01$). Патологічно завищений рівень самооцінки буде сприяти розвитку ілюзорної картини світу керівника і втрати критичного мислення на основі підвищеного рівня витримки ($r=0,510$; $p\leq 0,05$) за якого людина втрачає об'єктивне бачення ситуації і не може відступитися навіть від деструктивного напрямку. Внаслідок цієї ілюзорної картини всемогутності і відсутності критичного погляду буде зменшуватись рівень ситуативної тривожності ($r=-0,504$; $p\leq 0,05$), що буде також проявлятися у зниженні агресивності ($r=-0,768$; $p\leq 0,01$) та недовіри ($r=-0,707$; $p\leq 0,01$), адже у керівника починає зникати страхи і сумніви щодо власних сил та результатів, при цьому паралельно знецінюються можливості оточення. А також підвищується рівень залежності керівника ($r=0,523$; $p\leq 0,05$), що виявляється у постійній потребі у звеличенні та вихвалянні оточуючими.

Висновки. Таким чином, ми дослідили основні ознаки і характеристики даного феномену та довели, що гібрис-синдром є копінг-стратегією у керівників, що характеризується завищеною самооцінкою,

акцентуацією владності. Також доведено, що для нього характерно високі показники витримки та ініціативності, які виступають в якості компенсаторного механізму високого рівня ситуативної тривожності шляхом створення ілюзорної картини всемогутності. Подальше вивчення проблеми ми вбачаємо в розробці діагностичного матеріалу та розробкою прогнозуючого і попереджувального механізму синдрому.

Література:

1. Кіцул, Л. В. Гібрис-синдром у сучасній політичній психології: теоретичний та прикладний аспекти. *Теорія та історія політичної науки*. 2020. № 3. С. 21-24.
2. Тімашова В. М. Вплив розладів психічного здоров'я особистості, зумовлених її перебуванням при владі, на суспільно-політичні процеси. *Politicus*. 2019. № 4. С. 69-74.
3. Akstinaite V., Garrard P., Sadler-Smith E. Identifying linguistic markers of CEO hubris: a machine learning approach. *British Journal of Management*. 2022. № 33(3). P. 1163-1178.
4. Ghaemi S., Liapis C., Owen D. The Psychopathology of Power. In: Garrard P., Robinson G. (eds). *The Intoxication of Power*. London: Palgrave Macmillan, 2016. 266 p.
5. Owen D., Davidson J. Hubris syndrome: An acquired personality disorder? A study of US Presidents and UK Prime Ministers over the last 100 years. *Brain*. 2009. № 132(5). P. 1396– 1406.

ВПЛИВ ОСОБИСТІСНОЇ ГНУЧКОСТІ НА РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ

Галиченко Ю. М.

Херсонський державний університет, yulia.kscity@gmail.com

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор І. С. Попович

Людство сьогодні живе в надзвичайно складних умовах – це пандемія, війна, економічна криза, все це є нетиповими та складними життєвими ситуаціями. Низький рівень обізнаності, високий рівень невизначеності, загроза життя, стрес, постійні хвилювання, фізичне та психологічне перенавантаження, нестабільність ситуації, низький рівень контрольованості спонукає особистість до залучення дуже широкого спектру на різних рівнях адаптаційних можливостей, починаючи від фізіологічного до соціального. Все це залишає неймовірний відбиток на кожному з нас, але є надзвичайно вразлива категорія серед широкого загалу – підлітки. Цей складний період онтогенетичного розвитку потребує пильної уваги та підтримки на шляху дорослішання.

Процес проживання та адаптації до складних життєвих ситуацій, подальша життєдіяльність, потребує їх усвідомленню, використання змінених та більш ефективних патернів поведінки, набуття нових сенсів життя, нового досвіду та нових цінностей. Резилієнтність особистості є необхідною характеристикою, що полягає в здатності індивіда впоратися із різними труднощами та проблемами, в здатності повернутися до попереднього стану, що передувало труднощам, є рухом вперед, розвитком людини через проблеми та труднощі до нового періоду життя (Грішин, 2021). Також слід зазначити, що резилієнтність у підлітків має наступні характеристики, зокрема, впевненість у власних силах, адаптаційні властивості особистості підліткового віку, емоційна та поведінкова саморегуляція, досвід вдалого вирішення життєвих труднощів та негараздів, відповідальність, навички планування часу, адекватна самооцінка, орієнтація

підлітків на досягнення цілей, достатній рівень їх інтелектуального розвитку та інші (Ющенко, 2015). Особистісна гнучкість є також дуже важливим аспектом, що впливає на особливості реагування підлітками на ті чи інші обставини життя.

Резильєнтність як здібність до відновлення і особистісна гнучкість як здатність адаптуватися до змін є ресурсами, що беруть участь у процесах адаптації до складних життєвих ситуацій, тому наявний науковий інтерес, що пов'язаний з особливостями їх детермінації у підлітковому віці, оскільки сучасні реалії життя, в яких формується особистість підлітків вимагають турботи, піклування та супроводу на шляху дорослішання.

З цією метою нами було проведено дослідження особливостей особистісної гнучкості та рівня резильєнтності у осіб підліткового віку за допомогою методики «Дослідження особистісної гнучкості» А. Мальцевої (Мальцева, 2012) та шкали резилієнсу Коннора-Девідсона (Односталко, Кіреєва, Бірон, 2020). З метою виявити достовірні взаємозв'язки між рівнем резильєнтності підлітків та їх особистісною гнучкістю, нами було застосовано кореляційний аналіз Спірмена.

Дослідження проводилося зі школярами, що навчаються в дев'ятих та десятих класах Херсонської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 36. Загальна кількість респондентів в дослідженні склала 31 особу, віком від 14 до 16 років, з них 11 хлопців та 20 дівчат.

Досліджуючи особливості особистісної гнучкості, нами було встановлено, що жоден з досліджуваних підлітків не має найвищого результату, який би свідчив про гіпергнучкість особистості. Узагальнені результати за методикою представлено на рис. 1. Також встановлено, що більшість осіб підліткового віку (71 % досліджуваних) мають слабо розвинуту особистісну гнучкість. Високорозвинуту особистісну гнучкість діагностовано у 10 % досліджуваних підлітків. Протилежний особистісній гнучкості стан є стан ригідності, діагностовано нами у 19 % досліджуваних осіб підліткового віку.

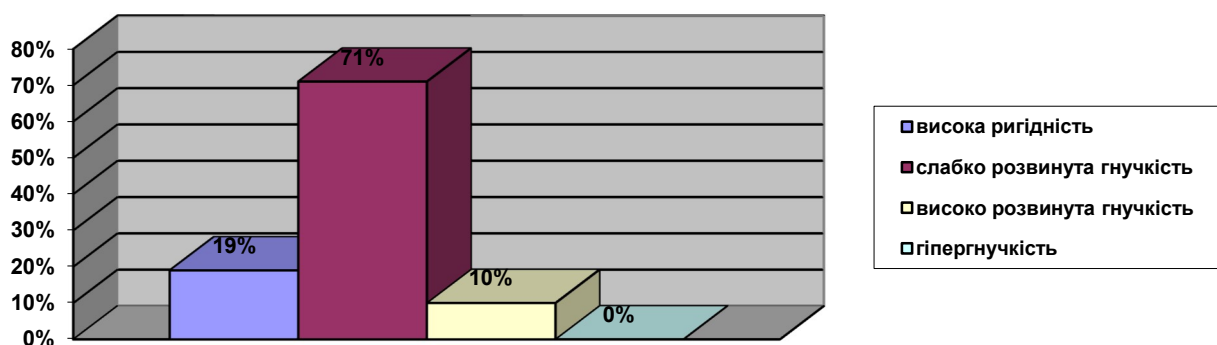

Рис. 1 – Розподіл досліджуваних підлітків за рівнем особистісної гнучкості (у %)

Отримані результати свідчать про те, що школярі підліткового віку є недостатньо гнучкими, що загалом впливає на їх реагування на ті чи інші обставини життя, неможливість швидко до них адаптуватися та підлаштовуватись. Відповідно до досліджень Д. Леонтєва (2003: 92), високий рівень сформованості гнучкості особистості сприяє створенню ефективної системи саморегуляції, що забезпечує успішний саморозвиток особистості та містить в собі ціннісно-смысловий, когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти, та забезпечує спрямованість на досягнення поставлених цілей, враховуючи «характер, зміст, складності, предметну спрямованість та інші особливості діяльності та співвідношення між метою та суб'єктивними критеріями її досягнення...».

Досліджуючи рівень резильєнтності осіб підліткового віку, нами було встановлено, що більшість сучасних підлітків (67% досліджуваних осіб) мають середній рівень. 23% досліджуваних осіб підліткового віку мають низький рівень резильєнтності. Та лише 10% досліджуваних сучасних підлітків мають високий рівень за даним показником. Отже, аналізуючи отримані результати, слід зазначити, що для більшості сучасних підлітків більш властиво ситуаційно відчувати себе впевнено, часткового проявляти стійкість до нових стресових ситуацій, досить складно приймати рішення у новій не типовій ситуації, досить складно сприймати та оцінювати стресову ситуацію, не завжди ефективно можуть визначати дієві стратегії поведінки, ефективно їх змінювати в залежності від вимог ситуації, ситуаційно здатні

відновитися та психологічного зрости, вистояти, зміцнити після стресових ситуацій, складних життєвих негараздів.

З метою дослідити взаємозв'язок рівня резильєнтності з особистісною гнучкістю сучасних підлітків ми використовували кореляційний аналіз емпіричних даних за Спірменом. Нами було статистично встановлено, що показник резильєнтності у сучасних підлітків має статистично достовірні позитивні взаємозв'язки з показником особистісної гнучкості ($r = 0,452$, при $p \leq 0,05$). Тобто, статистично встановлено, що чим більший рівень особистісної гнучкості характерно для осіб підліткового віку, тим вищий рівень резильєнтності вони мають.

Отримані результати є надзвичайно актуальні та необхідні для використання психологами, вчителями для підвищення рівня стресостійкості підлітків, розвитку рівня резильєнтності, загалом поліпшенню їх стану психічного здоров'я. А також можуть бути застосовані при розробці корекційно-розвивальної програми з оптимізації розвитку резильєнтності у сучасних підлітків.

Література:

1. Грішин Е. Резилієнтність особистості: сутність феномену, психодіагностика та засоби розвитку. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2021. Вип. 64. С. 62-81.
2. Леонтьев Д. А. Психология смысла. Москва, 2003. 396 с.
3. Мальцева А. М. Личностная гибкость и методика ее диагностики. *Мир науки, культуры, образования*. 2012. № 2. С. 91-93.
4. Односталко О. С., Кіреєва З. О., Бірон Б. В. Психометричний аналіз адаптованої версії Шкали резильєнтності. *Габітус*. 2020. № 13. С. 110-117.
5. Ющенко І. М. Резилієнтності дитини в парадигмі ресурсного підходу. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. 2015. С. 302-306.

МОТИВИ І МОТИВАЦІЯ СТВОРЕННЯ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї

К. О. Гуденко

Херсонський державний університет, gudenkoarina2006@gmail.com

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор І. С. Попович

Динаміка сучасного світу диктує свої зміни, впливаючи на кожну сферу життєдіяльності людини. Перебуваючи під цим впливом, система цінностей молодого покоління зазнала значних трансформацій. У даному контексті актуально зазначити, що поняття шлюбу суттєво змістилося в ієрархії життєвих пріоритетів молоді.

Існує значна кількість дослідників, чії роботи стосуються мотивів створення сім'ї: Н. Іванова, М. Міщенко, І. Попович (проблематика мотивів і мотивації у суспільстві); С. Голод, А. Пивовар, А. Чхаїдзе (психологічні особливості мотивації вступу до шлюбу); Н. Дубравська, Л. Журавльова, О. Галицький, Т. Котик (параметри підготовки молоді до сімейного життя).

Визначають, що мотивація є явищем, що має циклічний характер, у процесі якого особистість і ситуація здатні впливати один на одного, утворюючи структуровану поведінку. Вона здатна тлумачити цілеспрямованість і стабільність дій, що спрямовані на досягнення певної цілі (Міщенко, 2020).

На нашу думку, мотивація – це психологічний процес, який задає напрямок людській поведінці, і спрямовує особистість приймати конкретні рішення, до чогось прагнути, надає відчуття осмисленості, породжує бажання взаємодіяти зі світом і іншими людьми.

У контексті вивчення мотивів і мотивації створення сім'ї слід звертати увагу на соціальні очікування особистості (Попович, 2005). У просторі даного явища, мотивація розуміється, як складний соціально-психологічний феномен, існування якого неможливе без діяльності, адже тільки і в дії можна пізнати глибинність і суть даного явища (Попович, 2011). Іноді соціально-психологічні очікування учасників міжособистісної взаємодії

чинять визначальний вплив на змістові параметри майбутньої діяльності, окреслюють контури і ймовірний результат (Попович, 2009).

Зазначається, що до основних мотивів створення сім'ї слід включати: вигоду, що детермінує обрання партнера за його престижністю, соціальним і фінансовим статусом, наявністю матеріальних благ тощо; кохання, що зумовлює вступ до шлюбу на основі сильних позитивних почуттів до партнера (Дубравська Н., Хмілевська Ю., 2016).

Деякі дослідники вказують на важливість об'єднання всіх наявних мотивів створення сім'ї у чотири ключові групи: біологічні (реалізація сексуальної енергії), соціокультурні (бажання підвищити рівень особистості значимості, задовольнити соціальні очікування), економічні (здобуття матеріальних благ, підвищення фінансового статусу), духовні (кохання, взаємоповага, підтримка) (Пивовар, 2019).

У сучасній психологічній науці ми можемо спостерігати три ключових види мотивації створення сім'ї (Корнійчук, 2016):

- мотивація безпосередньо на вступ до шлюбу. В основу даного типу покладено прагнення відповідати соціальним нормам та очікуванням, при цьому мінімально враховуються особистісні характеристики партнера – важливим є факт його наявності;

- мотивація на певний вид шлюбу. У даному випадку ключовим виступає бажання знайти партнера, що буде задовольняти всі потреби, матеріально забезпечувати, і за рахунок якого стає можливим отримати необхідний соціальний статус;

- мотивація на конкретну людину. У контексті даного виду основними параметрами створення сім'ї виступає наявність почуттів між партнерами, вміння приймати недоліки і переваги іншої людини і досягати спільних цілей тощо.

Для проведення емпіричного дослідження мотивів і мотивації створення сім'ї серед сучасної молоді нами були використані наступні методики: анкета «Мотиви створення шлюбу» А. Чхайдзе (виявлення основних мотивів вступу

до шлюбу особистості), методика «Рольові очікування і притягання у шлюбі» А. Волкової і Т. Трапезникова (визначення значимості у сім'ї сексуальних відносин, особистої спільності чоловіка і дружини, батьківських обов'язків, професійних інтересів кожного з подружжя, господарсько-побутового обслуговування, моральної та емоційної підтримки, зовнішньої привабливості партнера), методика «Мотиви вступу до шлюбу» С. Голода (виокремлення ключових мотивів створення сім'ї).

Опитування проводилося на базі Херсонського державного університету. У дослідженні взяли участь 40 осіб-студентів, середній вік яких становить 23 роки. У ході проведення не враховувалися рівень освіти, спеціальність, статеві відмінності тощо.

Піддаючи аналізуванню отримані результати, можна зробити наступні висновки: основним мотивом створення сім'ї є кохання (32,5% респондентів). Близько 20,0% досліджуваної молоді прагнуть створити сім'ю на основі спільних інтересів, і також 20,0% зазначають, що провідними чинниками одруження є матеріальна забезпеченість майбутнього партнера.

12,5% респондентів вказують на важливість наявності власного житла у партнера. Приблизно 10% досліджуваних зазначають, що готові вступити до шлюбу з метою позбавлення відчуття самотності, та 5% відзначають співчуття як мотив створення сім'ї.

Що стосується таких мотивів як «Очікування дитини» і «Випадковість», то досліджувана молодь не виявила тенденції до цих параметрів.

У дослідженні встановлено, що основною мотивацією молодих людей до створення сім'ї сьогодні є духовна мотивація, зокрема наявність любові, взаєморозуміння та взаємоповаги між чоловіком і дружиною.

Одним з головних аспектів молодих шлюбів також є наявність спільних інтересів і захоплень між партнерами. Не менш важливі матеріальні параметри відносин (житло, наявність автомобіля, можливість задовольнити всі виникаючі потреби і т.д.).

Дане дослідження дало змогу виявити ключові особливості створення сім'ї серед сучасної молоді та може слугувати підґрунтям для подальшої роботи в контексті параметрів системи цінностей молодого покоління.

На основі отриманих показників стає можливим розробка профілактичних і корекційних заходів, що стосуються мотиваційної сфери особистості у контексті вивчення цінностей молоді, що керують ними при створенні сім'ї.

Література:

1. Дубравська Н., Хмілевська Ю. Феномен кохання у соціальній психології. *Соціально-психологічні проблеми дослідження особистості: збірник науково-методичних праць*. 2016. С. 74-76.
2. Корнійчук Р.С. Мотивація вступу до шлюбу сучасної української молоді. *Етнічна самосвідомість та міжетнічна взаємодія в сучасному світі: збірник наукових праць*. 2016. С.235-238.
3. Міщенко М. С. Дослідження чинників вибору абітурієнтами майбутньої професії. *Психологічний журнал*. 2020. С. 42-50.
4. Пивовар А. М. Теоретичні основи дослідження мотивів створення шлюбу. *Актуальні проблеми особистісного зростання (збірник наукових праць)*. 2019. С. 192-195.
5. Попович І. С. Мотиваційний компонент соціально-психологічних очікувань. *Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України*. К., 2011, т. XIII, ч. 4. С. 290-297.
6. Попович І. С. Проблема соціально-психологічних очікувань в науковій теорії та практиці. *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. №5. С. 8-13.
7. Попович І. С. Соціально-психологічні очікування в людських взаєминах: монографія. Херсон: ВАТ «ХМД», 2009. 240 с.

ЧИННИКИ ВИРОБНИЧИХ КОНФЛІКТІВ ВІДДАЛЕНО ПРАЦЮЮЧИХ СПІВРОБІТНИКІВ

Т. І. Дузінкевич

Херсонський державний університет, taras.duzinkevych@university.kherson.ua

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор І. С. Попович

Віддалена робота є порівняно новим явищем і набула глобального поширення тільки в останні кілька років. Переведення багатьох працівників на віддалену форму роботи надало можливість організаціям продовжувати здійснювати господарську діяльність, а співробітникам – виконувати свої обов’язки під час глобальної пандемії COVID-19 та після початку активної фази російсько-української війни. Проте, не всі працівники і роботодавці були готові до таких раптових змін, що спричинило багато нових викликів. Одним з таких викликів є переосмислення категорії виробничих конфліктів, та чинників, які їх викликають.

Виробничі конфлікти – це специфічна форма висловлення протиріч у виробничих відношеннях трудового колективу (Березовська, Юрков, 2016: 113). Виробничі конфлікти можуть виникати за будь-якої організації роботи, проте, необхідно виокремити ті основні чинники, які характерні саме для віддалено працюючих співробітників.

На нашу думку, основним чинником в цій ситуації, який впливає з самого визначення віддаленої роботи, є «віддаленість». Працівники можуть відчувати себе відокремленими від команди, від колег, керівництва та підлеглих, їм може не вистачати соціальної взаємодії, комунікації. Також їм може здаватися, що вони втрачають контроль над робочими процесами, оскільки не бачать усєї картини та прогресу, якого досягають інші учасники команди і команда загалом. Це може призвести до почуття невпевненості, нервовості, що може спричинити конфлікти в колективі.

Наступним чинником є різниця в способах комунікації, які використовуються у віддаленій роботі і в роботі з офісу. Зокрема, у

віддаленій роботі, більше значення приділяється письмовій комунікації, ніж при роботі з офісу. Це робить спілкування більш формальним, офіційним, що в свою чергу, обмежує свободу вираження. Надмірна формальність є перешкодою ефективній комунікації та може ставати причиною виробничих конфліктів.

Ще одним поширеним способом комунікації у віддаленій роботі є спілкування через голосовий зв'язок та відеоконференції. Порівняно з живим спілкуванням, воно є менш ефективним, оскільки при цьому не застосовуються невербальні засоби спілкування, що може призвести до менш розгалужених дискусій та більшого обмеження у висловлюванні власних точок зору, що, у свою чергу, може бути причиною зростання кількості конфліктів.

Якщо брати до уваги міжнародні організації, які наймають працівників з усього світу і першочергово орієнтуються на віддалений спосіб взаємодії з ними, важливим чинником, який впливає на виробничі конфлікти є різниця в часових зонах. Його можна розглядати у двох аспектах. Перший аспект полягає в тому, що робочий час працівників може значно відрізнятись, що є причиною недостатнього рівня комунікації в такій команді. Іншим проявом цього чинника є випадки, коли працівник живе в одній часовій зоні, але працює за розкладом іншої. Йому стає важче спланувати свій час та розподілити періоди роботи і відпочинку, а необхідність працювати в нічний час, може призвести до швидкої втомлюваності, проблем зі сном, зором, а також зі зростанням рівня конфліктності.

Ще одним з чинників, який може спричиняти виробничі конфлікти віддалено працюючих співробітників, є організація робочого місця. У випадку роботи з офісу – це повністю обов'язок роботодавця, тому він старається щоб усі умови були якнайкращими. Якщо ж працівники можуть працювати з будь-якого місця, це може означати, що їх робочий простір не завжди є найбільш ефективним або комфортним. Зокрема, це простежується в недостатньому освітленні, поганій якості зв'язку, наявності сторонніх

звуків та шуму. Дані проблеми можуть призвести до затримок у роботі та невдоволення з боку керівництва або колег та стати джерелом конфліктів.

Такий чинник, як культурні відмінності, притаманний будь-якому багатонаціональному колективу, але ми вирішили приділити йому увагу, оскільки він може мати більший рівень впливу в умовах віддаленої роботи, ніж тоді, коли усі працівники проживають в одній країні. При проживанні в одній мультикультурній країні, учасники команди кожен день стикаються з різними культурами, стараються сприймати їх правильно та з розумінням, адаптують власну поведінку до норм, прийнятих у даному суспільстві. У випадку віддаленої роботи, учасники команди можуть бути необізнані в культурних особливостях один одного, що стає причиною виробничих конфліктів.

Найбільше в науковій літературі приділено уваги питанню балансу між роботою та особистим життям і відпочинком віддалено працюючих співробітників. Це може проявлятися у надмірній роботі, недостатності відпочинку, зменшенням спілкування з рідними та друзями. Саму можливість чи неможливість знайти такий баланс можна визначити як чинник, який може спричинити виробничі конфлікти. Це може стати джерелом конфліктів, якщо працівник відчуває стрес або незадоволення від свого робочого графіку.

Організації повинні сприяти розвитку навичок управління власним часом співробітника та дозволяти їм самостійно відділяти сферу роботи від особистого життя та приділяти кожній з них належну увагу у потрібний час, щоб забезпечити право працівника на відпочинок, фізичне та психічне відновлення (Galantietal, 2021).

Також, на виробничі конфлікти впливає підготовленість людини, її родини і суспільства до віддаленої роботи загалом, а також правильність сприйняття ними віддаленої роботи. У цьому аспекті ми вважаємо доцільним розглянути віддалену роботу через призму соціальних очікувань, які є

важливою апробаційною складовою будь-якої міжособистісної взаємодії (Попович, 2005; 2016).

Під соціальними очікуваннями особистості розуміємо процес психічної регуляції поведінки, який забезпечується її когнітивною, емоційною та поведінковою готовністю до передбачуваного перебігу подій. Когнітивна, емоційна та поведінкова готовність супроводжується здатністю індивіда до соціальних дій. Реалізація цієї готовності забезпечує перехід від біологічного до соціального, від індивіда до суб'єкта, до особистості, до індивідуальності (Попович, 2016: 23).

Особливостями соціальних очікувань від віддаленої роботи, порівняно з роботою з офісу є наступні:

1. Технічна грамотність. У віддаленій роботі комунікація з колегами та клієнтами відбувається через електронні канали зв'язку, такі як електронна пошта, месенджери та відеоконференції. Тому, для успішної роботи в цих умовах, працівники повинні знати як правильно використовувати ці технології, вміти усувати прості проблеми з ними і налаштовувати за власним бажанням. Якщо ж працівника було переведено на віддалену роботу непередбачено, це може зменшувати його задоволення роботою, а також спричиняти виробничі конфлікти.

2. Самостійність, самодисципліна та самоорганізація – очікується, що працівники повинні самі організовувати свою роботу та контролювати власну продуктивність.

3. Гнучкість. Загалом у суспільстві існує думка, що віддалена робота повинна бути більш гнучкою щодо графіку роботи та місця проживання співробітників. Проте, є багато компаній, які пропонують віддалену роботу, але з умовою обов'язкового відвідування офісу, наприклад, раз на тиждень, що зменшує гнучкість, а отже, збільшує невдоволеність працівників.

4. Довіра. Передбачається, що роботодавець довіряє працівнику, який працює віддалено. Проте, на практиці існує багато форм контролю, які використовуються роботодавцем. Серед тих, які рідше викликають

конфлікти, можна виділити загальну оцінку продуктивності по виконаній роботі, співбесіди з безпосереднім керівником та колегами для оцінки ефективності командної взаємодії. На відміну від них, наприклад, постійний відеомоніторинг за допомогою камери, моніторинг екрану, встановлення автоматичних трекерів часу на комп'ютер працівника, підбивають відносини довіри між роботодавцем та працівником. Почуття недовіри може зменшувати мотивацію працівника та провокувати конфлікти.

Розглянувши чинники, які впливають на виробничі конфлікти віддалено працюючих співробітників, можна зробити **висновок** про їх відмінність від тих, які спричиняють конфлікти при роботі з офісу. Частина з них є унікальними, зокрема віддаленість, особливий спосіб комунікації та спілкування з командою, різниця в часових зонах, необхідність працівників самостійно організувати своє робоче місце. Інші ж чинники можуть спричиняти конфлікти як при дистанційній роботі, так і при роботі з офісу, наприклад культурні відмінності та нездатність знайти баланс між роботою та особистим життям, але проявляють себе набагато гостріше в умовах віддаленої роботи.

Не можна недооцінювати вплив на виробничі конфлікти соціальних очікувань, які в умовах віддаленої роботи мають ряд особливостей, та додатково включають в себе очікування технічної грамотності, самостійності, самодисципліни, самоорганізації, гнучкості та довіри.

Література:

1. Березовська Л. І., Юрков О. С. Психологія конфлікту: навчально-методичний посібник. Мукачево: МДУ, 2016. 201 с.
2. Попович І. С. Проблема соціально-психологічних очікувань в науковій теорії та практиці. *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. №5. С. 8-13.
3. Попович І. С. Соціальні очікування як чинник професійної культури особистості. *Професійна культура: сутність, фахові особливості,*

розвиток : колективна монографія / кол. авт.; відп. ред. Г. Є. Улунова.
Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. С. 21-36.

4. Попович І. С. Соціально-психологічні очікування в людських взаєминах: монографія. Херсон: ВАТ «ХМД», 2009. 240 с.
5. Galanti T., Guidetti G., Mazzei E., Zappalà S., Toscano F. Work from Home During the COVID-19 Outbreak: The Impact on Employees' Remote Work Productivity, Engagement, and Stress. *J Occup Environ Med.* 2021 Jul 1. Vol. 63, No. 7. P. 426-432.

ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЯК ВАЖЛИВИЙ ПОКАЗНИК АДАПТАЦІВ НОВУ ГРОМАДУ

О.В. Котух

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, snegyro4ka4@ukr.net

Реаліями сьогодення українського буття є не тільки стрімкі соціально-економічні зміни в країні але й повномасштабна збройна агресія РФ, яка змінила життя мільйонів українців. Постійний інформаційний тиск, повітряні тривоги, вибухи, втрата близьких, вимушене переселення можуть сприяти порушенню психологічного благополуччя особистості.

Орієнтиром сучасного державотворення в Україні є створення безпечного, економічно стабільного, розвиненого середовища для життя. Отже, важливим науковим завданням є відновлення психологічного благополуччя особи, що пережила травмівну подію. У зв'язку з цим виникає необхідність дослідження соціально-психологічних передумов формування стану психологічного благополуччя внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та їх адаптації в новій громаді.

Вступ. Психологічне благополуччя відіграє важливу роль у формуванні особистості та є важливим чинником збереження психічного здоров'я. Воно виражається в суб'єктивному відчутті задоволення різних сфер свого життя та регулює поведінку й активність особистості. Рівень психологічного благополуччя формується у кожного індивідуально, залежно від комплексу зовнішніх і внутрішніх умов. Зазначимо, що фізичне і психічне здоров'я є конструктивною основою у формуванні адекватної самооцінки та рівня власного благополуччя.

Виклад основного матеріалу. Основними умовами психологічного благополуччя особистості за К. Jung є можливість для особистісного росту та досягнення особистісної й психологічної зрілості, що реалізується в процесі індивідуації. А. Maslow і К. Rogers, стверджували, що людина здатна досягати психологічного благополуччя за умови якщо вона володіє свободою волі. К.

Rogers висунув ідею про актуалізуючу тенденцію, вона описана як спрямування людини актуалізувати себе, реалізувати свій потенціал. А. Maslow виділяє основні критерії психологічного благополуччя, а саме: свобода вибору, самореалізація, самоефективність, протистояння маніпуляціям, прийняття себе та інших. G. Allport вважав, що передумовою психологічного благополуччя людини є її психологічна та особистісна зрілість, серед ознак якої він називає широту меж власного Я, здатність до налагодження і підтримання близьких взаємин, заснованих на щирості, довірі та емоційній прихильності (Рябоконт, 2021). E. Diener виділяв такі компоненти психологічного благополуччя особистості: задоволення, приємні та неприємні емоції. Усі ці три компоненти разом формують єдиний показник благополуччя особистості (Diener, 1984).

Значний вплив в сферу дослідження психологічного благополуччя ВПО (внутрішньо переміщених осіб) зробили соціологи та дослідники якості життя, які проводять опитування, з метою визначити, як демографічні фактори які впливають на якість життя в новому середовищі (Приступа, Куриш 2010, Hughes, 1990). Також, дослідження феномену психологічного благополуччя в сфері психології особистості, вивчає щасливих і нещасних людей у різних життєвих ситуаціях (Wessman, Ricks, 1966).

Феномен психологічного благополуччя розуміють, як цілісне переживання щастя, яке супроводжується сприятливим емоційним фоном та осмисленістю буття. У результаті чого відбувається позитивне функціонування особистості, задоволення та узгодженість усіх рівнів екзистенціальних потреб. Отже, від рівня психологічного благополуччя особистості залежить процес адаптації та інтеграції її в нове середовище (Сердюк, 2021).

Аналіз наукової літератури дозволив виділити нам наступні підходи адаптації а інтеграції ВПО в нове середовище:

1) *Соціокультурний підхід* - особлива увага приділяється внутрішньому світу ВПО; значущістю суб'єктивного; центральні поняття – культура та

ідентичність. В рамках цього підходу адаптацію розглядають як подолання шоку від зміни звичного культурного оточення та необхідність пристосуватись до іншої культури. А також, знайти спосіб співіснування ідентичності ВПО з ідентичністю груп, що її оточує.

Інтеграція ВПО в громаду, яка їх приймає, пояснюється, як зближення ідентичностей. Зазвичай, вона відбувається за двома основними шляхами: 1) процес прийняття культури іншого народу; 2) співіснування багатьох культур в одному суспільстві. Вибір шляху значною мірою залежить від того, наскільки великою різниця в культурній, соціальній та політичній сферах між переселенцями та громадою, що їх приймає (Chong, 2007).

Ресурсний підхід – увага здебільшого до зовнішніх атрибутів ВПО; важливість об'єктивного; центральне поняття – ресурси. Адаптація розглядається як пристосування до втрати значної частини ресурсів. Основною потребою є отримання доступу до ресурсів у новому місці перебування.

Інтеграцію розглядають як улагодження використання спільних ресурсів між ВПО та місцевою громадою. Наприклад, отримання роботи, інтеграція у сфері житла, освіти, охорони здоров'я та інше (Colson, 2012).

Від обраних адаптаційних стратегій залежить успішність входження ВПО до нової спільноти. Передумовою успішної адаптації ВПО визначається необхідність усвідомити авторство власного життя. Можливість його змінити та взяти повну відповідальність за своє існування.

Аналіз теоретичних досліджень проблеми формування психологічного благополуччя та адаптації ВПО показав, що: 1) особистість, що володіє свободою волі, здатна себе актуалізувати, реалізувати свій потенціал, прийняти власну особистість та особистість іншого може досягти психологічного благополуччя; 2) з'ясовано, що від рівня психологічного благополуччя залежить процес адаптації та інтеграції ВПО в нову громаду; 3) узгодженість вимог та очікувань учасників соціальної взаємодії сприяють

успішній адаптації та успішному подоланню несприятливих життєвих ситуацій.

Література:

1. Приступа Є., Куриш Н. Якість життя людини: категорії, компоненти та їх вимірювання. *Фізична активність, здоров'я і спорт*. 2010. № 2. С. 54–63.
2. Рябоконт В.В. Психологічне здоров'я людини як один із компонентів теорії особистості. *Габітус*. 2021. Вип. 21. С.201-205.
3. Самодетермінація психологічного благополуччя особистості: монографія/ Сердюк Л. З., та ін. ; за ред. Л. З. Сердюк. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 236 с.
4. Cheong P.H. et al. Immigration, social cohesion and social capital: A critical review. *Critical Social Policy*. 2007. Vol. 27. № 1. P. 24–49.
5. Colson E. Imposing Aid: The Ethnography of Displacement and its Aftermath. *Kroeber Anthropological Society* 2012. № 100(1).P. 154–167.
6. Diener E. Subjective Well-being. *Psychol. Bull.* 1984. № 95. P. 2-75.
7. Wessman A.E., Ricks D.F. Mood and Personality. New York: Holt, Rinehart & Winston. 1966.

ВПЛИВ СТИЛІВ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ НА СХИЛЬНІСТЬ ПІДЛІТКІВ ДО НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ

Лебідь О. С.

Кременчуцький національний університет

імені Михайла Остроградського, oksanalebedpsy@gmail.com

Науковий керівник: кандидатка психологічних наук,

доцентка О. В. Літвінова

Проблема наркотичної залежності в Україні залишається на високому рівні. Якщо п'ять років тому вік 90% наркозалежних був до 25 років, і перший досвід вживання наркотичних речовин припадав на 13-15 років, то наразі з'явилася негативна тенденція, що полягає в тому, що вік першої спроби вживання психоактивних речовин у підлітків на сьогодні становить 9-12 років, трапляються випадки, коли ювенальна поліція фіксує вживання наркотичних речовин дітьми у віці 7-8 років (Подольян В. М., 2021:256-262).

Актуальності набуває потреба вивчення тих чинників, які можуть сприяти виникненню бажання першої спроби наркотичної речовини. Що змушує дитину долучитися до цієї речовини? Чи є то соціальні чинники, байдужість суспільства до існуючої проблеми, чи то сім'я, як первинний інститут соціалізації, відсутність батьківської обізнаності, зрілості в вихованні своїх дітей, відсутність елементарних уявлень та знань щодо наслідків зловживання психоактивними речовинами? Сім'я, як первинне середовище виховного процесу дитини має важливу роль в формуванні особистості дитини. Завданням сучасної психологічної науки має стати розробка дієвих засобів превенції адиктивної поведінки молоді за рахунок дієвих практик роботи з батьками, надання їм знань щодо стилів взаємодії з дитиною, особливо з підлітками, які є найбільш вразливими в умовах переживання вікової кризи.

«Наркоманія» – це хворобливий психічний стан, зумовлений хронічною інтоксикацією організму внаслідок зловживання наркотичними засобами, що

віднесені до таких конвенцією ООН або Комітетом з контролю за наркотиками при Міністерстві охорони здоров'я України(Богданова І. М.,2008: 342).

До зовнішніх та внутрішніх чинників, що сприяють формуванню підліткової залежності науковці відносять: специфічна когнітивна, емоційно-вольова, мотиваційна сфери підлітків; специфічні особливі умови проживання і виховання підлітка; соціальне мікро- та макросередовище, роль спадковості у виникненні залежності.

У перехідний вік від дитинства до дорослості індивід проходить великий шлях у своєму психічному розвитку: через внутрішні конфлікти з самим собою та іншими, через зовнішні зриви й внутрішні почуття особистості. Пубертатний період формування розвитку дитини характеризується такими поняттями, як: «переломний», «перехідний», «важкий», «критичний». В підлітковому віці взаємовідносини з дорослими починають будуватися під впливом хвилювань, нових почуттів, що пов'язані з прагненням до самостійності, дорослості та самоствердження.

Для підлітка характерним є певна дуальність – для нього необхідно щоб батьки доглядали за ним, і водночас, давали йому свободу дій – це не завжди буває легко для батьків, віднайти потрібну гармонійну пропорцію. Підліток відчуває, що коли-небудь йому буде життєво-необхідно відділитися від батьків. Для цього необхідно змінити відносини, які склалися з дитинства з батьками.

Шлях підлітка від непорозуміння в сім'ї, несприйняття або необізнаність батьків певним психологічним проблемам дитини, не здатність самого підлітка впоратися самостійно з емоційною напругою або довіритися батькам і долучити їх до вирішення своїх труднощів, втрата емоційного зв'язку з батьками тощо, сприяє розвитку деструктивної поведінки підлітка. Така особистісна та соціальна незрілість підлітка, його націленість на референтну групу однолітків, втрата авторитету батьків, бажання проявити свою дорослість, самостійність може стати чинником адиктивної поведінки,

викликаючи ризик наркотизації, як завершальної стадії руйнування дитячо-батьківських відносин. Батьки, як найближчі люди, що мають безпосередній вплив на дитину, привносять в її психічний, особистісний та соціальний розвиток значущий вклад. Л. Б. Шнайдер говорить про важливість стилю спілкування дорослого та дитини. Якщо батькам вдасться створити сприятливий клімат в сім'ї, можна вирішити навіть найскладніші проблеми, які можуть виникати в процесі виховання і життєвих ситуацій (Леонова Л. Г., 1998: 41).

Дуже складною задачею для батьків є вибір балансу між обмеженнями і дозволами для своїх підлітків. Майстерність батьківської гнучкості у вихованні, розуміння психологічних і фізіологічних змін дитини в підлітковому віці виступає важливою навичкою для батьків.

В психологічній літературі широко представлені праці, що описують стилі дитячо-батьківських стосунків. А. В. Петровський (Клочко О. О., 2006:224–228) розрізняє диктатуру, опіку, невтручання, паритет і співпрацю. А. С. Співаковська (Клочко О. О., 2012) описує типи неблагополучних сімей, в якому вона дає детальний аналіз негативного виховного впливу дорослих на дітей і як результат, дитина стає більш не впевненою у собі і їй бракує ініціативи.

А. Є. Лічко та Е. Г. Ейдемільер (Маєвська Л. М., 2010:68–76) виділяють шість типів сімейного виховання з акцентуаціями характеру та розвитком психопатій: гіпоопіка, домінуюча гіпкропіка, емоційне відторгнення, жорсткі взаємини, умови підвищеної моральної відповідальності, суперечливе виховання.

На основі узагальнених суджень підлітків психолог М. Клепедставив сім видів батьківської влади у спілкуванні: автократичний, авторитарний, демократичний, егалітарний, дозволяючий, попускний, ігноруючий (Бондар Т. В., 2010:31-39).

Погіршення відносин між батьками і підлітками мають негативні наслідки, такі як відверті конфлікти і непорозуміння, що є чинником ризику

розвитку адиктивної поведінки дитини. Помилковою є думка про те, що перш за все треба виховувати дитину, бо це не так, передусім треба виховувати себе і самовдосконалюватися, щоб бути стимулом для дітей, бо перша реакція їхньої поведінки – це наслідування батьків (Богданова І. М., 2008).

Поживним ґрунтом для типових помилок є хибний вибір стратегії і тактики сімейного виховання. До негативних наслідків можуть призвести як абсолютна відкритість життя батьків, так і замкненість, відсутність відвертості, надмірна суворість, так і потурання, як усунення дітей від хатньої роботи, так і надмірна зайнятість нею. Батьки іноді навіть не помічають, як у їх свідомості раптом залишаються тільки правила поведінки, прийоми виховання, а дитина сама по собі перестає їх цікавити (Коваленко Є., Кириленко С., 2008: 592).

Отже, з метою подолання стрімкої наркотизації підлітків в Україні, маємо досконаліше дослідити дитячо-батьківські відносини, вплив батьківських стилів виховання, як з одних чинників, які можуть сприяти розвитку наркотичної залежності підлітків. Батьки, які не змогли проявити гнучкість своєї батьківської ролі, не надали більшої можливості самореалізації й зростання свого підлітка, не змогли визнати факт дорослішання своєї дитини, або з самого початку використовували не правильні стилі батьківського виховання і не змогли стати опорою для своєї дитини, мають великий ризик увійти в конфронтацію зі своїм підлітком, і як наслідок супротиву, може виникнути психологічна відповідь дитини – відхід дитини від реальності, що травмує її, інтерес до психоактивних речовин та ризик розвитку й закріплення наркозалежної поведінки. Саме тому важливо вдосконалити роз'яснювальну роботу з батьками у вигляді просвітницької роботи, соціально-психологічних тренінгів для розвинення батьківської обізнаності і майстерності в вихованні дітей задля превенції виникнення складних відносин між батьками і підлітками, профілактики девіантної й адиктивної поведінки, які можуть бути причиною розвитку наркозалежності підлітків.

Література:

1. Богданова І. М. Соціальна педагогіка: навчальний посібник. Київ: Вид. «Знання», 2008. 342 с.
2. Бондар Т. В. Стиль взаємин між підлітками і батьками. *Науковий журнал український соціум*. Український інститут соціальних досліджень Олександра Яременка. №4 (35). 2010. С. 31-39.
3. Коваленко Є., Кириленко С. Енциклопедія батьківства. Посібник з сімейного виховання. Київ: КНТ. 2008. 592 с.
4. Клочко О. О. Характеристика методу освіти «рівний – рівному» сучасної інноваційної технології. *Сучасна молодь: крок у майбутнє: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції для студентів та аспірантів*. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2006. 224–228 с.
5. Клочко О. О. Професійний обов'язок у контексті готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський, 2012, вип. 18, С. 268-278.
6. Маєвська Л. М. Готовність соціального педагога до професійної діяльності в етнокультурному середовищі. *Соціальна педагогіка і соціальна робота*. 2010. №. 3. С. 68–76.
7. Подолян В. М. Підліткова наркоманія в Україні: соціальний та психологічні аспекти. *Український журнал медицини, біології та спорту*. Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова. Том 6, № 3 (31). 2021. С. 256-262.

ВПЛИВ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ НА ШИРОТУ МУЗИЧНИХ СМАКІВ

А. А. С'єдіна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ani15@ukr.net

Науковий керівник: докторка психологічних наук, професорка

К. Л. Мілютіна

Музика у житті молодих людей відіграє суттєву роль. Деяка кількість досліджень вивчаючи музику, фокусували свою увагу на питанні, що визначає симпатії та антипатії до неї. Основним підходом до розуміння споживання музики є підхід використання та задоволення, за якого наше використання музики є пов'язаним із соціальними та психологічними потребами в таких сферах, як особиста ідентичність, стосунки з іншими та потреба у відволіканні. З таким підходом пов'язані принаймні дві важливі сфери вивчення музичного смаку, що є об'єктом дослідження у цій роботі: перша, це дослідження вибору музики як засобу контролю настрою, друга – дослідження ролі музики у соціальній динаміці підліткового віку у визначенні соціальної ідентичності (Colley, 2008).

Аналізуючи музичний смак людини важливо визначити, що взагалі являє собою музичний смак. Перш за все, «смак» – це уявлення людини про красу, здатність відрізнити гарне від некрасивого. Смаком людини можна назвати її пристрасті, симпатії, тяжіння. В науці, музичний смак розглядається як одна з норм естетичної досконалості, яка є опосередкованою вибірковістю людини в ситуації ставлення до явищ мистецтва та дійсності, у контексті широкого системно-смыслового поля. Музичний смак як взаємозв'язок емоційного переживання та розуміння музично-естетичних цінностей, характеризується рівнем прояву інтересу, любові, культурності людини, а також її здатністю до оцінки музичних явищ (Пасічник, 2020).

Такі дослідники як Рентфроу та Гослінг вважали, що невід'ємною частиною будь-якої теорії музичних переваг є базові параметри переваг. Таким чином, була створена психологічна класифікація музичних жанрів, де існує щонайменше чотири психологічні характеристики, до яких відносяться 14 музичних жанрів: рефлексивний та складний: блюз, джаз, класика, фолк; інтенсивний та бунтарський – рок, альтернативний рок, хеві-метал; бадьорий і соціально-прийнятний – кантрі, саундтреки, релігійна музика та поп-музика; енергійний та ритмічний – реп/хіп-хоп, соул/фанк, танцювальна музика/електроніка (Colley, 2008).

Музичний смак, перш за все, формується під безпосереднім впливом мистецтва та залежить від індивідуальних особливостей самої людини, її здатності сприймати художні цінності, які несе з собою мистецтво. Музичний смак, розглядаючи його у контексті психофізіологічної природи, становить собою одну з мотиваційних якостей людини, постійно коригуючи її вчинки та діяльність. Музичний смак також може розглядатися як сума чуттєвих оцінок, що отримуються на основі образів емоційної пам'яті. Таким чином, здатність сприймати різноманітні властивості явищ та предметів безпосередньо пов'язана із здатністю чуттєво оцінювати те, що є результатом життєвого досвіду (Пасічник, 2020).

Отже, численні дослідження з цієї тематики продемонстрували, що здебільшого музичний смак пов'язаний з емоційною сферою, залежить від індивідуальних особливостей та може формуватися відповідно до психологічних потреб людини. Музичний смак людини являє собою її сприйняття, оцінку, прихильність до того чи іншого музичного твору, тоді як широтою музичних смаків є сприймання та вподобання музичних творів різноманітних жанрів музики, чим більш різножанрову музику слухає людина тим ширшим є її музичний смак.

Враховуючи, що на музичний смак індивіда впливає багато факторів, в тому числі й індивідуальні особливості, буде доцільним розглянути таку властивість людини як толерантність до невизначеності, де ті самі

індивідуальні особливості відіграють важливу роль. Розглядаючи це явище в контексті впливу толерантності до невизначеності на широту музичних смаків, ми припускаємо, що здатність людини толерувати невизначеність може формувати своєрідні психологічні потреби, які може задовольняти мистецтво у вигляді музики. Саме тому вивчення цього впливу є доцільним та актуальним.

Взагалі невизначеність розуміється як особливість життя, що зменшується в міру прогресу діяльності. У результаті, ціль та вибір, що базуються на чітких ціннісних уподобаннях, перетворюють невизначеність на деяку впевненість (Halian, Machynska, Lozynska, Nos, Derkach, Prots, Popovych, 2020). Такі дослідники як Е. Андерсон, Р. Карлтон, М. Діфенбах і П. Хан припускають, що невизначеність впливає на афективні стани, спонукаючи до мисленнєвого моделювання можливих майбутніх результатів. Цей процес модерується контекстом та іншими факторами ситуації, а також індивідуальними відмінностями, такими як толерантність до невизначеності (Anderson, Carleton, Diefenbach, Han, 2019).

Протилежну толерантності властивість – нетерпимість до невизначеності, формують такі фактори як уникнення невизначеності, прагнення отримати максимальну ясність неоднозначних ситуацій, невміння діяти без чітко визначених орієнтирів, та зрештою, прагнення до ілюзорного благополуччя. На противагу останньому, справжнє психологічне благополуччя особистості залежить від здатності приймати рішення з урахуванням мінливості і суперечливості контексту, враховувати вплив різних факторів на один і той же процес, проявляти творчість. Ці критерії будуть свідчити про таку властивість, як терпимість до невизначеності, що в свою чергу є основою толерантності до невизначеності (Halian, Machynska, Lozynska, Nos, Derkach, Prots, Popovych, 2020).

Не менш важливою є роль індивідуального досвіду в процесах життя в ситуаціях невизначеності, адже необхідно виховувати в собі готовність до несподіваних вчинків, набувати досвіду життя в області непередбаченого.

Одним із факторів забезпечення психологічної стійкості особистості в ситуаціях невизначеності є здатність сприймати ці ситуації і діяти в них. Також, толерантність до невизначеності досліджують як складову процесу життєтворчості особистості, що реалізується через її самоактуалізацію, відповідальну життєву позицію та конструктивне використання власного репертуару ідентичності. На думку дослідників, життєтворчість – це не лише проектування особистістю свого життя, а й перевірка, втілення та практична реалізація найсміливіших задумів (Halian, Machynska, Lozynska, Nos, Derkach, Prots, Popovych, 2020).

В умовах постійної мінливості людського життя, у всіх його сферах, толерантність до невизначеності є регулятором поведінки людини у відповідних ситуаціях, сприяє продуктивній активності та управлінню собою на когнітивному, поведінковому та емоційному рівнях задля досягнення значущого результату. Розглядаючи саморегуляцію, як основу толерантності до невизначеності, варто зазначити, що саморегуляція проявляється в управлінні своїм емоційним станом, переживаннями, думками та поведінкою шляхом впливу людини на саму себе, як на фізіологічний так і на нервово-психічний стан. Таким чином, толерантність до невизначеності є здатністю людини бути стійкою до зовнішніх та внутрішніх ситуацій невизначеності, що супроводжується їхнім когнітивним осмисленням, позитивним відношенням до невизначеності та двозначності, а також активним пошуком шляхів вирішення таких ситуацій (Корнілова, О'Коннелл, Лушин, Макколлум, Максименко, 2021).

Отже, наразі, в умовах тотальної невизначеності, що здебільшого сформувалося під впливом фактору війни в Україні, актуально та важливо досліджувати таку властивість людини як толерантність до невизначеності, та її вплив на різні сфери та особливості життя людини. Адже, толерантність до невизначеності може чинити вплив на емоційну сферу життя людини, до якої безпосереднє відношення має мистецтво, музика.

Перспективою подальших досліджень є детальне вивчення впливу толерантності до невизначеності на сприймання та вподобання людиною музичних творів, на її музичний смак, а також, визначення та виокремлення жанру музики, який найбільше опосередковується толерантністю до невизначеності.

Література:

1. Корнілова Т., О'Коннелл А., Лушин П., Макколлум Д., Максименко С. Толерантність до невизначеності в структурі саморегуляції особистості в епоху змін. *Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців в умовах трансформації освіти: Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції / 21 травня 2021 р., м. Київ. Київ: ДЗВО «УМО», 2021. 304 с.*
2. Пасічник Л. В. Розвиток музичного смаку у майбутніх естрадних вокалістів в умовах вищої професійної освіти: *магістр. робота / Л. В. Пасічник; науковий керівник С. Г. Крамська. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2020. – 70 с.*
3. Anderson E. C., Carleton R. N., Diefenbach M., Han P. The Relationship Between Uncertainty and Affect. *Frontiers in psychology*, num 10, 2019. 2504 p.
4. Colley A. Young people's musical taste: Relationship with gender and gender-related traits. *Journal of applied social psychology*, 38(8), 2008. 2039-2055 p.
5. Halian I., Machynska N., Lozynska S., Nos L., Derkach Y., Prots M., Popovych I. Tolerance of uncertainty as a component of the process of life-creation of future educators. *Revista Inclusiones Vol: 7 num Especial*, 2020. 512-528 p.

МАСОВА СВІДОМІСТЬ, ЧИННИКИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ ТА ВПЛИВУ

ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ЖІНОК НА ПРОЦЕС КУПІВЛІ ТОВАРУ: РЕЗУЛЬТАТИ ПІЛОТАЖНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Л. І. Авраменко

Херсонський державний університет, avramenko0606@ukr.net

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент І.Р.Крупник

Вивчення впливу емоцій на купівельну поведінку жінок представляє як теоретичний інтерес, так і практичну користь. Відомо, що емоційний стан суттєво впливає на різні аспекти поведінки людини. Споживацька поведінка є буденним, але водночас малодослідженим явищем, яке також керується емоціями: прийняття рішень про покупку, переваги певних магазинів, брендів і товарів, взаємодія з продавцями, реагування на рекламу, тощо. Вивчення цих процесів допоможе скласти більш повне уявлення про життєдіяльність сучасної людини та зрозуміти рушійні сили її поведінки в ролі покупця. Крім того, жінки є однією з найбільш активних категорій споживачів – зазвичай вони купують товари не тільки для себе але й для інших членів родини. Вивчення їх реакцій на торговельні пропозиції може допомогти продавцям створити ефективні стратегії просування товарів та послуг, а споживачам – зробити свою купівельну поведінку більш свідомою, раціональною та ефективною.

Мета пілотажного дослідження полягала в апробації діагностичних інструментів та перевірці робочої гіпотези про те, що емоційний стан споживачів впливає на рішення стосовно купівлі товару.

Вибірку склали 40 жінок віком від 20 до 45 років, які здійснили покупку в магазині жіночого одягу «EL Diario» (м. Херсон, листопад-грудень 2021 р.). Сума покупки склала від 800 до 7000 гривень. Участь в опитуванні була добровільною та безоплатною, всім учасницям гарантована конфіденційність і нерозголошення індивідуальних даних.

Діагностична ситуація потребувала дуже простих, і при цьому ефективних методик, які можна швидко заповнити в торгівельній залі, стоячи за прилавком.

Була використана методика «Самооцінка емоційних станів», розроблена американськими психологами А. Уесманом і Д. Ріксом для виявлення змін емоційного стану людини протягом певного періоду часу. Це простий та ефективний скринінговий інструмент, що дозволяє як викреслювати криві окремих показників, так і працювати з інтегральним результатом. Методика містить 4 набори по 10 суджень, які відображують поступову динаміку емоцій (від негативного до позитивного стану) за наступними шкалами: «спокій - тривожність», «енергійність - втома», «піднесення - пригніченість», «впевненість - безпорадність». Стосовно кожної шкали респондент обирає тільки одне судження яке найкраще описує його емоційний стан зараз. Порядковий номер твердження відображає місце між позитивним та негативним полюсом – чим ближче до 10 балів тим, більш сприятливий стан.

Крім того, була розроблена анкета з 14 питань, спрямована на оцінку ставлення покупців до роботи магазину за шкалою від 1 до 10, де 10 = «дуже гарно», 1 = «дуже погано».

За інтегральним показником методики «Самооцінка емоційних станів» жодна учасниця не отримала низькою оцінки, яка б свідчила про присутність негативних емоційних станів: тривожності, виснаження, пригніченості чи безпорадності. 80% досліджуваних оцінили свій емоційний стан як позитивний, благополучний, 20% отримали середні показники.

Розподіл показників за кожної із шкал представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Самооцінка емоційних станів жінок безпосередньо після покупки одягу

Показники:	Позитивний (8-10)	Середній (7-4)	Негативний (1-3)
Спокійність - тривожність	26	11	3
Енергійність - втомленість	22	16	2
Піднесення - пригніченість	21	18	1
Впевненість у собі - безпорадність	29	10	1

Отже, практично всі досліджувані в момент прийняття рішення та здійснення покупки перебували в позитивному емоційному стані: спокійному, енергійному, піднесеному та впевненому. Трохи більше за інші виражені компоненти спокою та впевненості у собі. Жінки, що здійснили покупку (модний одяг), відзначили відчуття повного благополуччя, почувалися спокійно та невимушено, були впевнені в тому, що для них немає нічого неможливого, що вони «можуть зробити все, що хочуть». Отже, саме такий стан сприяє прийняттю рішення про покупку. З іншого боку, отримані результати можуть відображати заспокійливий психотерапевтичний ефект шопінгу.

З попередніх досліджень відомо, що жінки часто купують речі або їжу з метою підняти собі настрій, при цьому відчувають ефект, схожий на дію наркотичних речовин (Atalay & Meloy, 2011). Втім, переваги шопінг-терапії зазвичай короточасні і можуть затьмаритися почуттям жалю та провини. Щоб цього не відбувалося, навіть незаплановані покупки мають бути стратегічно обґрунтовані, наприклад метою зняття стресу, отримання задоволення та турботою про себе.

Результати анкетування щодо ставлення покупців до роботи магазину представлені в гістограмі на рис. 1.

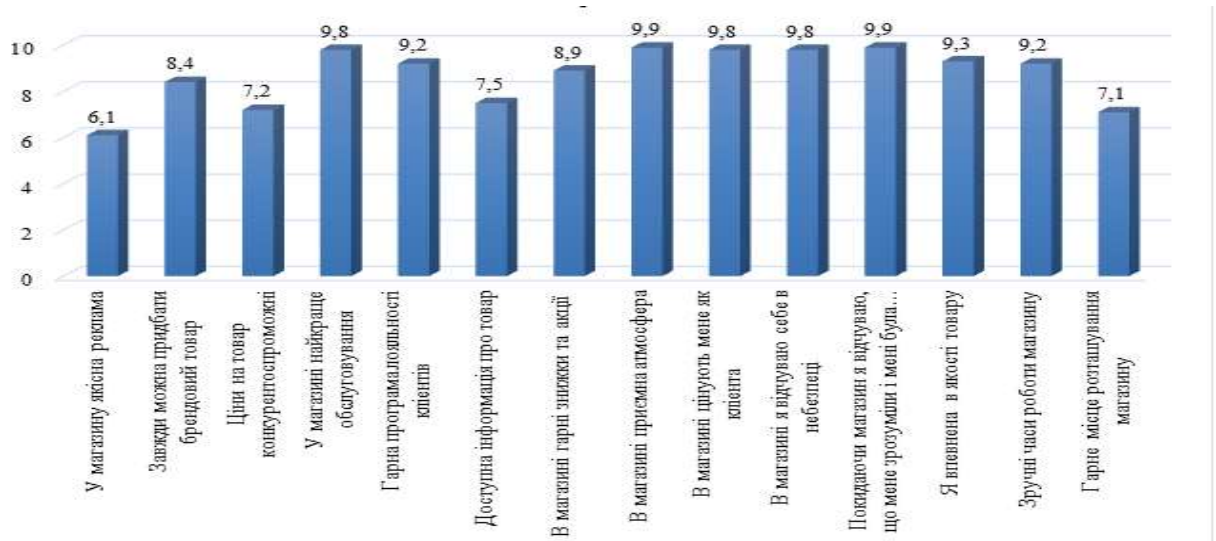

Рис. 1. Середні оцінки пунктів анкети щодо емоційного ставлення покупців до роботи магазину.

Аналіз отриманих результатів показує, що найбільш високо покупці оцінили приємну атмосферу торговельного залу (9,9), розуміння з боку продавців (9,9), відчуття власної цінності як клієнта (9,8), дбайливе обслуговування (9,8) та відчуття безпеки (9,8). Загалом, емоційні аспекти покупки були оцінені вище, ніж якість та ціна товару, режим роботи чи розташування магазину. Це підтверджує припущення про перевагу емоційних чинників в процесі здійснення покупки.

В першу чергу, жінка іде в магазин за емоціями: довіри, задоволення, радості. Для покупця важливо, в якій обстановці він знаходиться, при цьому особливе значення має як загальний емоційний комфорт, так і безпека. Тоді людина більш схильна зробити щось приємне для себе, наприклад купити собі модний одяг. Розуміючи, що їх цінують, приділяють увагу їх потребам та бажанням, клієнтки відчують впевненість та спокій, що у свою чергу, сприяє рішенню про покупку. Процес прийняття рішення в такому випадку полягає в наступному: спочатку жінки вирішують емоційно, а потім підводять під це раціональну базу. Саме позитивні емоції впливають на відповідні переконання, активізують купівельну поведінку.

На основі отриманих даних ми можемо говорити, що існує причинний зв'язок між показниками емоційного стану покупця в якому він перебуває, і його рішенням про покупку товару. Таким чином, емоційний стан споживачів впливає на процес купівлі товару. Потребує подальшого вивчення зворотний зв'язок – вплив покупки на емоційний стан жінки.

Література:

1. Atalay A. S., Meloy M. G. Retail therapy: A strategic effort to improve mood. *Psychology & Marketing*. 2011. Vol. 28(6). P. 638-659. DOI: 10.1002/mar.20404

ДИТЯЧІ СТРАХИ, ЇХ ПСИХОДІАГНОСТИКА

О. А. Демченко

Херсонський державний університет, bolgar2989@gmail.com

Науковий керівник: кандидатка психологічних наук, доцентка

Н. І. Тавровецька

Дана стаття сприяє висвітленню такого поняття, як дитячий страх в психолого-педагогічному спрямуванні. Кожне покоління вносить доволі суттєві зміни як для фізичного так і для психологічного здоров'я. Залучення великої кількості гаджетів та черпання інформації з інтернет ресурсів. Зниження рівня комунікативних відносин один з одним у реальному просторі.

Методи. Було проведено аналіз над такими станами, що характеризують страх та тривожність. Для роботи було обрано групу дітей молодшого шкільного віку, які навчаються в Олешківському академічному ліцею «Ерудит». За допомогою опрацьованих методик визначено види дитячих страхів які переважають та можливі фобії. Впроваджено ігрові методики для 28 дітей молодшого шкільного віку. Для діагностування стану дитини та побудована корекційна програма. В даній статті відображено аналіз використаних методів діагностування та психологічної корекції.

Діагностика займає в роботі дитячого психолога досить значну частку. Вона потрібна для того щоб краще пізнати клієнта, щоб познайомитись і головне – щоб прояснити для себе та батьків з чим власне є сенс працювати. Крім того, інколи діагностика потрібна і для того, щоб побачити динаміку змін та перевірити правильність методів якими працює психолог на консультаціях.

Психодіагностичне обстеження проводилося в індивідуальній та груповій формі. Для пізнання та отримання результатів ,було залучено такі методики, як

1.Методика «Мої страхи» О. Захарова

2. Методика Дитячий апперцептивний тест САТ.О. Захарова

3.Методика «Страхи в будиночках» М.Панфілова

Для діагностики дитячих страхів пріоритетними методами та формами є індивідуальні психодіагностичні процедури з використанням відповідних проєктивних методик, збір анамнезу, спостереження, аналіз результатів діяльності, бесіда та інше. Діагностика страхів дитини в процесі бесіди дає можливість виявити їх наявність і рівень розвитку, об'єкти та характерні прояви тощо. У процесі аналізу відповідей дитини на питання визначеної тематики: «Чи боїшся ти чогось?», «Чого ти боїшся?», «Чому ти боїшся?» психолог отримує діагностичну інформацію про дитину з якою працює. Питання, які спеціаліст ставить дитині можуть мати як прямий так і непрямий характер наприклад: «Як ти гадаєш, чого можуть боятись діти?», «На твою думку чому вони бояться?». Якщо дитина під час бесіди раптом відмовляється відповідати на питання слід змінити тему та спробувати відволікти її, оскільки така поведінка в більшості випадків свідчить про глибокий страх, і нав'язування розмови в такому випадку може загострити ситуацію.

На думку багатьох науковців та практичних психологів найефективнішими для проведення діагностики дитячих страхів є інтерпретаційні техніки, такі як: проєктивна методика дослідження шкільної тривожності (модифікація тесту Р.Теммла, М.Доркі, В.Амен) і дитячий апперцептивний тест САТ. Головним завданням зазначених методик є дослідження тривожності дитини відносно ряду актуальних для неї життєвих ситуацій міжособистісної взаємодії та властивих страхів. Отже головною метою психодіагностики є загальне дослідження особистості, на основі якого психолог висуває гіпотезу про деякі її особливості, ні в якому разі не роблячи однозначних висновків про дитину(Василега, 2013).

Процедура психодіагностичного обстеження являє собою три етапи: збір даних відповідно до завдання дослідження; обробка та інтерпретація отриманих даних; постановка діагнозу або прогнозу (Александров, 2021).

Показники страху у дітей пронумеровано від більшості до зменшення :

- 1.Страх війни 28 осіб
- 2.Страх смерті 25 осіб
- 3.Страх хвороби та відвідування медичних закладів 27 осіб
- 4.Страх пов'язаний із казковими персонажами 20 осіб
- 5.Страх різноманітних несподіваних звучань 18 осіб
- 6.Страх тварин 15 осіб
- 7.Страх стихій 17 осіб
- 8.Страх злочинців 13 осіб

Психічні стани у дітей тісно пов'язані з її індивідуальними властивостями. Страху у дітей виступають як індивідуальна властивість психіки, та є негативними процесами в розвитку дитини як особистості. Саме тому важливо здійснювати заходи для виявлення та корекції дитячих страхів.

Висновки. Страху – це невід'ємна частина психологічного розвитку дитини, вони супроводжують її на протязі формування особистості. Неприятливі події в дитинстві можуть провокувати загострення страхів і як наслідок появу різних емоційних порушень та психологічних проблем. Саме тому профілактика страхів полягає, перш за все, у вихованні якостей: оптимізм, упевненість у собі, самостійність тощо. Працюючи над отриманими даними за допомогою корекційної програми, нам вдалося знизити рівень страху та тривожності у нашій групі дітей.

Література:

- 1.Василега О. Ю. Вступ до спеціальності: особливості реалізації діагностичної функції практичного психолога (на прикладі характеристики пріоритетних форм і методів діагностики дитячих страхів). *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2013. № 3. С. 61-68.
2. Александров Ю. Поняття страху у психології Режим доступу: <http://surl.li/drfoi>
3. Піддубна Н.Г, Єфімов Д.Е. Проблема шкільних страхів у наукових дослідженнях. *Психологія і особистість*. 2016. № 2(1). С. 97–107.

ПРАКТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ОБРАЗУ БІЙЦЯ ЗСУ, ЯКИЙ ФОРМУЄТЬСЯ ГРОМАДЯНСЬКИМ НАСЕЛЕННЯМ УКРАЇНИ

М. О. Єфанов

Запорізький національний університет, prod.efanov@gmail.com

Науковий керівник: кандидатка психологічних наук, доцентка Н. О. Губа

Постановка проблеми. Формування суб'єктивного образу військовослужбовців ЗСУ в сприйнятті громадянського населення України є вкрай актуальним питанням під час збройної агресії росії на територіях України, але з правильним формуванням цих образів можуть виникати суперечливі проблеми. Військовослужбовці виконують свій обов'язок захищаючи свою країну та цивільне населення, але їхній образ в сприйнятті громадянського населення може бути сформований по-різному. Якщо розглядати саме образи, то сприйняття та відтворення спогадів відбуваються саме за допомогою психічних образів, які психіка формує впродовж всього життя людини. (Вундт, 1897). Сприйняття та відтворення присутнє також під час формування образів військових. Територіальне розташування міст України відіграє важливу роль у формуванні сприйняття військовослужбовців ЗСУ. Існують тиллові області, де майже не ведуться активні бойові дії й жителі можуть сприймати військових більш поверхнево та «ідеалізовано», не роблячи великий акцент на проблематиці фронту. Також існують прифронтові області, де можна майже кожен день почути відголос бойових дій або навіть побачити їх наслідки власними очима. У таких областях сприйняття військовослужбовців може бути більш «раціональним», де велика частина жителів відчуває на собі проблеми фронту, спілкується з військовими, надає їм психологічну допомогу, відвозить їжу, робить окопні свічки тощо. Вивчення формування суб'єктивних образів є важливим, оскільки це може сприяти кращій комунікації та взаємодії між військовими та цивільним населенням і навпаки,

допомогти подолати стереотипи та упередження, а також лагідніше адаптувати як військових, так і цивільних до мирного життя після війни, підвищити морально-психологічне забезпечення військовослужбовців тощо (Агаєв, Дикун, Чорний, 2020). Крім того, розуміння формування образів військовослужбовців може бути корисним для визначення ефективних методів комунікації та інформаційної роботи з населенням безпосередньо у місцях, де відбуваються бойові дії. Вивчення формування суб'єктивних образів у цивільного населення має важливе значення не лише для розуміння відносин між військовими та цивільним населенням, а й для вирішення низки важливих проблем, таких як: формування громадянської позиції, підвищення ефективності інформаційної роботи, зміцнення відносин між військовими та цивільним населенням, підвищення якості їх взаємодії тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників проблему особливостей формування образів було розглянуто у дослідженнях В.Вундта. У працях описаний процес сприйняття та розуміння об'єктів, які оточують людину у повсякденному житті використовуючи теорію елементів сприйняття, та дослідження процесу відтворення образу у свідомості людини. Аналіз морально-психологічного забезпечення бійців ЗСУ був проведений такими авторами, як Н. А. Агаєв, В. Г. Дикун, В. С. Чорний. У праці описані загальні засади морально-психологічного забезпечення у Збройних Силах України.

Мета дослідження: теоретичне та емпіричне дослідження сформованих образів та уявлень громадян про військовослужбовців в умовах війни, аналіз особливостей суб'єктивного формування образів.

Виклад основного матеріалу. З метою детального аналізу сформованих образів громадян та їх можливої різниці відповідно до регіональних відмінностей було проведено емпіричне дослідження шляхом опитування у форматі офлайн-інтерв'ю у прифронтівій та тилівій областях України (з 25.01.2023 по 11.02.2023 року). Вибірка була сформована зі 104 респондентів віком від 15 до 65 років включно.

Під час дослідження було застосовано такі тестові методики, як:

1) Адаптована методика структурованого інтерв'ю на основі методу асоціативної рейтингової шкали (LikertScale) – це психометричний інструмент, який використовується для вимірювання ставлення людей до різних питань або тверджень (Лайкерт, 1932)

2) «Шкала тривоги Спілбергера-Ханіна» (ситуативна тривожність) – використовується для вимірювання ситуативної тривожності (Спілбергер, Ханін, 1983)

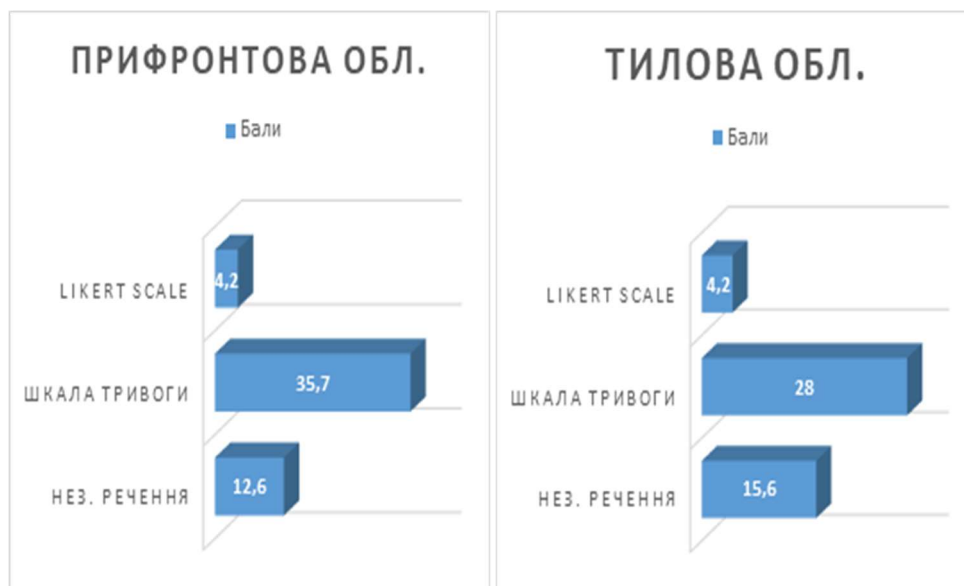
3) Адаптована методика «Незакінчених речень»(Сакса-Леві) – адаптована під дослідження для діагностики психічного стану респондента та більш точного уявлення про сформовані образи військових у сприйнятті громадянського населення (Сакс, Леві, 1954)

Після опитування та аналізу отриманих результатів було виявлено, що показники методики структурованого інтерв'ю LikertScale підтверджують, що у як в прифронтовій, так і в тилівій області присутнє позитивне ставлення громадянського населення до дій Збройних сил України. Серед вікових груп не було зафіксовано особливої різниці, у кожній віковій групі середнє значення дорівнювалося понад 4,2 бала (показник середнього – 3 бали), що свідчить про високий рівень довіри та співпереживання до збройних сил (графік 1-4). Середнє значення у тилівій області України — 4,27 бала, тоді як у прифронтовій – 4,22. Середнє значення тилової області перевищує середнє значення прифронтової на ~1,4%, що не є суттєвим.

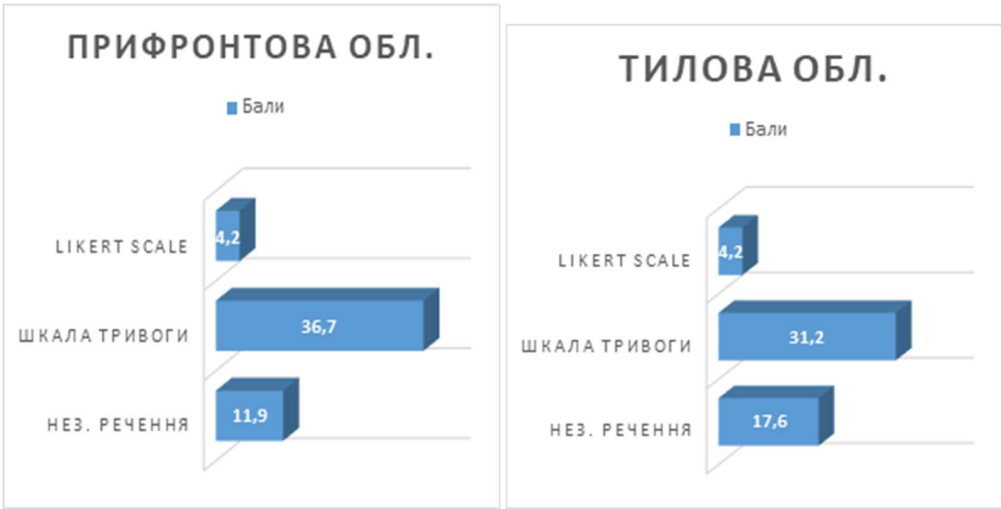
Показники тривоги цивільного населення у тилівій області України досить нижчі, якщо порівнювати з прифронтовою областю. Середнє значення тривоги у тилівій області України всіх 4 вікових груп — 33 бали, тоді як у прифронтовій області середнє значення тривожності 38 балів, що на ~15% вище, ніж у тилівій області України. Тривога в обох областях України (прифронтовій і тилівій області) вкрай виражена для однієї вікової групи — 35-45 років, а саме у 84% (22 респондентів) опитаних незалежно від області України, але результат перебуває в межах помірної тривожності. У віковій

групи 35-45 років тривожність виражена сильніше приблизно на 20%, ніж в інших вікових групах і дорівнює 41 балу в обох областях України(графік 3). Найнижчий середній показник тривожності був у віковій групі 15-25 років, чітко він був виражений у тилівій області України та дорівнював 28 балам. У прифронтовій області він дорівнював 35.5 балів (графік 1).

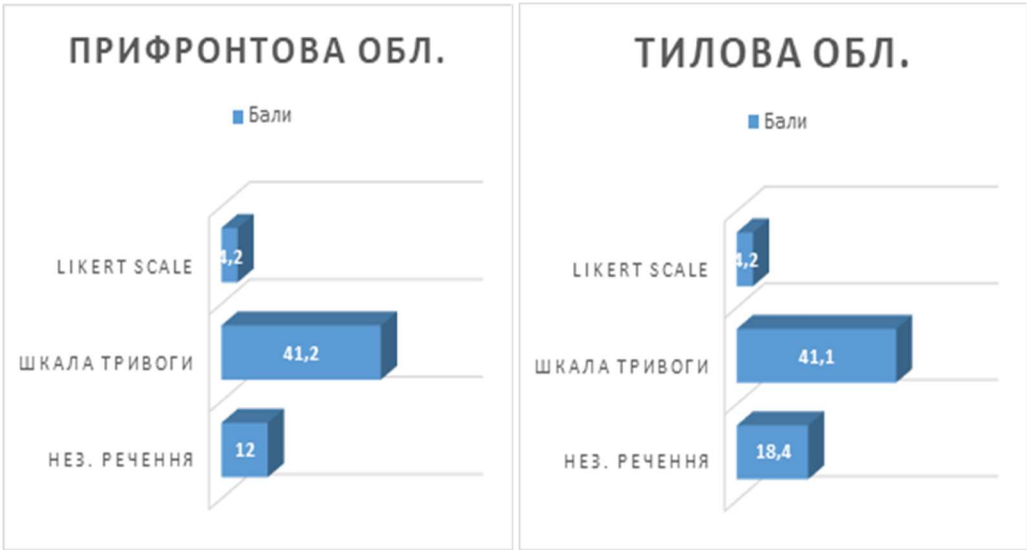
Показники за методикою «Незакінчених речень» свідчать, що у тилівій області України більш характерне уявлення військових «ідеалізовано», більшість респондентів поверхнево описує військовослужбовців, наприклад, як безстрашних героїв, роблячи відносно менший ухил на можливі проблеми чи недоліки. У прифронтовій області найбільш характерне «раціональне» уявлення про військових. Загальне середнє значення методики «Незакінчених речень» у прифронтовій області – 12,32 бала, у тилівій області 17,11 бала (графік 1-4). Середнє значення у тилівій області перевищує значення прифронтової області на ~39%. Останнім етапом дослідження було порівняння результатів вікових груп в різних областях України – порівняння результатів трьох методик.

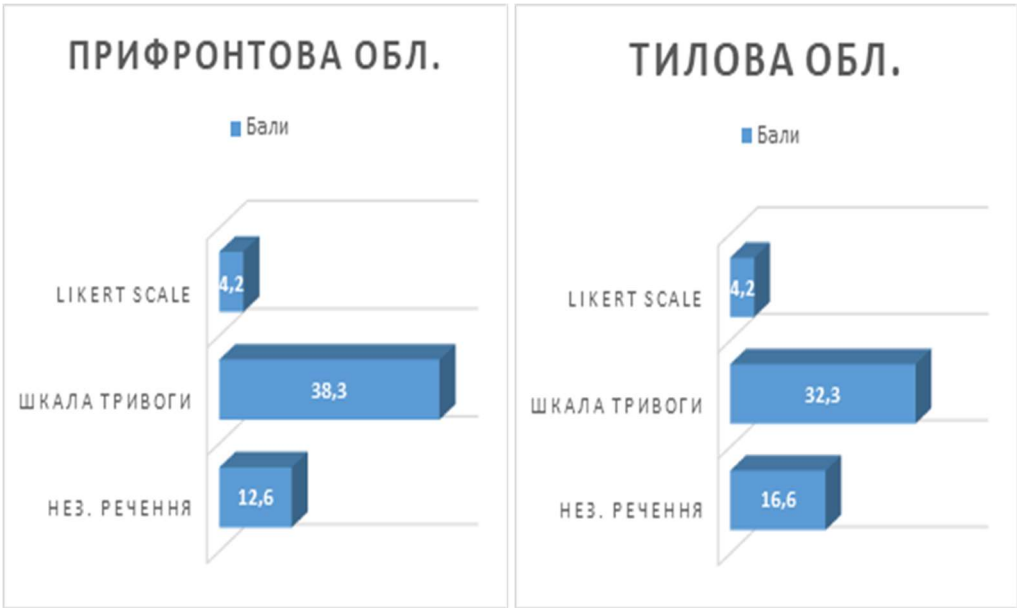
Графік 1. Результати дослідження вікової групи 15-25 років.

Графік 2. Результати дослідження вікової групи 25-35 років.

Графік 3. Результати дослідження вікової групи 35-45 років.

Графік 4. Результати дослідження вікової групи 55-65 років.

Висновки. Отже, різниця під час формування образів в різних областях України дійсно присутня і можна затвердити, що територіальні відмінності дійсно впливають на суб'єктивне формування образу. Однак слід зазначити, що загальні відмінності не мають глобальний вигляд, що свідчить про правильну інтерпретацію та формування образу військовослужбовців в обох областях. В обох містах ці та інші проблеми озвучуються респондентами, але з різною періодичністю. Рівень тривоги більш високий саме в прифронтових містах, і це, як затверджують самі респонденти, пов'язано з дуже короткою дистанцією до лінії зіткнення та звуками активних бойових дій. Тому на основі такого феномену, як підвищена тривожність, можна зробити висновок, що цей чинник має основоположний вплив на формування уявлень цивільного населення про військовослужбовців.

Література:

1. Агаєв Н. А., Дикун В. Г., Чорний В. С. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України / підручник: Частина 1. Бровари, 2020.
2. Вундт В. М. «Out lines of Psychology». Лейпциг, 1897.
3. Лайкерт Р. Д. A Technique for the Measurement of Attitudes. *Archives of Psychology*. Ланкастер, 1932.
4. Сакс Д. М, Леви С. Х. A Test for Measuring Mental Health. *The Journal of Consulting Psychology*. Вашингтон, 1954.
5. Ханін Ю. Л., Спілбергер Ч. Д. State anxiety and athletic performance: An overview. *Journal of Sport Psychology*. Шампейн, 1983.

ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРИЙНЯТТЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Лисенко Ю. О.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,

lulya888@ukr.net

Науковий керівник: кандидатка педагогічних наук, доцентка Сірко Л. О.

Сучасне українське суспільство потребує змін та перебудування у здійсненні соціального та психологічного супроводу дітей з інвалідністю. Через військові дії кількість осіб із інвалідністю лише зростає, методи та технології супроводу зазнають змін через активну інтеграцію такої категорії осіб у суспільство.

Проблема організації соціально-психологічної роботи з особами, які мають особливості психофізичного розвитку вирішуються не лише шляхом створення спеціалізованих соціальних служб, але й за участю волонтерів та громадських організацій. Дана проблема розглядається у дослідженнях С.П. Архипової, О.В. Безпалько, І.С. Гамрецького, Л.А. Калініної та ін. Дослідники фокусують свою увагу на роботі з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного навчання; інтеграції людей з особливими потребами у соціум; соціальна та психологічна реабілітація дітей з функціональними обмеженнями за допомогою засобів мистецтва та ін. (Архіпова, 2011).

На даний час в Україні немає єдиного терміну, що визначає осіб, які мають фізичні чи психічні відхилення у здоров'ї. Зокрема у дослідженнях, а також в засобах масової інформації використовуються поняття: «особа з інвалідністю», «особа з обмеженими функціональними можливостями»; «люди з обмеженою дієздатністю»; «люди з особливими потребами»; «особи з вадами розвитку, неповносправні». Так, у Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (редакція від 31.08.2018) наводяться визначення: «особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії

із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності» (Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», 2018).

Психоемоційний стан та адаптація осіб з інвалідністю залежить від ставлення найближчого оточення (родини, батьків) та оточуючого суспільства. В сучасній психологічній практиці вживається термін «прийняття», що активно вживав К.Роджерс у гуманістичній психології. Дослідник трактував прийняття як безумовне позитивне ставлення батьків до дитини незалежно від того, чи радує вона зараз дорослих, це безпосередня взаємодія без негативізму та осуду, створення такого оточення, у якому дитину з інвалідністю визнають як повноцінного члена суспільства. Таким чином, психологічне прийняття – особлива позиція щодо себе та дитини з обмеженими функціональними можливостями, здатність підтримати дитину, свідомлюючи її почуття, цінності та світогляд, навіть якщо вони не збігаються із батьківською позицією, також повага позиції дитини, віра в її сили та можливості, незважаючи на актуальний стан здоров'я.

Психологічне прийняття має торкатися когнітивного, емоційно-змістовного та поведінкового компонентів. До когнітивного компонента можемо віднести необхідні знання щодо розвитку дитини з інвалідністю з усіма складовими її персонального стану, юридичні, медичні та соціальні аспекти допомоги та супроводу такої дитини, а також знання щодо особистісного ресурсування та груп підтримки для батьків дітей із особливими потребами. Емоційно-змістовний компонент має включати прийняття батьками таких дітей як самостійних особистостей, цінність дитячих переживань та прагнень, формування адекватних форм дитячо-батьківської привязаності та заохочення соціалізації дитини. Поведінковий компонент пов'язаний з когнітивним та визначається як адекватна взаємодія із дитиною, відповідно до її потреб та бажань, вибудова спільних спілкування та дій щодо розвитку та адаптації дитини до нових умов життєдіяльності (Бондар, 2013).

Розкриємо види особливостей прийняття батьками дітей з особливими потребами (Байда та інші, 2012):

1. Адекватне – прийняття дитини з урахуванням всіх компонентів (когнітивного, емоційно-змістового, поведінкового). Адекватне прийняття допомагає дитини та родині подолати труднощі адаптації, вікових та сімейних криз, вірно оцінити спрямування зусиль кожного члена сім'ї та прогнозувати подальший розвиток родини.

2. Неадекватне – негативне ставлення до дитини з інвалідністю, вбачання в ній джерела родинних проблем, роздратування та ігнорування дитини. Корекція такого виду прийняття можлива лише за формуванням у батьків компонентів психологічного адекватного прийняття та роботи із спеціалістами (психологами, дефектологами, логопедами, медичними та соціальними працівниками). Також важлива підтримка та спілкування з іншими батьками, що мають дітей зі схожим потребами, спостереження за їх поведінкою та спілкуванням в родині.

3. Суб'єктивне – дитина з особливими потребами сприймається як адекватний член (суб'єкт) суспільства та є повноправний член і родини і соціальних відносин поза сім'єю. Батьки та оточення не фокусуються на вадах та інвалідності дитини, що допомагає адаптації та соціалізації такої дитини, сприяє толерантності суспільства до осіб з обмеженими можливостями. Формування такого виду прийняття залежить як від державного впливу (програми інтеграції осіб із інвалідністю у суспільстві, соціальні служби супроводу тощо), так і від суспільних процесів.

4. Об'єктивне – у такому випадку дитина є ізольованою від суспільства, у батьків проявляється бажання приховати таку дитину, обмежити її спілкування із соціумом. Це супроводжується появою проблем у адаптації та соціалізації дитини, комунікативних проблем. Такий вид прийняття може виправдовуватися захистом дитини від негативних проявів соціуму, образ та насилля, проте уникання будь-якого соціального контакту не створює для дитини повноцінних умов щодо її розвитку. У такому

випадку задача батьків – пошук та залучення дитини до безпечного контакту із однолітками.

В залежності від особистісного прийняття або неприйняття дитини формується психологічний та емоційний стан батьків, членів сім'ї і рівень спілкування у родині, коли з'являється дитина із інвалідністю. Вид психологічного прийняття батьками вад та особливостей дитини також формує виховну систему батьківського впливу, визначає модель батьківського виховання й спілкування, відіграє першочергову роль у подальшому розвитку та соціалізації дітей з особливими потребами у суспільстві.

Таким чином, поняття психологічного прийняття дітей з особливими потребами є системним та цілісним, включає в себе прояв різноманітних почуттів до дитини (не лише позитивних), формування когнітивних та поведінкових моделей взаємодії у сім'ї, які враховують особливості розвитку дитини із інвалідністю.

Література:

1. Архипова С.П., Майборода Г.Я., Тютюнник О.В. Методи та технології роботи соціального педагога: навч. посіб. К. : Слово, 2011. 496 с.
2. Бондар Н.О. Передумови виникнення та формування сучасного світогляду щодо моделей інвалідності: міжнародний досвід. *Бізнес Інформ*. 2013. № 3. С. 244-248.
3. Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» ред. від 31.08.2018.
4. Інвалідність та суспільство: навчально-методичний посібник / за заг. редакцією Байди Л.Ю., Красюкової-Еннс О.В. Кол. авторів: Байда Л., Красюкова-Еннс О, Буров С., Азін В, Грибальський Я., Найда Ю. К., 2012. 216 с.

ВПЛИВ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ НА МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТІВ

В. М. Лобортас

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського,

didusenko2017@gmail.com

Науковий керівник: кандидатка психологічних наук, доцентка Білоус Р. М.

Постановка проблеми. Надмірні вимоги до себе та бажання досягти досконалості є вагомими мотиваторами для багатьох студентів, але виникаючий на фоні високих стандартів перфекціонізм може стати причиною серйозних проблем для ментального здоров'я. Перфекціонізм є розповсюдженою якістю особистості, що проявляється прагненням до надзвичайної точності та досконалості в усіх сферах життя. Студенти, які прагнуть досягти успіху в навчанні та кар'єрі, можуть страждати від негативного впливу перфекціонізму на їхній психічний стан та моральне благополуччя. Надмірна розвиненість перфекціонізму уможливорює виникнення стресу та тривоги, сприяє виникненню депресії та інших психічних захворювань. Важливість підтримки ментального благополуччя у студентському житті допомагає зберегти баланс між перфекціонізмом та здоров'ям.

Метою статті є дослідження впливу перфекціонізму на ментальне здоров'я студентів.

Виклад основного матеріалу. У психологічній науці вище перфекціонізму розглядається як результат завищених стандартів, що висуває до себе особистість, постійне прагнення до досконалості. Вивчення проблеми перфекціоністських нахилів як чинника професійної готовності студентів дозволяє трактувати перфекціонізм як соціокультурну, історико-генетичну та морально-детерміновану рису в структурі психіки особистості та системі мотивації професійної діяльності.

Перфекціонізм може стати фактором ризику ментального здоров'я студентів, адже прагнення до надзвичайної точності та досконалості у підготовці до професійної діяльності може сприяти додатковому психічному напруженню, призводячи до депресії. Надмірна самокритика та ставлення до себе підвищують ризик розвитку різноманітних захворювань. Прагнення до самовдосконалення може негативно впливати на соціальне життя студентів, виникають складнощі у встановленні міжособистісних відносин, оскільки важко підтримувати рівень досконалості, який вимагається від себе; з'являється відчуття соціальної відстороненості та самотності (Борисюк, 2013).

Перфекціонізм може виступати фактором депресивних і тривожних розладів. Встановлено, що пацієнти з депресивними і тривожними розладами, порівняно з досліджуваними з контрольної групи, характеризуються більш високими показниками за всіма параметрами перфекціонізму. Дослідження взаємозв'язку перфекціонізму з розладами харчової поведінки, зокрема анорексією та булімією, виявляють пряму кореляцію між поданими характеристиками (Хевітт, 1996). Люди з високим рівнем перфекціонізму часто висувають до себе надмірно високі стандарти та очікування, тому відчують стрес при неможливості їх досягти, що спричинює появу таких проблем, як тривога, депресія, психосоматичні симптоми, в тому, погіршення якості життя, а також ризик розвитку різних психічних захворювань: тривожні та депресивні розлади. Крім того, перфекціонізм може зумовити перфекціоністичний прояв поведінки: прокрастинація, підвищена тривожність, уникнення відповідальності та інші невірні стратегії управління стресом, що, в свою чергу, може погіршити психічне здоров'я (Гуляс, 2007).

Отже, перфекціонізм може мати негативний вплив на психічне здоров'я людини та детермінувати погіршення якості життя із наступним ризиком розвитку психічних захворювань.

Результати дослідження. Емпіричне дослідження особливостей впливу перфекціонізму на ментальне здоров'я студентів проводилося на базі

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського. Загальна кількість досліджуваних склала 30 респондентів, віком від 18 до 25 років, вибірка дослідження гомогенна за віковою категорією. У ході емпіричного дослідження було використано: спостереження за поведінкою респондентів, бесіда для пояснення процедури експерименту та психологічне тестування: тестування за опитувальником перфекціонізму Н. Гаранян, А. Холмогорової, методики діагностики рівня задоволення основних потреб В. Скворцова, шкала дисфункціональних установок А. Вайсмана.

Аналіз результатів емпіричного дослідження засвідчує наявність у респондентів високого (40%) та середнього (41%) рівнів перфекціонізму. Виявлено, що 60 % досліджуваних мають незадоволену потребу у визнанні, у 55 % студентів наявна незадоволена потреба у самовираженні. Констатовано, що 50% студентів показують високий рівень дисфункціональних установок. Запропоновано програму тренінгового заняття з метою формування конструктивного перфекціонізму, адекватної самооцінки, оптимізацію розвитку «здорового» прагнення досконалості.

Висновки. Таким чином, можна розглядати перфекціонізм як результат завищених вимог, що висуває до себе особистість, її прагнення до досконалості. Результати дослідження підтверджують, що наявний перфекціонізм може призводити до збільшення ризику розвитку психічних захворювань та погіршення якості життя та підкреслюють важливість усвідомлення шкоди перфекціонізму для їхнього психічного здоров'я. Перспективними напрямками подальших розвідок є апробація та впровадження тренінгової програми конструктивного розвитку особистості.

Література:

1. Борисюк А. С. Внутрішньоособистісні конфлікти у процесі соціалізації студентської молоді. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2013. № 2 (31). С. 53 – 61.

2. Гуляс І. А. Перфекціоністські настанови як чинник професійної готовності майбутніх практичних психологів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Івано-Франківськ, 2007. 21 с.
3. Hewitt P. Perfectionism and depression: long itudinal assesement of a specific vulner ability hypothesis. *J-l of Abnormal Psychology*. 1996. № 105. P. 276–280.

ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ХАРАКТЕР МІЖСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ МОЛОДОЇ СІМ'Ї

С. М. Мешкова

Херсонський державний університет, sonya2002mesh@gmail.com

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор І. С. Попович

Всі ми живемо і проживаємо певні соціальні ролі, тому все більшої актуальності набувають дослідження гендеру і його місця в сучасному суспільстві.

Сім'я завжди виступала ключовим структурним елементом суспільства. З плином часу її функції зазнали значних деформацій шляхом формування нових соціальних і культурних правил.

Гендер, або статевая роль, визначається як культурне і соціальне явище, що виокремлює особливості характеру і поведінки, які вважаються характерними для чоловічої і жіночої статей.

У свою чергу, гендерні стереотипи є відображенням характеристик більшості чоловіків і жінок, при цьому не враховуючи індивідуальних особливостей. Такі прийняті у суспільстві «правила» в значній мірі впливають на міжособистісне спілкування дівчат і хлопців. Іншими словами, гендерні стереотипи визначають поведінку людей у стосунках до одруження, під час формування сім'ї.

Значна кількість таких уявлень допомагають молодому поколінню підготуватися до майбутніх соціальних ролей (дружина/чоловік, мати/батько). Однак, такі стереотипи були сформовані досить давно під впливом іншого суспільного світогляду. Такі застарілі гендерні стереотипи переважно виступають обмеженням можливостей для молодого покоління.

Тематика гендерних стереотипів порушується в більшій мірі у роботах, присвячених безпосередній проблематиці питання маскулінності та фемінності. Теоретичне аналізування даного питання порушується у

наукових працях таких авторів як М. В. Ворона, Н. Гоніна, І. В. Ханіна, В. М. Жорова та ін.

Досліджуючи сучасні наукові джерела, першочергово звертаємо увагу на думку М. В. Ворони, він зазначає, що гендерні стереотипи слід розуміти як поширені в суспільстві уявлення про особливості поведінки представників різних гендерів, в першу чергу чоловіків і жінок. Ці стереотипи виконують функції підтримки і відтворення гендерних ролей, а також сприяють формуванню гендерної нерівності. Їхня стійкість у сучасному суспільстві забезпечується завдяки когнітивним викривленням, які дозволяють людям вибірково сприймати і інтерпретувати інформацію, що надходить із зовнішнього світу. Стереотипи виникають як наслідок існування гендерних ролей (соціальних очікувань) (Ворона, 2010).

Для розуміння даного положення І. Попович (2019) визначає поняття «соціальні очікування» як складне структуроване соціальне і психологічне явище, що визначається рівнем розвитку особистості, її індивідуальними і психологічними особливостями. Соціальні очікування є апробаційною ланкою соціальних контактів, взаємин, проєкцій і наділені стійкою асиміляційною залежністю від таких основних складових самосвідомості, як самооцінка, домагання, рефлексивність, образу «Я» і Я-концепція (Попович, 2005; 2009).

Н. Гохіна та І. Хавіна (2021) у своїй роботі наводять приклади гендерної соціалізації та впливу на неї гендерних стереотипів (Гохіна, Хавіна, 2021):

1. Батьки при спілкуванні з дітьми, нав'язують їм різні цінності у відповідності зі сформованими стереотипами. Діти виростають, і отримують підтвердження вже ззовні, що зміцнює їх патерни стереотипної поведінки.

2. Через вроджені статеві відмінності дівчатка і хлопчики спочатку по-різному себе сприймають, внаслідок чого формується різне ставлення до себе, батьків та інших дорослих, отримуючи заохочення від прояву відповідної поведінки.

3. Важливе значення для батьків, має відповідність «бажаної статі дитини» з фактичною. Якщо стать збігається з бажаннями, то навіть якщо поведінка дитини не відповідає гендерним нормам, буде сприйматися як «нормальна», але, якщо стать не збігається – батьки будуть прагнути нав'язати дитині ту форму поведінки, яку вважає відповідною для даного гендеру, формуючи її з існуючих стереотипів у суспільстві і особистого досвіду.

А. Поправка (2019) зазначає, гендерні стереотипи формуються починаючи з раннього дитячого віку в процесі так званої соціалізації – засвоєння пануючих в даному культурному просторі уявлення про правильну поведінку, розподіл здібностей і обов'язків тощо. Підсумком соціалізації є опанування певної соціальної ролі (Поправка, 2019).

Авторка вказує, що гендерні стереотипи часто діють як соціальні норми. Нормативне та інформаційний тиск змушує нас підкорятися гендерних нормам. Дія нормативного тиску полягає в тому, що ми намагаємося відповідати гендерним ролям, щоб отримати соціальне схвалення і уникнути соціального несхвалення. Про інформаційний тиск можна говорити, коли ми починаємо вважати гендерні норми правильними, тому що перебуваємо під впливом соціальної інформації (Поправка, 2019).

У праці Н. Гребеннікової і Н. Сич (2019) зазначається, що всі наявні гендерні стереотипи слід поділяти на три основні групи (Гребеннікова, Сич, 2019):

1. Стереотипи маскулінності та фемінності, що поєднують уявлення про соматичні, психічні, поведінкові ознаки, які є властивими для представників чоловічої і жіночої статей. Наприклад, чоловікам властива компетентність, домінування, незалежність, агресивність, самовпевненість, схильність до логічного мислення, самоконтролю. Жінки характеризуються як пасивні, залежні, емоційні, турботливі тощо.

2. Стереотипи щодо професійної діяльності, тобто для жінок традиційною є обслуговуюча праця, виконавчі посади, а для чоловіків – інструментальна діяльність, творча, керуючі посади.

3. Стереотипи, що стосуються закріплення сімейних і професійних ролей, тобто для чоловіків є домінуючими професійні ролі, для жінки – сімейні. У відповідності до цих стереотипів чоловік прагне будувати кар'єру і досягати успіхів, а жінка мріє вийти заміж і народжувати дітей, оберігати домашнє господарство.

Зазначається, що сучасні родини стрімко змінюються під впливом динамічної гендерної типізації і норм стосовно прийнятих ролей і видів діяльності для представників обох статей, а також гендерних ознак (психологічні і поведінкові характеристики). Специфічною ознакою цих змін є невизначеність норм, що регулюють шлюбно-сімейні, рольові стосунки у сім'ї, що може викликати порушення психологічної атмосфери подружжя і ускладнення процесу формування статево-рольової системи родини (Гребеннікова, Сич, 2019).

Висновок. Отже, гендер слід розуміти як соціальні очікування від представників кожної статі, що визначається не біологічними проявами, а соціально сформованими ознаками. Вплив гендерних стереотипів на сімейне життя можна визначати за допомогою аналізування чоловічих та жіночих сімейних ролей. Зміст цих ролей визначається не лише історичним і культурним контекстом, але й значною мірою гендерними стереотипами, які панують в соціальному просторі тієї чи іншої людини.

Гендерні стереотипи мають великий резонанс і суттєво впливають як на життєдіяльність сім'ї, так і на особистісну самореалізацію жінок і чоловіків, що може призвести до негативних явищ у суспільстві.

Література:

1. Ворона М. В. Гендерні стереотипи: сутність, функції, наслідки. *Щоквартальний науково-інформаційний журнал «Статистика України».*

2010. №4. С.71-74.
2. Гохіна Н., Хавіна І. Взаємозв'язок гендерних стереотипів з розвитком гендерної ідентичності. Харків. 2021. С. 51-53.
 3. Гребеннікова Н.В., Сич Н.О. Гендерні стосунки у сучасній українській сім'ї. *Актуальні тенденції розвитку суспільних наук в Україні*. 2019. С. 35-38
 4. Попович І. С. Психологія соціальних очікувань особистості: методологія, теорія і практика: навч.-метод. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019, 134 с.
 5. Попович І. С. Проблема соціально-психологічних очікувань в науковій теорії та практиці. *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. №5. С. 8-13.
 6. Попович І. С. Соціально-психологічні очікування в людських взаєминах: монографія. Херсон: ВАТ «ХМД», 2009. 240 с.
 7. Поправка А. О. Гендерні відмінності у побудові міжособистісних відносин в юнацькому віці. Київ. 2019. 45 с.

КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ЧИННИК БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСІБ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

Д.О.Миколюк

Київський національний університет імені Т.Шевченка,

diana.mikoliuk@gmail.com

Науковий керівник: докторка психологічних наук, професорка К.Л. Мілютіна

Вступ. Формування власної ідентичності осіб з порушеннями слуху суттєво впливає на рівень їх соціалізації в суспільство, розвиток комунікативних навичок та, безумовно, відображається на психологічному здоров'ї таких осіб. Віднесення себе особою із втратою слуху будь-якого ступеня до культури чуючих чи до культури глухих, або невіднесення до жодної із культур, чи належність до бікультурної ідентичності, може впливати на якість життя, ступінь задоволеності життям, самооцінку особистості.

Постановка проблеми. Теоретично обґрунтувати вплив культурної ідентичності осіб з порушеннями слуху на їх соціальне благополуччя.

Виклад основного матеріалу. Вивчення життя глухих цікавило наукову думку ще за часів Античності (Branson, Miller, 2002: 61). Однак, DeafStudies, як особлива академічна дисципліна, що всебічно досліджує різні аспекти життя осіб з порушеннями слуху, виникла у другій половині ХХ століття (Gertz, Boudreault, 2016: 61-62).

До початку 90-х років ХХ століття в науковій літературі панувала медична парадигма розуміння глухоти. У межах даної парадигми глухота визначалася, як патологія, а особи з порушеннями слуху – як девіанти, яких потрібно лікувати.

У 1993 році Glickman розробив «теорію розвитку культурної ідентичності» осіб з порушеннями слуху (Glickman, 1993). Згідно з висновками автора, глухота розглядається з точки зору культурної ідентичності, а не як патологія.

Автор виділяє чотири культурні ідентичності в осіб з порушеннями слуху. Це належність до культури глухих, належність до культури чуючих, маргінальність (невіднесення себе до жодної з культур), бікультурна ідентифікація (одночасна належність і до культури глухих, і до культури чуючих) (Glickman, 1993).

Подальші дослідження науковців різних країн світу підтвердили існування акультурації осіб з порушеннями слуху та виявили ряд особливостей осіб з різною культурною ідентичністю. Так, Maxwell-McCawD. у 2001 році проведено Інтернет-опитування 3070 респондентів з втратою слуху й визначений зв'язок між культурною ідентичністю й самооцінкою, та загальною задоволеністю життям. Результати дослідження показали, що респонденти з маргінальної групи мають нижчі показники самооцінки та задоволеності життям. Респонденти з глухої й бікультурної ідентичностей показали найвищі рівні самооцінки і задоволеності життям (Maxwell-McCaw, 2001). CornelandLyness (2005) провели опитування серед студентів університету для глухих й отримали наступні результати: особи з бікультурною ідентичністю мали найбільш позитивну «Я-концепцію», а група з маргінальною ідентичністю – найменш позитивну (Cornell, Lyness, 2005).

Bat-Chava (2000) дослідив зв'язок між чотирма культурними ідентичностями осіб з порушеннями слуху (близько 300 осіб). Встановлено, що респонденти з глухою або бікультурною ідентичностями мали вищі рівні самооцінки, у порівнянні з чуючими та маргінальними респондентами (Bat-Chava, 2000).

Дослідження 2007 року здійснене Hintermair, який вивчав дорослих та підлітків, віком від 14 до 73 років показало, що є ризик розвитку погіршення благополуччя у респондентів маргіналізованої ідентичності у порівнянні з трьома іншими ідентичностями (Hintermair, 2008).

Більш сучасні дослідження вивчали значущість Глухої ідентичності на психологічне благополуччя (Charman, Dammeyer, 2017). У дослідженні брали

участь 742 дорослих жителів Данії з втратою слуху. Дослідження показало, що глухі, чуючі й бікультурні ідентичності мають значно вищий рівень психологічного благополуччя, ніж ті, хто належить до маргінальної групи. Дослідження також встановило, що на психологічне благополуччя суттєво впливає рівень освіти, наявність інших порушень здоров'я (крім порушення слуху), таких як порушення зору та порушення опорно-рухового апарату та ін., вплив дискримінаційних факторів (Charman, Dammeyer, 2017: 187).

Зв'язок між Глухою ідентичністю і емоційним дистресом серед підлітків вивчали ізраїльські науковці TalLambez, MaayanNagar, AnatShoshaniandOraNakash. Ступінь інтеграції до культури чуючих або культури глухих («акультурація») є важливим фактором для благополуччя глухих підлітків. Автори досліджували зв'язок між моделями акультурації та емоційним дистресом серед глухих та приглухуватих підлітків (n = 69) порівняно з чуючими однолітками (n = 60) в Ізраїлі. Результати не показали суттєвих відмінностей у емоційному дистресі між глухими та приглухуватими підлітками та їхніми чуючими ровесниками. Результати інтерпретуються в конкретному контексті ізраїльського суспільства. Підкреслена також важливість використання психодіагностичного інструментарію відповідно до культурної традиції конкретної держави та адаптації методик для осіб з порушеннями слуху із використанням жестової мови (Lambez, Nagar, Shoshani, Nakash, 2020: 251).

На думку вищезгаданих авторів, на соціальне благополуччя осіб з порушеннями слуху впливають соціальна підтримка суспільства, сім'ї та в закладах освіти. Спільнота глухих може також підвищити соціальні стосунки, самооцінку і зниження емоційного стресу (Jambor, Elliott, 2005).

Існує низка психодіагностичного інструментарію для визначення культурної ідентичності осіб з порушеннями слуху. Серед них:

1. The Deaf Identity Development Scale (DIDS) (Neil S. Glickman, John C. Carey). Шкала містить в собі 60 питань, поділених на визначення чотирьох культурних ідентичностей (Glickman, 1993).

2. The Deaf Acculturation Scale (DAS) (Deborah Maxwell-McCaw). Шкала має 58 питань і містить 2 основні шкали (Deaf Acculturation Scale (DASd), Hearing Acculturation Scale (DASh)) (Maxwell-McCaw, 2001).

3. Авторський опитувальник, розроблений Edina Jambor, Marta Elliott. Даний опитувальник містить короткі шкали, що вимірюють різні змінні, які досліджували автори: фактори, що пов'язані з причиною глухоти, ідентифікацію зі світом чуючих і світом глухих, самооцінку, копінг-стратегії та ін. (Lambeiz, Nagar, Shoshani, Nakash, 2020).

Валідність та надійність вказаного психодіагностичного інструментарію була перевірена їх авторами, але для здійснення психологічного вимірювання в Україні, потрібні переклад, адаптація та стандартизація саме для української вибірки осіб з порушеннями слуху за умови отримання згоди їх розробників.

При дослідженні соціально-психологічних чинників суб'єктивного благополуччя в осіб з порушеннями слуху в Україні нами буде використовуватися авторська анкета для визначення культурної ідентичності в осіб з порушеннями слуху. Психодіагностичне обстеження буде проводитися малими групами та індивідуально. При потребі – будуть використовуватися послуги перекладача жестової мови з психологічною освітою.

Висновки. Теоретичний огляд науково-психологічної літератури показав, що на соціальне благополуччя осіб з порушеннями слуху, рівень їх соціалізації, комунікативні навички впливає цілий ряд факторів. Основним із яких є культурна ідентичність таких осіб: приналежність до культури чуючих/глухих, бікультурна приналежність або маргінальність (неналежність до жодної з культур).

Література:

1. Branson J., Miller D. *Damned for Their Difference: The Cultural Construction of Deaf People as "disabled": Sociological History*. Washington: Gallaudet University Press, 2002. P. 61.
2. Gertz G., Boudreault P. *The SAGE Deaf Studies Encyclopedia*. Singapore: SAGE Publications, 2016. P. 61-62.
3. Glickman, N. S. *Deaf identity development: Construction and validation of a theoretical model*. Doctoral dissertation. Amherst, MA: University of Massachusetts, 1993.
4. Maxwell-McCaw D. *Acculturation and psychological well-being in deaf and hard-of-hearing people*. Doctoral dissertation, Washington, DC: George Washington University. 2001.
5. Cornell, S. L., Lyness, K. P. Therapeutic implications for adolescent deaf identity and self-concept. *Journal of Feminist Family Therapy*. 2005. 16. P. 31–49. DOI:10.1300/J086v16n03_02.
6. Bat-Chava, Y. Diversity of deaf identities. *American Annals of the Deaf*. 2000. 145. P. 420–428. DOI:10.1353/aad.2012.0176.
7. Hintermair, M. (2008). Self-esteem and satisfaction with life of deaf and hard-of-hearing people—A resource-oriented approach to identity work. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 13, 278–300. doi:10.1093/deafed/enm054.
8. Chapman M, Dammeyer J. The Significance of Deaf Identity for Psychological Well-Being. *The Journal of Deaf Studies and Deaf Education*. 2017. Vol. 22. Issue 2. P. 187–194. DOI:<https://doi.org/10.1093/deafed/enw073>
9. Lambez T, Nagar M, Shoshani A, Nakash O. The Association Between Deaf Identity and Emotional Distress Among Adolescents. *The Journal of Deaf Studies and Deaf Education*. 2020. Vol. 25, Issue 3. P. 251. DOI:<https://doi.org/10.1093/deafed/enz051>
10. Jambor E., Elliott M.. Self-esteem and coping strategies among deaf students. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*. 2005. 10(1). P. 63–81. DOI: 10.1093/deafed/eni004

СТРАТЕГІЇ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ СІМ'Ї

Т.В.Негруца

Херсонський державний університет, dolzenkotanya24@gmail.com

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент І. Р. Крупник

Вступ. Сімейні конфлікти є неодмінною складовою сімейного життя та можуть виникати на будь-якому етапі життєвого циклу сім'ї. Здатність до ефективного вирішення конфліктів є ключовим елементом збереження і зміцнення стосунків між партнерами у шлюбі. Цікаво, що в процесі розвитку відносин у шлюбі партнери використовують різні стратегії вирішення конфліктних ситуацій.

Постановка проблеми. Конфліктні ситуації є неодмінною складовою сімейного життя, і їх вирішення може стати важливим чинником забезпечення стабільності шлюбу на різних етапах життєвого циклу сім'ї. Стратегії, які використовують люди для вирішення конфліктів, можуть бути визначальними у вирішенні проблем сімейного життя. Однак, на сьогоднішній день недостатньо досліджено питання впливу стратегій вирішення конфліктів на стабільність шлюбу на різних етапах життєвого циклу сім'ї.

Завдання. У даній статті ми досліджуємо різні стратегії вирішення конфліктних ситуацій у шлюбі на різних етапах життєвого циклу сім'ї.

У статті розглянуто такі позитивні стратегії вирішення конфліктних ситуацій у шлюбі на різних етапах життєвого циклу сім'ї:

- Компроміс – пошук компромісного рішення, яке задовольняє обох партнерів.
- Активне слухання – уважне сприймання думки та почуттів партнера з метою зрозуміти його точку зору та підходити до конфлікту з розумінням.
- Колективна дискусія – обговорення конфлікту з метою знайти спільне рішення.

- Підтримка – підтримка партнера, особливо в умовах стресу та кризи.
- Взаємне допомога – допомога один одному у повсякденних справах та задачах.
- Взаємне визнання – визнання зусиль та досягнень партнера.

Життєвий цикл сім'ї – це процес еволюції відносин між партнерами, від народження дітей до підтримки родини в пізньому віці. Кожен етап циклу супроводжується власними викликами та у подальшому конфліктами. Розв'язання конфліктів може бути важливим фактором, який впливає на стабільність сімейних відносин на кожному етапі (Крупник, 2019).

1. Етап молодого сім'ї.

На цьому етапі сім'ї партнери, зазвичай, молоді та щойно одружені, тому вони не мають великого досвіду вирішення конфліктів. Дослідження показують, що на цьому етапі сімейного життя партнери використовують такі стратегії, як компроміс та примирення (Karakuş, 2015). Партнери на цьому етапі активно працюють над тим, щоб зберегти свої відносини та навчитись взаємодіяти в конфліктних ситуаціях.

2. Етап розвитку сім'ї з дітьми.

Цей етап характеризується з'явленням дітей у сім'ї та зміною ролі партнерів у стосунках. На цьому етапі партнери використовують стратегії, такі як компроміс та активне слухання (Gottman & Gottman, 2015). Вони навчаються прослуховувати один одного та враховувати потреби кожного з партнерів, зокрема, у вихованні дітей. Також на цьому етапі можуть виникати конфлікти, пов'язані з розподілом обов'язків в господарстві та вихованні дітей. Для вирішення таких конфліктів можуть використовуватись такі стратегії, як діалог та взаємодія (Mair, Pepping, & Halford, 2019).

3. Етап підліткового віку дітей.

На цьому етапі діти вже дорослішають, а партнери мають більше часу для спілкування між собою. На цьому етапі партнери можуть використовувати стратегії, такі як домовленість та компроміс, а також залучати дітей до вирішення конфліктів (Fowers & Olson, 2017). Важливо, щоб партнери

зберігали відкрите та довірливе спілкування, яке сприятиме підтримці стосунків між ними та вихованню дітей.

4. Етап виходу дітей з родини.

На цьому етапі діти покидають родину та партнери знову переживають зміни у ролях та взаємодії. На цьому етапі партнери можуть використовувати такі стратегії, як домовленість та залучення до сімейних справ (Kaufman, 2020). Вони можуть відкриватись один одному та використовувати цей час для підтримки та зміцнення своїх стосунків.

Вирішення конфліктів у сімейному житті є важливою складовою збереження та зміцнення відносин між партнерами. В процесі розвитку відносин у шлюбі партнери використовують різні стратегії вирішення конфліктів, залежно від етапу життєвого циклу сім'ї, на якому вони знаходяться.

На етапі розвитку сім'ї з дітьми партнери намагаються знайти компромісні рішення, оскільки їхня головна мета полягає в тому, щоб забезпечити гармонійний розвиток своїх дітей. На цьому етапі, партнери також використовують стратегії, такі як активне слухання, яке допомагає їм зрозуміти позиції один одного і знайти компромісне рішення, яке б задовольняло потреби обох партнерів.

У сім'ях з підлітками виникає значно більше конфліктів, оскільки це час, коли діти намагаються знайти своє місце в світі і відстоювати свої погляди. На цьому етапі, партнери можуть використовувати стратегії, такі як активне слухання, терпляче очікування та демонстрування розуміння. Ці стратегії можуть допомогти зменшити конфлікти та підтримати діалог між партнерами.

На етапі розвитку сім'ї, коли діти починають самостійне життя, партнери можуть використовувати стратегії, такі як підтримка та взаємна допомога, оскільки їхня головна мета полягає в тому, щоб підтримувати своїх дітей в їхніх життєвих виборах та зберігати теплі стосунки. На цьому етапі, партнери

можуть також використовувати стратегії, такі як підтримка та взаємне визнання, що можуть допомогти зміцнити їхні відносини.

Висновки. На різних етапах життєвого циклу сім'ї партнери використовують різні стратегії вирішення конфліктів. На етапі народження дитини, подружжя може використовувати стратегії, такі як компроміс та активне прослуховування, щоб забезпечити гармонійне взаємодію між ними та дитиною. На етапі розвитку сім'ї з дітьми партнери можуть використовувати стратегії, такі як компроміс та активне прослуховування, а також дискусію та діалог, щоб розв'язати конфлікти та забезпечити гармонійне взаємодію між всіма членами сім'ї.

На етапі розвитку сім'ї з дорослими дітьми подружжя використовує стратегії, такі як підтримка та взаємна допомога, щоб підтримувати своїх дітей та зберігати рідні стосунки. Також вони можуть використовувати стратегію як взаємне визнання, що може допомогти зміцнити їхні відносини.

Усі ці стратегії вирішення конфліктів в сім'ї є важливими для збереження та зміцнення відносин між партнерами. На кожному етапі життєвого циклу сім'ї партнери повинні розвивати та використовувати різноманітні стратегії вирішення конфліктів, щоб забезпечити гармонійне та здорове життя сім'ї в цілому.

Література:

1. Крупник І.Р. Labor migration influence on the future family life of labour migrants' children. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. Серія: Соціальні та гуманітарні науки [зб. наук. праць] .2019. Вип.6. Том 1. С. 90-96. doi: 10.15330/jpnu.6.1.90-96
2. Karakuş, M. (2015). The Effect of Conflict Resolution Strategies on Marital Satisfaction. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1(1), 1-13.

3. Gottman, J. M., & Gottman, J. S. (2015). *The Seven Principles for Making Marriage Work: A Practical Guide from the Country's Foremost Relationship Expert*. Harmony.
4. Mair, P., Pepping, C. A., & Halford, W. K. (2019). Emotion Regulation and Conflict Resolution in Couples' Intimate Relationships: A Review of Conceptual and Empirical Literature. *Journal of Family Theory & Review*, 11(1), 1-25.
5. Fowers, B. J., & Olson, D. H. (2017). *Marriage and Family Therapy: A Practice-Oriented Approach*. Routledge.
6. Kaufman, G. (2020). *The Science of Couples and Family Therapy: Behind the Scenes at the "Love Lab"*. W. W. Norton & Company.

ВІЛЬНИЙ АСОЦІАТИВНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ ЯК ЗАСІБ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ СОЛІДАРНОСТІ СЕРЕД УКРАЇНЦІВ

О.В. Палагнюк

Інституту соціальної та політичної психології НАПН України,

o.palahnyuk@chnu.edu.ua

Вступ. В умовах розпаду модерністських цінностей та інститутів посилення значущості мережевих структур, які асиметрично впливають на глобальні процеси, актуалізується потреба у нових буттєво-етичних засадах соціальності як базових моделях виживання та самоорганізації, «кодом активації» яких би виступали гуманізм та справедливість, особиста свобода, свідоме довір'я та вільна незаангажована лояльність, синергетична взаємодія та рефлексивне управління спільнотами. З огляду на ці обставини, теорія солідарності у громадянському суспільстві набуває не тільки соціально-психологічного, але й політико-психологічного значення, оскільки позитивно корелює з феноменами соціальної відповідальності і свободи особистості та спільноти, проблемою вибору та його політичним смислом, формуванням еліти, громадянського суспільства та суттєво новими засадами соціальних відносин на різних вимірах.

Українське суспільство останнім часом характеризується як трансформаційне або транзитивне, котрому властива суттєва реорганізація всіх сфер життя соціуму, що відбувається як множинність взаємовпливів цивілізаційних, геополітичних, політичних, економічних інституційних чинників. Ризики згаданих докорінних змін в умовах російсько-української війни кристалізували потребу пошуку шляхів досягнення суспільної єдності, задіяння адекватних механізмів підтримання стійкості соціальної системи, інструментів протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам, а тому, передусім, досягнення соціальної солідарності. У науковому дискурсі відтак актуалізується потреба у соціально-психологічному знанні, на ґрунті котрого

забезпечувалася б цілісність соціуму, організованого на принципах взаємопорозуміння, толерантності, співпраці, справедливості і спільної відповідальності всіх суб'єктів взаємодії, соціуму, що зможе ефективно протистояти тенденціям аномії, атомізації, диференціації, розшарування, дезінтеграції, поляризації. Зазначене формує запит на розроблення психологічної теорії соціальної солідарності, яка дозволить визначити її психологічну сутність як самостійного феномену, проаналізувати механізми і чинники її досягнення та підтримання, запропонувати на її основі соціально-технологічне забезпечення досягнення і підтримання соціальної солідарності в умовах суспільних трансформацій у країні.

Зрештою, солідарність розглядається як основа нової соціальності в умовах глобальних змін. Солідарність демонструє діалектичний зв'язок, який існує між окремим членом будь-якої спільноти та успішністю й стабільністю її існування як єдиного цілого. Інакше кажучи, немає добробуту окремої людини без загального (соціального) добробуту, а з іншої сторони – немає повного розквіту суспільства без свободи та добробуту окремої людини. Разом з тим, соціальна солідарність виступає необхідною психологічною умовою будь-яких соціальних змін, а тому питання про її природу, характер і стан виступає одним з ключових щодо соціального розвитку.

Отож, одним із першорядних завдань, які стоять перед нами в межах дослідження соціальної солідарності, визначено вивчення соціальних репрезентацій солідарності в українському суспільному середовищі, яке характеризується високим темпом змін у всіх сферах життя, що уможливить виявлення специфіки відображення у суспільній свідомості не лише оціночного ставлення окремих людей і соціуму в цілому до відповідного спектру дійсності, але й репрезентацій солідарності контекстно-орієнтовано.

Метою статті визначено опис та інтерпретацію результатів теоретико-емпіричного дослідження соціальних репрезентацій солідарності серед українців в контексті міждисциплінарного підходу та на основі проведення вільного асоціативного експерименту.

Методи й методики. В межах дослідження було використано вільний асоціативний експеримент (ВАЕ), основними перевагами якого є простота, зручність застосування, можливість охоплення великої за обсягом вибіркової сукупності, а також відсутність обмеження респондентів у виборі асоціацій. Респондентам не нав'язувались значення, смисли і категорії дослідника, що дозволило виявити і деякі неусвідомлювані компоненти репрезентацій.

У дослідженні було задіяно 75 осіб ($n=75$), які не диференціювались за групами, хоча й відрізнялись за соціально-демографічними характеристиками (вік, стать, професія, місце проживання тощо), що сприяло отриманню максимально об'єктивного відображення тих чи інших характеристик досліджуваного феномену. Для проведення ВАЕ було використано слово-стимул «солідарність». Завершальним етапом процедури дослідження була обробка слів-асоціацій, які продукували респонденти у ВАЕ. Процедура обробки отриманих даних полягала в аналізі частотності асоціатів для слова-стимулу «солідарність» і подальшої інтерпретації отриманих даних. В процесі обробки результатів опитування були враховані всі реакції, в тому числі й індивідуальні (поодинокі). Аналіз частотності асоціатів дозволив визначити ядро репрезентацій солідарності (його складають відповіді, отримані більш ніж від 20% респондентів), базовий шар (від 10% до 20%), ближню і дальню периферію репрезентацій солідарності (менше 10% та індивідуальні реакції відповідно).

Результати. Враховуючи складність соціальних репрезентацій, які виступають вищими людськими когніціями, що формуються і виражаються через символічне опосередкування, емпіричне дослідження репрезентацій соціальної солідарності було здійснено в межах психосемантики із врахуванням їх символічного опосередкування через мовні значення та залучено соціокультурний контекст (Жовтянська, 2019). Такий зв'язок символів і уявлень вказує на те, наскільки дослідження репрезентацій дотичні за проблематикою до досліджень культурних феноменів. При тім, питання системного розвитку репрезентацій – це питання перебудови самого

соціуму і суспільних відносин. Адже це питання про те, яким для людини є світ, і яке місце вона в ньому займає, це також про сенси, якими вона нагороджує цю дійсність, і які вона визначає в ній для себе як «рушійну силу життя», але аж ніяк не «вторинну раціоналізацію» інстинктивних потягів (Франкл, 2019). Врахування смислової сфери при аналізі репрезентацій солідарності дозволило зрозуміти множину значущостей і цінностей, які приписуються різним її характеристикам.

В ході опитування отримано всього 332 реакції на слово-стимул, з них – 36 різних реакцій та 74 – одиничних. Зміст *ядерного* компоненту репрезентацій солідарності (2) демонструє наявність спільного розуміння сутності солідарності респондентами. Ядерні асоціати вказують, зокрема, на те, що досліджувані розуміють солідарність як взаємодію, побудовану на підтримці та одностайності (підтримка, одностайність). Таким чином, серед більшості респондентів переважає осмислення солідарності як підтримки не «просто так», а завдяки спільним «думкам» (що на інших шарах репрезентації детально уточнюється).

Наступні шари репрезентацій солідарності характеризуються поступовим розкриттям диференціації та індивідуалізації означеної соціальної взаємодії. *Базовий* шар включає асоціати (9), які акцентують увагу на сутнісних характеристиках підтримки (взаємодопомозі, взаєморозумінні, допомозі, альтруїзмі, спільності думок і дій та повазі) та тих типах взаємодії, які асоціюються з солідарністю (єдності, братерстві і дружбі).

У *ближній периферії* репрезентацій (25) виявлено, що респонденти досить чітко ідентифікують солідарність з дружбою, яка проявляється у братерстві та побратимстві, виявлені серед базових репрезентацій, які на ближній периферії деталізуються у переліку досить суміжних характеристик (згода, пліч-о-пліч, розуміння, ввічливість, відповідальність, співпраця, співпереживання, патріотизм, спільність інтересів, одностайність, виконання євангельської заповіді любові до ближнього, людяність, чесність, захист, толерантність, побратимство, взаємоповага, дух товарищкості, безкорисна

любов, співдружність, спільність, рівність, співчуття, кругова порука, солдат).

Дальня периферія представлена поодинокими репрезентаціями (74), які демонструють ще більш активне залучення в осмислення солідарності як взаємодії-дружби, побратимства, єдності. Для різних респондентів, це різного роду асоціації із спільним «коренем».

Виявлені на основі емпіричного дослідження характеристики, які існують в репрезентаціях солідарності серед українців, вказують на пошук можливостей досягнення єдності, виходячи не лише з індивідуальних, але й зі спільних для респондентів потреб, інтересів, інтенцій. Цікаво, що значна частка досліджуваних в переліку асоціацій надає значущості довірі, відповідальності, співвідповідальності (в тому числі громадянській, моральній), доброзичливості, товариськості, відданості, орієнтованості на спільній меті, опорі на християнські засади (віру, надію, любов), цінності людської гідності. Таким чином, нинішній етап суспільного розвитку наповнюється новими смислами, особливо через усвідомлення сили й ролі громадянського суспільства у їх творенні, через переоцінку цінностей, зміни у мотиваціях, визначення мети, формування образів майбутнього. Означене, досить ґрунтовно представлено і в межах наукового дискурсу, хоча із наявністю строкатості підходів відповідно до сфер дослідження (Сіверс, Духневич, 2017; Татенко, 2020; Суший, 2018; Кочубейник, 2020; Горностай, 2020).

В контексті визначення шляхів і способів досягнення суспільної солідарності, а тому – консолідованості, і, насамкінець, єдності суспільства важливими є ціннісно-орієнтовані домінанти соціальної солідарності. Адже означений процес не можливий без спрямованих зусиль на підвищення рівня самоідентифікації населення з різним суспільними та громадськими інститутами, а також з державою, у межах якої формується найбільш широка форма соціальної солідарності – громадянське суспільство. В цьому контексті важливою виступає ціннісно-орієнтована збалансованість

інституційної та психосоціальної площин соціальної солідарності. А солідаризоване, готове до самообмежень і боротьби за незалежність власної держави суспільство – це найважливіший ресурс його благополуччя. Спосіб, у який відбуваються соціальні взаємодії, часто свідчить і про «атомізованість» українського соціуму, коли люди загалом не схильні орієнтуватися на спільну дію за наявності спільного інтересу чи мети, навіть у ситуаціях, коли вони для них особисто є важливими.

Слід зауважити, що весь спектр асоціатів – це слова-асоціації, які вказують на позитивно орієнтовані уявлення, оціночне значення і осмислення респондентами солідарності як конструктивної, просоціальної взаємодії з соціумом і у соціумі в цілому. Останнє має суттєве значення для визначення дефініції феномену соціальної солідарності. Отримані в ході ВАЕ результати виявили значення та смисли, що належать як до поверхневих, схильних до змін, так і до глибинних, ядерних структур репрезентацій солідарності. Така сукупна система репрезентацій соціальної солідарності складає основний зміст інтегруючого, об'єднуючого потенціалу соціальної солідарності для українського суспільства, втілюючи культурно-історичний досвід та ментальність українців.

Висновки. Отримані результати дозволяють констатувати наявність досить цілісної, узгодженої психологічної структури соціальних репрезентацій солідарності, в якій чітко кристалізована ядерна основа, що увиразнюється і деталізується на наступних шарах репрезентацій, розкриваючи низку потенційних кон'юнктивних комбінацій солідаризації з різними векторами її здійснення. Інтерпретація отриманих результатів ВАЕ свідчить про виокремлення ціннісно-орієнтованих домінант соціальної солідарності серед респондентів (ідейності, патріотичності і духовності), які залежать від виявленого поточного стану суспільства, готовності прийняти і запустити необхідні зміни для успішної модернізації на основі зміщення культурної рамки агентних дій в напрямку суб'єктності. Саме тому важливим є не лише результат – консолідоване на основі солідаризації суспільство, а

кожна дія, яка веде до нього. Таким чином, результати дослідження соціальних репрезентацій солідарності актуалізують потребу подальшого ґрунтовного дослідження психологічної природи даного явища, розробку нової соціально-психологічної теорії, яка обумовлена не лише теоретико-методологічними суперечностями, але й практичною значущістю в умовах викликів сучасного часопростору.

Література:

1. Франкл Віктор. Людина в пошуках справжнього сенсу: психолог у концтаборі. В. Франкл; пер. О. Замойська, ред. К. В. Озерова. Харків : Кн. клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 160 с.
URL:<https://nashformat.ua/reader/37549>
2. Життєвий світ і психологічна безпека людини в умовах суспільних змін. Реферативний опис роботи. М. М. Слюсаревський, Л. А. Найдьонова, Т. М. Титаренко, В. О. Татенко, П. П. Горностай, О. М. Кочубейник, Б. П. Лазоренко. Київ: Талком, 2020. 318 с.
URL:<http://gorn.kiev.ua/DerjPremia2019.pdf>
3. Жовтянська В. В. Психологія репрезентацій дійсності : монографія. Київ: Талком, 2020. 376 с. URL:https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/%D0%B6%D0%BE%D0%B2%D1%82%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%B4%D1%80%D1%83%D0%BA.pdf
4. Сіверс З. Ф. Прикладні аспекти становлення політикоправової свідомості молоді : посібник. З. Ф. Сіверс, В. М. Духневич, О. Ю. Осадько; за заг. ред. З. Ф. Сіверс; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2017. URL:<http://psy-lpr.at.ua/Materials/SiversPosib2017.pdf>
5. Суший О. В. Соціальна психологія націєтворення: концептуальні засади і методологічні принципи дослідження. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2018. Вип. 41 (44). С. 3-19.

URL:https://www.researchgate.net/publication/330556444_Susij_OV_Social_na_psihologia_nacietvorena_konceptualni_zasadi_i_metodologichni_principi_doslidzenna_OVSusij_Naukovi_studii_iz_socialnoi_ta_politicnoi_psihologii_-_2018_-_Vip_41_44_-_S_3-19

6. Татенко В. О. Соціальна психологія націєтворення: суб'єктно-вчинковий підхід: монографія / В. О. Татенко; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2020. 140

с.URL:<https://ispp.org.ua/2021/02/19/tatenko-v-o-monografiya-socialna-psixologiya-naciyetvorennya-subyektno-vchinkovij-pidxid/>

ДО ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНИХ БАР'ЄРІВ СПІЛКУВАННЯ ВИКЛАДАЧІВ ТА СТУДЕНТІВ В ОНЛАЙН-ПРОСТОРИ

В. К. Перязєва

Херсонський державний університет, vladaprv@ukr.net

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент І. Р. Крупник

Ще десять років тому дистанційна освіта вважалася чимось екзотичним та експериментальним. Вона розвивалася переважно в західних країнах з високим рівнем технологічного розвитку і мала за мету зробити якісну освіту доступною для широких верств населення, подолати географічні, мовні, фізичні, фінансові, вікові та інші обмеження. Найдосконаліше втілення цих процесів представлено в онлайн-платформах, що пропонують окремі курси провідних викладачів відомих світових університетів (Prometheus, Coursera, Udemu, Stanford Online та інші). Інноваційна технологія викладання навчального матеріалу та перевірки знань студентів суттєво відрізнялася від традиційного навчання і була значною мірою автоматизована.

Пандемія COVID-19 вимусила перейти в онлайн навчання всіх, починаючи від школярів початкових класів. Це потребувало негайної переорієнтації учасників взаємодії: вчителів, дітей та студентів, їхніх батьків. Початок широкомасштабної війни в Україні ще більше посилив та пришвидшив ці процеси. Більшість студентів та матерів з дітьми раптово покинули свої домівки, багато з них вимушено виїхали за кордони України, проте бажають продовжувати навчання. Операційне забезпечення цього процесу сьогодні взяли на себе загальнодоступні інтернет-сервіси: ZOOM-конференції, групові чати популярних месенджерів, електронні поштові скриньки, тощо. При цьому офіційні сайти українських шкіл та університетів переважно «пасуть задніх», не маючи технічних, матеріальних, кадрових та часових ресурсів для створення повноцінних платформ для онлайн-навчання (початкові програми так само не враховують масової віртуалізації освітнього процесу).

Отже, дистанційне навчання, котре раніше було окремою технологією освіти, сьогодні міцно інтегроване в очну та заочну форму навчання. Вирішивши проблему безпечної присутності на заняттях, масовий перехід освіти в онлайн-простір створив ряд інших психологічних та соціальних проблем, серед яких змішання сімейного та професійного/академічного життя, суттєве збільшення навантаження педагогів та зменшення залученості студентів. Фізична неприсутність студентів та викладачів на занятті робить неможливим традиційні методики педагогічного впливу: мотивації, активізації, контролю діяльності учасників. Відсутність безпосередньої взаємодії між викладачами та студентами може створювати психологічні бар'єри, такі як відчуття віддаленості, непевності, відчуженості, нерозуміння. Все це може погіршувати мотивацію студентів, знижуючи якість навчання.

Дистанційне навчання вимагає від студентів високого рівня самостійності та відповідальності (самоорганізації, самомотивації, самоконтролю, самодетермінації, тощо), що на практиці трапляється далеко не завжди. З іншого боку, педагоги не завжди можуть перенести майстерність своєї професійної комунікації в онлайн-простір; від них потребується гнучкість, проактивність, інноваційність в організації та реалізації навчальних занять. Наразі навчання в онлайн просторі – це все ще вимушений процес, яким не задоволені ані викладачі, ані студенти та їхні батьки, ані суспільство та майбутні роботодавці. Викладачі в ньому швидко вигорають, студенти – втрачають активність та мотивацію навчання, інші наслідки стануть відомі пізніше.

Слід відзначити, що взаємодію учасників освітнього процесу вивчали чимало українських спеціалістів: В. В. Андрієвська, Г. О. Балл, І. Д. Бех, І. С. Булах, Л. В. Долинська, О. В. Киричук, Н. Л. Коломінський, Г. С. Костюк, В. О. Моляко, В. П. Москалець, В. А. Семиченко, А. В. Фурман та баг. інших. Психологічні бар'єри спілкування та стратегії їх подолання також досить добре описані вітчизняними дослідниками, хоча досі немає їх узгодженої класифікації (Власова, 2005; Подоляк, Юрченко, 2011; Гірняк, Васильків,

2019; Березовська, 2020). Не зважаючи на значні теоретичні та практичні здобутки, проблема все ще далека від вирішення, адже кожне нове покоління викладачів та студентів має свої особливості розвитку, навчальні потреби та соціальні компетенції. Останні роки знаменуються кардинальною зміною ситуації та умов педагогічної взаємодії – переносом більшої частини навчання в онлайн простір. Це потребує перегляду та оновлення знань про психологічні особливості взаємодії викладачів та студентів (вчителів та учнів).

Існує й інший бік проблеми віртуалізації навчання. Протягом всієї історії людства освіта була найважливішою сферою соціалізації особистості на всіх етапах життя, а школа та університет – головними агентами, що формують особистість, її свідомість, світогляд, професійну ідентичність. Але перенесення навчання в онлайн-простір вносить в цю аксіому свої корективи. Сучасні дослідники підкреслюють варіативність шляхів соціалізації в умовах інформаційного суспільства (Токарева та ін., 2017). З точки зору теорії соціальної драматургії, перенесення навчання в онлайн середовище вимагає перегляду традиційного виконання соціальних ролей викладачів та студентів.

Головною особливістю онлайн-спілкування є його опосередкований характер, обумовлений можливостями та обмеженнями пристроїв, що забезпечують комунікацію (Немеш, 2017; Крупник, 2022). Стрімкий розвиток технологій безсумнівно впливає на ці процеси. Спілкування швидко еволюціонувало від листування за допомогою текстових повідомлень до відео-конференцій, які дозволяють проводити групові заняття з майже повним ефектом присутності учасників (і це далеко не останній крок в розвитку онлайн-комунікації). Зрозуміло, що наукові дослідження в силу своєї інерційності дещо відстають від стрімкого розвитку комп'ютерних технологій: потрібний значний час на теоретичну підготовку, організацію дослідження, збір, аналіз та публікацію даних. Іноді на момент публікації такі роботи вже втрачають актуальність. Але треба продовжувати аналізувати отриманий досвід з урахуванням перспектив все більш масового

поширення онлайн-освіти. Наприклад, останній виклик для педагогів – доступність технології штучного інтелекту, який ставить під сумнів авторство письмових есе студентів.

Література:

1. Березовська Л. Комунікативні бар'єри у спілкуванні соціального працівника: шляхи подолання. *Український педагогічний журнал*. 2020. № 2. С. 87-94. DOI: 10.32405/2411-1317-2020-2-87-94
2. Варіативність соціалізації особистості в умовах сучасного інформаційного суспільства / авт. колектив: Н. М. Токарева, А. В. Шамне, О. О. Халік та ін.; за ред. Н. М. Токаревої. К. : Інтерсервіс, 2017. 220 с.
3. Власова О. І. Педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Либідь, 2005. 400 с.
4. Гірняк А., Васильків О. Психологічні бар'єри у взаємодії викладача й студентів та шляхи їх ефективного подолання. *Психологічні перспективи*. 2019. Вип. 33. С. 10–23. DOI: 10.29038/2227-1376-2019-33-79-90
5. Крупник І.Р., Бабатіна С.І., Крупник Г.А. Особливості ставлення здобувачів вищої освіти до дистанційного навчання. *Міжнародний електронний журнал. Інформаційні технології і засоби навчання*, 2022, Том 91, №5. С. 98-112; DOI: 10.33407/itlt.v91i5.4853 ISSN: 2076-8184
6. Немеш О. М. Віртуальна діяльність особистості: структура та динаміка психологічного змісту. Київ: Слово, 2017. 391 с.
7. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи : підручник. 3-тє вид., випр. і доп. Київ : Каравела, 2011. 360 с.

РОЛЬ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ СПОРТСМЕНІВ КОМАНДНИХ ВИДІВ СПОРТУ У ДОСЯГНЕННІ ПЕРЕМОЖНОГО РЕЗУЛЬТАТУ

Р. О. Рябчук

Херсонський державний університет, buzzzen110201@gmail.com

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор І. С. Попович

Постановка проблеми. Соціально-політичний стан України наразі перебуває в умовах динамічних змін та кризових станів, що, в першу чергу, відображається на психологічному та фізичному здоров'ї українців, що включені в суспільно-політичне життя країни. Як відомо, соціальні умови, мікро- та макропростору, в яких перебуває людина, відіграють важливу роль у формуванні її поведінки. Збройний конфлікт та військова агресія мають прямий вплив на громадян України, тому проблема агресивної поведінки зростає під впливом стресу та тиску кризових ситуацій.

Феномен агресивної поведінки почав вивчатися у науково-спортивній літературі відносно нещодавно та розглядався як природне та вроджене явище зарубіжними психологами. Агресивність спортсменів розвивається не тільки під впливом соціальних чинників, але й в спортивної діяльності загалом. Тому, зважаючи на реалії сьогодення, актуально звернути увагу на роль агресії в спортивній діяльності, а також в досягненні переможного результату спортсменів.

Мета: теоретичнодослідити роль агресивної поведінки спортсменів командних видів спорту у досягненні переможного результату.

Виклад основного матеріалу. Важливим елементом на шляху до успіху в спортивній діяльності зазвичай є конструктивна та результативна взаємодія між гравцями спортивної команди, а також психічні стани очікування перемоги, очікування ймовірних сценаріїв розвитку подій учасників взаємодії (Попович, 2005; 2009), мотивація та відновлення після навантажень, що допомагають здійснити регуляцію діяльності спортсменів. Мотиваційний компонент є надзвичайно важливим на шляху до успіху та

тісно пов'язаний із налаштуванням на бажаний результат та власну успішність (Попович, 2011).

Однак, мотиваційний компонент у спорті може бути пов'язаний з необхідністю прояву агресивної поведінки. Розглядаючи історичний аспект розвитку спорту, не можливо не помітити, що становлення спорту відбувається з видів діяльності, пов'язаних з військовими діями (зокрема, це такі види як боротьба, скачки, метання тощо). Отже, зародження агресивної поведінки та настановлень припадає на період становлення спортивної діяльності (Полулященко, 2019).

Спортивна діяльність безпосередньо пов'язана з явищем суперництва, що вимагає прояву агресивності, а також з ростом спортивної майстерності та конфліктністю. В умовах напруженої спортивної діяльності, змагань чи спорту, який вимагає жорстокого зіткнення, агресивна поведінка демонструється як необхідність для досягнення успіху чи переваги над опонентом.

Розглядаючи проблему агресії та тривожності, слід зазначити, що спортсмени з перевагою агресії, у порівнянні з тривогою, краще підготовлені до змагань та орієнтовані на успіх.

Агресивність спортсменів зумовлюється спробами до самоствердження та суперництвом, тому є стимулом до перемоги. Вона також вважається раціональною як форма протистояння опоненту, адже спортивна діяльність дозволяє виражати конструктивну агресивну поведінку без прямої шкоди супернику.

Суперництво схиляє гравців двох команд до протидії одне одній, в процесі чого активізуються емоції, спрямовані на супротивника, якого треба побороти. Тож в умовах такої напруженої діяльності не лише на фізичному, але й на емоційному рівні прояв агресивної поведінки є необхідним для досягнення переваги та ефективності гри, однак за умови, що це входить в рамки правил змагання.

Розглядаючи будь-який спорт, можна зазначити, що спортивна діяльність, яка передбачає турніри чи змагання вже є агресивною через прагнення до поразки своїх суперників, особливо в ту мить, коли напруга знаходиться на високому рівні.

На розвиток агресивності та на порушення правил гри може впливати декілька чинників: досягнення перемоги або програш, гра команди на «виїзді» або на своїй території, різниці в турнірних таблицях тощо. Попередній програш змушує команду отримати розчарування, яке викликане поразкою, тому спортсменам притаманно демонструвати агресію. Гра команди на своїй території викликає в команд менше стресу, що дозволяє менше витратити сил на адаптацію до нових умов, а також не викликає відчуття перебування у ворожому просторі, за умови, коли це відбувається під час поєдинку на чужому полі.

Агресивна поведінка також спостерігається в команд, які досягли вищих позицій у турнірній таблиці, адже це змушує гравців викладатися ще сильніше та напружуватися для досягнення успіху в нових турнірах, що провокує агресію через страх вибути з змагань турніру. Гравці на нижчих позиціях, також схильні до агресивних проявів через страх покинути лігу, тож агресивна поведінка та надмірне навантаження мають місце в спробах досягти успіху.

Такий тип агресії як інструментальна переважає в ігрових видах спорту та зазвичай використовується для отримання стратегічної переваги, проте простежується частіше за все у спортсменів, що вийшли на рівень професійного спорту (Осіпцов та ін., 2020).

Агресивні дії в спорті також розглядаються як засіб для досягнення мети, а також як спосіб емоційної та психологічної розрядки. Спортивна сфера поділяється на два типи видів спорту: ті, в яких агресивні дії можуть бути прийнятними, та ті, в яких агресії бути не має.

Розглядаючи хокей як один з командних видів спорту, Купіна Д. Г., Ковальчук В. І. (2018) описують, що для успіху в діяльності хокеїста важливі

не лише фізичні можливості, але й уміння демонструвати конструктивну агресію.

Футбол також є командним видом спорту, який часто передбачає прояви агресії під час тренувань чи під час змагань. Часто напружені ігрові епізоди змушують спортсменів демонструвати жорстокість та агресивність, проте зазвичай це носить не тривалий характер та простежується лише під час боротьби у змагальній діяльності.

Гандбол – вид спорту, в якому спортсменам притаманна агресія через практику використання гравців для захисту та для атаки в команді. Атакуючі дії передбачають вивільнення агресії для «пробивання захисту опонента», тож агресивна поведінка в такому випадку може слугувати допоміжною в досягненні результату спортсменом та командою.

Висновки. Агресивність відіграє одну з важливих ролей на шляху до досягнення переможного результату в спортсменів командних видів спорту, у формі суперництва та прагнення до успіху і перемоги. Демонстрування агресії часто є результатом поштовху до прагнення поразки свого суперника, перемоги у змаганнях чи руху вище у турнірній таблиці. Також, агресивність може бути наслідком великої напруги на спортивному майданчику чи прагненням до самоствердження.

Література:

1. Бейгул І. Вплив агресивності на досягнення високих результатів у спортивній діяльності дзюдоїсті. Спортивний вісник Придніпров'я. 2015. № 1. С. 85-88.
2. Купіна Д. Г., Ковальчук В. І. Агресивність як провідний чинник досягнення успіху в хокеї. Молодь та олімпійський рух: Збірник тез доповідей XI Міжнародної конференції молодих вчених, 10–12 квітня 2018 року. К., 2018. С. 167-168.
3. Полулященко Т. Соціально-біологічні аспекти агресивності у спорті. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи.

Інтердисциплінарні виміри. Конін – Ужгород – Херсон – Кривий Ріг: Посвіт, 2019. 268 с.

4. Попович, І. С. Мотиваційний компонент соціально-психологічних очікувань. Проблеми загальної та педагогічної психології. К.: «ГНОЗІС», 2011. Т.13, ч. 4. С. 290-297.
5. Попович І. С. Проблема соціально-психологічних очікувань в науковій теорії та практиці. *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. №5. С. 8-13.
6. Попович І. С. Соціально-психологічні очікування в людських взаєминах: монографія. Херсон: ВАТ «ХМД», 2009. 240 с.
7. Осіпцов А. В., Фролова О. О., Кордубан Т. В. Явища агресії й агресивності та їхні прояви у командних видах спорту. Загальна педагогіка та історія педагогіки. Інноваційна педагогіка. Випуск 21. Т. 1. 2020. С. 69-72.

ПСИХОЕМОЦІЙНІСТЬ ТА КОМУНІКАТИВНІСТЬ У РОДИНІ СЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Савенко А. О.

Херсонського державного університету, alona.savenko@university.kherson.ua

Науковий керівник: кандидатка психологічних наук, доцентка

Н. І. Тавровецька

Вступ. Прогресивна динаміка сучасної сім'ї поліцейських супроводжується рядом об'єктивних і суб'єктивних труднощів, на тлі яких є актуальною потреба в соціально-психологічному вивченні шлюбу та родини. На думку Н. Жук (Жук, 2019, 2021), професійна діяльність поліцейських характеризується підвищеною психологічною напруженістю, насичена конфліктними ситуаціями, а також набуває формування психологічної, а зокрема комунікативної компетентності співробітників національної поліції.

Вважається, що різкі зміни психоемоційних станів у співробітника національної поліції впливають не тільки на нього самого, а також на його оточуючих та відносно у родині.

Метою даної статті є теоретичний огляд проблеми психоемоційних відносин у родині поліцейських.

Методи. З огляду на вказані вище завдання для доцільності розкриття тематики статті ми узяли теоретичні методи аналізу й узагальнення.

Основна частина. Професійний розвиток поліцейського під час виконання ним професійних завдань пропорційний розвитку негативних якостей, які впливають на його повсякденне життя та професійну діяльність. Психоемоційні відносини поліцейських є складною психосоціальною проблемою, і її дослідження має використовувати всю сучасну базу наукових знань.

Зазначимо, що дослідження у сфері професійно-психологічної підготовки та вивчення психологічних особливостей працівників

правоохоронних органів проводили Д. Александров, В. Андросюк, О. Балинська, О. Волошина, Л. Казміренко, О. Кобзар інші.

Національна поліція України слугує суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, діяльність якої належить до найбільш складної та характеризується високим рівнем ризиконебезпечності й екстремальності. З. Кісіль вважає, що діяльність працівників Національної поліції України «...майже постійно супроводжується психоемоційною напруженістю, професійним ризиком та психічною травматизацією, є вкрай конфліктогенною, доволі часто напруженість виявляється поза межевою, позаяк правоохоронці повсякчас протистоять злочинним діям як окремих людей, так злочинних угруповань» (Кісіль, 2021).

Різноманітні психологічні теоритичні методи та вивчення системи органів внутрішніх справ, вказують на те, що службова діяльність працівників національної поліції пов'язана з широким спектром екстремальних ситуацій і протікає в екстремальних умовах, що значно впливає на особисте життя у комунікації з родиною

Висновки. З погляду на вищевказане можна вважати, що психоемоційні відносини та комунікативність є одним із важливих компонентів співробітника національної поліції, оскільки стан поліцейського впливає не тільки на професійне життя, а ще й на особисті взаємовідносини з родиною. У статі було розглянуто деякі фактори, що впливають на психоемоційні відносини та комунікативність.

Діяльність поліції в Україні, перш за все, спрямована на забезпечення публічного порядку, охорону прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави, протидію злочинності, надання в межах, визначених законом, послуг із допомоги особам, які її потребують. Вона заснована на принципах визнання загальнолюдських цінностей, поваги до прав і свобод людини, визнання їх пріоритету у взаємовідносинах з державою.

Співробітники працівники постійно вступають у контакти з громадянами та першочергово виїжджають на місця правопорушень і злочинів. Поряд із цим, на них впливає низка негативних чинників – значні фізичні і психічні навантаження, висока відповідальність за прийняті рішення, наявність загрози життю і здоров'ю через виконання професійних обов'язків в агресивному соціальному середовищі, можливістю застосування спеціальних засобів і вогнепальної табельної зброї, недостатня соціальна захищеність працівника та його сім'ї та ін.

Література:

1. Александров Д. О. Становлення особистості працівника органів внутрішніх справ: монографія. Київ: ВАДЕКС, 2014. 307 с
2. Балинська О. М. Психолого-комунікативні конструкти поведінки поліцейського в соціумі. Психологічні конструкти позиціонування поліції серед населення: матеріали кругл. стола (Львів, 24 листоп. 2016 р.). Львів: Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 44–51.
3. Зарубіжний досвід ефективної комунікації поліцейських: аналітичний огляд / В. Г. Андросюк, О. В. Волошина та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. 31 с.
4. Зарубіжний досвід ефективної комунікації поліцейських: аналітичний огляд / В. Г. Андросюк, О. В. Волошина та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. 31 с.
5. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 22.06.2021).
6. Жук Н. А. Можливості використання сучасних комунікативних технологій в професійній діяльності патрульних поліцейських. Організаційна психологія. Економічна психологія: науковий журнал. №1 (22) / 2021. С.61–68

7. Жук Н. А. Психолого-комунікативні конструкти поведінки патрульного поліцейського в професійній діяльності. Юридична психологія: науковий журнал. 2019. Вип. № 2. С.46–53
8. Кісіль З.Р., Кісіль Р.-В.В. Психоемоційна напруженість як детермінанта професійної деформації працівників Національної поліції України. Соціально-правові студії. 2021. № 3 (13). С. 177–188.

КОЛІР ОДЯГУ ЯК ЧИННИК САМОСТАВЛЕННЯ КУПІВЕЛЬНИКІВ У КОНТЕКСТІ FASHION-ІНДУСТРІЇ

М. Ю. Торбач

Херсонський державний університет, mashatorbach4@gmail.com

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор І. С. Попович

Модні тенденції приходять і відходять. Тим часом цінності, характерні для вірувань і культури суспільства, встановлюються та розвиваються. Мода – це не просто амбітний проєктований образ інтерпретованої старої доброї цінності для виконання певної функції чи порядку денного, а скоріше яскрава та освіжаюча концепція, гідна того, щоб її представити для оцінки суспільства, що робить нас ще більш інстинктивними. Обов'язковим атрибутом моди є прагнення до новизни, але міра новизни предмета чи явища залежить не від об'єктивного часу його створення, а від моменту набуття ним популярності та суспільного визнання (Терзян, Хомутова, 2016).

Актуальність представленої теми зумовлена тим, що у суспільстві зовнішній вигляд індивіда є квитком для передачі невербальних комунікаційних сигналів, таких як можливі підказки про його соціальний статус, цінності та спосіб життя. І кольорова палітра образу, у яку одягнена людина, відіграє не останню роль у сприйнятті себе та оточуючими.

Метою даної статті є з'ясування, як саме наш вибір кольору одягу може впливати на самопочуття та відображення власного «Я» людини. Модна комунікація зазнала зміни на 360 градусів у своїх комунікаційних аспектах, починаючи з проєктування базового образу того, як ми виглядаємо та як ми хочемо виражати свої емоційні переживання за допомогою інтерактивних засобів в одязі (Saravanan, Nithyaprakash, 2015).

Мода творча, динамічна та захоплює завдяки своїй природі й тісному зв'язку з тілом. Одяг – це наша друга шкіра, він прилягає до нашого тіла та стає частиною нашої особистості. Модний одяг часто описують такими

термінами, як зір і дотик. Він також важливий з точки зору функціональності та захисту, але, що не менш важливо, це основа, за допомогою якої ми рекламуємо себе іншим. Вбрання і моду можна використовувати багатьма позитивними способами для підвищення наших життєвих шансів, самооцінки та добробуту (ShaikRafiaSulthana, 2022).

Одяг, який ми одягаємо кожен день, розповідає світу про те, хто ми такі, і може мати серйозний вплив на наші емоції й настрої. Але, яке місце в усьому цьому займає психологія і як вона впливає на наш щоденний вибір, який здавалося б, ми робимо самі?

У зарубіжній психології самовідношення розглядається з використанням різних психологічних критеріїв особистості: узагальнена самооцінка самопочуття, любов до себе, самоприйняття, самоповага, і т. п. У цьому розмаїтті феноменів, соціально-психологічні очікування учасників взаємодії, почасти відіграють ключову роль (Попович, 2005; 2009). У той же час, можна висловити припущення, що самовідношення є комплексним терміном що у загальному сенсі означає ставлення особистості до власного «Я».

Кольорова психологія – це психологічний вплив кольорів на функціонування людини. Простіше кажучи, психологію кольору можна визначити як вивчення відтінків, як чинник, що визначає поведінку людини. Є багато речей, на які впливають кольори. Це містить у собі сприйняття, плацебо, настрої, природу і т. д.

Арт-терапія стверджує, що кольори надають ментальний і емоційний вплив на зрячих людей в різних сферах життя. Деякі місця можуть вас дратувати, в той час, як інші можуть зробити вас спокійними і розслабленими, і все це через кольори. Ось короткий опис того, як кольори впливають на емоції або поведінку людини:

- Білий колір символізує чистоту і невинність;
- Чорний колір символізує зло або нещастя;
- Зелений колір означає заздрість;
- Рожевий колір відображає відтінки романтики і доброти;

- Жовтий колір випромінює тепло й енергію;
- Червоний колір символізує любов і хвилювання;
- Синій колір – це все про спокій і смуток;
- Фіолетовий колір – ознака багатства, таємничості та мудрості;
- У той час, як помаранчевий демонструє ентузіазм і увагу.

Але як це поняття можна застосувати до нашої повсякденної рутини вибору одягу? Колір нашого одягу служить сигналом для інших; він говорить їм, хто ми такі. Одягаючись щоранку, ми говоримо собі, ким ми прагнемо бути і як ми сподіваємося відчувати себе, використовуючи колір як життєво важливий компонент.

Поліпшити настрій можна за допомогою одягу, і мова йде не лише про задоволення, яке ви отримуєте від нової куртки. Зміна кольору одягу не може бути магічним рішенням, але вона може підняти настрій або зробити вас більш впевненими.

Оскільки певні кольори асоціюються з позитивними почуттями, їх надягання може позитивно вплинути на ваше психічне здоров'я. Те саме можна сказати про харчові бренди, які використовують кольори, які змушують вас відчувати голод, або спа-центри, які фарбують свої стіни в заспокійливі, м'які відтінки.

Життя сповнене ситуацій, у яких хочеться справити гарне враження, і є традиційні кольори, які з ними асоціюються. Наприклад:

- Співбесіди при прийомі на роботу – чорні та/або білі;
- Креативні професійні співбесіди – яскраві фарби;
- Перші побачення – рожеві або червоні;
- Відвідування весіль – будь-що, крім білого чи чорного.

Окрім важливих подій і вирішальних перших вражень, люди також носять кольорове кожен день, тому щоденні вкраплення теорії кольорів у вашому одязі можуть допомогти вам підвищити впевненість у собі. Певні кольори можуть навіть зробити вас більш привабливими для інших,

наприклад кольори, які добре поєднуються з вашим відтінком шкіри, або додаткові кольори в одязі.

Річ у тому, що якщо колірна палітра вашого одягу добре продумана, це позначиться на вас тільки позитивно.

Але психологія кольору в одязі – це не тільки емоційне сприйняття, продиктоване інстинктами та сигналами мозку. Стереотипи і традиції вносять свої корективи в цю сферу.

Найпопулярнішим кольоровим стереотипом є те, що блакитний і синій – це чоловічі кольори, а рожевий – жіночий. Тенденція до такого кольороподілу сягає кінця 18 століття. Пізніше цей стереотип піддавався численним реформаціям, але у 21 столітті він продовжує існувати, хоча й значно ослаблений, завдяки тенденції до рівності.

Незважаючи на те, що суспільство рухається до прийняття різних уподобань, у тому числі в кольорі, стереотипи щодо чоловічого та жіночого кольору продовжують існувати.

Кольори, які прийнято вважати жіночними: червоний і рожевий; помаранчевий; жовтий; пастельні відтінки зеленого і синього; бузковий.

Чоловічі кольори часто включають: блакитний; темно-зелений; хаки; коричневий; сірий.

Єдиний колір, який не є стереотипним, це чорний. Відноситься як до жіночої, так і до чоловічої палітри.

Що це означає для психології та емоційного сприйняття? Дівчину в рожевій сукні і жовтій блузці більшість людей сприйме як більш жіночну. А чоловік в темно-зеленому костюмі або сорочці кольору хаки підкреслить свою мужність в очах оточуючих.

Кольори можуть передавати і виражати емоції і сили. Знання того, як створювати і використовувати ці кольори, допомагає донести саме те, що вкладалося у сенс. Звичайно ця можливість застосування кольорової психології притаманна і до інших аспектів життя, таких як бізнес, дизайн веб-сайту та логотип бренду. Багато модних брендів визначаються і

впізнаються за кольорами. Колір грає важливу роль в процесі життя людей. Область застосування кольору відносно широка. Це показує різноманітність і багатогранність психології кольору, а люди демонструють її складність. При застосуванні кольору в дизайні одягу ми повинні спочатку зрозуміти психологічні потреби різних груп споживачів, щоб розробляти одяг для задоволення споживчих потреб різних груп.

Проаналізувавши теоретичний зміст психології кольорів, було проведено емпіричне дослідження, метою якого було з'ясування рівня самоставлення й психічного стану респондентів і припущення, що вибір кольору одягу впливає на цей рівень, з'ясувавши взаємозв'язок через психологічну характеристику кольорів. Використовуючи такі методики як «Кольоровий тест Люшера» М. Люшер; «Тест-опитувальник самовідношення» В. В. Столін, С. Р. Пантелєєв; «Методика шкала відношення до моди (ШОМ)» Н.Г. Артемцева, Т.Н. Грекова; а також, авторська анкета. За результатами вимірювань було отримано наступні дані:

Таблиця 1

Коефіцієнт кореляції кольорових вподобань з рівнем самовідношення

Показники	Низький рівень само відношення	Високий рівень самовідношення
Вибірка з кольоровою гамою (Сірий, чорний, коричневий, фіолетовий) з низьким проявом відношення до моди	0,707*	
Вибірка з кольоровою гамою (Сірий, чорний, коричневий, фіолетовий) з низьким проявом відношення до моди		-0,396 *

*Примітки: * - P < 0,05.*

Таблиця 2

Коефіцієнт кореляції кольорових вподобань з рівнем самовідношення

Показники	Низький рівень самовідношення	Високий рівень само відношення
Вибірка з кольоровою гамою (Синій, зелений, червоний, жовтий) з високим проявом відношення до моди	-0,294*	
Вибірка з кольоровою гамою (Синій, зелений, червоний, жовтий) з високим проявом відношення до моди		0,532*

Примітки: * - $P < 0,05$.

Отже, дані емпіричного дослідження дозволили підтвердити припущення про те, що вибір кольору одягу відображає рівень самовідношення купівельників, з'ясувавши взаємозв'язок через психологічну характеристику кольорів. Вибірка людей, які вказали у своїх перевагах кольори темніших відтінків, які за колірною характеристикою Люшера мають негативні тенденції, показали взаємозв'язок з низьким рівнем самоствалення, в яке комплексно входять різні показники внутрішнього "Я", такі як самовпевненість, самоприйняття, самозвинувачення, саморозуміння, соціальні очікування. І навпаки, люди, які опинилися у вибірці з високим рівнем самовідношення мали в перевагах яскравіші кольори, які мають позитивну характеристику. Мода – це соціальний прояв. Він демонструє смак і цінності епохи, а також спосіб вираження людиною, яка його носить, схожий у контексті на те, як картини відображають спосіб мислення та життя людей, що визначає соціальну психологію. Кольори, які ви носите, багато говорять про вас і впливають на те, як люди сприймають вашу привабливість. Це спосіб прорекламувати себе, дати зрозуміти, ким ви є та посприяти на своє самоствалення. Очевидно, що лише вибір кольору – не є

панацеєю для позитивного сприйняття власного «Я», але як додатковий інструмент, який можна використовувати щоденно та експериментувати задля власного комфорту та подання своєї особистості, то це звичайно є потужним засобом самовираження.

Література:

1. Попович І. С. Проблема соціально-психологічних очікувань в науковій теорії та практиці. *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. №5. С. 8-13.
2. Попович І. С. Соціально-психологічні очікування в людських взаєминах: монографія. Херсон: ВАТ «ХМД», 2009. 240 с.
3. Терзян Ю. Г. Хомутова О. О. Мода та її вплив на поведінку споживачів. Траєкторія науки *Electronic scientific journal*. № 5(10) ISSN 2413-9009, 2016, 1.28-1.34 с.
4. Dr. D. Saravanan, Mr. Nithyaprakash V. Fashion trends and their impact on the society. *Conference paper*, 2015.
5. Shaik Rafia Sulthana. Influence of Fashion and Textiles on Mental Health. *Journal of Positive School Psychology*, Vol. 6, No. 9, 5003-5008, 2022.

ОСОБИСТІТЬ В КРИТИЧНИХ СИТУАЦІЯХ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

О.В. Зайцева

Херсонський державний університет, minniexiuminnie@gmail.com

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор І. С. Попович

Постановка проблеми. Початок широкомасштабної війни в Україні, розв'язаної росією 24 лютого 2022 року, спровокував проблему евакуації великої маси цивільного населення за кордон та вглиб країни з тимчасово окупованих територій. Адаптація внутрішньо переміщених осіб (ВПО) до нових умов та адекватне сприйняття дійсності, емоційна стабілізація – такі задачі постають перед практикуючими психологами.

Мета. Визначити психологічні механізми резильєнтності, які допоможуть внутрішньо переміщеним особам вижити в нових умовах.

Виклад основного матеріалу. Минув майже рік з початку агресивної війни, яку розпочала росія проти України. За даними Міністерства соціальної політики України майже 4,9 млн внутрішньо переміщених осіб, з яких понад 3,5 млн. осіб евакуювались після 24 лютого 2022 року. Це наймасштабніше переміщення людей в Європі з часів Другої Світової Війни ([Мінсоцполітики України, 2023](#)).

Змінюючи місце проживання, люди втрачають не тільки домівки, а й роботу, звичний простір, коло спілкування, соціальні зв'язки. Багатьом сім'ям доводиться розлучатись в наслідок обставин непереборної сили (Vlynova et al, 2019). Спроможність ВПО налагодити життя на новому місці в багатьох випадках залежить від запуску механізмів резильєнтності.

Поняття «резилієнс» (resilience) увійшло в науки про людину з механіки, де означає фізичну здатність матеріалу «повертатись у вихідний стан». Резилієнс – це спроможність людини відновитись після важких

періодів в житті, травми, нещасного випадку тощо. Це процес подолання труднощів, які виникають на життєвому шляху, і, як результат, досвід, який може застосовувати людина у подальшому.

В україномовній літературі з психології та соціальної роботи «resilience» перекладають як стресостійкість, життєстійкість, життєздатність, стійкість до травми. Ці терміни вживають для позначення ресурсів подолання надзвичайних і стресових подій, психологічних наслідків травматичного стресу, втрати та інших лих. Останнім часом з'являються публікації, в яких використовується такий український переклад поняття «резилієнс», як «пружність», зокрема «психологічна пружність»(Шклярська, 2022).

Важливо усвідомлювати, що соціальна резильєнтність модулює вираз особистісної резильєнтності та стимулює її розвиток. Наприклад, не дивлячись на складність ситуації, у якій відбувається взаємодія, вона покращує стосунки через особисте зростання, створює значущі, змістовно насичені соціальні зв'язки, залучає до комунікації.

Такі форми резильєнтності як духовна або емоційна, безумовно зберігають особисте психологічне здоров'я, але соціальна резилієнтність ставить на перше місце зв'язки між людьми, великими колективами, групами у покращенні адаптації окремих індивідів. Необхідність соціальних зв'язків в процесі запуску механізмів резильєнтності безумовна. Залучення до роботи в групах дітей та дорослих, спільні інтереси та зацікавленість у майбутньому, аналізування почуттів, робота з професійними психологами, зворотний зв'язок від групи допоможе окремим індивідам почати перехід від депресії дорезистивного підходу до ситуації, та далі до резильєнтного, а в подальшому до конструювання особистістю моделі очікуваного майбутнього. Образ майбутнього – це цілісне уявлення особистості про майбутнє, яке знаходиться у свідомості та постійно впливає на поведінку, діяльність та емоційний стан. У даному образі психологи зазвичай відокремлюють такі складові частини: ціннісно-сміслова; когнітивна; емоційно-оцінювальна. Відображає зв'язок сьогодення з майбутнім і поєднує всі способи і стратегії

поведінки, які використовує особистість у відповідності з образом майбутнього, який у неї є (Попович, 2009).

Таким чином, резильєнтність є необхідною та невіддільною частиною адаптації ВПО та їх подальшої інтеграції у суспільство, а запуск процесу резильєнтності, механізми та оцінювання результатів важливою задачею психологів, що працюють з ними в Україні.

Боротьба з наслідками бойових дій для цивільного населення у світовій практиці представлена по-різному, що призвело до розробки двох основних підходів: один зосереджений на концепції «травми», а інший – на концепції «резильєнтності».

У зв'язку з цим, робота спеціалістів включає скринінг, визначення симптомів та травмо-орієнтоване консультування. Ця робота виконується спеціалістами паралельно з наявною системою обслуговування громади, не завжди враховуючи їхні ресурси для відновлення добробуту.

Основними чинниками ризику розвитку психічних захворювань є несприятливі умови, в яких перебувають люди, недостатня або нульова комунікація та відсутність підтримки в своєму оточенні. Правильне реагування на виклики, що породжені війною, пов'язані з навколишнім оточенням, може полегшити певні психологічні проблеми та запобігти розвитку психічних захворювань. Основними видами резильєнсу є: індивідуальний; родинний; резильєнс громади.

Розглянемо індивідуальний резильєнс, який полягає в адаптації особистості до воєнного стану. Визначальні властивості індивідуального резильєнсу це самооцінка, автономність, соціальна чутливість.

Самооцінка, як атрибут резильєнсу, – це самоповага і впевненість в собі, яка дає можливість особистості успішно вирішувати серйозні проблеми і долати негаразди.

Автономність, як атрибут резильєнсу полягає в тому, що стійкі люди спираючись на власні сили, на самовпевненість мають відчуття контролю,

вони демонструють незалежність і самостійність, знаючи, що можуть розпоряджатися своєю долею у важких випробуваннях.

Соціальна чуйність – це атрибут резилієнсу, що надає змогу людині або групі взаємодіяти з оточенням через знання справи, піклуватися про інших і пропонувати допомогу в часи труднощів. Резильєнс надає соціальну взаємодію з різними джерелами, включаючи друзів та родину, громадські та релігійні організації та навчальні заклади.

Розрізняють наступні види резилієнсу індивіда:

- Освітній (академічний) резильєнс – означає здатність студентів успішно навчатися, незважаючи на значний стрес і травматичний досвід у особистому житті;

- Емоційний резильєнс – означає здатність контролювати емоційний стан і зберігати рівновагу і розум в стресових умовах;

- Поведінковий резильєнс – означає здатність діяти гнучко, адаптивно і грамотно в несприятливих умовах.

Сучасні інструменти вимірювання резильєнсу зосереджені на діагностиці індивідуальної складової.

Стійкість вимірюється дослідниками двома способами: 1) великі/незначні життєві проблеми/ризики; 2) висока/низька ємність.

Даним дослідженням буде здійснена спроба відшукати механізми резилієнсу внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану та розробити методики запуску цих механізмів.

Застосовано шкалу резилієнсу Коннора–Девідсона (Connor–Davidson Resilience Scale)) (Школіна, 2020). Враховано, що під час вимірювання резильєнсу її індикатори мають відрізнятися для кожного періоду вікового розвитку і в різних контекстах в залежності від кола задач, що вирішуються дослідником.

Учасники дослідження відібрані з дотриманням принципів етики, на принципах анонімності та добровільності. Заплановано обстежити

20внутрішньо переміщених осіб різного віку і статі, що знаходяться в евакуації в м. Одеса.

Критерії включення: 1. Особи, що евакуйовані з тимчасово окупованих територій України; 2. Можливість отримати письмову згоду, для дітей згоду батьків; 3. Вік від 12 до 64 років.

Критерії виключення: 1. Алкогольна або наркотична залежність; 2. Наявність психічного розладу; 3. Відсутність письмової згоди батьків для дітей до 18 років.

Психодіагностичний інструментарій. Для знаходження індивідуальних, особистих та психологічних характеристик досліджуваних осіб, запропоновано використовувати шкалу нейроповедінкових симптомів, шкалу резилієнсу Коннор – Девідсона (CD-RISK), теоретичне аналізування, синтезування та узагальнення здобутої інформації із наукової літератури; психодіагностичне тестування із використанням комплексу психодіагностичних методик, що використовувалися для збору емпіричних даних: «Тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО)» (Дж. Крамбо, Л. Махолік, в адаптації Д. Леонтєєва) – для визначення сенсожиттєвих орієнтацій та мети життя внутрішньо переміщених осіб; Тест життєстійкості С. Мадді (переклад і адаптація Д.О Леонтєєва, О.І. Рассказової) (Леонтєєв, Рассказова, 2006) – характеризує міру здатності людини витримувати стресову ситуацію, зберігаючи внутрішню збалансованість, не знижуючи успішність діяльності для виявлення способів ресурсів резистентності внутрішньо переміщених осіб.

Висновки. Загалом, розроблені психодіагностичні методики дають можливість окреслити контури картини з запуску психологічних механізмів резилієнсу та отримати характеристику психологічного стану внутрішньо переміщених осіб, дозволяють відносно точно оцінити ефективність програми психокорекції, що буде розроблена на основі досліджень та спрогнозувати емоційні та когнітивні складові резилієнсу внутрішньо переміщених осіб. Результати дослідження можуть бути корисними для

внутрішньо переміщених осіб та їх сімей. Потенційна користь у вдосконаленні запуску психологічних механізмів резилієнсу внутрішньо переміщених осіб, кінцевим результатом якого має бути покращення якості їх життя.

Література:

1. Асонов Д.О. Психокорекція резилієнсу ветеранів війни з травматичним ураженням головного мозку у віддаленому періоді: протокол дослідження та результати оцінки методології. *Медична психологія*. 2021. Випуск 16. С. 43-49.
2. Попович І. С. Соціально-психологічні очікування в людських взаєминах: монографія. Херсон: ВАТ «ХМД», 2009. 240 с.
3. Шклярська О. Психологічна пружність - запорука виживання під час війни [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.aratta-ukraine.com/text_ua.php?id=3373
4. Школіна Н.В., Шаповал І.І., Орлова І.В., Кедик І.О., Станіславчук М.А. Адаптація та валідація україномовної версії шкали стресостійкості Коннора-Девідсона-10 (CD-RISC-10): апробація у хворих на анклюзівний спондиліт. *Український ревматологічний журнал*. 2020. № 2. С.66-72.
5. Blynova, O. Ye, Popovych, I. S., Bokshan, H. I., Tsilmak, O. M., & Zavatska, N. Ye. (2019). Social and Psychological Factors of Migration Readiness of Ukrainian Students. *Revista ESPACIOS*, 40(36), 4.
6. Connor K. M. Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety*. 2003. Vol. 18(2). P. 76-82.
7. Мінсоцполітики України. Соціальний захист-2022 у цифрах і фактах: Підтримка ВПО [Електронний ресурс] / Мінсоцполітики України. Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/news/22495.html>

ПРАКТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Т. Г. Зінов'єва

Запорізький національний університет, spaceoftime96@gmail.com

Науковий керівник: кандидатка психологічних наук, доцентка Н. О. Губа

Актуальність дослідження з теоретико-методологічним обґрунтуванням проблеми. З початком повномасштабного вторгнення росії на територію України різко нагальним постало питання забезпечення внутрішньо переміщених осіб необхідними умовами та ресурсами для успішної адаптації в умовах зміни місця проживання та соціального середовища. Емоційний стан постає важливим показником для оцінки успішності цього процесу. Особливості динаміки емоційного стану внутрішньо переміщених осіб розглядається зі сторін вікового та часового факторів. На це є дві причини: по-перше, аналіз дослідження Мельник О. В. дозволяє припустити, що вікові особливості адаптації цивільного населення є подібними до відповідного процесу у військових; по-друге позитивна тенденція в часовій динаміці може свідчити про якісну психологічну адаптацію до зміни умов життя, а негативна може вказати на потенційну потребу зміни умов, створених для внутрішньо переміщених осіб. Основним методом дослідження було обрано анкетування. Вибір обумовлений такими причинами: по-перше, анкетування можна провести швидко, що особливо корисно при роботі з новоприбулими ВПО; по-друге, анкета ставить чіткі та конкретні питання, що запобігає ретравматизації респондентів; по-третє, анкетування дозволяє охопити широке коло респондентів, не задаючи шкоди їхній анонімності та безпеці (що особливо стосується осіб, які перебувають на окупованих територіях). Методикою дослідження було обрано «Методика самооцінки емоційних станів» (автори А. Уессман, Д. Рікс). Вибір обумовлено тим, що: по-перше, ця методика дає можливість оцінки

безпорадності, яка є природною в умовах внутрішнього переміщення, втрати стабільності, перебування в окупації (наприклад Т.І. Дучимінська та О.М. Хлівна, використовували її у дослідженні безпорадності студентів); по-друге, ця методика є корисною для аналізу стану людей в кризовій ситуації, зокрема пов'язаній з війною (прикладом фігурує дослідження С. Ф. Костіва).

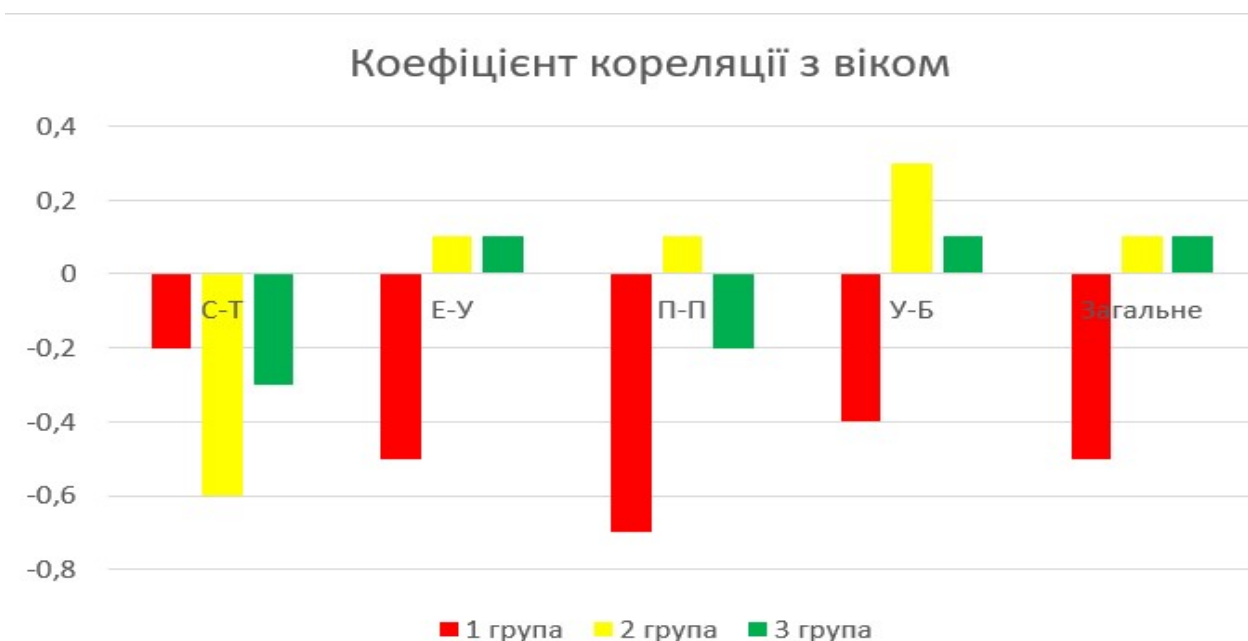
Мета дослідження. Встановлення динаміки емоційного стану внутрішньо переміщених осіб.

Результати практичного дослідження. Характер вікових особливостей емоційного стану суттєво відрізняється в різних групах респондентів відповідно до статусу переміщення. Найбільш яскраво виражена кореляція між віком та емоційним станом спостерігається у групі осіб, що перебувають на окупованих територіях. Усі показники кореляції при цьому є від'ємними. Загалом, незадовільний результат показали 30% респондентів, найнижчим показником у цій групі є показник шкали Спокій-Тривога (4), що пояснюється характерною для ситуації небезпекою та постійним очікуванням деокупації.

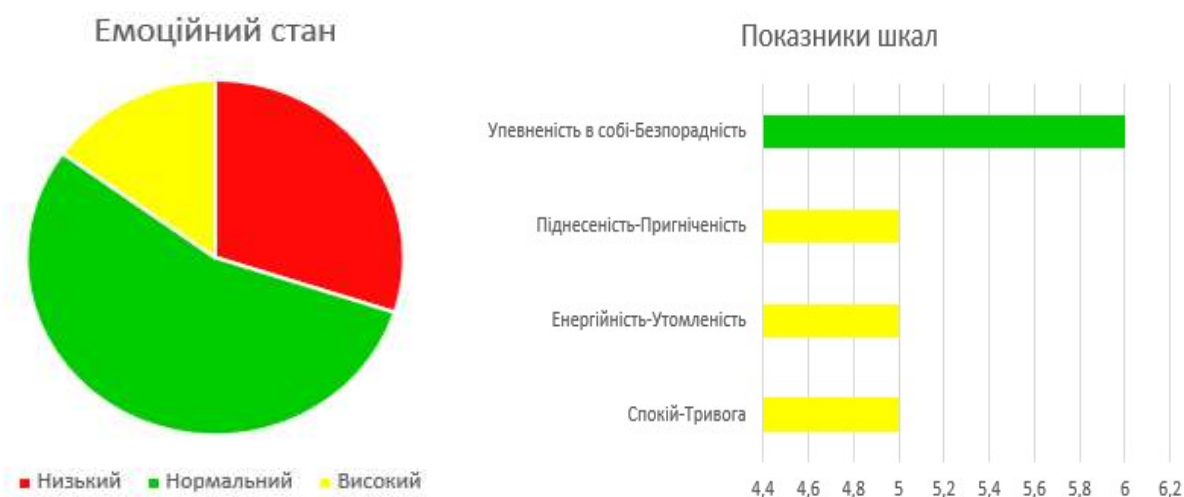

Серед новоприбулих ВПО показник кореляції для Енергійності-Утомленості, Піднесеності-Пригніченості та сумарної шкали є майже нульовими. При цьому, вони є достатньо високими (6,6,24). Загалом, друга група показала найкращий результат по показниках емоційного стану: 24 бали становить загальне середнє, і лише 10% респондентів мають

незадовільний результат. Майже усі показники є середньо-високими (6), окрім шкали Упевненість в собі-Безпорадність, де середній результат становить 7 і є високим.

У групі ВПО, що проживають у поселенні, кореляція між віком та станом або слабка або відсутня. Загалом стан людей, що перебувають у поселеннях можна описати як середній. Незадовільний результат показали 45% респондентів. Велика кількість незадовільних результатів може бути пов'язана з неоднорідністю процесу адаптації до нового місця проживання (U-крива). Кореляція між показниками емоційного стану та кількістю днів, проведених у новому середовищі була відсутня.

Загалом, у групі респондентів віком 18-40 років кореляція між віком та показниками емоційного стану майже відсутня. Винятком є лише шкала тривоги, яка зростає зі збільшенням віку. У групі осіб 41-60 років ця кореляція зникає, і з'являється слабкий від'ємний зв'язок між віком та показниками енергійності та піднесеності. Шкала упевненості в собі не показує жодного зв'язку із віком.

Висновки. В ході емпіричного дослідження було зроблено такі висновки: характер вікових особливостей емоційного стану суттєво відрізняється в різних групах респондентів відповідно до статусу переміщення; чим старша людина, тим більше вона звикла до стабільності у своєму житті; після стресу ситуація безпеки та комфорту спричиняє суттєве покращення стану. Загалом найвищі показники емоційного стану виявлено у групі новоприбулих внутрішньо переміщених осіб. Стан осіб, що проживають у поселенні є найбільш незадовільним, при цьому це єдина група, в якій деякі респонденти показали занадто високий результат. У групі осіб, що перебувають на окупованих територіях спостерігається найвищий рівень тривоги.

Література:

1. Дучимінська Т.І., Хлівна О.М. Роль лабораторного практикуму з психодіагностики та клінічної психології у виявленні проявів особистісної безпорадності студентів / Збірник наукових праць РДГУ, Випуск 8, 2017.
2. Костів С. Ф. Розвиток психофізичної витривалості майбутніх професіоналів військового управління у сфері оборони оперативно-тактичного рівня в системі післядипломної освіти / Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, 2020.
3. Мельник О. В. Вікові особливості адаптації учасників бойових дій до умов мирного життя / Національна академія педагогічних наук України Інститут психології імені Г.С. Костюка, Київ, 2019.

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТРАВМАТИЗАЦІЇ ЯК НАСЛІДКУ ВІЙНИ

Д. І. Кіріченко

Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка,

kiri00dash@gmail.com

Науковий керівник: кандидатка психологічних наук, доцентка

Т. І. Щербак

Вступ. Ефективність української психологічної служби вимірюється у тому, наскільки вона буде відповідати вимогам актуальних питань сьогодення. Рік тому в наукових дослідженнях з психології стресу/криз ми здебільшого знаходили напрацювання, акцентовані на роботі з комбатантами, які брали безпосередню участь в бойових діях, що відбувались на сході нашої країни, та миротворчих місіях і які зазнали психотравмивного впливу. Але сьогодні наслідків психотравматизації зазнають також цивільні, близькі родичі військових тощо.

Постановка проблеми. Зараз емоційно «включена» переважна більшість українського народу. А отже і потребують високоякісної допомоги все більше і більше людей. Безумовно, необхідно ставитися до актуалізованого питання адекватно – не перебільшувати, але у той же час і не заперечувати або применшувати його важливість. Таким чином, повномасштабна війна з країною-агресором актуалізувала як ніколи проблемне питання психотравматизації суспільства загалом.

Мета даної роботи – вивчення проявів психологічної травматизації, що виникли внаслідок війни та шляхів їх подолання.

З метою реалізації поставлених завдань використовувалися теоретичні методи дослідження: аналіз, синтез, узагальнення, класифікація та систематизація сучасних наукових та емпіричних досліджень посттравматичних стресових розладів, що виникли внаслідок війни.

Теоретичний аналіз досліджень. Згідно з дослідженням Р. П. Павловича, ми знаходимо прояви психологічної травматизації у комбатантів (військовослужбовці в.ч. А1788, учасники організації української асоціації інвалідів АТО Хмельницької області та обласного центру соціально-психологічної допомоги) (Попелюшко Р., 2020: 204-252).

Першочергово було встановлено, що прослідковуються негативні наслідки бойових дій на психофізіологічний стан особистості військового. При чому комбатантів з посттравматичним стресовим розладом виявилось більше половини. Як результат, маємо такі прояви: актуалізується проблема опору на власні можливості (організм перестає чинити опір на різні подразники – людина переходить у стан виснаження); при дослідженні було виявлена відсутність «особистісної тривожності», але не завдяки високим мобілізуючим властивостям, а через бажання бути «сильним та кращим» – ми кажемо про схильність до уникнення високого рівня тривожності, але результатом цього процесу можуть виступати вище згадане виснаження (емоційні зриви, постійне очікування небезпеки та захворювання, обумовлені психосоматичним генезисом); 50% досліджуваних мали симптоматику депресивних станів, що негативно впливає на ефективну потребу та ціннісну реалізацію особистості та обмежує використання власних психологічних ресурсів (Попелюшко Р., 2020:204-252).

Особливо цінним, на нашу думку, є результати дослідження за методикою «**BASICPh**» (Попелюшко Р., 2020, Гершанов О.). Наразі, Україна має тісну співпрацю з закордонними психологами та психотерапевтами, які діляться власним досвідом та напрацюваннями. Так, вищезгадана методика виступає потужним інструментарієм ізраїльських фахівців для роботи з людьми. В основі методики зосереджено 6 «каналів», якими користується і тим самим допомагає собі кожна людина в кризовій ситуації:

- 1) особистісні диспозиції – надія, сенс життя, переконання, цінності, самооцінка, віра, магічне мислення тощо;

- 2) канал афективних проявів – афективне реагування (сміх, сльози, крики), контейнерування у відносини з близькими (дзвінки, розмови про власні почуття), безпосередній або опосередкований прояв власних емоцій;
- 3) соціальні зв'язки – бути приналежним до певної спільноти/організації (якщо це цивільні – волонтерські організації) та взаємодія з близькими;
- 4) канал уяви – прояв творчості та гумору, здатність до переключення уваги;
- 5) канал когніцій – робота над плануванням, логікою, ранжуванням пріоритетів та збором інформації;
- 6) фізіологія – акцент на самосприйнятті тілесного та фізіологічного рівнів: фізичні активності (праця, секс, спорт), вживання їжі, релаксація (дихальна та м'язова) (Лаад М., 2010).

Таким чином, учасниками бойових дій було надано перевагу *Базовим цінностям* (віра, духовність) та *Когніціям* – цей канал є особливо важливим для військовослужбовців для виконання своїх обов'язків, при прийнятті рішень, збору інформації при перебуванні в АТО/ООС. Але слід враховувати негативний бік повного зосередження на цьому каналі – раціональне світосприйняття нівелює ірраціональну складову (знижується якість взаємовідносин з близькими, ригідність поведінкового та афективного аспектів). У зв'язку з цим прослідковується потреба в розвитку каналів *Афективних проявів* та *Соціальних взаємовідносин* – труднощі в усвідомленні та відреагуванні власних емоційних станів; зниження емоційного інтелекту; відчуження від оточуючих та зосередження на внутрішньому світі і, як наслідок, це може призвести до негативних метаморфозів соціальних зв'язків (Попелюшко Р. П., 2021).

Якщо спробувати провести взаємозв'язок результатів вищеописаного дослідження 2018 року з реаліями 2022-2023 років, то ми знайдемо багато збігів з сучасним станом всього українського суспільства. Бо проблема посттравматичних стресових реакцій і розладів у всіх причетних (військові,

рідні комбатантів, мирні жителі, що втратили близьких та/або житло, роботу тощо) може комплікуватися через ставлення суспільства до питання підтримки постраждалих. У таких людей вже прослідковуються зміни в системі особистісних диспозицій та рівнідуховного розвитку. Отже, питання ефективної психологічної допомоги апріорі набирає обертів.

Відповідно до цього розглянемо засоби, що допоможуть при реабілітації психотравматизованих людей:

– Індивідуальна робота – консультації, на яких будуть проводитись як психокорекція (робота з особистісними диспозиціями та якостями, самооцінкою, психосоматичними проявами), так і психоедукація (знайомство з власними психологічними захисними механізмами; з інформуванням про ПТСР (особливості прояву, наслідки)), що зможе допомогти людині усвідомити власний стан, усвідомити всі почуття, які вона відчуває та, врешті-решт, взяти на себе відповідальність за власні прояви.

– Групова робота, яка націлена на покращення ефективної соціальної взаємодії, розвиток емоційного інтелекту, формування навичок релаксації та розширення поведінкового репертуару загалом через тренінги, лекційні заняття тощо.

Разом з тим, важливим є визначення рекомендацій при роботі з постраждалими, які мають віддалені наслідки стресогенних впливів. Такими виступають засоби підвищення ефективності роботи за рахунок оснащення людини, що зазнала психотравматизації, навичками і методами саморегуляції (зняття психічного та фізичного навантаження, коригування рівня емоційного збудження); робота з ціннісними орієнтаціями та комунікативним процесом. Можемо представити таку роботу через поєднання двох складових:

- психофізіологічної складової: регуляція сну, харчування; впровадження вправ, що націлені на активний спосіб життя (як фізичні, так і трудові); м'язова та дихальна релаксація; аутотренінги, спрямовані на нормалізацію психоемоційного стану; використання лазні, контрастного душу; розвиток саморефлексії та формування навичок відслідковування «тригерів», що

обумовлюють відчуття дискомфорту та підвищення тривоги; розвиток особистісного «вікна» толерантності; робота з нормалізацією самооцінки; відвідування психологічних тренінгів, орієнтованих на формування навичок ефективного та конструктивного спілкування.

• ціннісної складової: робота, націлена на психологізацію постраждалого; діагностика та перебудова системи цінностей; розвиток моральних цінностей відносно навколишньої дійсності; комунікація з природою (наприклад, проведення часу з тваринами), що у подальшому детермінує розвиток почуття прекрасного.

Висновки. Таким чином, до основної групи симптомів ПТСР за міжнародною класифікацією психічних порушень входить постійне прокручування травматичних спогадів; тенденції прояву захисного механізму – уникнення; гіперактивація на фізіологічному рівні. При чому без своєчасної психологічної допомоги симптоматика та стан постраждалого буде погіршуватися. Перевага в психологічній реабілітації надається збереженню психічної та фізичної цілісності організму особистості шляхом адаптації до умов навколишньої дійсності. За відсутності професійної допомоги посттравматичний стресовий розлад не може нівелюватись сам собою, навпаки, можливе загострення та прояви інших психічних розладів.

Література:

1. Блінов О. А. Бойова психічна травма : монографія. Київ : Талком, 2019. 700 с.
2. Гершанов О. Основи роботи з травмою. URL: <https://rm.coe.int/ptsd-ukr/1680a0a10b>.
3. Лаад М. Как справиться с кризисом или бедствием (Шаг за шагом): теория, практика и способы вмешательства. Израиль: Центр предупреждения стресса (CSPC). URL: <http://www.silkhighway.org/ru/stepGuide.aspx>.

4. Попелюшко Р. П. Психологічна реабілітація комбатантів при віддалених наслідках стресогенних впливів: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2020. 392 с.
5. Попелюшко Р. П. Психолого-аксіологічні засади реабілітації комбатантів при віддалених наслідках стресогенних впливів : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.04. Київ, 2021. 44 с.
6. Протокол з діагностики та терапії ПТСР Національного інституту клінічної майстерності Великобританії (NICE). URL: <https://www.nice.org.uk/guidance/cg26>.

ВИКОРИСТАННЯ НАРАТИВНОЇ ПСИХОТЕРАПІЇ В РОБОТІ З БІЖЕНЦЯМИ ТА ВПО

Мілютіна К.Л.

Київський національний університет імені Тараса

Шевченка, katerinamilutina1963@gmail.com

Постановка проблеми. Під час повномасштабного вторгнення багато українців зазнало втрат, перебувало в умовах окупації та бойових дій. Особливо травмованою та вразливою є категорія внутрішньо переміщених осіб. Саме тому пошук та адаптація під потреби ВПО сучасних терапевтичних технологій набуває особливого значення.

Наративна терапія була розроблена в 1980-х роках терапевтами White, M., & Epston, D. (1990). Це все ще відносно новий підхід до терапії, який прагне мати ефект розширення можливостей і пропонувати терапію, яка не звинувачує і не є патологічною за своєю природою. Ця терапія передбачає розмову клієнта з терапевтом про свої життєві історії або розповіді, зосереджуючись на тих, які насичені проблемами. терапевтом вони обговорюють і кидають виклик цим наративам, які можуть спричиняти багато емоційного стресу, щоб подолати їх. Цей підхід орієнтується на людей як на експертів у власному житті та розглядає проблеми окремо від людини.

Ця терапія також передбачає, що люди мають багато навичок, компетенцій, переконань, цінностей, зобов'язань і здібностей, які допоможуть їм зменшити вплив проблем у їхньому житті. Наративна терапія прагне змінити проблемний наратив на більш продуктивний або здоровіший. Це часто робиться шляхом призначення людині ролі оповідача у власній історії (2022).

Проте J. Wallis, J. Burns, R. Cardevila(1990) вважали, що наративна терапія та спосіб її проведення залишаються нечітко визначеними, що обмежує дослідження ефективності цього підходу. Досвідчені практики наративної терапії змогли визначити набір основних концепцій, цінностей і

технік, щодо яких існував певний консенсус: наративна терапія сприяє створенню та трансформації історій клієнтів.

Наративна експозиційна терапія – це метод надання допомоги особам, які страждають від складної та множинної травми. Він найчастіше використовувався в категорій населення, які зазнали травми внаслідок політичних, культурних чи соціальних катаклізмів (таких як біженці). Можливо як груповий, так і індивідуальний варіант проведення, зазвичай, цикл терапії розраховано на короткострокові втручання 6-10 зустрічей. Головною ідеєю даного підходу є те, що історія, яку людина розповідає про своє життя, впливає на те, як вона сприймає свій досвід і рівень актуального благополуччя.

Формування історії життя виключно навколо травматичних переживань (що періодично виникає при проведенні груп взаємопідтримки») призводить до відчуття стійкої травми та страждання.

Використання NET (наративна експозиційна терапія) полягає у наступному:

під керівництвом терапевта пацієнт створює хронологічний наратив свого життя, зосереджуючись головним чином на своєму травматичному досвіді, але також включаючи деякі позитивні події. Для того, щоб це зробити використовуються квіти (які символізують позитивні події), та камінці (які символізують травмуючі події). Це доволі зручно для роботи з біженцями з Сирії, Лівану тощо. В цих країнах камінці приносять на могили, а квітами прикрашають приміщення на свята.

Для українців це є не дуже придатним – в нас штучні квіти асоціюються з кладовищем, а каміння не має позитивних асоціацій. Том у роботі з ВПО більш доречним буде використовувати невеликі мушлі та напівдорогоцінні камінці (яшму, флюорит, тощо) і пропонувати самому клієнту обрати, що з цього буде означати приємні події, а що – травмуючі. Клієнт розкладає свої події у хронологічній послідовності. Психолог не наполягає, щоб кількість камінців та мушель була однаковою, але якщо явно

переважає категорія «травма», то можна запитати чи не хоче клієнт додати ще трохи хороших подій. Потім під час наступних зустрічей клієнт доволі детально розповідає про кожну подію у будь-якій послідовності.

Вважається, що це контекстуалізує мережу когнітивних, афективних і сенсорних спогадів про травму пацієнта. Створюючи розповідь, клієнт заповнює деталі уривчастих спогадів і розвиває цілісну автобіографічну історію. При цьому спогад про травматичний епізод уточнюється та розуміється. Картина життя набуває цілісності та зв'язності, виникає розуміння власних копінг стратегій та ресурсів резильєнтності.

Ключові елементи поведінки терапевта включають співчутливе розуміння, активне слухання, терапевтичний союз і однозначне позитивне ставлення.

Терапевт просить клієнта детально описати свої дії, думки, сенсорну інформацію та фізіологічні реакції, опис емоцій має бути в тій мірі, яка припустима саме для цього клієнта та для даної події. Не слід особливо фіксувати увагу на емоціях страху, горя, суму тощо... Клієнта просять розповісти про травматичний досвід і звертаючи увагу на стратегії подолання та виживання, не втрачаючи зв'язку з сьогоденням. Залишатися присутнім досягається шляхом використання постійних нагадувань про те, що емоції та фізичні реакції, які виникають у відповідь на спогади, пов'язані з епізодичними фактами (такими як час і місце), вони є нормальними і припустимими. Кожен з епізодів має свою назву та символ у вигляді мушлі або камінчика. Коли терапевтичний процес закінчується, пацієнту надається задокументована автобіографія, створена терапевтом у вигляді роздрукованої книжечки. Історії в ній розташовано у хронологічній послідовності.

Розповідаючи всю історію свого життя, клієнту не потрібно вибирати одну конкретну травматичну подію з численних, які пережили протягом життя. Навпаки, NET надає пацієнту свободу розмірковувати про все своє життя, розвиваючи почуття особистої ідентичності. Перегляд біографії допомагає підкреслити розуміння досвіду та контекстуалізувати

взаємопов'язані емоційні реакції, що полегшує інтеграцію та розуміння поведінкових моделей і схем, які виникли під час розвитку.

Висновки. NET відрізняється від інших методів лікування своєю чіткою спрямованістю на визнання та створення тексту чи свідчення того, що сталося, таким чином, щоб відновити самоповагу пацієнта та визнати його права людини. Для багатьох знання про те, що вона або він отримає письмову біографію наприкінці лікування, є стимулом для завершення лікування. Також це сприяє інтеграції особистості та автобіографічного наративу клієнта, який зазнав травмуючих подій.

Література:

1. White, M., & Epston, D. (1990). Narrative means to therapeutic ends. WW Norton & Company.
2. What Is Narrative Therapy? By Olivia Guy-Evans, published March 10, 2022 by Saul McLeod, PhD. <https://www.simplypsychology.org/narrative-therapy.html>
3. Jennifer Wallis, Jan Burns, Rose Capdevila What is narrative therapy and what is it not? The usefulness of Q methodology to explore accounts of White and Epston's (1990) approach to narrative therapy. First published: 30 August 2010 <https://doi.org/10.1002/cpp.723>

ОСОБЛИВОСТІ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ

Пономаренко І. О.

Херсонський державний університет, ivan.ponomarenko@university.kherson.ua

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент І. Р. Крупник

Постановка проблеми. Сучасне суспільство все частіше стикається з проблемами, пов'язаними з масштабними катастрофами техногенного та соціального характеру. У нашій країні ситуація ускладнюється наявністю глибокої соціально-політичної кризи та економічною нестабільністю. Ці фактори сприяють зростанню випадків виникнення різноманітних надзвичайних ситуацій: аварій, вибухів, екологічних лих. Соціальні катастрофи – тероризм, військові конфлікти, насильство, нещасні випадки у побуті, що призводять до великої кількості людських жертв, визначають специфіку соціального розвитку сучасного суспільства. Серед психотравмуючих подібних ситуацій особливе місце займають військові локальні конфлікти.

Метою статті є теоретичне обґрунтування особливості критичного мислення та використання копінг-стратегій осіб юнацького віку.

Виклад основного матеріалу. У всьому світі є безліч вогнищ напруженості, що супроводжуються веденням активних бойових дій. Учасники локальних конфліктів зазнають запорогового за рівнем інтенсивності впливу факторів екстремальної обстановки, наслідками якого стає виникнення психічних та психосоматичних розладів.

Основна проблема, що виникає у зв'язку з утворенням та розвитком цих порушень, полягає в тому, що вони впливають на всі рівні людського функціонування (фізіологічний, особистісний, рівень міжособистісної та соціальної взаємодії) та призводять до виражених характерологічних змін та значною мірою визначають розвиток особистості.

Невтішна статистика наслідків впливу психотравматичних ситуацій – смертність, суїциди, патохарактерологічні та функціональні розлади, соціально-психологічна адаптація – показує необхідність надання комплексної допомоги учасникам бойових дій. У вітчизняній психології проблемі ПТСР довгий час не приділялося належної уваги, і лише останні десятиліття з'явилися поодинокі, вкрай розрізнені та суперечливі дослідження, присвячені різним її аспектам. Проте багато феноменів, що є більш приватними і специфічними питаннями генези пост-стресового розладу, поки що не представлені в числі добре вивчених і описаних проблем (Громова, 2015).

Однією з умов розвитку ПТСР виступають структури, пов'язані із соціально-психологічними особливостями особистості. Способи мислення, особливості характеристик розумових організацій значною мірою зумовлюють загальний настрій людини на психотравмуючу ситуацію. Отже, від того, як відбувається формування розумових дій, залежать і динаміка розвитку ПТСР, використання психологічних захистів, і особливості адаптації людини до навколишньої дійсності (Отич, 2013).

Істотна роль становленні особистості, у формуванні мислення відводиться процесу розвитку здібностей людини, у його здатності критично осмислювати свої дії, здійснювати їх аналіз та застосовувати набуті знання та вміння, що дозволяють їм активно розвиватися в сьогоденні та освоювати нові способи діяльності в майбутньому (Мороз, 2018).

Критичне мислення безпосередньо з адаптацією людини у суспільстві. Розвиваючи критичне мислення, людина по-новому дивиться на речі, відбувається нова оцінка події, що травмує психіку, формуються нові установки на майбутнє. Зовні це проявляється в тому, що змінюється ставлення людини до обстановки, що породила хворобу, хворобливі переживання втрачають значущість, актуальність (Отич, 2013). Емоційна напруженість, а водночас і психотравмувальна дія зберігаються, доки не

прийнято рішення, як діяти далі, не вибрано тверду лінію поведінки – «стратегію поведінки». І це можливо лише за розвитку критичного мислення.

Рівень критичного мислення визначає особливості ПТСР, зокрема, використання людиною психологічних захистів та копінг-стратегій. Дослідженнями доведено, що чим вищий у людини рівень критичного мислення, тим більше ймовірно, що він використовуватиме «вищі» психологічні захисти і тим легше адаптуватиметься в суспільстві. І навпаки, що нижчий рівень критичного мислення, то ймовірніше використання нижчих психологічних захистів і важчий процес адаптації. Тобто чим більш виражена в людини здатність аналізувати, порівнювати, осмислювати і розмірковувати, тим менше їй необхідно вдаватися до забування, що допомагає справлятися з нездійсненими або лякаючими бажаннями (Дем'яненко, 2013).

Високий рівень критичного мислення та виражені якості критичного мислення зумовлюють захисну поведінку, пов'язану з пошуком об'єктів, способів, можливостей задоволення потреб у душевному комфорті, а це є прояви активності людини. Копінг-стратегії утворюють цілісну систему, яка підтримує душевну рівновагу та дозволяє справлятися з труднощами та стресами (Жидецький, 2014). Найчастіше вони використовуються з метою збереження Я-концепції за необхідності вирішення внутрішніх конфліктів. Вони регулюють емоційні переживання суб'єкта, що супроводжують передбачення та очікування негативних результатів своїх дій. Цей захист «готовить» особистість до неуспіху чи невдач, знижуючи суб'єктивну значущість подій і тим самим зменшуючи травматичність негативних життєвих обставин.

Висновки. Теоретично дослідивши тему, можна зазначити, що рівень критичного мислення визначає перебіг посттравматичного стресового розладу та соціально-психологічну адаптацію за допомогою впливу його на використання копінг стратегій. Розглянуто, що чим вищий рівень критичного

мислення, тим ймовірніше використання ним «вищих» психологічних захистів і тим легше він адаптуватиметься у суспільстві.

Література:

1. Громова Н. М. Психологічні особливості установки на критичне мислення. *Актуальні проблеми психології*. 2015. Т. 10, Вип. 27. С. 80.
2. Дем'яненко Б. Т. Механізми психологічного захисту та копінг-стратегії в теорії і практиці корекційної та психотерапевтичної допомоги. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2013. Вип. 24. С. 282.
3. Жидецький Ю. Ц. Психолого-педагогічні аспекти формування критичного мислення студентів. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2014. Вип. 1. С. 111.
4. Мороз Л. Критичність мислення як чинник зниження рівня тривоги в умовах інформаційно-психологічної війни. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2018. Вип. 3. С. 33.
5. Отич Д. Д. Динаміка копінг-стратегій майбутніх психологів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Психологічні науки*. 2013. Вип. 114. С. 145.
6. Сінельнікова Т. В. Психологічні особливості вибору копінг-стратегій в юнацькому віці. *Наука і освіта*. 2015. № 3. С. 101.

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАКЦІЇ НА СТРЕС

Ракітіна В. М.

Черкаський національний університет імені Богдана

Хмельницького, vkt08051973@ukr.net

Науковий керівник: кандидатка психологічних наук, доцентка Богдан Т. В.

На сьогоднішній день стрес став звичним станом людини, фактори, що викликають стресову ситуацію, оточують нас з усіх боків. Інтенсивність життя за останні десятиліття багаторазово збільшилася, тому від людини потрібна зовсім інша швидкість прийняття рішень та дій.

Стресові ситуації пред'являють підвищені вимоги до людини, зумовлюють психофізичну, емоційну, психологічну, енергетичну та інтелектуальну напругу. Стрес викликає фізіологічні та психологічні зміни у людини, здатні накопичуватися та надавати негативний вплив на її фізичне та психічне здоров'я (Crosswell, 2020).

Існує безліч реакцій на стрес та безліч типів поведінки у ситуації стресу. Стресові реакції — це індивідуальні реакції, викликані стресовими подіями. І саме останні часто для людини важливіші за самі стресори не лише для її психічного здоров'я, а й для фізичного. Найпоширеніша класифікація реакцій на стрес полягає у визначенні психологічних, поведінкових, когнітивних і фізіологічних реакцій, які можуть виникнути до, під час або після впливу стресора. У свою чергу, психологічні реакції – це специфічні емоції, викликані стресором, а також спроби регуляції відповідних емоцій. Поведінкові реакції включають такі стратегії подолання, як куріння або пошук соціальної підтримки; когнітивні реакції включають оцінку ступеня впливу стресора – наприклад, створення версії загрози змін; нарешті, фізіологічні реакції – це імунологічні, вегетативні, нейроендокринні та нервові зміни, пов'язані зі стресом (Crosswell, 2020).

Кожна людина під час зіткнення зі складною, непередбачуваною ситуацією реагує по-своєму. Залежно від частоти виникнення, сили,

інтенсивності впливу стресових факторів, та індивідуально-психологічних особливостей особистості, людиною вибираються найбільш характерні для неї способи та засоби подолання стресу. Існують різні теорії щодо визначення раціональності та адекватності копінг-поведінки та реакцій на дію стрес-факторів.

Окреме місце у вивченні стрес-переборної поведінки відведено гендерним особливостям. Ще здавна склалися уявлення про особливості поведінки чоловіків та жінок. Багато досліджень присвячено вивченню їх індивідуально-психологічних особливостей та відмінностей між ними, проаналізовано особливості соціальних ролей чоловіків та жінок, специфіка їхньої поведінки в різних ситуаціях, їх професійні уподобання тощо.

Вважають, що моделі реагування на дії стрес-факторів можуть бути похідними від процесу соціалізації, від способу життя особистості, від виховання і т.д.

При розгляді стратегій та особливостей поведінки у стресових ситуаціях необхідно враховувати гендерний аспект, оскільки реакція на стрес у чоловіків і жінок різна.

Згідно з дослідженнями Б. Ананьєва (Варій, 2007), жінки, на відміну від чоловіків, реагують на саму стресову ситуацію, а чоловіки витрачають енергію ще до її настання. В останніх це відбувається вже при уявленні про екстремальну ситуацію, тому у чоловіків можна виділити готовність до майбутнього стресу.

Дослідження гендерної приналежності та подолання стресу показали, що у тривалих стресових ситуаціях у чоловіків спостерігається реакція типу «боротьби чи втечі», тоді як жінки, як правило, прагнуть «пестити і плекати». У реакціях на нервово-психічну напругу у чоловіків та жінок наявні відмінності. Це відбувається незважаючи на те, що у обох статей виробляється гормон стресу кортизол. Гендерна реакція пояснюється з точки зору психофізіології так.

Класичні прояви «боротьби чи втечі» розвинулися в людини у межах механізму виживання в швидкій реакції загрозової ситуації – боротися з небезпекою чи рятуватися втечею. Як правило, у чоловіків цей механізм активніший.

У відповідь на стресову подію вивільняється низка гормонів стресу. Ці гормони спричиняють фізіологічні зміни, такі як сильне серцебиття, м'язова напруга, підвищене потовиділення та прискорене дихання. Деякі чоловіки починають злитися та сперечатися, що є частиною «боротьби». Інших переповнюють почуття безпорадності, занепокоєння та розчарування, що викликає поганий настрій та бажання заснути – це є частиною «втечі».

Виділення окситоцину є основною причиною, через яку у жінок реакція типу «боротьби чи втечі» спостерігається не так часто. Цей гормон призводить до антистресового ефекту – рівні кортизолу та артеріальний тиск знижуються. Він відіграє життєво важливу роль у гомеостазі, балансує біологічні системи організму та сприяє розслабленню.

Події у житті жінок, такі як вагітність, годування та догляд за дитиною, природно спрямовують їх у бік близького контакту, емпатії та прояву емоцій. Тому у боротьбі зі стресом жінки швидше обирають участь, віддачу, дружбу та розкриття своїх почуттів.

Підсумовуючи, можна сказати, що особистісні зв'язки часто відіграють важливу роль у жіночій здатності справлятися з емоційною напругою. За даними Американської асоціації психологів, можливо, здатність жінок краще контактувати з оточуючими є причиною того, що вони з більшою ймовірністю візьмуть стресову ситуацію під контроль та впораються з нею (Савелюк, 2022).

Сучасні дослідження соціальних психологів стверджують, що жінки більш схильні співпереживати і запам'ятовувати пережиті емоції, тоді як представники сильної половини людства заціклюються на своїх емоціях і потребах. Якщо жінки шукають співчуття в колегах, подругах, намагаються поділитися своїми емоціями з іншими людьми і готові прислухатися до

чужих порад, то чоловіки схильні залишатися на самоті, ізолюватися від зовнішнього світу і приймати рішення самостійно.

Жінки поміркованіші та повільніші, коли знаходяться в стресі – їм потрібен час, щоб подумати та спланувати відповідь. Чоловіки ж, навпаки, найчастіше швидко реагують – вони активні і страждають від зайвого планування в стресовій ситуації.

Увага жінок розсіюється; вони схильні вирішувати кілька проблем одночасно. І їм вкрай важко переключитися на щось інше, крім того, що їх хвилює в даний момент. У чоловіків актуальним виявляється одне завдання; інші здаються йому незначними і не вимагають його уваги. І, нарешті, якщо жінкам важливо усвідомлення комфорту і безпеки дому, то чоловікам важливіше усвідомити захист від зовнішнього світу.

Отже, згідно з дослідженнями, у моменти сильного стресу чоловіки стають більш байдужими. У жінок, навпаки, емпатія в стресовій ситуації підвищується.

Література:

1. Варій М.Й. Загальна психологія: Підручник. К.: Центр учбової літ., 2007. 968 с.
2. Савелюк Н. Переживання стресу в умовах війни: досвід українського студентства. *Психологія: реальність і перспективи*. Збірник наукових праць РДГУ № 18 (2022). С. 141-150.
3. Crosswell A., Lockwood K. Best practices for stressmeasurement: How to measure psychological stress in health research *Health Psychol Open*. 2020 Jul-Dec.

РОЛЬ РІЗНИХ ФОРМ ВІРІУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕСУРСНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Ю. В. Свиридова

Херсонський державний університет,

yuliia.svyrydova@university.kherson.ua

Науковий керівник: кандидатка психологічних наук, доцентка

Н. І. Тавровецька

З початком повномасштабної війни в Україні мільйони людей опинились у кризовій ситуації, в якій під загрозою перебуває не тільки психологічне благополуччя, але й, нерідко, фізичне існування людини. У психологічній науці ще з часів Другої світової війни процес адаптації до кризових умов почав розглядатись у зв'язку з поняттям про ресурси особистості. Як зазначає С. Хобфол (2002: 308), це було обумовлене вивченням психологічного стану учасників бойових дій, у тому числі, причин виникнення у них психопатії.

Ресурсний підхід, на відміну від більш ранніх теорій стресу, базується на стратегії попередження, а не реактивності. Вважається, що люди мотивовані накопичувати ресурси, а також захищати їх, вони думають про ймовірні стресові ситуації і про те, як забезпечити своє пристосування до них. При цьому у міру наростання стресу мотивація людини до збереження власної загальної ресурсної позиції зростає (Хобфол, 2002: 317). Але успішність стратегії попередження залежить від передбачуваності ситуації та від наявності відповідного життєвого досвіду. Якщо несприятливі зміни середовища виникають раптово, а їх характер має дуже мало спільного з очікуваннями людини, це може значно вплинути на цінність наявних у неї ресурсів і знизити ефективність звичних стратегій адаптації. Зокрема, перебування людини безпосередньо в зоні воєнного конфлікту настільки обмежує її життєві ресурси, що це спричиняє формування

специфічного способу життєдіяльності, центром якого стає самозбереження (Коробка та ін, 2019: с. 26).

Важливим чинником збереження психологічної ресурсності за таких умов є віра, яка за висловом Д. Кросбі (2012: 1), надає внутрішню силу і рішучість, що дозволяють жити, незважаючи на усвідомлення ненадійності і невизначеності майбутнього, на відчуття незахищеності, розчарування, печалі або трагедії. Віра як психологічний феномен є однією з необхідних передумов діяльності людини, оскільки вона забезпечує внутрішнє сприйняття запланованого результату як досяжного, суб'єктивно реального (Жаловага, 2005).

А. Жаловага (2005), розглядаючи деякі аспекти виникнення віри, наголошує на тому, що це складний внутрішній процес, який передбачає побудову відповідного образу, подолання сумнівів і оформлення власне віри як достатньо стійкого утворення, здатного в подальшому протистояти викликам життя.

Е. Фромм (2013) запропонував розмежувати ірраціональну та раціональну віру. При цьому, на його думку, ірраціональна віра базується на емоційному підкоренні авторитетові, а раціональна – на продуктивній інтелектуальній та емоційній активності особистості (Фромм, 2013: с. 147-149).

Ю. Алексєєва (2015) на основі аналізу та узагальнення цілої низки класифікацій віри запропонувала власний варіант розмежування продуктивних і непродуктивних форм віри. Продуктивною, на думку автора, є така віра, яка «сприяє становленню позитивного погляду особистості на майбутнє і поточне життя, стимулює її тенденцію до самоактуалізації, сприяє активізації у неї внутрішніх ресурсів та особистісному зростанню» (Алексєєва, 2015: с. 15). Продуктивними формами віри є духовно-релігійна, інтерперсональна (стосується цінностей міжособистісних взаємин), інтрапсихічна (віра у власні можливості), віра у соціальні цінності. У свою чергу, непродуктивна віра «породжує ілюзорне сприйняття світу,

щопризводить до викривлення дійсності, блокуючи здатність особистості дорозвитку та адаптації» (Алексеева, 2015: с. 15). До непродуктивних форм віри автор відносить містичну віру(віра в чаклунство, реінкарнацію, в існування духів, демонів і т.п); забобони (віра у здатність потойбічних сил вщувати майбутнє, впливати на життя людини); ідолопоклонство (беззастережна сліпа віра хибному авторитету). Відповідно до цієї класифікації Ю. А. Алексеевою (2015) було розроблено та апробовано діагностичну методику «Тестдослідження форм віри».

Розглядаючи особливості функціонування різних форм віри як джерела психологічної ресурсності особистості в умовах війни, необхідно враховувати цілу низку специфічних чинників. Перебування у постійній небезпеці, переживання за здоров'я і благополуччя близьких людей, руйнування звичного стереотипу життя, труднощі задоволення навіть базових потреб спричиняють швидке виснаження ресурсів особистості, посилюючи значення віри. В свою чергу, продуктивні форми віри особистості можуть також зазнаватисуворих випробувань, які або послаблюють їх, або навпаки, загартовують і зміцнюють. Так, переживання тривалого стресу може приводити як до втрати людиною віри у себе, виникнення відчуття знесилення, незахищеності, непотрібності, так і до формування віри у власну здатність долати практично будь-які труднощі. Те ж саме стосується інтрапсихічної форми віри, а також віри у соціальні цінності.

Недостатня дослідженість цієї проблематики свідчить про необхідність експериментального вивчення особливостейціннісного ставлення людей до різних форм вірив умовах кризової ситуації, що в подальшому може допомогти у пошуку продуктивних способів підвищення психологічної ресурсності особистості.

Література:

1. Алексеева Ю. А. Тест дослідження форм віри. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. 43 с.
2. Жаловага А. С. Християнська мораль, віра, психологія: точки перетину. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2005. Вип. 20. С. 32-35.
3. Спільнота в умовах воєнного конфлікту: психологічні стратегії адаптації : колективна монографія / за наук. ред. Л.М. Коробки; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 286 с.
4. Фромм Э. Человек для себя. Исследование психологических проблем этики. Искусство бытия. Запорожье: Биг-Пресс, 2013. 292 с.
5. Crosby D. A. Faith and Reason: Their Roles in Religious and Secular Life. USA, State University of New York Press, 2012. 188 p.
6. Hobfoll S.E. Social and psychological resources and adaptation. *Review of General Psychology*. 2002. Vol. 6. № 4. P. 307-324.

ГУМОР ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ

К. О. Смішко

Херсонський державний університет,

Kateryna.Smieshko@university.kherson.ua

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент І. Р. Крупник

Дотепність можна вважати однією зі складових психології українського народу. Будь-яка подія не може супроводжуватися без гумористичної пісні чи жарту: весілля, громадські заходи, або навіть така екстремальна ситуація як війна. Мережу Інтернет заповнили жарти, меми з сюжетами, пов'язаними з тематикою війни, після початку повномасштабного вторгнення росії на територію України.

Мартін Р. (Martin, 2007), розглядаючи тему гумору, визначив функції гумору, одна з яких – стресоподолання. Тому ми схильні вважати, що гумор у вказаній вище ситуації є одним із способів додання стресу.

Метою даної статті є теоретичний огляд проблеми гумору як засіб подолання стресу.

Основна частина. Тему гумору зачіпали багато видатних дослідників: Арістотель, Декарт Р., Кант І., Платон та інші. На сучасному рівні подібна тематика розглядалася у роботах Зайвої О., Мартіна Р., Носенко Е. і Шпортуна О.

Розглядаючи проблему використання гумору в екстремальних ситуаціях для подолання стресу, нами було виділено декілька аспектів гумору у процесі стресоподолання:

1. Гумор як копінг. Черткова О., Чолій С. і Сенік О. (Черткова, Чолій, Сенік, 2022) у своєму дослідженні, де вивчалось ставлення молодого населення до «карантинних» мемів у період пандемії COVID-19, розглядали гумор як копінг при загрозованих ситуаціях.

Гумор також був виділений як копінг у дослідженні Храбан Т. (Khraban, 2022), яка простежувала основні копінг-стратегії, використувані мирним

населенням України у перші п'ятнадцять днів з початку вторгнення російських військ у 2022 році. Використання гумору було помічено у межах 11-15 днів від початку воєнних дій. Авторка пояснює використання гумору як спосіб повернення до людей гарного настрою і самопочуття, що може сприяти до згуртованості.

2. Гумор як захист. Поряд з темою копінгу з'являється тема психологічного захисту. Якщо ми візьмемо до уваги усі жарти і меми, які певним чином пов'язані з актуальною ситуацією в Україні в мережі Інтернет періоду з 24.02.2022р. по сьогоднішній день, ми помітимо, що в основному ці жарти і меми є продуктом народної творчості. А як відомо творчість є одним із проявів захисного механізму сублімації. Можна припустити, що гумор допомагає не тільки пережити екстремальні ситуації, небезпечні умови життя, а й виплеснути власні емоції й переживання у дещо інше. Подальший розгляд даного припущення очікується у наступному дослідженні.

Про гумор як захисний механізм сублімації розглядався у роботі Носенко Е. і Зайвої О. (Носенко, Зайва, 2004) з позиції когнітивно-експерієнціональної теорії.

3. Гумор для переосмислення ситуації. Розглядаючи дослідження ситуації використання гумору у певних військових умовах, Мартін Р. (Martin, 2007) у своїй праці звертає увагу на те, що гумор у складних або загрозливих умовах життя допомагають віддалитися від ситуації і переосмислити її, побачити її іншу сторону. Таким чином це може дозволити визначити власний погляд на проблему (Теслюк, Теслюк, Чеберяко, 2020). У роботі Носенко Е. і Зайвої О. (Носенко, Зайва, 2004) вказується, що через гумор можуть проявлятися спроби у подоланні ілюзій і самообману. У дослідженні Храбан Т. (Khraban, 2022) зазначалося, що гумор як копінг – це спосіб говорити про болюче. Причому в усвідомленому стані. Ми більше схилиємося до тої думки, що без усвідомлення проблеми, жарту не буде. Бо саме так розкривається її (проблеми) основна суть.

Подібна характеристика гумору використовується у художній

літературі, коли автор показує власне бачення на зображуване. Згадаємо гумористичні п'єси Карпенка-Карого І. «Сто тисяч» і «Мартин Боруля», де висміюються жадібність, бажання до збагачення і вади заможного суспільства. Або твір Куліша М. «Мина Мазайло», де цікавим і жартівливим способом змальовано процес політики «українізації» у 1920-х рр.

4. Гумор у соціальній поведінці. Гумор має афіліативні властивості: об'єднує людей (Носенко, Зайва, 2004; Філатова, 2020; Khraban, 2022 ; Martin, 2007). Гумор не тільки приваблює інших людей, а й дозволяє знайти однодумців, які можуть підтримати у нелегких ситуаціях.

Згадані вище пункти так чи інакше вказують на те, що гумор допомагає не тільки долати стресові ситуації, а й допомагає адаптуватися до них (Теслюк, Теслюк, Чеберяко, 2020; Філатова, 2020).

5. Емоційний вплив гумору. Шпортун О. (Шпортун, 2016) про почуття гумору висловилася так: «це за своєю природою позитивна емоція, яка має величезний вплив на психосоматичне здоров'я людини. Реакція людини на гумор спричиняє зміни у серцево-судинній, ендокринній, а також гуморальних системах організму. Позитивна емоція гумору важлива для збереження високої працездатності та фізичного функціонування людини» (Шпортун, 2016: 142).

Реакцією на гумор є сміх. А як зазначав Мартін Р. (Martin, 2007), сміх залучає не тільки вокалізацію, а й роботу дихальної системи. Це дає нам підстави думати, що сміх – певний вид дихання. З психологічної практики відомо, що найпростішою вправою при емоційному владнанні у складних ситуаціях є дихальні вправи або звичайне слухання ритму власного дихання. Це допомагає вгамувати емоційну напругу, освіжити голову, готує нас до подальшої роботи. Чому б із цією ж метою не використовувати сміх?

Додамо ще досить цікаве твердження: при імітації сміху або посмішки настрої людини може покращитися. Подібної думки притримуються шанувальники йоги сміху (хасья-йоги) (Теслюв, Теслюк, Чеберяко, 2020). А з

гарним настроєм є ймовірність зростання активності, що сприяє ефективній працездатності.

Висновки. З погляду на вищевказане можна вважати, що гумор є одним із можливих засобів при подоланні стресу. У статі розглянуто деякі способи використання гумору: гумор-копінг, гумор-психологічний захист, гумор для переоцінки ситуації, гумор як соціальна поведінка, гумор як емоція.

Література:

1. Носенко Е. Л., Зайва О. О. Походження, зміст та форми виявлення гумору як ресурсу психологічного подолання. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Педагогіка та психологія.* 2004. №7. С. 22 – 31.
2. Теслюк В. М., Теслюк В., В., Чеберяко А. В. Гумор у психічному житті людини. *Вісник Національного університету оборони України. Питання психології.* 2020. №1 (54). С. 167 – 172.
3. Філатова Н. В. Гумор як засіб оптимізації психофізіологічного стану особистості. *Менеджмент підприємницької діяльності* : навч. посіб. для проф. підготовки військовослужбовців ЗС України звільнених у запас. проект «Україна-Норвегія». Одеса, 2020. Вип. 8. С. 207 – 224.
4. Черткова О., Чолій С., Сенік О. Ставлення молоді до «карантинних» мемів у зв'язку із домінуючим стилем гумору та особистісними диспозиціями. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки.* 2022. Вип. 12 С. 139-150.
5. Шпортун О. М. Психофізіологічні основи гумору як позитивної емоції. *Галицький лікарський вісник* : науково-практичний журнал Івано-Франківського національного медичного університету. 2016. Том 23. №1. С. 139 – 143.
6. Khraban T. E. Adoption of coping strategies by Ukrainian civilians in the first fifteen days after the outbreak of military conflict in 2022. *Insight: the psychological dimensions of society*, 2022, 7, 59–74.
7. Martin R. A. *The psychology of humor: an integrative approach*: Elsevier Academic Press, 2007. 446p.

КРИЗОВА ІНТЕРВЕНЦІЯ ЯК МЕТОД СТАБІЛІЗАЦІЇ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ У ВОЄННИЙ ЧАС

І. М. Трубіна

Херсонський державний університет, inna.trubina@university.kherson.ua

Науковий керівник: кандидатка психологічних наук, доцентка

О.М. Танасійчук

Постановка проблеми. З перших днів повномасштабного воєнного вторгнення російської федерації в Україну, яке почалося 24 лютого 2022 року, значна частина території опинилась у прифронтовій зоні. І хоча в засобах масової інформації та офіційних виступах представників влади України та західних країн звучали повідомлення про можливий наступ агресора, все ж не було віри, що це реалізується. А тому елемент раптовості події набув актуальності, що привело до неочікуваної зміни умов існування та рутинного життя людей. Кризові ситуації, такі як ракетні атаки, авіаційні бомбардування, артилерійські обстріли, руйнація інфраструктурних об'єктів, пожежі, зруйновані домівки, жертви та постраждалі цивільні та військові люди, вимушений переїзд з небезпечної території, втрата засобів до існування, неможливість спланувати майбутнє та інші болючі випробування призвели до негативних емоційних станів, з якими люди не могли самостійно впоратися. На передній план виступили страхи, зокрема смерті власної або близьких, каліцтва, втрати рідного дому, дратівливість, емоційні гойдалки, готовність розплакатися у будь який момент, лють та підвищена вербальна агресія (зокрема на російську владу, росіян, родичів, що мешкають на росії), безпорадність, постійне відчуття неспокою, тривоги та суму. Разом з цим українці також скаржилися на фізіологічні реакції: тремор, нудота, порушення сну та апетиту, артеріального тиску, роботи шлунково-кишкового тракту, біль у спині, животі, щелепах. Питання надання оперативної психологічної допомоги стало дуже гостро та залишається таким і наразі, бо війна триває і це

призводить до людських страждань, тому дослідження кризової інтервенції як методу для надання такої допомоги є актуальним.

Метою статті є визначення ролі та сутнісного наповнення кризової інтервенції як методу надання психологічної допомоги в умовах воєнного часу.

Виклад основного матеріалу. Науковиця Інна Чугуєва під час свого виступу на Міжнародній науково-практичній конференції «Психологічний супровід до, під час та після війни: дослідження та ділення досвідом», що відбулась 14-15 жовтня 2022 року у м. Львів, зазначила, що Асоціацією професійного розвитку психологів та психотерапевтів в Україні у місті Миколаєві було створено телефонну «гарячу лінію» психологічної допомоги майже з перших днів війни, спеціалісти в роботі з клієнтами застосовували методи кризової інтервенції і це мало ефективний результат. Фахівці також помітили, що в часі війни запити і проблематика динамічно змінюються від гострих реакцій до актуалізації минулих нерозв'язаних проблем, які теж мають ознаки кризи. І це також спонукає вибрати кризову інтервенцію як метод перших консультацій у воєнний час (Чугуєва, 2022).

Кризова інтервенція – перша психологічна допомога націлена на повернення людини до адаптивного рівня функціонування, зниження градусу негативних емоційних станів, попередження психопатології, зниження руйнівної сили кризової ситуації (Мульована, 2015).

На сьогоднішній день психотерапевтична допомога українцям, що її потребують через тривалі воєнні дії, надається методами, які показали свою ефективність в ході практичного застосування. Проте важливим етапом в оцінці психологічної стійкості та здатності людини здійснювати психотерапевтичну роботу є консультація кризового втручання, в ході якої психолог на основі комплексного підходу зможе визначити, які методи психотерапії будуть найбільш ефективними. Це обумовлено нездатністю індивіда вирішувати особистісні питання одразу, бо як вже зазначалося вище, воєнна криза підіймає на поверхню цілу низку негативних емоційних станів,

які знижують ресурсний стан людини і сил для вирішення особистісних питань немає (Романенко, 2016).

Таким чином можна окреслити мету кризової інтервенції не в розв'язанні проблеми, а в уможливленні роботи над нею, бо більшість проблем, що актуалізуються у кризовій ситуації, неможливо вирішити негайно. Під час втручання слід орієнтуватися на виконання таких першочергових завдань: нівелювання симптомів, опанування негативних емоційних станів, відновлення функціонування таким, як воно було до кризи, усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків в контексті подія-дисбаланс, пошук внутрішніх ресурсів, а також залучення зовнішніх, які можна отримати від кола сім'ї та інших видів допомоги, для успішного проходження кризи.

Що ж до принципів інтервенції, то вони такі: невідкладність, повага до людини, емпатія, активна залученість психолога, простота і короткотривалість, концентрація на головній проблемі, контроль симптоматики, реалістичність. Підґрунтям є гіпотеза, що дисфункціональні реакції, що виникли у людини в період кризи, не є патологічними чи незворотними, тому допомога зосереджується на ситуації діяти «тут і зараз» (Мульована, 2015).

Фокус уваги у кризовій інтервенції завжди на нагальній ситуації, а не на особистості клієнта. Кризовий інтервент має виокремити особистісні проблеми клієнта, що сполучені з актуальною кризовою ситуацією і після цього зосередитися на актуальній проблемі.

Психологічну допомогу в такому методі можна поділити на три основні стадії, кожна з яких має свої задачі.

Перша стадія – активне слухання, збір матеріалу стосовно проблеми. На цьому етапі реалізуються такі завдання:

- 1) ототожнити емоційні стани та реакції зі змістовним наповненням актуальної ситуації. Це допомагає знизити інтенсивність емоційних проявів та напруження і побачити кризу через включені в неї складові події та

проблеми. Важливо не лише ідентифікувати емоції, а й згрупувати їх (це приводить клієнта до усвідомлення єдності суперечностей в емоційній сфері, «нормальності» негативних відчуттів та зниження їх градусу), а також виразити (розблоковані, вільно проговорені та виражені емоції легше контролювати);

2) максимально детально дослідити ситуацію, виокремити її події та елементи, до найдрібніших деталей, постійно пов'язуючи кожний елемент з актуальними емоціями. Тут головне не поспішати, не намагатися це пришвидшити, бо в такому разі виникне ризик пропустити важливі деталі, які залишаться не врахованими;

3) визначити події, що викликали кризовий стан, а також відокремити особистісні застарілі проблеми, які можуть бути змішаними з актуальною кризовою ситуацією, бо людина зараз не має ресурсу для їх вирішення. При цьому слід допомогти клієнту усвідомити, що застарілі проблеми можуть підсилювати актуальну ситуацію, тому варто знайти їх місце в кризовій ситуації і далі сконцентруватися на актуальних проблемах.

Друга стадія – визначення та переформування проблеми, задачі на цьому етапі:

1) визначити основні елементи проблеми, їх поділ на більш дрібні чинники;

2) дослідити кроки, які людина вже намагалася реалізувати для подолання кризи. Це допоможе ідентифікувати непродуктивні способи подолання, бо вони можуть підтримувати та зациклювати її. Таке суб'єктивне споглядання неефективних кроків допоможе відокремити їх від проблеми та подивитися на неї по-новому;

3) дослідити ресурси клієнта та з'ясувати як він раніше справлявся з важкими життєвими обставинами.

Третя стадія – продукування гіпотез щодо альтернативних варіантів розв'язання проблеми і тут особливо важливо виконувати такі задачі:

- 1) визначити коло причин, що призвели до кризи та припинити спроби розв'язати проблему у випадку, коли людина намагається контролювати речі, які не залежать цілком і повністю тільки від неї або ж хоче прийняти рішення, яке сприятиме поглибленню кризи;
- 2) визначити, що фактично можна зробити з урахуванням минулого досвіду подолань;
- 3) актуалізувати непродуктивні способи контролю та зашвидкі спроби прийняти рішення.

Подальша ж психотерапевтична робота буде залежати від міри дезадаптованості людини і може тривати від 1 місяця до декількох років (Романенко, 2016).

Висновки. Повномасштабне воєнне вторгнення російської федерації на суверенну територію України та агресивні воєнні дії увірвалися у мирне життя українських людей і призвели до безлічі кризових ситуацій, що викликало сильні негативні емоційні переживання та реакції. Метод кризової інтервенції став ефективним способом протидіяти таким викликам. Кризова інтервенція – перша психологічна допомога націлена на повернення людини до адаптивного рівня функціонування, зниження градусу негативних емоційних станів, попередження психопатології, зниження руйнівної сили кризової ситуації. Вона має три основні стадії: активне слухання, збір матеріалу стосовно проблеми; визначення та переформування проблеми; продукування гіпотез щодо альтернативних варіантів розв'язання проблеми.

Література:

1. Мульована Л. І. Кризова інтервенція стресових та постстресових розладів в учасників бойових дій. *Значимість психології в сучасному суспільстві: матер. міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 7-8 трав. 2015 р. Львів. 2015. С. 55-58.* URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/psy/08may2015/04.pdf>

2. Романенко О. В. Роль кризової інтервенції в системі психологічної допомоги учасникам бойових дій. *Юридична психологія*. 2016. №1 (18).С.19-30.URL:<https://psychped.naiu.kiev.ua/index.php/psychped/article/view/447/449>
3. Чугуєва І. Кризова інтервенція в практиці телефонного консультування у воєнний час. *Психологічний супровід до, під час та після війни: дослідження та ділення досвідом*: матер. міжнар. наук.-практ. конф.присвяченої Всесвітньому дню психічного здоров'я та Дню Захисників та Захисниць України, м. Львів, 14-15 жовтня 2022р. Львів. 2022. С. 32-34.

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ, РОЗВИТКУ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

ХАРАКТЕРИСТИКА ПОБУДОВИ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СТУДЕНТАМИ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ РІЗНОЇ СТАТІ

Ю. В. Кукса

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка,
jkuksa777@gmail.com

Науковий керівник: докторка психологічних наук, професорка К. В. Седих

Постановка проблеми. Процес міжособистісної взаємодії забезпечує єдність дій індивідів, організує їхню консолідацію, цілеспрямовану діяльність, яка сприяє розширенню світогляду, розвитку інтелекту, набуттю нових знань, умінь та навичок, що дають змогу діяти ефективно. Ці аспекти особливо важливі для студентів, оскільки з віком зростає роль міжособистісної взаємодії як чинника сталого розвитку та гуманізації відносин із навколишнім середовищем.

До проблеми побудови міжособистісних відносин у групі зверталися такі вчені, як М. Вебер, К. Левін, М. Корнєв, Д. Майєрс, С. Максименко, Ф. Олпорт, Л. Орбан-Лембрик, Т. Парсонс, К. Седих, Т. Титаренко, Г. Хаймен, Н. Чепелева, М. Шериф та інші. Однак, незважаючи на широкі наукові дослідження, можна констатувати відсутність комплексних досліджень з питань міжособистісної взаємодії студентів технічного спрямування, зокрема, специфіки побудови взаємодій юнаками та дівчатами.

За цих обставин **метою статті** є здійснити порівняльний аналіз побудови міжособистісної взаємодії студентами технічного профілю різної статі.

Виклад основного матеріалу. Сама взаємодія є процесом прямої або непрямої взаємодії суб'єктів чи об'єктів одне з одним, що створює їх взаємний стан і відносини (Москаленко, 2007).

У процесі взаємодії відбувається обмін діями, формування спорідненості, узгодження діяльності обох суб'єктів та сталість їх інтересів, спільна організація діяльності, розподіл функцій тощо. Саме ця діяльність є реалізацією взаємного регулювання, взаємного контролю, взаємовпливу та взаємної підтримки. Це передбачає внесок усіх учасників взаємодії у вирішення спільного завдання з подальшим коригуванням своїх дій з урахуванням попереднього досвіду, актуалізацією своїх та партнерських можливостей. Вступаючи у спілкування, інформаційний обмін, людина створює форми та норми спільної дії, організує та узгоджує їх. Це допомагає подолати розрив між комунікацією та взаємодією (Орбан-Лембрик, 2004).

Аналіз особливостей побудови міжособистісної взаємодії становить особливий інтерес у практичному плані, тому нами було проведене емпіричне дослідження, у якому взяли участь 60 студентів ВСП «Хорольський агропромисловий фаховий коледж ПДАУ». Результати дослідження потреби у спілкуванні студентів технічного профілю за методикою А. Мехрабіана (Зеличенко, 1989) подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Показники за рівнем прояву тенденції «Прагнення до людей»

Рівень прояву тенденції	Низький	Середній	Високий
К-сть досліджуваних (%)	13	27	60

Найбільше серед опитаних представлений високий рівень прагнення до людей (60 %). Ці студенти мають бажання дружити, бути щасливими з іншими, співпрацювати і спілкуватися із іншими у групових взаємодіях. Вони вміють будувати відносини, що ґрунтуються на взаємній довірі, в яких кожен партнер ставиться до них доброзичливо, приймає їх, доброзичливо підтримує та співчуває. Це ставлення може бути звернене як до знайомих, так і до незнайомих людей і може виражатися в позитивній мові, доброзичливій міміці, позі, жестах і т.д.

Середній рівень прагнення до людей характерний для 27% опитаних. Вони сподіваються на позитивний результат, коли намагаються поспілкуватися з новими людьми, але побоюються, що їхні очікування можуть не виправдатись. Це породжує внутрішню напруженість та конфлікти. Коли страх сильніший за очікування позитивного результату, він може блокувати схильність цих хлопців і дівчат проявляти прагнення до людей.

Найменший відсоток опитаних (13%) мають низький рівень прагнення до людей. Це виявляється у готовності та прагненні не контактувати з людьми, не встановлювати з ними особистих відносин, перебувати від них на значній соціальній та психологічній дистанції.

Аналіз даних у розрізі юнаків та дівчат представлений на рис. 1.

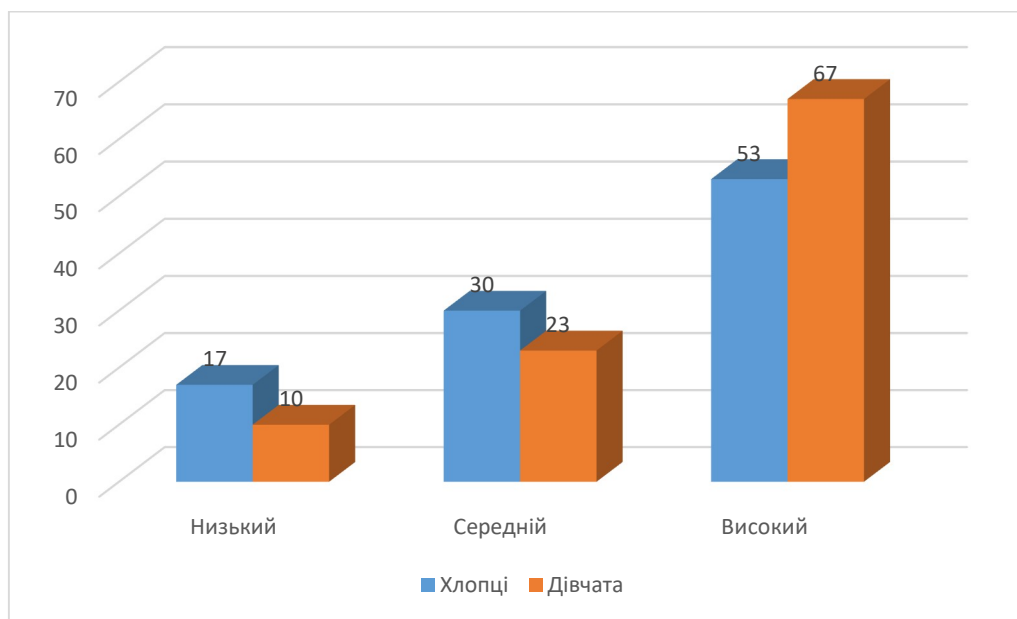

Рис. 1. Показники хлопців та дівчат за рівнем прояву тенденції «Прагнення до людей» (у %)

Тенденція прагнення до людей майже однаково виражена в обстежених юнаків та дівчат, але низький рівень цього прагнення частіше проявляється у юнаків, ніж у дівчат (відповідно 17% проти 10%), так само, як і середній рівень (30% проти 23%). При цьому високий рівень прагнення до людей

характерніший для дівчат, ніж для хлопців (67% і 53% відповідно), тому можна стверджувати, що дівчата частіше заводять друзів, ніж хлопці.

Аналіз особливостей прояву ще одного аспекту афіліації— страху бути відкинутим —представлений у таблиці 2.

Таблиця 2

Показники за рівнем прояву тенденції «Страх бути відкинутим»

Рівень прояву тенденції	Низький	Середній	Високий
К-сть досліджуваних (%)	12	60	28

Серед респондентів найбільше виражений середній рівень страху бути відкинутим (60%). Ці опитані можуть відчувати страх спілкування з оточуючими, особливо з однолітками, періодично уникаючи контакту. Для них дуже важлива думка оточуючих про них, вони прагнуть до прийняття в певному колі спілкування і можуть чутливо реагувати на різні прояви уваги до них.

Набагато менш виражений високий страх бути відкинутим (28%), що може зумовлювати стійке прагнення досліджуваних уникати ситуацій, в яких вони можуть почуватися скривдженими, а також викликати суворий набір внутрішніх заборон, здатних виправити це в якості захисту від небезпеки наразитися на ризик неприйняття.

Респонденти найменше демонстрували низький рівень страху бути відкинутим (12%). Такі люди зазвичай не бояться взаємодіяти з навколишнім середовищем, надавати та приймати допомогу. Вони здатні встановлювати та підтримувати позитивні емоційні зв'язки із членами своєї групи.

Аналіз даних окремо за показниками хлопців і дівчат подано на рис. 2.

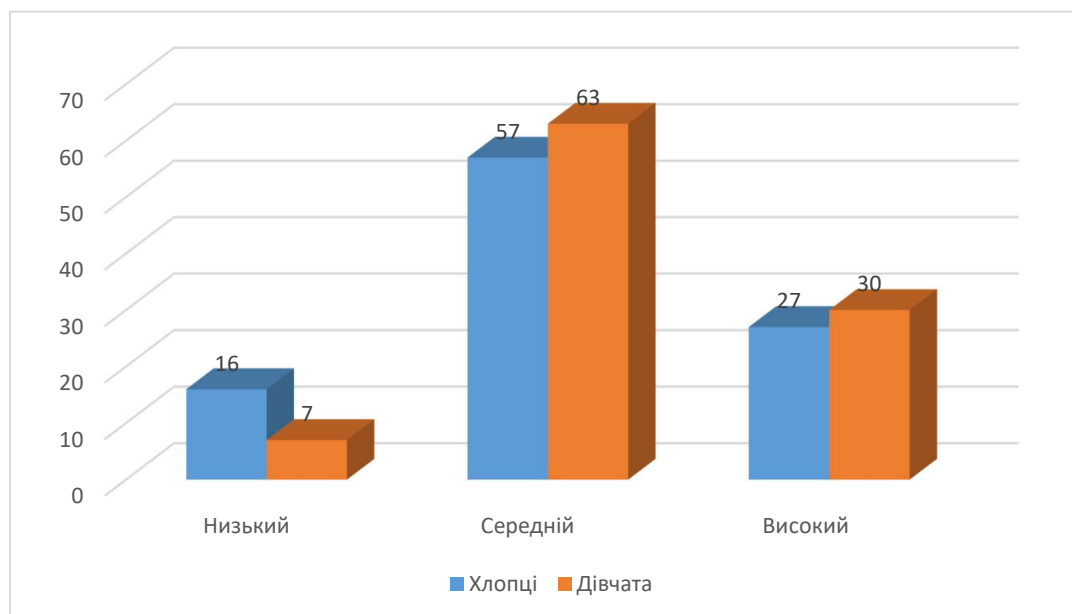

Рис. 2. Показники хлопців та дівчат за рівнем прояву тенденції «Страх бути відкинутим» (у %)

Аналіз показав, що тенденція страху бути відкинутим була практично однаково виражена в обстежених юнаків і дівчат, але низький рівень цієї тенденції частіше зустрічався у юнаків, ніж у дівчат (16% проти 7%). Середній рівень цієї тенденції більш характерний для дівчат (63% проти 57% у хлопців), так само, як і високий (30% проти 27%). У зв'язку з цим можна сказати, що дівчата дещо більше бояться відмови у спілкуванні та взаємодії, ніж хлопці.

Висновки. Отже, результати досліджень показали, що студенти технічного профілю загалом мають сильне бажання спілкуватися з людьми та відносно високий страх бути відкинутими. Водночас хлопці та дівчата, які навчаються за спеціальностями технічного спрямування, виявляють істотні відмінності у вираженні афіліативних тенденцій, зокрема, дівчата частіше заводять друзів, ніж хлопці, проте саме дівчата і більше бояться відмови у спілкуванні та взаємодії, ніж хлопці.

Література:

1. Москаленко В.В. Психологія соціального впливу. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 448 с.
2. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Підручник: У 2 кн. Кн. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування. Київ: Либідь, 2004. 567 с.
3. Практикум по психодиагностике. Конкретные психодиагностические методики / Под ред. А.И. Зеличенко и др. Москва: Изд-во МГУ, 1989. 141 с.

СУЧАСНИЙ ПСИХОЛОГ У ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРИ: ОСОБЛИВОСТІ ВЕБ-ДИЗАЙНУ САЙТІВ З ПСИХОЛОГІЇ

С. А. Лавренко

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені

Т. Г. Шевченка, sofiya_lavrenko@ukr.net

Науковий керівник: кандидатка психологічних наук, доцентка

С. П. Дерев'янюк

Вивчення проблеми веб-дизайну сайтів з психології є достатньо актуальним у сьогоденні, оскільки дизайн веб-сайту визначає сприйняття і споживацьку поведінку їх користувачів. Це особливо важливо у теперішні часи, коли конкуренція між сайтами завелика, а користувачі мають великий вибір веб-ресурсів.

При проектуванні веб-сайту важливо враховувати психологічні аспекти, такі як сприйняття кольорів, шрифтів, форм, композиції та інших елементів дизайну. Наприклад, певні кольори можуть викликати різні емоції, а розміщення елементів на сторінці може впливати на сприйняття інформації користувачем. Знання цих аспектів дизайну може допомогти покращити ефективність веб-сайту, збільшити задоволеність користувачів.

Мета даної роботи – виявлення особливостей веб-дизайну персональних сайтів з психології.

Завдання роботи: (1) конкретизувати вимоги до створення сучасних сайтів; (2) проаналізувати веб-дизайн персональних сайтів з психологічної практики та персональних сайтів з лікарської практики; (3) виявити особливості веб-дизайну персональних сайтів з психології.

Тематика веб-дизайну сайтів є доволі широкою і об'єднує вчених з різних галузей знань. Зокрема Дональд А. Норман (Donald A. Norman, 2019) – когнітивний психолог, автор книги «Дизайн звичайних речей», досліджує те, як люди сприймають і взаємодіють з будь-якими зовнішніми об'єктами,

апріорі це і веб-сайти. Стив Круг (Steve Krug, 2014) аналізує, як зробити веб-сайт зручним для користувачів.

Серед українських дослідників проблематику веб-сайтів досліджували М. Назар, О. Романюк, В. Усик, Б. Чернявський та ін. Відзначається, що до веб-дизайну сайтів відносяться наступні складові: зображення, фрази, анімація, аудіо-записи, відео-записи, лінії, навігаційні меню, кнопки, шрифт, кольори, лінії, стрілки, спрямований градієнт, розмивання, колаж, рекламні банери, елементи інтерактивної взаємодії (Назар, 2008), (Столярова, 2022).

Узагальнюючі дані сучасних досліджень з проблематики веб-дизайну можемо конкретизувати вимоги до створення сучасних сайтів: візуальна привабливість; використання простих форм та простих елементів; оптимізація веб-сайту для мобільних пристроїв; ефективна навігація.

З метою виявлення особливостей веб-дизайн персональних сайтів з психології, нами було проаналізовано основні характеристики веб-дизайну персональних сайтів з психологічної практики та персональних сайтів з лікарської практики (сайти з лікарської тематики було обрано у зв'язку з майже однаковою затребуваністю у соціальних мережах лікарських консультацій порівняно з психологічними).

Основні параметри оцінювання веб-дизайну персональних сайтів:

(1) Візуальність – кольорова гама. Оскільки за рекомендаціями фахівців найбільш оптимальним у веб-дизайні є комплементарне поєднання не більше трьох кольорів, найвищу оцінку 5 балів було надано сайтам з комплементарним поєднанням трьох-чотирьох кольорів, 4 бали – комплементарне поєднання кольорів, але їх перебільшення; 3 бали – виражена яскравість (негармонійність поєднання кольорів та їх надмірне використання); 2 бали – одноманітність та дисгармонійність кольорів (2 кольори); 1 бал – кольорова «бідність».

(2) Візуальність – використання зображень. За даними фахівців не варто розміщувати на сайті однотипні зображення та фото, оскільки це не активізує емоційну пам'ять. Оцінку 5 балів було надано сайтам з розміщенням

різнопланових зображень та фото, які відповідають тематиці сайту, 4 бали – наявність різнопланових зображень та фото, які недостатньо відображають загальну тематику сайту; 3 бали – виражена однотипність (наявність однотипних фото та зображень); 2 бали – суперечливість (наявність фото та зображень, які не відповідають наведеній інформації та роблять тематику сайту незрозумілою); 1 бал – невиражене унаочнення (одне фото).

(3) Інформативність: 5 балів було надано сайтам, які містили едукацію (додаткову пізнавальну інформацію для користувачів, окрім умов надання певних послуг), 4 бали – едукація присутня, але у мінімальних обсягах; 3 бали – якісно та детально має місце загальна інформація, проте додаткова інформація відсутня; 2 бали – неконкретність при великій кількості розміщеної інформації (незрозумілою є місія сайту); 1 бал – інформація подана у малому обсязі.

(4) Доступність контактів: 5 балів було надано сайтам з наявністю різноманітних варіантів зв'язку (телефон, e-mail, соціальні мережі, чати), 4 бали – варіанти зв'язку нечисельні (телефон, e-mail); 3 бали – вказане лише одне джерело зв'язку (телефон або e-mail); 2 бали – обмеженість варіантів зв'язку (лише чат або форма); 1 бал – незрозуміло як зв'язатися.

(5) Емоційно-інтелектуальний контент: 5 балів – наявність зображень емоційного характеру (фото людей в різних емоційних станах та ін.), розміщення інформації щодо емоційних явищ (психоедукації про емпатію та ін); 4 бали – фрагментарність емоційно-інтелектуального контенту (або зображення, або інформація щодо емоційних явищ); 3 бали – фрагментарність емоційно-інтелектуального контенту і при цьому складність сприйняття (наявність наукових термінів та ін.); 2 бали – наявність емоційно-інтелектуального контенту, проте його слабка вираженість (відсутність унаочнення та ін.); 1 бал – відсутність вираженого емоційного контенту.

(6) Реклама. 2 бали – наявність рекламних роликів (або інших рекламних продуктів на зразок посилань на соціальні мережі); 1 бал – відсутність рекламної продукції послуг.

Формування переліку персональних сайтів психологічного та лікарського контенту для їх подальшого оцінювання проводилося засобом пошукової бази Google методом випадкового відбору (відповідно сформовано перелік з 30 сайтів психологічної та 30 сайтів лікарської практики).

Аналіз змісту персональних сайтів з психології показав, що найбільш поширений напрям роботи практичних психологів та психотерапевтів – когнітивно-поведінкова терапія (30 %), гештальт (20 %) та арттерапія (15 %). Набагато рідше зустрічаються персональні сайти з напрямками психодрами, психоаналізу.

Більшість власників персональних сайтів з психології – жінки (75 %), такий розподіл спостерігається і в самій професії (психологинь набагато більше, ніж психологів).

Щодо особливостей оформлення – досить поширеним є використання авторських логотипів (у 50 % випадків). Більшість психологинь / психологів наводять детальні дані щодо своєї освіти та кваліфікації (40% осіб – наводять документи про освіту та сертифікати, 30 % – описують свою освіту). Власні фотографії на сайті розміщує більшість психологинь / психологів – 70 % фахівців показують 1-2 фото, 20 % – більше 10 фотографій (стосовно своєї професійної діяльності); рідше розміщується 3-4 фотографії (у 10 % випадків). Рекламу своєї діяльності активно використовують 60 % фахівців (в основному це – посилання на соціальні мережі, позитивні відгуки клієнтів).

Результати порівняльного аналізу веб-дизайну персональних сайтів за наведеними вище параметрами презентовано у Таблиці 1.

Таблиця 1

Відмінності у веб-дизайні персональних сайтів з психологічної практики та персональних сайтів з лікарської практики*

Параметри оцінки	Персональні сайти з психологічної практики, n=30	Персональні сайти з лікарської практики, n=30 (M)	Значущість відмінностей (p)

	(M)		
Візуальність (колір)	4,40	4,80	-
Візуальність (зображення)	3,40	2,70	p≤0,05
Інформативність	3,95	3,00	p≤0,01
Доступність контактів	4,20	4,50	-
Емоційно-інтелектуальний контент	3,00	1,68	p≤0,01

* – назви сайтів не вказані з етичних міркувань.

За даними, наведеними у Табл. 1, можна констатувати переважання на персональних сайтах з психології інформативних матеріалів, унаочнення, емоційного контенту. Порівняно з сайтами медичної тематики встановлені дані можна пояснити менш вираженою небезпекою для сприймання пацієнтами просвітницької інформації стосовно свого психічного здоров'я. Виражене унаочнення (зображення, картинки) також є більш доречним на психологічних сайтах, оскільки асоціюється з креативним підходом до взаємодії з клієнтом (що може несерйозно сприйматися на медичних сайтах).

Також відзначимо, що на сучасні персональні сайти увійшов стиль модельного бізнесу – «артистичні» фотографії та «кіношні» презентації особистості їх власників (досить часто у гламурному сенсі).

Таким чином, основними вимогами до створення сучасних сайтів є: візуальна привабливість, використання простих форм, доступність зв'язку. Аналіз веб-дизайну персональних сайтів за параметрами візуальності, інформативності, доступності та реклами показав наявність відмінностей в оформленні сайтів психологічної та лікарської тематики. Особливості веб-дизайну персональних сайтів з психології пов'язані з наявністю психоедукаційного матеріалу, яскравою візуалізацією (яка налаштовує на психологічно комфортний стан) з вираженим емоційним контентом.

Перспективними напрямками вивчення проблематики веб-дизайну сайтів з психології вважаємо вивчення поведінки користувачів.

Література:

1. Назар М. М. Специфіка психологічного впливу веб-дизайну інтернет-сайтів на користувачів мережі інтернет. *Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості*. Т. 12. Вип. 5. Ч. II. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. С. 131 – 140.
2. Столярова Л. С. Дослідження трендів, видів сайтів та інструментів розробки веб-дизайну. Харків: Харків. нац. ун-т радіоелектроніки, 2022. 70 с.
3. Donald A. Norman. *The Design of Everyday Things: Revised and Expanded Edition*. London: Basic Books, 2019. 370 p.
4. Krug S. *Don't Make Me Think, Revisited. A Common Sense Approach to Web Usability (3rd Edition)*. New Riders, 2014. 216 p.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ УЯВЛЕНЬ СТУДЕНТІВ ПРО ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Н. М. Назаренко

Херсонський державний університет, natalili.24.888@gmail.com

Науковий керівник: кандидатка психологічних наук, доцентка

Н. І. Тавровецька

Постановка проблеми. Уявлення, розуміння та усвідомлення людиною свого майбутнього професійного шляху сприяє розвитку формуванням неї відповідних професійних орієнтирів, стратегій професійної поведінки, де створюється широкий простір можливостей у її становленні як особистості та самореалізації як успішного фахівця. Водночас, уява людини, значною мірою, залежить від її особистісних цінностей, які формуються в процесі соціальної взаємодії, що передбачає внутрішню тенденцію особистісного розвитку. Прагнення людини стати тим, ким вона хоче стати, знайти себе в світі професії, максимально повно розкриваючи свої здібності, визначається усвідомленням особистісної ролі у її теперішньому та майбутньому, де все починається з уяви.

Метою даної статті є виявити особливості професійних цінностей та спрямованості студентів, розглянути їх сутнісні характеристики.

Основна частина. Дослідження уяви, активно розглядається у психологічних та соціологічних науках (Denis, 1988; Mannoni, 2022). Відповідно, французький психолог Мішель Дені, вивчаючи характеристики символів, отриманих у результаті дій генерованих уявою, відмічає, що «людина є виробником символів» (Denis, 1988: 710). Уява особистості залишає «матеріальні сліди» в текстах, живописі, все це є зовнішніми символами уяви людини, яка їх створила. Уявлення відіграють вирішальну роль у психічному житті людини, чії думки, почуття, плани дій та цінності запозичують щось від них. Поряд з цим, П'єр Манноні (Mannoni, 2022), виокремлює дефініцію репрезентації, як відтворювати щось, пояснюючи

словами або за допомогою зображення. Вивчаючи стилі управління та якості лідера, Рене Барб'є (Barbier, 2011) наголошує на значенні уяви як важливої психологічної якості, яка постійно шукає шляхи виходу з глухих кутів існування. На думку науковця, активна уява є процесом відтворення «вже наявного» та створення «завжди нового».

Отже, ми розглядаємо уяву, як пізнавальний процес, що ґрунтується на об'єктивній реальності, створюючи нові образи, які згодом втілюються у матеріальні форми.

Для досягнення зазначеної цілі ми використали методика «Визначення життєвих цілей та цінностей особистості» (Must-тест) П.Н. Іванова та Є.Ф. Колобова, яка являє собою одну з різновидів вербальних проєктивних тестів та використовується для виявлення ціннісно-мотиваційних особливостей особистості (Галян, 2011). Враховуючи те, що Must-тест дозволяє виявити індивідуальні системи уявлень, переконань чи вірувань людини стосовно будь-якої частини її реальності, перед початком дослідження, в інструкції ми вказали «професійні цінності». Респондентам було поставлене завдання продовжити незакінчені речення, виражаючи власні, важливі думки. Слід зазначити, що для підрахунку отриманих даних цієї методики, відсутня стандартизована процедура, а також немає таких Must-тем, які потрібно відшукати серед відповідей досліджуваних. Тому, ми мали змогу виокремити індивідуально-унікальний набір відповідей кожного учасника. На наш погляд, методика «Визначення життєвих цілей та цінностей особистості» має низку переваг, основна з яких – простота її проведення, де в результаті, дослідник отримує список наявних у суб'єкта висловлювань (побажань, заперечень) до оточуючого світу та до себе. Важливо зазначити, що в якості дослідницької задачі нами була здійснена спроба розкрити не тільки експліцитний, але й імпліцитний зміст суджень респондентів. Тому, аналіз змісту отриманих відповідей досліджуваних, ми робили за допомогою якісного контент-аналізу, що дало нам змогу встановити не тільки характеристики висловлювань, а й

особливості всього вербального процесу, шляхом систематичної інтерпретації змісту текстів респондентів.

Загальну вибірку дослідження склали 128 студентів різних спеціальностей. Ми не розглядаємо студентство, з огляду біологічного віку, а беремо до уваги соціально-психологічні особливості опитуваних, як особливу соціальну категорію людей, організовано об'єднаних суспільним станом і статусом; особливою фазою, інтелектуальною і соціальною зрілістю, які відрізняються від інших груп освітнім рівнем та пізнавальною мотивацією.

Досліджена нами система висловлювань, відображає дескриптивну складову професійних цінностей опитуваних, що визначають спрямованість її активності. Особливу увагу ми звертали на зміст який надають респонденти тій чи іншій цінності в контексті професійного напрямку. Так, якщо говорити про цінність професійного успіху, то тут особливе місце займає почуття власної морально-етичної відповідальності. Адже, у більшості опитуваних зустрічаються такі висловлювання як: «відповідально ставитися до справ», «брати відповідальність на себе у виконанні завдання», «бути компетентним у своїй професійній діяльності», «багато працювати і викладатися», «якісно виконувати будь-яку справу», «сумлінно працювати», «виконувати старанно роботу», «повинен розвивати свої навички та здібності в якійсь сфері, яка в майбутньому не буде замінена наприклад штучним інтелектом», «стати хорошим фахівцем із своєї професії», «винайти якийсь пристрій або сервіс чи ще щось, що могло би полегшити нам життя та пришвидшити перемогу нашої країни», «викладатися на всі 100», «вдосконалювати свої навички аби відповідати вимогам суспільства», «використати весь свій потенціал», «більше розвиватися в своїй галузі», «відповідати очікуванням людей», «розвиватися, завжди навчатись чомусь новому, набиратися більше знань і розвивати навички», «дороблювати справи до кінця», «реалізувати свій потенціал».

Необхідно підкреслити, що сутнісні характеристики професійних цінностей студентів, у більшості випадків, визначаються прагненням

принесення користі не тільки задля задоволення власних потреб, а й передусім, задля розвитку суспільства, що вказує на високий рівень індивідуальної свідомості людини, як готовність відповідати за доручену справу, власні вчинки з позиції моральних принципів перед собою і суспільством. У відповідності з цим, можемо стверджувати про наявність типових ознак лідерства у досліджуваних. Слід, додати, що Рене Барб'є (2011), розглядає лідера як особистість яка працює над власною глибиною, одночасно усвідомлюючи проблеми влади, як відповідальне ставлення до світу та до себе, що передбачає зміну власної етичної позиції. Бажання зробити все можливе, тобто сприйнятливість до потреб оточуючих в контексті професійної діяльності.

На основі вивчення та інтерпретації змісту текстів респондентів, встановлено, що у більшості досліджуваних (78 %) сформована професійна спрямованість, яка є важливим аспектом загальної спрямованості людини. М.М. Дідух (Дідух, 2021: 57) зазначає, що «сформована професійна спрямованість безпосередньо не тільки визначає успішність діяльності у вибраній професії, а й впливає на статус і життєву позицію особистості. Автор дотримується точки зору, що розвиток професійної спрямованості відбувається в розширенні уявлення про бажані професії.

Висновки. Отже, у поданій статті ми виявили особливості професійних цінностей та спрямованості студентів, розглянули їх сутнісні характеристики і можемо підсумувати, що уявлення студентів про професійну діяльність визначаються морально-етичними цінностями та готовністю брати на себе відповідальність. Простежено, що у більшості респондентів (78%) сформована професійна спрямованість, тобто їх уявлення про професійну діяльність є усвідомленим прагненням застосовувати свої здібності та можливості. У проведеному нами дослідженні ми можемо говорити про соціально-психологічну готовність респондентів до вибору напряму майбутньої професійної діяльності.

Перспективою подальших досліджень є аналіз текстів респондентів, де відображаються соціальні (об'єктивні) та психологічні (суб'єктивні) чинники їх уявлень, як домінуючі групи суджень, через призму яких студент оцінює професійний успіх.

Література:

1. Галян І.М. Психодіагностика. Київ, «Академвидав», 2011. 459 с.
2. Дідух М. М.Професійна спрямованість як динамічна якість особистості. *Ūridičnapsihologìâ*. 2021. № 1 (28). С. 56-64.
3. Barbier R. Le management émancipant : une philosophie interculturelle du sens du travail humain, (de l'imaginaire leurrant à l'utopie créatrice). *Pratiques de formation – Analyses*. № 60-61, 2011. pp. 183-230
4. Denis M. Formes imagées de la représentation cognitive. *Bulletin de psychologie*. T. 41-386. 1988. pp. 710-715
5. Mannoni P. Les représentations sociales. Paris. Presses Universitaires de France. 2022. 128 pp.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ОБРАЗУ «Я», САМООЦІНКИ ТА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

А. В. Смирнова

Херсонський державний університет, alonasmirnova112@gmail.com

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор І. С. Попович

Постановка проблеми. Кризовий стан, в якому перебуває Україна, а саме військовий конфлікт, соціальні, політичні та економічні зміни спонукають українське суспільство до потреби в адаптації до сучасних умов життя, а також несуть негативний вплив на психічний стан людей, що перебувають в напрузі.

Через стрімкі зміни в соціальному просторі, зростає потреба у наданні кваліфікованої психологічної допомоги, що спричиняє підвищення вимог до підготовки студентів-психологів. Адже особистісні якості психолога мають велике значення для клієнтів, тож дослідження особистісної сфери майбутніх практичних психологів займає чи не найголовнішу роль в професійній підготовці спеціалістів.

Студентські роки є важливим періодом у формування ціннісної системи орієнтацій, що має значний вплив на особистість та її самооцінку, а отже і сприяє розвитку власного «Я» через взаємодію з оточенням. Оволодіння компетенціями власної професійної сфери відбувається на ряду з розвитком особистості в цілому через ціннісну систему орієнтацій, професійну соціалізацію та самооцінку. Образ «Я» є основною складовою, яка визначає знання особистості про саму себе та формується під впливом діяльності людини та її соціальних відносин, що активно розвивається в шкільний період та період студентства. Зокрема, образ «Я» є поняттям нерозривним з поняттям самооцінки (Попович, 2010). У свою чергу самооцінка здійснює асиміляційний вплив на формування соціально-психологічних очікувань людини (Попович, 2009) і визначає стрижневі контури суб'єктивних

орієнтації через соціальні очікування (Попович, 2005). Ціннісні орієнтації поєднують цінності власного «Я» та базові життєві цінності. У зв'язку з цим досить актуальним є дослідження взаємозв'язку образу «Я», самооцінки та ціннісних орієнтацій майбутніх психологів.

Метою статті є теоретичне та емпіричне дослідження взаємозв'язку образу «Я», самооцінки та ціннісних орієнтацій майбутніх психологів.

Виклад основного матеріалу: Розглядаючи образ «Я» слід зазначити, що О. А. Прокопенко (2016) у своєму дослідженні виокремила такі аспекти, які стосуються образу «Я»:

1. Сприйняття та уявлення людини, які утворюють ціннісну систему соціокультурного оточення людини впливають на формування образу «Я».
2. Формування образу «Я» – прогностичне явище.
3. Щоб зменшити суперечності у наявному життєвому досвіді, а також суперечності «Я-образу», спостерігається робота захисних механізмів.
4. Ключовою мотивацією особистості слугує потреба розвитку образу «Я», а також у самопрезентація.

Отже, розглядаючи та аналізуючи окреслені вихідні тези, слід зазначити, що образ «Я» може характеризуватися з двох точок зору: 1) образ «Я» як елемент суб'єктивного знання особистості про саму себе; 2) образ «Я» як складова «Я-концепції».

Дослідженням самооцінки впродовж багатьох років приділяється різнобічна увага, що дозволяє розглянути це явище з різних точок зору. Аналізування наукових робіт дало нам право визначити кілька поглядів на поняття самооцінка. Зокрема, самооцінку розглядають як:

1. Оцінювання особистістю самої себе за допомогою аналізування своїх фізичних, інтелектуальних і комунікативних якостей, що дозволяє пов'язувати самооцінку з суб'єктивними орієнтаціями;
2. Впевненість особистості у можливості досягати певної мети, а також як таку, що характеризується здатністю до особистого схвалення та відображає оцінку людиною самої себе;

3. Форму управління собою, що має три основні складові, а саме: самопізнання, саморегуляцію, а також емоційну оцінку ставлення до самого себе;

4. Регулятор поведінки, що вирізняється стійкістю, автономністю та критичністю.

Виходячи з теми нашого дослідження, вважаємо за необхідне виокремити професійну самооцінку, яка впливає на оцінку результатів своєї праці. Такий тип самооцінки складається з двох складових – діяльнісного та особистісного. Діяльнісний є оцінкою людини себе з точки зору виробничого процесу, що дозволяє надати характеристику своїм компетентностям та професійному рівню; особистісна складова – оцінка особистісних якостей на основі порівняння зі своїм «Я-ідеальним».

Переходячи до питання ціннісних орієнтацій важливим буде зазначити, що ціннісні орієнтації особистості – важливий структурний елемент свідомості та самосвідомості людини, адже є чинником формування цілісної особистості.

Ціннісні орієнтації розглядаються з точки зору динаміки розвитку особистості, яка поєднується з діяльністю та певними особистісними характеристиками, чим можна пояснити те, що цінності зумовлюють поведінку та бажання особи. До структури ціннісних орієнтацій слід віднести цінності власного «Я» та значущих осіб в житті людини в поєднанні із базовими життєвими цінностями. Формування життєвих цілей та патернів поведінки залежить від значущості тих чи інших цінностей, які безпосередньо пов'язані з актуальною метою.

Внутрішній світ особистості має основні ціннісні елементи, такі як воля, свобода, віра та мета. Найбільш вагомий з них – воля, яка відстежується як цілеспрямованість та рішучість особи, а також є ціннісною формою психіки та допомагає людині свідомо контролювати власну діяльність.

Слід підсумувати, що ціннісні орієнтації разом з цінностями людини є

важливими елементами структури особистості, на які впливає особистий досвід людині, її сприйняття себе та свого оточення.

Метою нашого дослідження є дослідження взаємозв'язку образу «Я», самооцінки та ціннісних орієнтацій майбутніх психологів.

Для досягнення мети дослідження було обрано такі методи дослідження: методика дослідження самооцінки С. А. Будассі, «Ціннісні орієнтації» М. Рокича та опитувальник «Q-сортування» В. Стефансона, а також використано математичні методи обробки даних.

Вибірка нашого дослідження охопила 40 осіб (студенти спеціальності 053 Психологія Херсонського державного університету).

Аналізування результатів демонструє такі кореляційні зв'язки:

– У осіб, що мають високий та середній рівень самооцінки, а також тенденцію до товариськості відстежується позитивна кореляція з такими цінностями: «продуктивне життя» ($r=0,87$), «активна діяльність» ($r=0,86$), «високі запити» ($r=0,84$), «сміливість у відстоювання ідей» ($r=0,84$); достовірні негативні кореляції виявилися з такими цінностями: «терпимість» ($r=-0,79$), «пізнання» ($r=-0,83$), і «творчість» ($r=-0,84$); незалежність має позитивний зв'язок з «матеріальною забезпеченістю життя» ($r=0,91$) і «відповідальністю» ($r=0,87$); негативні ж кореляції наявні з «щастя інших» ($r=-0,77$) та «широтою поглядів» ($r=-0,81$).

– У осіб з низьким рівнем самооцінки та з тенденцією до товариськості спостерігаються позитивні зв'язки з такими цінностями: «наявність хороших і вірних друзів» ($r=0,92$), «кохання» ($r=0,87$) і «чуйність» ($r=0,83$); негативні кореляції – з «суспільне визнання» ($r=-0,89$) і «високі запити» ($r=-0,86$); «втеча від «боротьби» проявляє позитивну кореляцію з цінностями «життєва мудрість» ($r=0,78$) і «терпимість» ($r=0,73$), і негативні – з «свобода» ($r=-0,79$) і «незалежність» ($r=-0,77$).

Отже, підсумовуючи отримані результати, можемо засвідчити статистично достовірні зв'язки самооцінки, ціннісних орієнтацій та образу «Я» майбутніх психологів.

Ми спостерігаємо, що обрані досліджуваними з високими показниками самооцінки, товариськості та незалежності цінності характеризують впевненість респондентів у власній меті, а також спрямованість на навчально-професійну діяльність. Особи з низьким рівнем самооцінки схильні до товариськості та залежності в спілкуванні. Зафіксовано позитивні кореляції з «наявністю хороших і вірних друзів», «коханням», «терпимістю» тощо. Такі респонденти прагнуть бути залученими в соціальне оточення та встановлювати зв'язки з іншими людьми, але схильні бути залежними від оточуючих та поступатися своїми принципами.

Література:

1. Гріньова О. Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій особистості в пізньому юнацькому віці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Психологія»*. 2018. С. 9-13.
2. Нечипорук Т. О. Вплив ціннісних орієнтацій особистості на її життєдіяльність. *Київський інститут бізнесу та технологій*. 2021. С. 223-225.
3. Попович І. С. Проблема соціально-психологічних очікувань в науковій теорії та практиці. *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. №5. С. 8-13.
4. Попович І. С. Самооцінка як критерій соціально-психологічних очікувань. *Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України*. К.: «ГНОЗІС», 2010. Т. 12, ч. 3. С. 326–333.
5. Попович І. С. Соціально-психологічні очікування в людських взаєминах: монографія. Херсон: ВАТ «ХМД», 2009. 240 с.
6. Прокопенко О.А. Професійна «Я-концепція» майбутнього фахівця економічного профілю. *Вісник після-дипломної освіти. Серія: Соціальні та поведінкові науки*. 2016. № 2. С. 109–124.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ОНТОГЕНЕЗІ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

В. Є. Алипенко

Херсонський державний університет, minniexiuminnie@gmail.com

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор І. С. Попович

Постановка проблеми. Юнацький вік характеризується становленням особистості та переоцінкою життєвих цінностей та орієнтацій через трансформацію від дитячих та підліткових поглядів до поглядів дорослої людини, залученням до нового макро- та мікропростору, а також активною соціалізацією та опануванням нових соціальних ролей. Переоцінка життєвої мети, цінностей та орієнтацій входить до структури самовизначення особистості в юнацькому віці.

Життєві орієнтації – невід’ємне явище на шляху становлення особистості, вони є сукупністю цінностей, які характеризують індивідуальний життєвих шлях людини. Життєві орієнтації є також складовою життєвої стратегії, яка, в свою чергу, заснована на життєвих уявленнях, меті та домаганнях.

Сучасна українська молодь зростає в умовах соціально-економічної, політичної та військової нестабільності країни через збройний конфлікт та військовий стан, що беззаперечно впливає на психологічний стан суспільства. Подібний кризовий стан, в якому перебуває Україна, відбивається на особистісному житті людини та здатний спричинити життєву кризу, наслідком якої є переоцінка життєвих орієнтацій та цінностей.

Життєві орієнтації, перш за все, виступають мірою залежності внутрішнього світу людини від зовнішнього, що бере участь у побудові власного майбутнього та життєвої позиції особистості. Життєві ситуації

розглядаються як точки орієнтиру на життєвому шляху людини, тож є важливими епізодами, що визначають життєві орієнтації та стратегії людини (Тавровецька, 2016).

Однак у працях сучасних учених наразі недостатньо розкрито психологічні особливості формування життєвих орієнтацій сучасної молоді.

Мета статті – висвітлення психологічних особливостей формування життєвих орієнтацій сучасної молоді.

Виклад основного матеріалу. Сучасна зарубіжна та вітчизняна психологічна наука висвітлює проблему життєвих орієнтацій, життєвого шляху та ціннісних орієнтацій, спираючись на етапи онтогенетичного розвитку людини та життєві ситуації, що трапляються на її шляху.

Життєві орієнтації характеризуються як загальна спрямованість людини до задоволення значущих потреб в контексті діяльності, яку особа вважає провідною (Карпенко, 2000). Провідною в юнацькому віці, зазвичай, вважається навчально-професійна діяльність, яка сприяє формуванню нового світогляду, розвитку моральних цінностей та екзистенційному самовизначенню.

До життєвих орієнтацій відносяться емоційний рівень, який поєднує соціальні почуття; когнітивний рівень, що характеризується спрямованістю на форми життєдіяльності; поведінковий рівень – готовність до тієї чи іншої діяльності. Ці рівні також характерні і для ціннісних орієнтацій.

Період юності пов'язаний з формуванням ціннісних орієнтацій, які об'єднали науково-теоретичні, філософські, моральні та естетичні орієнтації. Цей період характеризується сприятливими умовами для становлення сенсу життя, пошуку перспективи, а також власного життєвого змісту.

Розглядаючи поняття життєвих орієнтацій не можна оминати й поняття життєвих принципів та життєвої стратегії. Життєва стратегія розглядається в розрізі з системою цінностей та мірою усвідомлення життя. Система цінностей є важливим аспектом у формуванні життєвих орієнтацій через те,

що виступає основою поведінки особистості, зокрема через те, що цінності – це результат виховання та соціалізації молоді.

Життєва стратегія є засобом конструювання особистістю власного життя та включає в себе попередній досвід конструювання життя, реалізацію (дії індивіда, спрямовані на задоволення та реалізацію власних потреб, а також розв'язання ситуацій) та задоволеність життям (самооцінку своїх досягнень).

Ціннісні орієнтації в юнацькому віці мають значущий вплив на мету особи, а також на її самореалізацію, зокрема і професійну. Проте слід зазначити, що на формування найпоширеніших ціннісних орієнтацій впливає суспільство. Саме суспільство має свою систему цінностей на кожному етапі свого розвитку та визначає для індивідів нормативні цінності, які він має співвідносити зі своїми власними – особистісними.

Життєві орієнтації входять в структуру ціннісної самосвідомості та несуть функцію адаптації особистості до певних форм соціальної діяльності, а також є самостійними підсистемами ціннісних уявлень про соціальні цінності, що пов'язані з певними сферами діяльності.

Як ціннісні орієнтації, так і життєві орієнтації формуються під впливом процесу задоволення людиною власних потреб, очікувань соціуму (Попович, 2005) а також мають зв'язок із життєвими перспективами людини та конструюванням нею майбутнього (Попович, 2015).

Панчук Н. П. (2017) зазначає, що життєва орієнтація формується залежно від того, носієм яких цінностей є те чи інше коло занять для людини і якого значення набувають ці цінності в її підсвідомості (Panchuk, 2017: 313).

Як зазначалося вище, життєві орієнтації пов'язані з мірою усвідомлення життя, а головними чинниками осмисленого життя виступають такі, як: наявність мети, яка визначає життєві перспективи, а також спрямованість особистості; емоційна насиченість життя, самореалізація та відчуття власного успіху у провідній діяльності; здатність контролювати життєві ситуації та здійснювати життєвий вибір.

Соціальні очікування особистості входять до структури ціннісних орієнтацій особистості, а, отже, також є пов'язаними з життєвими орієнтаціями. Вона є суб'єктивними орієнтаціями членів суспільства стосовно перебігу можливих подій та забезпечують готовність особи до цих подій. Часто соціальні очікування описують як взаємозв'язки між соціальними системами та діяльністю індивідів, що є її елементами (Попович, 2009). Розглядаючи даний феномен, хочемо зазначити, що соціальні очікування можуть виступати психологічним чинником формування життєвих орієнтацій через те, що вони входять до системи регуляції поведінки індивідів у соціумі, їхньої взаємодії у групах.

Період юності характеризується спрямованістю індивіда у майбутнє та пов'язаний з пошуком сенсу життя, формуванням життєвих позицій та життєвих перспектив. Ціннісні орієнтації поряд з життєвою метою та планами є найважливішими складовими життєвої перспективи, основною функцією якої є регулятивна. Формування життєвої перспективи, в свою чергу, залежить від вікових особливостей сприйняття індивідом часової перспективи та має динамічний характер.

Висновки. Дослідження життєвих орієнтацій сучасної молоді, а також психологічних особливостей їх формування є важливим у динамічному суспільстві, що переживає кризові ситуації, оскільки саме суспільство є одним з найголовніших чинників формування життєвих та ціннісних орієнтацій в юнаків. Життєві орієнтації є спорідненими з поняттями життєвих принципів та життєвої стратегії, а також розглядаються через призму ціннісних орієнтацій та соціальних очікувань, що також мають вплив на формування життєвих орієнтацій особистості. Подальший науковий пошук буде спрямовано на дослідження психологічних змістових параметрів життєвих орієнтацій осіб юнацького віку під час воєнного стану.

Література:

1. Карпенко З.С. Життєві орієнтації у феноменологічному полі кризової особистості. *Наукові студії із соціальної і політичної психології*. К.: ТОВ «Вид-во «Сталь», 2000. Вип.4(7). С. 48-53.
2. Попович І. С. Проблема соціально-психологічних очікувань в науковій теорії та практиці. *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. №5. С. 8-13.
3. Попович І. С. Соціально-психологічні очікування в людських взаєминах: монографія. Херсон: ВАТ «ХМД», 2009. 240 с.
4. Попович І. С. Конструювання особистістю моделі очікуваного майбутнього. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: психологічні науки*. Херсон: ВД «Гельветика», 2015. Вип. 6. С. 145-154.
5. Тавровецька Н. І. Структурні складові характеристики життєвого шляху особистості. Збірник наукових праць інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. К.: Талком, 2016. Т. 9. Вип. 9. С. 496-505.
6. Panchuk N. P. Valuable orientations as an indicator of student socialization in the process of professional training. *Problems of Modern Psychology*. 2017. Vol.: 38. Kamianets-Podilskyi: Aksioma. P. 314–324.

ВПЛИВ САМООЦІНКИ НА САМОТНІСТЬ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Г. М. Бахута

Херсонський державний університет, bahutahanna19@gmail.com

Науковий керівник: кандидатка психологічних наук, доцентка

Н. І. Тавровецька

Постановка проблеми. Проблема самотності, в різні часи, завжди хвилювала суспільство. Сучасні дослідники стверджують, що зі збільшенням активності та наповненості всіх сфер життя людини, зростає і відчуття самотності особистості. Саме тому, сьогодні активно досліджуються причини та наслідки самотності в різних групах населення та на різних вікових етапах. Особливий інтерес для психологів-дослідників представляє підлітковий вік як перехідний період між дитинством та дорослістю, що супроводжується актуалізацією рефлексивності та особистісної ідентичності. Як відомо, в підлітковому віці основну роль відіграє спілкування та побудова стосунків з однолітками, рідними та навіть незнайомими людьми. Саме міжособистісне спілкування сприяє формуванню особистісної сфери підлітка, його самооцінки, самоствалення, самоповаги, самоприйняття. Ізолюючись від соціуму, підліток не вчиться взаємодіяти з іншими людьми, не набуває нових комунікативних навичок, що в майбутньому може призвести до погіршення його якості життя та психологічного благополуччя.

Мета статті полягає в теоретичному та емпіричному дослідженні впливу самооцінки на переживання самотності у підлітковому віці.

Виклад основного матеріалу. Вхідження особистості в систему суспільних відносин, оволодіння нею суспільно виробленими способами діяльності має велике значення для духовного і фізичного розвитку людини. Водночас слід звернути увагу на такий важливий аспект, який може супроводжувати людину в процесі її становлення. І це – проблема самотності.

Однозначного формулювання поняття самотності немає, тому що всі вчені по-різному розуміють і трактують це явище. Г. І. Колеснікова найбільш точно надала визначення цього феномену. На її думку, самотність — це специфічний психоемоційний стан особистості, зумовлений відсутністю близьких, теплих емоційних стосунків з людьми або страхом їх втратити (Колеснікова, 2015).

Вивченням проблеми переживання самотності займалися: Р. С. Вейс, Г. І. Колеснікова, В. В. Сумко, О. В. Помазова, О. В. Кулешова, Л. В. Міхеєва, С. Г. Корчагіна, Н. О. Олейник тощо. Теоретичні основи щодо самотності в підлітковому віці, особливості переживання цього явища та фактори його виникнення в підлітковому віці закладені в роботах: Н.В. Барінової, О.В. Пагави, Ю.В. Железнякової, Л.О. Колісник, В. В. Ускова, О. О. Стахової, О. В. Львовичіної тощо. Вивченням феномену самооцінки та особливостей його формування в підлітковому віці займалися: Ю. В. Коропецька, В. С. Трунцева, А. Т. В. Сінельнікова, У. В. Іванюк, Т. А. Дмитрук, А. Н. Гірняк, В. Тараненко, А. В. Лисенко, Т. А. Волошинатощо.

Більшість дослідників, розглядаючи феномен самотності, наголошують на його відмінності від поняття «ізоляція». Ізоляція — відокремлення людини від соціального середовища, яке значною мірою визначається зовнішніми впливами, а не внутрішніми бажаннями. На відміну від ізоляції, яка відображає конфлікт зі світом і з собою, вона супроводжується болем і кризою. Ізоляція та самотність не є синонімами, тому що можна бути самотнім, не будучи відірваним від суспільства, але можна бути ізольованим, не відчуваючи себе самотнім.

В психологічних дослідженнях самотності в підлітковому віці можна виділити два напрями наукового вивчення. Це зумовлено її негативним та позитивним спрямуванням. З одного боку, вона розглядається як руйнівне та деструктивне для особистості явище, а з іншого — як необхідний етап формування самосвідомості, самоствалення та самовиховання.

Н.В. Барінова та О.В. Пагава встановили, що самотність як переживання, зумовлене відсутністю якісних соціальних зв'язків, характеризується чотирма емоційними групами у особистості підлітка:

1. Розпач (відчуття покинутості, відчаю, безвихіді, паніки та немічності);
2. Нелюбов до себе (неприятнь до себе, відчуття своєї непривабливості, відрази, огида, неприйняття себе);
3. Нестерпна нудьга (пригнічений настрій через бездіяльність, нетерплячість, нездатність зосередитись на чомусь);
4. Депресія (почуття пригніченості, занепаду сил, спустошеності, безнадії, печалі, відчуженості, смутку, песимізму) (Барінова, 2010).

О. І. Стебельська, навпаки, вважає, що усамітнення корисне для людини, тому що воно дозволяє заглянути всередину себе та зустрітися з самим собою. У великому потоці інформації людині іноді важко почути самого себе. Це створює внутрішній дисбаланс та не дає людині адекватно аналізувати дійсність та створювати повноцінні довірливі стосунки з людьми. Саме в цьому випадку самотність позитивно впливає на розвиток особистості (Стебельська, 2022).

Центром особистості, що впливає на основні психологічні процеси особистості вважається самооцінка. Вона регулює поведінку людини, значною мірою формує вміння особистості вибудовувати власні кордони та адаптуватися в соціальному середовищі.

Самооцінка у психології розуміється як сукупність уявлень людини про себе, яке сформувалося з урахуванням порівняння себе з оточуючими. За А. В. Бахваловою, самооцінка є центральною характеристикою особистості, що значно визначає її соціальну адаптацію, поведінку та діяльність. Водночас потрібно врахувати, що її формування відбувається в ході діяльності та взаємодії між людьми (Бахвалова, 2019). Формування самооцінки починається ще в дитинстві. Проте тільки в підлітковому віці особистість

починає надавати повноцінну оцінку своїм діям, а критерії визначення власного внутрішнього світу набувають пріоритетного значення. Цей процес є специфічною ознакою особистості підліткового віку.

Оскільки, самооцінка впливає на поведінку та сприйняття себе людиною і її формування відбувається в ході взаємодії з оточуючими, а самотність якраз виникає через відчуження від соціуму, тому важливо визначити як ці два явища впливають один на одного.

Для цього у дослідженні застосовувались такі методи як: аналіз, синтез, класифікація, узагальнення, систематизація, конкретизація; емпіричні методи: анкетування, методика «Самотність» (С. Г. Корчагіної); «Опитувальник переживання самотності» (К. О. Манакової); «Тест-опитувальник самоствавлення» (В. В. Столін та С. Р. Пантисєв); Опитувальник «Визначення рівня самооцінки» С.В.Ковальов; методи кількісної та якісної обробки результатів.

Проаналізувавши результати респондентів, було визначено, що показники свідчать про наявність негативних тенденцій. Так, опитані підлітки є переважно не впевненими в собі (середній рівень самооцінки – 52%, низький – 34%), більш схильними до самозвинувачень та сумнівів, які не завжди є обгрунтованими; частіше вони воліють самоусуватися від відповідальності, перекладаючи її на інших. За підсумками використання методики «Тест самотності» (С. Г. Корчагіної), підлітки, що брали участь у дослідженні (44%) не мають переживання самотності на даний час. 37% опитаних респондентів мають неглибоке відчуття самотності, тобто вони мають гарні міжособистісні відносини з оточуючими, проте часто відчують сильне бажання побути на самоті, що саме їх і непокоїть. 19% опитаних підлітків продемонстрували показники глибокого рівня переживання самотності. Осіб з дуже глибоким рівнем самотності не було виявлено.

В якості методів математичної обробки для встановлення достовірності отриманих відомостей нами було застосовано розрахунок

коефіцієнту кореляції, обрахування якого відбувалося за допомогою програми SPSS Statistica.

Отримані результати за методиками «Самотність» (С. Г. Корчагіної) та «Тест-опитувальник самоствавлення» (В. В. Столін та С. Р. Панталеєв), щодо визначення зв'язків між самооцінкою та самотністю в підлітків підтверджує кореляційний зв'язок.

За методикою визначення особистісних рис констатовано, що показник «самотність» має зворотній кореляційний зв'язок за шкалою самосприйняття ($p < -0,471$, $t < 0,001$) та самооцінкою ($p < -0,233$, $t < 0,037$). Це означає, що чим вищий рівень самотності, тим нижчий рівень самосприйняття та самооцінності і навпаки. Отже, підлітки, які мають актуальне переживання самотності не відчують цінність власної особистості, а також власного «Я» для оточуючих, сприймають себе як таких, що не заслуговують на любов до себе, їм важко приймати себе такими, якими вони є. Також кореляційний зв'язок спостерігається між самотністю та внутрішньою конфліктністю ($p < 0,345$, $t < 0,001$) і самокерівництвом ($p < 0,259$, $t < 0,021$).

За методиками «Опитувальник переживання самотності» (К. О. Манакової) та «Визначення рівня самооцінки» С.В.Ковальова було визначено кореляційні зв'язки. Було зафіксовано високий зв'язок між самооцінкою та самотністю внаслідок власної непривабливості ($p < -0,465$; $t < 0,001$) та високий прямий зв'язок між самооцінкою та самотністю як негативним явищем ($p < 0,259$; $t < 0,031$).

Висновок. Переважна більшість підлітків, що брали участь у дослідженні, відзначили наявність у себе характеристик, притаманних загальному стану самотності.

Здебільшого опитані підлітки демонструють схильність до переживання самотності внаслідок зовнішньої непривабливості. Такі підлітки не користуються популярністю у представників протилежної статі, часто закохуються та відчують симпатію до однолітків, які є абсолютно недоступними та байдужими до них. Зазначена обставина призводить до

відчуття себе «білою вороною», а за умови внутрішнього переконання у власній непривабливості здатна стати серйозною психологічною проблемою.

Необхідно зауважити наявність певних особливостей у структурі самоствалення особистості у підлітків. Якщо за фактором самооцінки у представників зазначеної групи домінують середні показники, то такий фактор, як аутосимпатія, вже демонструє тяжіння до показників, співвідносних із низьким рівнем. За фактором самоприниження, натомість, наявна перевага середнього та високого рівнів, що засвідчує негативне самоствалення.

За підсумками діагностики самооцінки в опитаних підлітків можна зазначити перевагу середнього та наближеного до низького рівня самооцінки. Опитані підлітки переважно розцінюють власні можливості та здібності недостатньо високими для того, аби досягнути успіху в обраній сфері діяльності, проте вони ладні докладати максимальних зусиль для того, аби досягнути бажаного. При цьому вони часто демонструють недостатню впевненість у власних силах, а в критичних ситуаціях виявляють здатність до переживання зневіри в ефективності власної діяльності, неспроможності налагоджувати спілкування з оточуючими та розв'язувати проблемні ситуації.

Було доведено зв'язок самооцінки та самотності в підлітковому віці. Підлітки, які мають актуальне переживання самотності не відчувають цінність власної особистості для оточуючих, сприймають себе як таких, що не заслуговують на любов до себе, їм важко приймати себе такими, якими вони є. Вони схильні до внутрішніх конфліктів, сумнівів, непогодження з собою, тривожно-депресивних станів, що супроводжуються переживанням почуття провини. Також було визначено, що чим більше переживання самотності, тим більше самокерівництво, тобто вони більш вмотивовані на досягнення власних внутрішніх спонукань та цілей і покладаються тільки на себе.

Література:

1. Барінова Н. В., Пагава О. В. Взаємозв'язок проблем самотності та спілкування. *Вісник Харківського Національного Університету ім. В. Н. Каразіна*: Серія: Психологія. Харків. 2010. № 902. С. 13-18.
2. Бахвалова А. В. Структура самооцінки та професійної самооцінки у зарубіжних теоріях. *Perspectives of science and education*. 2019. С. 465-467.
3. Колесникова Г. И. Феномен одиночства: понятие, классификация, экзистенциальный смысл. *Фундаментальные исследования*. 2015. №. 2-9. С. 2024-2027.
4. Стебельська О. І. Діалектичність людського існування: феномен самотності. *Of the Lviv university*. 2022. С. 146-148.

ПСИХОЛОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ В РЕАБІЛІТАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ

В.Й. Бочелюк

Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, vitalik.psyhol@ukr.net

М.С. Панов

Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради,
nikita.psyhol@ukr.net

Постановка проблеми. Питання реабілітації є актуальним для сучасної вітчизняної науки, оскільки внаслідок військової агресії російської федерації проти України є значна кількість постраждалих, що потребують довготривалої та системної реабілітації. За статистикою, оприлюдненою міжнародними організаціями, понад 6,4 млн українських сімей мають досвід проживання в окупації, 6 млн втратили заощадження або майно, 5,3 млн залишились без житла. Міністерство реінтеграції повідомляє про 7 мільйонів українців, які стали внутрішньо переміщеними особами.

Метою даної статті є на основі новітніх наукових досліджень визначити основні завдання та особливості психологічного консультування у реабілітаційному процесі.

Виклад основного матеріалу. Основними завданнями процесу реабілітації є: максимально можливе відновлення здоров'я; функціональне відновлення (повне або компенсація при недостатності чи відсутності можливості відновлення); повернення до повсякденного життя; залучення до трудового процесу. Для виконання цих завдань реабілітація умовно поділяється на 3 напрямки – медичну, соціальну та професійну.

Якщо мова йде про реабілітацію військовослужбовців та осіб, що пережили екстремальну ситуацію, то до вищезазначеного переліку можна

додати більш детальний опис завдань психологічної реабілітації, серед яких виділяють: діагностику та нормалізацію психічних функцій; відновлення порушених (втрачених) психічних функцій до оптимального рівня їх вираженості; корекція особистості для забезпечення ефективного функціонування в соціумі; надання допомоги в установленні (відновленні) конструктивних взаємин у сім'ї та суспільстві; відновлення адаптивних механізмів до екстремальних (бойових) дій; опанування методів саморегуляції та керування стресом; запобігання психологічному травмуванню та психічним розладам; проведення психопрофілактичної та психокорекційної роботи із сім'єю отримувача послуг; формування позитивних реакцій, мотивації, соціальних установок на життя та професійну діяльність (Зеленський, Левченко, Бур'янова, 2023).

Задля реалізації поставлених завдань психологічна реабілітація передбачає використання таких форм роботи як психологічна діагностика, психологічна просвіта та інформування, психологічне консультування, психологічна підтримка і супровідна психотерапія, групова робота.

Одним із основних принципів реабілітаційного процесу є етапність, що передбачається послідовне проходження пацієнтом відповідних етапів реабілітації: від початку виникнення захворювання до кінцевого його наслідку. Кожен з етапів передбачає свої завдання, методи і засоби для їх вирішення. Варто зазначити, що психологічні методи супроводжують реабілітаційний процес на кожному з його етапів: лікарняному та післялікарняному. З перших днів реабілітації необхідно сприяти підтриманню позитивного психоемоційного стану хворого: хворий повинен бути впевнений у сприятливому закінченні хвороби, а у випадку відсутності такої перспективи, необхідним є відповідний інструктаж родичів. Важливим є створення для хворого комфортних умов перебування, що передбачає не лише відмежування хворого від негативної інформації побутового характеру, а й уважне ставлення до хворого, де він відчуватиме турботу з боку родичів, медичного персоналу, співробітників з виробничої діяльності. Тобто

психологічна реабілітація включає не лише безпосередню роботу з хворим, а й формування принципів та правил поведінки медичного персоналу, близьких родичів, співробітників та аналогічних хворих, від яких залежить психологічна реакція пацієнта на хворобу. Із цією метою використовуються різні методи психологічного впливу серед яких вирізняють: індивідуальну психотерапію з пацієнтом, різні форми групової психотерапії, метод психотерапевтичного потенціювання (надання психотерапевтичної спрямованості усім заходам медичної реабілітації з метою створення позитивної домінанти на кожний вид лікування), психофізичне аутогенне тренування, психогімнастика, бібліотерапія, фільмотерапія та інші культотерапевтичні заходи, арт-терапія, проведення груп психологічної підтримки та соціально-психологічних тренінгів тощо. З метою створення позитивної психологічної атмосфери у процесі лікування та постлікарняного періоду, що сприяє успішній реабілітації хворого, психологія спирається на дослідження науки біоетики, що досліджує принципи, засоби, методи, результати спілкування людей між собою, з навколишньою природою, рослинним, тваринним світом і допомагає людині жити в гармонії з навколишнім середовищем (Вакуленко, Клапчука, 2010).

У широкому розумінні програма психологічної реабілітації пацієнта складається із таких блоків:

1. Психодіагностика – дослідження особистісних особливостей (індивідуально-типологічні особливості, захисний стиль поведінки, актуальний стан, особливості міжособистісної взаємодії, особливості сімейної системи тощо).

2. Психологічне консультування, що складається з таких напрямків:

1) інформаційний – підвищення психологічної компетентності щодо проблем формування невротичних порушень;

2) мотиваційний – створення мотивації на лікування та виявлення особистісних ресурсів у подоланні невротичних форм реагування.

3. Психокорекція – відновлення порушеної системи відносин хворого, поліпшення якості життя, відновлення соціальної адаптації(Бочелюк, Панов, Бохонкова, 2022).

У науковій літературі найбільше уваги приділяється саме третьому етапу, який передбачає психокорекційні та психотерапевтичні заходи. Велику результативність у реабілітаційному процесі показали методи когнітивно-поведінкової терапії. Високу ефективність також мають методи індивідуальної та групової особистісно орієнтованої психотерапії у поєднанні з системною сімейною психотерапією, психодинамічний підхід, гуманістична та екзистенційна моделі психотерапевтичного впливу (Бочелюк, Панов, Бохонкова, 2022).

Загальною метою психокорекційного впливу є відновлення особистих якостей і здібностей хворого для його взаємодії з соціальним оточенням, а також психокорекцію установок хворого до виконання обов'язків громадянина, члена суспільства, колективу, сім'ї (Вакуленко, Клапчука, 2010). Психокорекційна програма та завдання психотерапії розробляються індивідуально для кожного пацієнта в залежності від індивідуальних особливостей та специфіки проблеми.

Однак, роль та місце психологічного консультування у реабілітаційному процесі висвітлено недостатньо та, на нашу думку, несправедливо ігнорується. Припускаємо, що це пов'язано із класичним поглядом на психотерапію через призму медичної науки, де психотерапевтичні заходи щодо хворого може здійснювати лише фахівець з медичною освітою. Хоча практика показує, що психологи досить ефективно використовують психотерапевтичні методи у своїй практиці. Тим не менш, задля уникнення термінологічного конфлікту у вітчизняному науковому дискурсі було прийнято розмежування понять і психотерапія розглядається з медичної точки зору як система лікувальних впливів на психіку і через психіку на організм людини, а психокорекцією є психологічна модель надання психологічної допомоги у ситуаціях різного роду психологічних утруднень з

метою покращення якості життя. Втім, варто зазначити, що поняття психокорекції існує лише у країнах пострадянського простору, які ще слідують традиціям минулого і не внесли відповідні зміни у застаріле законодавство. У високорозвинених країнах терміну «психокорекція» не існує, а використовується поняття «психологічної психотерапії». В будь-якому разі, розмежування між психотерапією, психокорекцією та психологічним консультуванням полягає у різних рівнях надання психологічної допомоги, хоча усі вони часом тісно переплітаються між собою.

Основним методом психологічного консультування є консультативна бесіда, яка є не лише способом збору інформації про клієнта та психодіагностичним інструментарієм, а й психотерапевтичним засобом. Важливу роль у процесі відіграють методи активного та емпатійного слухання.

Висновки. Психологічні методи входять у систему реабілітації у складі медичної реабілітації. Оскільки, саме медична реабілітація є основним напрямком реабілітаційного процесу, це віддає належне важливості методів психологічної допомоги для успішної реабілітації особистості на рівні із відновною медичною терапією та реконструктивною хірургією з наступним протезуванням. Психологічні методи супроводжують реабілітаційний процес від початку до завершення на кожному з його етапів, поєднуючись із комплексом інших реабілітаційних заходів в залежності від індивідуальної програми пацієнта. Втім, погляд на психологічну реабілітацію через призму медичної науки ігнорує роль психологічного консультування у процесі, оскільки згідно визначення поняття психологічне консультування має проводитись лише із нормальними, фізично та психічно здоровими людьми. Проаналізувавши завдання та методи психологічного консультування як різновиду професійної практики психолога, ми вважаємо, що цей напрямок психологічної допомоги займає своє особливе місце у реабілітаційному процесі та є обов'язковим для використання. Метод психологічного

консультування дозволяє надання першої психологічної допомоги на найбільш ранніх етапах, що сприяє успішності подальшого реабілітаційного процесу.

Література:

1. Бочелюк В. Й., Панов М. С., Бохонкова Ю. О. Реабілітаційна психологічна допомога при неврозах. *Перспективи та інновації науки*. 2022. №11(16). С. 281-291.
2. Зеленський С. М., Левченко В. О., Бур'янова О. О. Економіко-правові засади надання психологічної підтримки військовим та ветеранам. *Наукові перспективи*. 2023. №2(32). С. 377-390.
3. Основи фізичної реабілітації: Навчальний посібник / За заг. ред. Л. О. Вакуленко, В. В. Клапчука. Тернопіль: ТНПУ, 2010. 234 с.

ДІАГНОСТИКА ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Д.О. Бромарецька

Херсонський державний університет, dianakhoma2000@gmail.com

Науковий керівник: кандидатка психологічних наук, доцентка

О.М. Танасійчук

У новітній спільноті існує суперечність між особистісними уподобаннями та соціальними запитами, що проявляється, зокрема, в загостренні проблеми неадекватного професійного самовизначення особистості на етапі вибору професійної освіти. Без сумніву, молодий фахівець, який здійснив даний вибір під впливом зовнішніх факторів (авторитету батьків, друзів, уявлень про престижність та матеріальну забезпеченість професією тощо), зазвичай в процесі навчання проявляє брак інтересу до обраної професії та, як наслідок, низький рівень кваліфікації спеціаліста; відчуває незадоволеність професійною діяльністю або взагалі не знаходить себе на ринку праці з освоєної професії, що призводить у підсумку до необхідності перенавчання, отримання додаткової спеціалізації.

Такі дослідження свідчать про те, що важливість професійного самовизначення недостатньо усвідомлюється особистістю на етапах вибору і в процесі професійного навчання. Однак розгляд даної проблеми вимагає не тільки залучення до неї уваги суспільства та держави, а й наукового осмислення явищ та процесів, що сприяють розв'язанню даної проблеми педагогічними засобами (Вітковська, 2001)

Разом з тим, професійне самовизначення висвітлюється у понятті «Я-концепція» особистості, що відображає його переконання, переживання та бажання, наочних діях у майбутній професії. Структура визначення «професійне самовизначення» містить три взаємопов'язані елементи – самовизначення особистості, вибір професії та рівень визнання своєї участі у становленні професійного самовизначення.

Більшість дослідників одностайні у визначенні поняття професійного самовизначення: Е. А. Клімов, зазначає, що це не одноразове прийняття рішення щодо виробу професійної діяльності, а постійне чергування альтернатив. Повсякчас найважливіший вибір професії стає у молодості, але в наступні роки також виникають проблеми контролю та корекції своєї професійної діяльності.

Обрання професії включає певний ступінь особистих домагань на основі оцінки власних можливостей та здібностей (Гончарова, 2007).

Професійне самовизначення особистості, як правило, не є простим, а тривалим процесом, що охоплює важливі періоди життя особистості. Його обґрунтованість залежить від ступеня відповідності розумової працездатності особи змісту та обов'язкам професійної діяльності, здатності адаптуватися до нестабільних соціально-економічних умов за кар'єрним розкладом.

Відповідно до словника Педагогічної енциклопедії, професійне самовизначення — це «процес формування у особистості свого ставлення до професійної діяльності та способу її здійснення шляхом узгодження особистих і соціально-професійних потреб».

На сьогоднішній день у більшості респондентів спостерігається не сформованість професійного самовизначення, зазвичай вони орієнтуються на зовнішню привабливість вибору, не усвідомлюючи всю сутність майбутньої професії. Це вказує на не проведення, або ж проведення неналежним чином різнопланових профорієнтаційних заходів в школах, які мають за мету знайомити підлітків з дійсною ситуацією на ринку праці та скороченням відмінностей між уявленнями і реальністю в свідомості школярів.

Потреба в праці так само природна для кожної людини, як потреба в їжі та відпочинку. Надмірна праця або лінощі так само шкідливі для людини, як і надлишок або недостатній сон чи їжа. Людина може захворіти від роботи, яка їй не подобається (Блінов, 2009).

Враховуючи ринкові умови, важливо з'ясувати, які професії користуються найбільшим попитом і в яку суміжну сферу варто піти, якщо

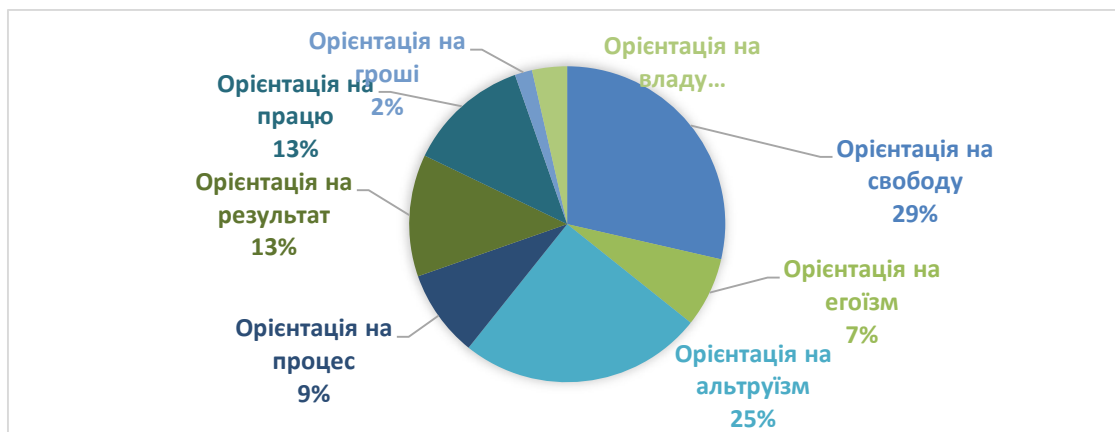
вимоги ринку зміняться. В даний час, коли володіння комп'ютером є нормою, а фінансове планування освоєно, з'являється можливість організувати найрізноманітніші компанії. На перший план вийшли гуманітарні науки: психологія, соціологія, освіта, історія, політологія.

Потреба у самовизначенні, самостійний пошук свого місця в житті, загострений закінченням школи, вступом у самостійне життя, виростає в справжню проблему, визначальний характер внутрішньої й зовнішньої активності старшокласників (Гончарова, 2007).

В ході дослідження даної теми була проведена дослідницька робота. Для діагностики обрано дві методики: метод «професійного якоря» Е. Шейна та метод діагностики соціально-психологічних установок індивідів у сфері мотивації та споживання О.Ф. Потьомкіна. Для діагностики було відібрано 25 осіб у віці від 22 до 25 років.

Згідно з результатами дослідження за першою методикою, більшість респондентів орієнтуються на стабільність місця проживання - 30%, також зосереджені на стабільністю роботи (стабільна і надійна робота протягом тривалого часу) - 25 % та інтеграція способу життя (підтримання гармонії між особистим і професійним життям) – 16%. Таким чином, люди менше стурбовані знаннями, служінню та виклику. Все це пояснюється нинішнім становищем країни та розвитком пріоритетів кожного з нас.

Для наступного методики більшість респондентів були орієнтовані на свободу, для 7 осіб характерна орієнтація на альтруїзм. Для наочності необхідно графічно зобразити отримані результати.

Оцінюючи результати за допомогою діаграми, найменша кількість людей, які дали відповідь, відповідає орієнтації на гроші, владу, егоїзм і процес. Якщо відзначити вищенаведені показники, то орієнтація на свободу – це філософська категорія, яка означає здатність людини самостійно обирати свій спосіб життя, діяльність і поведінку в умовах держави та цієї спільноти. Альтруїстична орієнтація діяти перш за все на благо інших, часто на шкоду собі (і справі). Людина з будь-якою орієнтацією може організувати своє життя так, як забажає, будь то позитивні чи негативні дії.

На основі отриманих результатів зроблено узагальнення та розроблено практичні кроки, які могли б допомогти здійснити власне професійне самовизначення. Перш за все, потрібно скласти список наближених професій, вписати всі професії, які вам подобаються, цікаві і за якими ви хочете працювати. Наступний крок – складання списку вимог до обраної професії. По-третє, визначити важливість кожної вимоги. Наступним кроком є оцінка вашої відповідності вимогам кожної відповідної галузі. Крім вимог, які пред'являє кожна людина до професії, існують вимоги до самої професії. Потім необхідно підрахувати і проаналізувати результати. Далі проаналізувати, яка професія з повного списку найбільш відповідна вам в усіх відношеннях. Перевірити результат. Визначити практичні кроки, важливі для успіху. Оскільки ці кроки будуть більш корисними для кар'єрного самовизначення кожної особистості.

Література:

1. Вітківська О.І. Професійне самовизначення особистості і практичні аспекти професійної консультації. К. : Наук. світ, 2001. С. 64-74.
2. Гончарова Н.О. Основи вибору професії : консультативний тренінг / за ред. В.Ф.Моргуна. Полтава : АСМІ, 2007. 48 с
- Блінов О. А. Психологія праці: Курс лекцій. К. :КиМУ, 2009. –269 с

ПРОБЛЕМА ПСИХІЧНОЇ ДЕПРИВАЦІЇ ДІТЕЙ, ЯКІ ЗАЛИШИЛИСЬ БЕЗ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Відніченко Л. І.

Кременчуцький національний університет імені Михайла

Остроградського, semen.vidnichenko@gmail.com

Науковий керівник: кандидатка психологічних наук, доцентка

О. В. Літвінова

Індивідуальний розвиток людини починається з моменту зачаття і продовжується до самої смерті. Первинним соціальним середовищем для дитини є сім'я, де від матері й батька залежить гармонійний розвиток дитини. Через турботу, любов, задоволення базових потреб з'являється між дитиною і дорослим ланцюжок довіри. Дитина через свого дорослого починає розуміти себе і навколишній світ. Позитивна і стабільна ситуація в родині сприяє гармонійному психофізіологічному, творчому, спортивному, соціальному, всебічному розвитку дитини. Соціальна взаємодія із своїм дорослим стимулює в дитині вербальне і невербальне спілкування. В люблячих і надійних стосунках сім'ї дитина відчуває свою цінність. Вона вчиться любити, вчиться розуміти свої потреби, вчиться бути турботливою, вчиться бути відкритою й щирою. Протягни руку, і батьки вже поруч, вони завжди готові забезпечити базові потреби дитини, такі як безпека, захист, надійність. В таких умовах дитина почуває себе комфортно і затишно, вона впевнена що потрібна та важлива.

Всебічний психофізіологічний, психологічний та соціальний розвиток дитини, її психічна рівновага, емоційна стійкість потребують емоційно стійкого дорослого, який задовольнить усі базові потреби дитини та сформує її базову довіру до світу, до оточуючих людей та до самої себе. Мозок дитини, який знаходиться в стадії розвитку, дуже гнучкий і чутливий до будь-яких подій. Саме з цих причин людина в дитинстві швидко опановує іноземні мови, швидко схоплює нюанси спілкування, моторні і будь-які інші навички,

формуючи свій власний досвід. Це одна з основних причин того, щовплив психічної депривації в ранньому дитинстві є таким глибоким. (Гошовський Я. О., 2008; Гура О. І., 2007).

Нажаль, не всі діти в Україні мають турботливу і люблячу родину. З причин низького економічного й духовного рівня життя, відсутності робочих місць, не володінням молодими людьми, які одружуються і народжують дітей навичками відповідального й свідомого ставлення до батьківських обов'язків, число дітей, які залишаються без батьківського піклування в Україні має дуже сумну статистику. В Україні кожен рік близько дев'яти–десяти тисяч дітей залишаються без опіки батьків. За даними Міністерства соціальної політики України від 7 вересня 2021 року число сиріт в країні зросло, цифра взята до воєнного стану в Україні. Після перемоги ситуація буде складніша. Таким чином проблема наслідків депривації серед дітей, які залишились без опіки батьків в Україні має розмір державної проблеми.

З одного боку Україна – держава з потужними національними традиціями, сімейними і духовними цінностями, які турботливо з покоління в покоління передавались по роду, від діда до батька, від батька до сина. Але з іншого боку, Україна – дуже довго перебувала в складі Радянського Союзу, де в свій час одержимі «патріотичними» ідеями вожді знищили сім'ю, як первинний і єдиний інститут виховання, навчання, турботи, захисту і любові, формування особистості в індивідуальному контексті для дитини.

У 1917 році Радянська влада проголосила усіх дітей Радянського Союзу державними. Для багатодітних і не заможних родин в якості «особливого блага» була підписана постанова про те, що усі діти з таких родин віддавались на навчання та виховання в школи-інтернати. І тільки на вихідні дні діти могли потрапити додому, до батьків. Це був масовий геноцид родинних цінностей, традицій, батьківського досвіду, отого родинного кола, яке не замінить ніхто і ніколи в світі. З Україною це зробили!

У шістдесятих роках минулого століття М. С. Хрущов визначив, що краща форма виховання і навчання для дитини Радянського Союзу буде

школа-інтернат або цілодобовий дитячий садочок. Таким чином, мета прихильників колективного впливу на особистість була досягнута. Усі діти потрапити під масовий мозковий «каток» ідеї соціалістичної системи. Вмайбутньому був обіцяний рівноправний для всіх людей комунізм. Родина Радянського Союзу замість батьківських обов'язків і турботливого догляду за дітьми відбудувала країну після війни з рейхом (Гошовський Я.О., 2008).

З часом вихователі, педагоги і лікарі почали звертати увагу на те, що діти, які навчаються і виховуються в державних закладах, суттєво відстають в психічному і фізичному розвитку в порівнянні з однолітками, які росли в родині, мали любов, підтримку та захист від батьків. Цей факт привернув увагу науковців. Психічний стан цих дітей був названий психічною депривацією, причиною виникнення цього стану науковцями було встановлено незадоволення основних, життєво важливих психічних потреб упродовж тривалого часу.

Феномен психічної депривації почав вивчатись більш предметно в тридцяті роки двадцятого століття. Й. Лангмейєр та З. Матейчек присвятили дослідженням депривації монографію «Психологічна депривація у дитячому віці» (Лангмейєр Й., Матейчек З., 1984). Ш. Бюллер вивчала і описувала психічний розвиток дітей, які виховуються в несприятливих і складних умовах життя (Бюллер Ш., 1964). Г. Гетцер вивчала життя і розвиток дітей, які перебувають під опікою родичів, вона спостерігала за їх соціальною поведінкою. Наслідки в психічному розвитку дітей, відірваних від матері описували дослідники депривації Р. Шпіц й А. Фройд, а також Дж. Боулбі, якій написав монографію «Материнська турбота та психічне здоров'я». (Сидоренко О. А., 2010).

По мірі того, як наукові дослідження в психології набирали обертів і емпіричного досвіду серед зарубіжних і вітчизняних науковців питання депривації розгорталось в дослідженнях різних контекстів. Так,

Л. І. Божович, С. П. Полюк, Л. К. Токмакова, К. З. Асатурова вивчали депривацію в ключі самосвідомості і розумінні себе.

В сучасній науці дослідники вивчають не причини, а негативні впливи психічної депривації на здоров'я та розвиток дитини. По причині того, що психічна депривація «заморожує» особистість у розвитку. Не тільки на момент відібрання дитини від батьків, а й в часі, тому що депривація – це хронічний і затяжний процес.

У дитини мозок розвивається поступово. Усі ділянки людського мозку формуються поетапно, а з ними розвиваються й вищі психічні функції, такі як мислення, увага, сприймання, сприйняття, мовлення, запам'ятовування, мовлення. З цієї причини діти, які були відібрані від батьків в ранньому дитинстві мають діагноз затримка психічного розвитку.

Такі діти мають труднощі в навчанні і потребують послуг інклюзивного центру, для навчання під супроводом фахівців. Також такі діти показують труднощі в вихованні, тому що не мають критичного мислення, не можуть аналізувати свої думки, слова, вчинки. Вони не вміють адаптуватись в суспільстві, по причині дисфункцій когнітивних процесів, бачать і відчують весь світ під «своїм» кутом. В цих дітей зазвичай дуже низька самооцінка, емоційно вольова сфера не сформована. Їм дуже важко мріяти і планувати своє життя, тому що ніколи самі не мали контроль навіть над власним тілом. Відсутність емпатії і комунікації ускладнює процес спілкування з іншими дітками і дорослими, їм складно підпорядковуватись нормам і правилам. Звідси проблеми з соціумом. Не знаючи любові з дитинства і не задовольняючи власні потреби вони не вміють бачити проблеми інших людей. Якщо це вихованці інтернатних закладів, то фундаментальна думка таких дітей, що їм усі і усе винні. Така філософія життя приводить до пасивної соціальної позиції, ці діти не здатні до створення власних міцних родин за відсутністю досвіду, а також не здатні до відповідальності за власне життя, тому що усе життя за них відповідала держава.

Таким чином, для України прийшов час боротися за майбутнє своєї держави, зміцнюючи родини, свідомо і професійно піклуючись за підростаюче покоління. Фраза відома але ж все ж таки «чужих дітей не може бути!».

Отже, з метою подолання негативного впливу депривації на психофізіологічний розвиток дитини з усіма його негативними наслідками, суспільство українців має ще більше прикладати зусиль у напрямку створення сімейних форм виховання для дітей, позбавлених батьківського піклування, а також дітей-сиріт. Історичні факти наукових досліджень феномену депривації показали, що коли в суспільстві сім'я опинилась на другомумісці після державив житті дитини, почалися масові відібрання дітей з біологічних родин зпричини неспроможності батьками виконувати батьківські обов'язки. Саме тому вважаємо головним завданням держави сьогодні – проведення потужної профілактичної роботи серед громадян України з метою покращення батьківських компетенцій, підвищення і зміцнення батьківського потенціалу, формування здатностей до відповідального батьківства. Необхідним є допрацювання законів України про сімейні форми влаштування: усиновлення, опіка, прийомні родини та дитячі будинки сімейного типу з метою посилення мотивації серед українців до співпраці з державою в напрямку подолання наслідків психічної депривації, які несуть загрозу для всього суспільства. Тому що міцна країна – це міцна родина!

Література:

1. Гошовський Я. О. Ресоціалізація депривованої особистості: монографія. Дрогобич: Коло, 2008. 480 с.
2. Гура Е. І. Психічні та поведінкові розлади у дітей підліткового віку, позбавлених батьківського піклування (клініка, діагностика, реабілітація): дис. канд. медичних. наук: 14.01.16 «Психіатрія» Дніпропетровськ., 2007. 179 с.

3. Лангмейер Й., Матейчек З. Психическая депривация в детском возрасте; пер. Г. А. Овсянникова. Прага: ЧССР: Авиценум. Медицинское издательство, 1984. 334 с.
4. Сидоренко О. А. Соціально-психологічна характеристика феномена депривації. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: збірник наукових праць. Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля*. Луганськ, 2010. С. 81–85.
5. Полюк С. П. Структура психічної депривації. *Вісник Національного університету оборони України*, 2012. 2 (27), С. 227-230.
6. Spitz R.A. Hospitalism: An inquiry into the genesis of psychiatric conditions in early childhood. *Psychoanalytic Study of Child*. 1945. Vol. 1. P. 53-74.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК САМООЦІНКИ ЖІНКИ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ СІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ

Ю. Гаврилова

Херсонський державний університет, Gavrilova41185@gmail.com

Науковий керівник: кандидатка психологічних наук, доцентка Н. І.

Тавровецька

Постановка проблеми. Дана тематика є актуальною в наш час, оскільки сучасне суспільство стикається з численними проблемами у сфері сімейних відносин та індивідуального самовизначення жінок. Сучасні жінки часто стикаються зі складнощами у збереженні сімейних відносин, особливо після народження дітей. Відчуття втоми від піклування про дітей та домашні обов'язки може призводити до втрати самооцінки та відчуття власної цінності. Стереотипи, пов'язані з роллю жінки в сім'ї, можуть обмежувати її можливості для самореалізації та визнання в суспільстві. Жінки можуть відчувати недостатньої підтримки та розуміння у своїх ролях дружини, матері та домогосподарки, що може призвести до зниження самооцінки.

При дослідженні взаємозв'язку самооцінки жінки та особливостей сімейних стосунків важливим було визначити параметри поняття самооцінки, а особливо жіночої; теоретично зазначити соціальні і психологічні чинники впливу на аспекти родинних відносин.

Виклад основного матеріалу. Поняття самооцінки визначається, як структурний компонент самосвідомості особистості, що визначається високим рівнем емоційної насиченості при наданні оцінки власним характеристикам, знанням і вмінням, вчинкам тощо. Самооцінка виконує функцію визначення параметрів встановлення відносин з оточуючими людьми, рівня критичного ставлення до власної персони, вміння приймати особисті перемоги і невдачі; здатна впливати на саморозвиток і життєдіяльність. Дане явище формується унаслідок надання оточуючими оціночних уявлень і визначається високим рівнем динаміки, адже має

властивість змінюватися протягом тривалого часу (Носовська, О., Полукаров Ю., 2021).

При дослідженні самооцінки визначають декілька її видів: загальна самооцінка – це загальна оцінка себе, яку особа робить на підставі досвіду і знань про себе. Загальна самооцінка може бути сформована різними чинниками, такими як успіхи або невдачі в різних сферах життя, соціальний статус, взаємодія з іншими людьми та інші фактори. Парціальна самооцінка – це оцінка конкретних аспектів себе, таких як здібності, вміння, зовнішність, поведінка та інші. Парціальна самооцінка може бути сформована як результат оцінки особою своїх дій в конкретних ситуаціях або оцінки своїх здібностей в певній області (Калюжна І., Москальова А., 2021).

Вивчаючи особливості жіночої самооцінки, зазначають, що основними чинниками впливу на формування адекватної самооцінки є рівень відкритості у міжособистісних стосунках, система реакцій на висловлення критичних суджень оточуючих, особливості родинних і дружніх відносин, параметри емоційної системи людини. Вказується, що жінки наділяють значною кількістю уваги власну зовнішність. Дане положення обумовлено підвищення впливу суспільства, що формує нові стандарти краси через ЗМІ, соціальні мережі тощо (Магдисюк Л., 2022).

Визначено, що сімейні стосунки – це взаємини між членами родини, які включають в себе емоційну, соціальну, економічну та культурну взаємодію. Сімейні стосунки можуть бути взаємодією між батьками та дітьми, між партнерами, між братами та сестрами, між різними поколіннями та іншими членами родини (Халік О., Косяк Т., 2021).

Сімейні стосунки включають в себе різні аспекти, такі як взаємодію, комунікацію, підтримку, взаємодопомогу та різні форми співпраці. У наукових дослідженнях визначається наявність низки чинників, що впливають на розвиток сімейних відносин: рівень реалізованості членів сім'ї, їхня автономність і становлення як особистості; матеріальні, соціальні і вікові аспекти; ступінь готовності вступу до шлюбу; розподіл сімейних ролей

та обов'язків; схожість цінностей партнерів і відповідність їхнім уявленням про шлюб (Іващенко А., 2012).

Для виявлення взаємозв'язку жіночої самооцінки та особливостей сімейних стосунків було використано низку діагностичних методик: «Тест-опитувальник самоствавлення» (В. Століна, С. Пантелєєва) (визначення параметрів самооцінки особистості), «Опитувальник задоволеності шлюбом» (В. Століна, Т. Романової і Г. Бутенко) (виявлення ступеня задоволеності шлюбом), методика «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (А. Волкової, Т. Трапезникової) (виявлення рівня значимості різних компонентів сімейних стосунків). У дослідженні взяли участь 50 жінок, опитування проводилося онлайн, вибірка була сформована за допомогою соціальних джерел.

За результатами дослідження було встановлено позитивний кореляційний зв'язок між високим ступенем задоволеності шлюбом і показниками відкритості ($r=0,91$), самовпевненості ($r=0,73$), самоцінності ($r=0,76$), само прийняття ($r=0,90$). Значимими цінностями для жінок, яких влаштовує шлюб, є наявність взаємної підтримки ($r=0,29$), батьківсько-виховні параметри ($r=0,21$) і емоційний зв'язок з партнером ($r=0,29$). Аналізуючи отримані показники, є доцільним визначити, що жінки, що задоволені шлюбом мають високі показники самооцінки, і навпаки, при незадоволеності сімейними відносинами наявна занижене самоствавлення.

Висновки. Отже, самооцінка – це процес оцінки власної цінності та компетентності. Це включає усвідомлення власних сильних та слабких сторін, відчуття задоволення від досягнень і розуміння своїх недоліків. Жіноча самооцінка може відрізнятися від самооцінки чоловіків в залежності від культурних та соціальних факторів. Деякі з особливостей жіночої самооцінки включають: схильність до самокритики, вплив соціальних стереотипів, подвійні стандарти, вплив зовнішньої привабливості. Сімейні стосунки є складними та динамічними, і на них можуть впливати різні фактори, ключовими з них є: культурні і релігійні відмінності, особистісні

характеристики, емоційна і фінансова стабільність, рівень комунікації тощо. У ході емпіричного дослідження встановлено, що високий рівень задоволеності шлюбом супроводжується високими показниками самоствалення, жінкам з заниженими результатами самооцінки спостерігається незадоволеність сімейними стосунками. Отримані показники можуть слугувати основою для розробки корекційних заходів спрямованих на підвищення самооцінки жінки і гармонізацію внутрішньо сімейних стосунків у парі.

Література:

1. Іващенко А. С. Психологічні чинники міжособистісних стосунків у молодих подружніх парах. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби*. 2012. 72 с.
2. Калюжна І., Москальова А. Вплив самооцінки на професійне самовизначення старшокласників. *Збірник затверджено рішенням вченої ради Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» Протокол № 3 від 15.04. 2021 року*. 2021. С. 127.
3. Магдисюк Л. І. Особливості шлюбно-сімейних стосунків у залежності від подружнього стажу: діагностика та консультування : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 188 с.
4. Носовська О., Полукаров Ю. Дослідження впливу самооцінки на формування емоційної сфери. *Проблеми охорони праці, промислової та цивільної безпеки*. 2021. С. 156-161.
5. Халік О. О., Косяк Т. С. Взаємозв'язок загальної та ролівої самооцінки жінок, їх вплив на стосунки в сімейній системі. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. С. 80-86.

СИХОЛОГІЧНІ ЗМІСТОВІ ПАРАМЕТРИ НАРЦИСИЗМУ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

К. Д. Єрмакова

Херсонський державний університет, ermakova.ksenia.2002@gmail.com

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор І. С. Попович

У час вседозволеності у пошуках та прогресування інтернету потрібно все частіше висвітлювати різні психологічні феномени та факти, сучасна молодь дуже полюбляє «приміряти» на себе будь-якого роду діагнози або просто слова не розуміючи самої суті, та як в дійсності виглядають люди з різними діагнозами. Нарцисизм не є виключенням, а навпаки вдалим прикладом того, як люди не розуміючи суті вішають на будь-яку людину, в якої хоч трохи висока самооцінка ярлик нарциса, тому для просвіти оточення та розуміння самої суті поведінки нарцисів, буде корисно прочитати та зрозуміти, в чому різниця і як саме демонструється нарцисизм, наприкладі юнацького віку.

Нарцисизм – риса характеру, яка відстежується у самозакоханості, завищеній самооцінці і сприйнятті себе та своїх якостей, дій, емоцій з найкращої точки зору, що почасти не відповідає дійсності. Нарцисам не притаманна емпатія та повага до власного простору оточуючих їх людей, їм просто необхідно постійно бути в центрі уваги та потребують вічних похвал навіть у звичайних побутових справах, вони не можуть терпіти навіть об'єктивну критику, все повинно бути тільки так, як вони хочуть і ніяк інакше. Також у них відсутня особистісна відповідальність, вони обожнюють постійно все контролювати, але взагалі не бажають брати відповідальність за свої дії, емоції, слова або наслідки, які можуть виникнути під час їх невдалого керування. Вважають, що вони ідеальні і навіть кожен їх рух має бути бездоганним, а «ідеальні» люди, на їх думку не мають і не допускають помилок, тому звичайно у світогляді нарцисів постійно винен будь-хто

інший, і вони завжди знайдуть як перекласти вину на іншого. З цього випливає, що вони жажливі перфекціоністи, у постійному прагненні бути доскональними, вони намагаються досягнути цього у всьому, але зазвичай світ не відповідає очікуванням, що викликає велике невдоволення та гнів. Нереалізовані, марні очікування учасників взаємодії спонукають напруження у стосунках з оточення, непорозуміння, конфліктні ситуації (Роровуч, 2014). Спостерігаючи за нарцисами, можна помітити, що в їх житті немає напівтонів, у них завжди є тільки дві грані: правильно / неправильно, чудово або нікчемно, добре і погане, в них завжди присутнє відчуття, що вони повинні бути всюди кращими, правильнішими, найкомпетентнішими, навіть якщо вони взагалі не розбираються у тематиці. Почуття контролю над чимось або кимось допомагає відчувати свою перевагу у спілкуванні з оточенням.

Нарцисам не притаманне логічне обміркування, зазвичай все відбувається на рівні емоційних сплесків та різких поривів до будь-чого. Так, наприклад, якщо він вирішив, що йому зараз дуже сильно потрібен новий комп'ютер, щоб грати в сучасні ігри, то буде абсолютно байдуже на те, як родині дістануться ці гроші, навіть якщо вони будуть місяць голодувати, головне в цю мить лише його бажання і більше нічого, всі повинні прикласти масу зусиль, щоб виконати, інакше на них буде направлений шквал гніву та обурення. Усе їх життя проходить у вічному страху, бути висміяним, відстороненим від соціуму або стати неправильним. Через своє невміння розуміти почуття та емоції оточуючих їх людей нарциси не можуть по-справжньому любити або емоційно включатись у розмову, по суті вони емоційно сліпі та самотні. Коли одні стосунки їх більше не влаштовують вони легко їх залишають та знаходять інші, намагаючись втамувати жагу до нормальних людських відносин. Теж саме стосується сфери роботи, вони просто не можуть співпрацювати в команді, оскільки не розуміють потреб та почуттів соціального оточення. Особи схильні до нарцисизму, конструюють

модель очікуваного майбутнього, яка є уособленням їхньої егоцентричної прагматичної концепції (Попович, 2015).

Для кращого окреслення та розуміння прояву нарцисизму у осіб юнацького віку, було проведено емпіричне дослідження, взята була методика «Нарцисичний опитувальник особистості» (Narcissistic Personality Inventory, NPI) розроблений для вимірювання нарцисизму як властивості особистості соціально-психологічних дослідженнях. Оскільки опитувальник спочатку базувався на критеріях Діагностичного та статистичного посібника з психічних розладів (DSM), було проведено багато досліджень щодо його факторної структури. Роберт Раскін і Говард Террі (1988) визначили сім факторів нарцисизму, таких як жага влади, почуття переваги, експібіціонізм, сприйняття чогось як належне, марнославство, схильність до експлуатації ресурсів інших людей і самовпевненість. Наведені вище критерії були широко порівняні з критеріями DSM для визначення нарцисизму. З того часу було проведено низку досліджень, суть яких полягала у перевірці факторної структури НОЛ.

З'ясовано, що молодь все більше схильна до нарцисизму зважаючи на створені сучасністю умови її успішного розвитку. У деяких випадках нарцисизм потребує втручання хорошого психолога.

Авторитет має найвищий середній показник серед усіх рис ($M=4,36$). Студенти вважають за краще бути лідерами, вони впевнені в собі, люблять мати владу і впливати на людей, вірять у те, що досягнуть успіху.

Меншою мірою молоді люди демонструють риси самодостатності ($M=2,96$), використання людей ($M=2,86$), демонстративності ($M=2,5$), вибірковості ($M=2,43$) та зверхності ($M=2,0$). Самодостатність є незалежністю від інших людей, здатністю брати на себе відповідальність, впевненістю у своїх силах, здатністю жити так, як хочеться, і завжди знати, що робити. Використовуючи людей, студенти легко маніпулюють, змушують слухати себе, добре розбираються в людях і можуть нав'язати будь-яку думку співрозмовнику.

Демонстративність характеризується прагненням завжди бути в центрі уваги, хизуватися, бути джерелом нових віань і віань. Відчуваючи себе обраними, респонденти хочуть правити світом і залишити свій слід в історії, наполягають на шанобливому ставленні, мають сильне прагнення до влади, отримують усе, що їм потрібно, мають великі очікування щодо інших людей. Розвинена риса відмінника-студента, відстежується через бажання цікавитися біографією, любов'ю до компліментів, усвідомленням унікальності, неординарності.

Найнижче значення респонденти показали за шкалою марнославства (M=1,11). Марнославство, на думку авторів опитувальника, – це усвідомлення краси свого тіла, бажання ним похизуватися, самозакоханість.

Кожна нарцисична риса має три рівні вираження: низький, середній і високий. Рівні вираження рис нарциса наведені в таблиці.

Таблиця

Рівні вираження рис нарциса

Рівень	Авторитет	Демонстративність	Перевага	Вибраність	Використаннялюдей	Самодостатність	Марнославство
Низький	17,9	42,9	39,3	21,4	32,1	14,3	64,3
Середній	64,3	39,3	46,4	53,6	39,3	53,6	14,3

Як видно з таблиці, більша частина студентів за шкалами авторитету, обираності, самодостатності має середній рівень виразності риси. Наприклад, однакове число респондентів показало низьку та середню вираженість характеристик та використання людей. За шкалою демонстративності та марнославства більшість респондентів визначила у собі низький рівень.

Загалом середнє значення показника нарцисизму студентів становить 17,61 бала, що відноситься до середнього рівня. При цьому 10,7% досліджуваних мають низький рівень нарцисизму, 64,3% респондентів – середній, 25% – високий.

Висновки. Узагальнимо, що більшість студентів мають середній рівень вираженості нарцисизму. Дані показники говорять про звичайні прояви нарцисизму як властивості особистості. У респондентів є певні амбіції, бажання досягти висоти у різних сферах діяльності, конструктивне себелюбство. Наявність даних якостей сприяє більш ефективній та успішній життєдіяльності студентів.

Отже, за результатами проведеного дослідження та інтерпретацією даних можна зробити узагальнення, що якості, які були з'ясовані в ході дослідження у респондентів притаманні віковому періоду. Тобто, у досліджуваних даного вікового періоду життя, відбуваються психологічні та фізіологічні зміни, прогресує період новоутворень (почуття дорослості).

Література:

1. Єрмакова Н. О. Феномен нарцисизму в зарубіжній та вітчизняній психологічній науці. «Young Scientist». № 12 (52). С. 71-75.
2. Ільїна Н. М., Мисник С. О. Загальна психологія: теорія та практикум: навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2017. 352 с.
3. Кацавець Р. С. Психологія особистості: навчальний посібник. Київ: Алерта. 2021. 134 с.
4. Кашлюк Ю. Основні чинники, які впливають на психологічне благополуччя особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Вип. 34. С. 170-186.
5. Клименко М. Р. Особливості саморегуляції «здорового» нарцисизму. *Проблеми сучасної психології*. URL: <http://problemps.kpnu.edu.ua/en>

6. Попович І. С. Конструювання особистістю моделі очікуваного майбутнього. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: психологічні науки*. Херсон: ВД «Гельветика», 2015. Вип. 6. С. 145-154.
7. Popovych I. S. Social expectations – a basic component of the system of adjusting of social conduct of a person. *Australian Journal of Scientific Research*. 2014, 2(6), P. 393–398.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ МІЛІТАРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

В.Л. Зливков

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України,

vzlivkov@gmail.com

С.О. Лукомська

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, svitluk@ukr.net

У сучасному світі все помітнішим стає суспільний інтерес до осмислення власного минуло, зокрема, а контексті російсько-української війни, й воєнного. Історична пам'ять є чинником, що визначає характер колективних уявлень про минуле, оцінку нинішніх подій та бачення стратегії майбутнього розвитку суспільства, тому вона тісно пов'язана із мілітарними традиціями та ідентичністю.

Концепція мілітарної ідентичності, що бере свій початок у військовій соціології, досліджується та вимірюється в нормативних термінах, таких як культура, атитюди, цінності та мотивація. Проте погляди щодо того, як інтерпретувати мілітарну ідентичність, як її вимірювати та наскільки вона впливає на особистість у мирний та військовий час, суттєво відрізняються у культурологічних, соціологічних та психологічних контекстах (Evetts, 2003).

Етимологічний словник української мови Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України визначає поняття «військовий» як такий, що служить у Збройних силах країни або має стосунок до війська, поняття «воєнний» як таке, що стосується війни. Дане слово споріднене з «вина́», відноситься до праслов'янського војь «воїн», російського «повиновáться», литовського vajóti «ганяти, переслідувати». Поняття «мілітарний» (military) вперше з'явилося у повсякденному вжитку у 15 столітті і походить від латинського *militaris*, від *milit-*, *miles* «солдат», з 1709 року слово «мілітарний» почало вживатися для позначення збройного захисту своєї

країни та потреб військово-цивільного життя, тобто життя в умовах ймовірних збройних конфліктів, звідси у 1863 році широкої популярності набуло поняття «мілітаризм». Зазначимо, що в українській мові вживання прикметника «мілітарний» має тривалу історію: «Єдиною активною мілітарною нашою силою була наша інтелігентна молодь і частина національно-свідомого робітництва, яке гаряче стояло за українську державність» (В. Винниченко); «Мілітарну поміч на випадок військового заколоту обіцяв король Монако» (Ю. Винничук); «Я протер долонею запітніле скло і подивився на солдата ще раз. Той помітив мене і відповів бадьорим мілітарним поглядом» (С. Жадан).

Доведено, що мілітарна ідентичність є соціальною ідентичністю, яка формується та інтегрується в самооцінку, коли цивільна ідентичність стає менш помітною через військову інкультурацію (Lock-Pullan, 2001). Спільний військовий досвід, соціальні зв'язки та довіра, а також важливість армії для учасників бойових дій, а також людей, які живуть під час воєн, підсилюють значимість мілітарної ідентичності у самооцінці. Додатковими чинниками зміцнення мілітарної ідентичності для військових є тривалість служби та кількість «завдань» на полі бою, а для цивільних – тривалість воєнних дій, досвід окупації/деокупації, соматичні та психологічні травми, зумовлені війною, тобто – практична неможливість як цивільних, так і військових, бути виключеними із простору військового життя. З одного боку, виражена мілітарна ідентичність сприяє позитивній Я-концепції військових, оскільки відповідає вимогам військової служби, а з іншого – мілітарна інкультурація та домінування мілітарних наративів у житті цивільних осіб, може сприяти проблематичному змішуванню особистої та соціальної ідентичностей, подальшому закріпленню мілітарної ідентичності в самооцінці, що погіршує ефективність функціонування у мирний час, але сприяє соціальній адаптації в часи війни та повоєнного відновлення.

Інтерпретаційний феноменологічний аналіз дослідження зміни цивільної ідентичності на мілітарну зазвичай проводиться на вибірці ветеранів,

учасників бойових дій на території інших країн, відповідно, на перший план виступає не захист інтересів своєї родини і своєї землі, а наступальні дії в контексті раціонального виконання професійних завдань. Звідси, менша емоційна залученість в мілітарну діяльність і важчий процес адаптації до цивільного життя у своїй мирній країні.

У великомасштабному кількісному дослідженні R. E.Adams, T. G.Urosevich, S. N.Hoffman(2019) виявили захисні впливи яскраво вираженої мілітарної ідентичності ветеранів війни у В'єтнамі. Виражена мілітарна ідентичність була пов'язана з меншою схильністю до суїциду, більшою участю в організаціях у справах ветеранів і вищим сприйнятим рівнем соціальної підтримки свого військового підрозділу та збройних сил в цілому під час служби. Однак у цивільному житті виражена мілітарна ідентичність не корелювала з показниками суб'єктивного благополуччя. Наші з О. Мельник дослідження соціальної адаптації учасників АТО (ООС) до цивільного життя підтверджують зарубіжні дослідження (наприклад, McCormack, Ell, 2017), де виявлено, що колишні учасники бойових дій мають низку психосоціальних проблем при переході від військового до цивільного життя, по суті відбувається зворотня зміна ідентичності – мілітарної на цивільну, яка характеризується соціальною ізоляцією, актуалізацією моральних травм і посиленням процесів горювання; тобто у цивільному житті на «мирній» території, ідентичність «воїна» продовжує надалі функціонувати для раціоналізації невпевненості в собі, небажання відмовитися від домінування мілітарної ідентичності через соціальну самоізоляцію або антисоціальну поведінку, що зумовлює ще більший розрив між військовими та цивільними. За таких умов у ветеранів часто формується так звана змішанамілітарно-цивільна ідентичність, яка є інтеграцією обох систем цінностей та шляхом подолання криз обох видів ідентичності. Ми припускаємо, що така мілітарно-цивільна ідентичність вже сформована у мешканців зон активних бойових дій, деокупованих територій, й, ймовірно, буде характерною для повоєнного відновлення всіх українців.

Література:

1. Adams R. E., Urosevich T. G., Hoffman S. N. Social and psychological risk and protective factors for veteran well-being: the role of veteran identity and its implications for intervention. *Military behavioral health*. 2019. Vol. 7(3). P. 304-314.
2. Evetts J. The sociological analysis of professionalism: Occupational change in the modern world. *International sociology*. 2003. Vol. 18(2). P. 395-415.
3. Lock-Pullan R. 'And the Wall Came Trumbling Down': The Current Debate on the Changing Nature of the Military Professional. *Defence Studies*. 2001. Vol. 1(3). P. 122-132.
4. McCormack L., Ell L. Complex psychosocial distress postdeployment in veterans: Reintegration identity disruption and challenged moral integrity. *Traumatology*. 2017. Vol. 23(3). P. 240-251.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ І ФОРМУВАННЯ ПАМ'ЯТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

М.В. Клочан

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,

mklochan21@gmail.com

Науковий керівник: докторка психологічних наук, професорка Л.А. Онуфрієва

Вступ. Пам'ять є основною здібністю людини, є умовою існування людини, обумовлює набуття знань, учіння як процес, формування умінь та навичок. Пам'ять людини є необхідною умовою нормального функціонування окремої особистості і суспільства в цілому. Людина здатна удосконалювати свою пам'ять, досягати вершин у різних сферах, здійснювати розвиток та прогрес, а здійснення цього неможливе без покращення пам'яті, як основної функції людини.

Кожної миті людина отримує враження, відображаючи дійсність через свої органи чуттів чи у процесі мислення. Ці образи не зникають безслідно, а кожен категоризується та фіксується у мозку і зберігаються у процесах та видах пам'яті. При потребі людина використовує набутий досвід відтворюючи і застосовуючи його у діяльності. Пам'ятью називається закріплення, зберігання та наступне відтворення людиною її попереднього досвіду (Колобич, 2018: 112).

Мета дослідження – вивчити природу пам'яті, її особливості та вплив на успішність дітей молодшого шкільного віку.

Завдання дослідження. Визначити вплив пам'яті на успішність дітей молодшого шкільного віку; підібрати комплекс психодіагностичних методик для оцінювання рівня розвитку пам'яті.

Методики. Для визначення середнього показника засвоєння матеріалу, кількості інформації, яку діти можуть засвоїти за урок, використано методику «Дослідження правильного дозування матеріалу». Оскільки більшу частину інформації діти сприймають на слух, то вирішено продіагностувати

слухову вербальну пам'ять за допомогою методики «Запам'ятай 10 слів». У сьогоденних умовах, в процесі навчання в школі, діти стикаються з необхідністю обробляти великі обсяги інформації і уміння швидко запам'ятовувати дуже важливо. Методика «Піктограма» уможливіло виявити особливості запам'ятовування через асоціативні зв'язки.

Виклад основного матеріалу. Особливої уваги заслуговує вивчення розвитку пам'яті саме в учнів молодшого шкільного віку. Оскільки у цей період розвитку дитини вік є сенситивним періодом для розвитку пам'яті, коли особливо динамічно змінюється співвідношення мимовільного й довільного запам'ятовування. Інтенсивного розвитку набуває довільна пам'ять, хоча мимовільна теж продовжує використовуватися не менш ефективно. Довільне запам'ятовування стає найпродуктивнішим у той період, коли матеріал, що запам'ятовується, стає змістом діяльності школярів. Під впливом навчання у цьому віці активно формується логічна пам'ять, яка відіграє провідну роль у засвоєнні знань.

К.Д. Ушинський зазначав, що вплив на дитячу пам'ять має особливості. Вихователь повинен піклуватись про те, щоб якомога більше органів чуття у дітей: зорові, слухові, нюхові, або навіть смакові – брали участь в акті запам'ятовування. Від того, як навчать користуватися та розвивати пам'ять у початковій школі, і буде залежний подальший розвиток дитини, її вміння користуватися набутими знаннями. Якщо ж не приділяти постійної уваги і не достатньо спостерігати за освітнім процесом дитини, то розвитку пам'яті буде замало і згодом сприйняття нового матеріалу буде потребувати все більших зусиль (Ушинський, 1955).

Молодший шкільний вік є сенситивним для розвитку пам'яті, як і всіх інших пізнавальних процесів. Цей період характеризується інтенсивним розвитком здатності до запам'ятовування і відтворення сприйнятого матеріалу. Якщо дорослій людині важко пригадати що-небудь з подій раннього дитинства, то молодший шкільний вік багатий на яскраві спогади.

Розвиток пам'яті у молодшому шкільному віці відбувається під впливом двох напрямків. Перший – посилюється роль і об'єм словесно-логічного, смислового запам'ятовування (у порівнянні з наочно-образним). Другий – дитина опановує можливість свідомо керувати своєю пам'яттю і регулювати її прояви (відтворення, запам'ятовування, пригадування). У початкових класах (зокрема у першому), у дітей з'являється необхідність щось запам'ятати буквально, щось вивчити механічно, щось переказати своїми словами тощо.

Довільною і осмисленою стає мнемічна діяльність упродовж молодшого шкільного. Визначити показник свідомості запам'ятовування можна на основі оволодіння прийомами і способами запам'ятовування (розгляд і повторення матеріалу при розчленування його на частини, осмислення різних частин слова, мови, складання плану, групування матеріалу та ін.). Діти набувають можливість осмислено запам'ятовувати пропонований матеріал, через виділення в ньому змістовних та смислових елементів, що полегшує процес запам'ятовування. Таким чином, молодші школярі починають використовувати різні схематичні малюнки в якості засобів запам'ятовування, що досягається шляхом цілісного планування.

Згідно П.І. Зінченка, пам'ять молодшого школяра характеризується мимовільним характером. Тобто, діти не ставлять перед собою усвідомлених цілей що-небудь запам'ятати, а процеси пам'яті відбуваються незалежно від їх вольових зусиль та свідомості. Вони здійснюються в процесі діяльності та залежать від характеру, змісту цієї діяльності. найкраще відбувається запам'ятовування того, на що було звернута їх увага, що було цікаво, що справило на них враження (Вашуленко, 2015).

Вже під час навчання у молодшій школі, діти спроможні довільно запам'ятовувати. Однак, треба враховувати, що ця спроможність у них ще слабо розвинута, тому вчителю потрібно особливу зосереджуватися на розвитку довільного запам'ятовування навчального матеріалу (Крутецький, 1978: 120).

У дітей цього віку довільна пам'ять не сформована у повному обсязі. Це є перешкодою для учнів молодших класів здійснювати контроль як свого розуміння, так і відтворення матеріалу. Тому для них найпростішим є вихід з ситуації – це механічне запам'ятовування. І тут головне завдання педагога – вчити учнів розуміти і засвоювати способи заучування, спочатку на простому, а потім на складному матеріалі. Враховувати треба й те, що процес запам'ятовування у молодших школярів розгорнутий, тому вони не здатні одночасно реалізувати кілька завдань. Найкращий шлях – це формувати у них установку на тривале зберігання навчального матеріалу, і тому що «навчальний процес вимагає систематичного відтворення запам'ятованого» (Скрипченко, Долинська&Огороднійчук, 2005: 202).

Серед найбільш застосованих прийомів управління пам'яттю серед учнів початкових класів: організація матеріалу, повторення, створення розумових образів, семантична його обробка, створення сценаріїв, пошук інформації в пам'яті. Коли дитина оволодіває цими вміннями, то відбувається розвиток довільної і абстрактно-логічної пам'яті (Скрипченко, Долинська&Огороднійчук, 2005: 202).

Також потрібно враховувати, що діти молодшого шкільного віку часто дослівно запам'ятовують і відтворюють навчальний матеріал. Вони читають матеріал кілька разів підряд, поки він не запам'ятається. Такий вид запам'ятовування пояснюється тим, що учні вивчають і завчають найчастіше матеріал дуже компактний та стислий. Їх словниковий запас та абстрактне мислення не дозволяє ним відтворювати своїми словами навчальний матеріал і тому вони мимовільно запам'ятовують його дослівно. При цьому вони випробовують страх допустити неточність і викривлення при відтворенні, тому школярі молодших класів вдаються до дослівного запам'ятовування (Крутецький, 1978: 121).

Отримані результати. У нашому дослідженні взяли участь 25 учнів 1-4 класів Кам'янець-Подільського ліцею №1. За результатами методики «Дослідження правильного дозування матеріалу» встановлено, що більший

кількості дітей молодшого шкільного віку потрібно давати середню кількість інформації, оскільки на третьому етапі 52% дітей мають середній коефіцієнт, 28% – високий та 20% – низький. За результатами методики «Запам'ятай 10 слів» встановлено, що у 72% дітей молодшого шкільного віку наявний високий рівень слухової вербальної пам'яті, у 16% – середній, та у 12% – низький. При інтерпретації результатів методики «Піктограма» варто зазначити, що учні в основному використовували сюжетні та конкретні види зображення малюнків. Це означає, що в учнів переважає конкретно образне мислення. За результатами цієї методики у 64% дітей наявний високий рівень опосередкованої пам'яті, у 28% – середній, та у 8% – низький.

Отже, у дітей молодшого шкільного віку на означеному віковому етапі пам'ять має пізнавальний характер. У молодших школярів мимовільна пам'ять набуває рис довільності, стаючи свідомо регульованою і опосередкованою. Пам'ять є важливим компонентом ефективного навчання в молодшому шкільному віці і тому цілеспрямована робота по оволодінню мнемічною діяльністю є в цей період найефективнішою. Так, при розвитку пам'яті у дитини потрібно враховувати вікові та індивідуальні особливості кожної особи, а також проводити дослідження про те, яка пам'ять у дитини більше розвинена, та, до якої вона має схильність, а яку потрібно корегувати.

Висновки. У дітей молодшого шкільного віку запам'ятовування працює краще при наочному поданні матеріалу. Продуктивність запам'ятовування має більш високі показники, ніж словниковий матеріал. Краще запам'ятовуються слова, які позначають предмет, ніж абстрактні поняття. Встановлено, що у дітей до вступу в школу переважає механічне запам'ятовування, легше зберігається конкретний матеріал, який закріплюється в пам'яті з опорою на наочність. Міцність пам'яті підвищується, збільшується обсяг пам'яті (це можна зрозуміти по тому, що з кожним роком у школі обсяг навчального матеріалу збільшується).

Література:

1. Вашуленко О.В. Аналіз психологічних передумов організації повторення в початковому навчанні. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 2. С. 198–210.
2. Колобич О.П. Загальна психологія. Навчально-методичний посібник. Львів, 2018. 172 с.
3. Крутецький В.А. Психологія. Київ : Вища школа, 1978. 282 с.
4. Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В. та ін. Загальна психологія: Підручник. Київ: Либідь, 2005. 464 с.
5. Ушинський К.Д. Про виховання розуму. Твори: В 6-и т. Київ: Державне учбово-педагогічне видавництво «Рад.школа», 1955. Т.6. С.371–379.

ОНТОГЕНЕЗ І САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ: ФАКТОР БІОЛОГІЧНОГО ВІКУ

О.С. Коковіхіна

Херсонський державний університет, kokovikhina.os@gmail.com

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор І.С. Попович

Актуальність дослідження. Самоактуалізація як явище передбачає реалізацію унікального творчого потенціалу особистості, який передусім зумовлено логікою людського розвитку. Досліджуючи, як самоактуалізація пов'язана з віком, можемо краще зрозуміти загальні етапи розвитку індивіда, а також ті виклики, з якими людина стикається впродовж життя. Різні культурні та соціальні норми, безперечно, впливають на те, як люди сприймають самоактуалізацію, і планують реалізовувати особистісний потенціал, але фактор віку є достатньо універсальним, отже, цілком придатним для узагальненого аналізування.

Мета. Розглянути самоактуалізацію у річищі онтогенезу, під яким розуміємо шлях індивіда від народження до смерті. У цій статті спираємося на вікову періодизацію Еріка Еріксона: немовляцтво (від народження до 18 місяців), раннє дитинство (від 18 місяців до 3 років), дошкільний вік (3-6 років), шкільний вік (6-11 років), підлітковий вік (12-18 років), рання зрілість (19-40 років), зрілість (40-65 років), пізня зрілість (65+).

Виклад основного матеріалу. На перший погляд може здатися, що самоактуалізація не має нічого спільного з психічною діяльністю *немовляти*, але це хибне твердження, оскільки з першого дня життя у дитини є не лише базові, а й більш високі соціальні потреби, які корелюють із суб'єктивним психологічним благополуччям. Йдеться про стійку потребу прив'язаності, швидкому налагодженні емоційного зв'язку з матір'ю або іншою людиною, яка заміняє її. Надважливо, що немовля від початку життя має соціальні потреби, не обмежуючись лише їжею, теплом і безпекою, а також демонструє зацікавленість у близькості за допомогою певної

поведінки. Йдеться про плач, простягання рук, пошук зорового контакту тощо (Byrnes, 2020). Один із проявів самоактуалізації у *ранньому дитинстві* є розвиток позитивного самоусвідомлення. Під час дорослішання дитина розширює власний поведінковий діапазон, відчуваючи задоволення від виконаної роботи, щосприяє формуванню позитивного «Я-образу». Оволодівши такими простими навичками як ходіння, говоріння або збирання пірамідки, дитина отримує більше влади та впевненості, утверджуючи так почуття власної гідності (Magdalena, 2015). *Дошкільний* вік пов'язаний із появою ініціативності та відповідальності. До того ж, це сенситивний період для розвитку уяви. Маленькі діти часто беруть участь в іграх, вигадують історії, мають власні ідеї, запитання і симпатії. Ігрова або просто творча діяльність допомагає дітям розвинути власну життєву перспективу, зміцнити ідентичність і визначитися з тим, що їй подобається та не подобається. З іншого боку, у дошкільному віці дитина займається розвитком стосунків із значущими іншими, що згодом теж позначиться на самоактуалізації. Йдеться не лише про емоційний зв'язок з батьками, як це було раніше, а й з однолітками, яких діти можуть легко класифікувати за ступенем близькості. Налагоджуючи товариські стосунки в дитячому садочку або на ігровому майданчику, дошкільнята реалізують потребу у приналежності, любові та повазі, яка вже ніколи не втратить своєї актуальності (Hansen, 2020). Це означає, що вже в дошкільному віці дитина має потреби передостаннього рівня з піраміди Абрагама Маслоу, якщо попередні вдається зреалізувати успішно. *Шкільний* вік також має колосальне значення для самоактуалізації, оскільки зростає не тільки автономність, а й довільність психічної регуляції (Duckworth et al., 2014). Основними психічними новоутвореннями, що впливають на самоактуалізацію в цей період, вважаємо цілепокладання та саморефлексію. Перше стосується здатності дитини не тільки сформулювати мету, а й досягти мети, долаючи бар'єри. Друге пов'язане з достатньою нейропсихічною зрілістю. Це уможливило розмірковування над власним життєвим досвідом і тими поведінковими

сценаріями, які можуть покращити позиції дитини у різних сферах життя. Водночас потреби, які були актуальними на попередньому етапі онтогенезу, зберігаються. На наш погляд, відмінність полягає у тому, що школяр має змогу реалізовувати потреби за рахунок більшої кількості сфер, як-от академічна успішність, позашкільна активність або налагодженням дружніх взаємин із однокласниками. *Підлітковий вік* критично важливим для самоактуалізації, оскільки це час, коли під впливом почуття дорослості індивід досліджує свою особистість і з'ясовує, яким йому бути (Grigsby, 2007). На цьому етапі триває активний розвиток ідентичності, що охоплює цінності, переконання, цілі. Проте реалізація унікального творчого потенціалу обходить зазвичай менше, ніж групова приналежність, імідж, особисті кордони тощо. До того ж, на тлі статевого дозрівання можуть виникати труднощі з емоційною регуляцією і морально-вольовою сферою, що також може негативно позначатися на самоактуалізації у середньостроковій перспективі (Silvers, 2022).

Переживши підліткову кризу, індивід має змогу зосередитися на самореалізації. *Рання зрілість* – етап про пошук нового життєвого досвіду, орієнтації на майбутнє, відкритості до змін і накопичення соціального капіталу. Прагнення до особистісного зростання та розвитку на цьому етапі онтогенезу зростає, якщо порівнювати з попереднім, оскільки дорослішання передбачає взяття відповідальності, прийняття ризику, а також вихід із зони комфорту. Трансформація відбувається й у царині якості соціальних потреб. Якщо у підлітковому віці стосунки з іншими людьми часто є інструментом і знецінюються, з віком виникає запит на побудову більш близьких і глибоких стосунків, які можуть задовольняти духовні, романтичні, сексуальні, соціальні та інші потреби. До того ж, саморегуляція після успішного проходження підліткової кризи виходить на якісно новий рівень і відкриває більше можливостей для самоактуалізації. *Зрілість* – найоптимальніший віковий період, оскільки знання, репутація, життєвий досвід працюють на індивіда. Задовольнивши більш низькі потреби з піраміди Абрагама Маслоу,

особистість сягає вершини психосоціального розвитку, що позитивно впливає на самоактуалізацію. *Пізня зрілість* менш перспективна, якщо порівнювати з попередньою фазою. На цьому етапі онтогенезу фіксуємо зниження когнітивних функцій і зменшення соціальної активності людини, яка розмірковує над своїм життям ретроспективно. Зауважимо, що сценарії самоактуалізації можуть суттєво відрізнятися в залежності від стилю життя, культурних норм, матеріальних можливостей, здоров'я та інших факторів. Одні використовують пенсію для того, щоб займатися улюбленими справами, на які раніше не вистачало часу. Йдеться про подорожі, вивчення іноземних мов, опанування нових навичок, спорт або хобі. Інші знаходять себе у служінні іншим, щоб приносити користь і відчувати задоволення від цього. Це може бути волонтерська діяльність, виховання онуків, громадська діяльність і таке інше. Загалом, самоактуалізація у період пізньої зрілості передбачає продовження особистісного розвитку, але на це суттєво впливають зовнішні та внутрішні чинники.

Висновок. Теоретичне дослідження засвідчило, що самоактуалізація у річищі біологічного віку насамперед залежить від обраних дефініцій. У цій статті спиралися на ієрархічну модель Абрагама Маслоу, яка передбачає поетапне просування індивіда нагору за умови реалізації нижчих потреб. З'ясовано, що людина від початку життя має не тільки базові, а й соціальні потреби, значущість яких зростає під час дорослішання. Важливо, що передостаннього щабля піраміди Маслоу людина за сприятливих зовнішніх умов сягає ще у ранньому дитинстві, потребуючи час від часу сумірних біологічному віку поваги та визнання.

Література:

1. Byrnes J. P. Piaget's Cognitive-Developmental Theory. *Encyclopedia of Infant and Early Childhood Development*. 2020. P. 532–539. URL: <https://doi.org/10.1016/b978-0-12-809324-5.23519-0> (date of access: 04.03.2023).

2. Hansen I. G. Self-Actualization Needs. *Encyclopedia of Personality and Individual Differences*. Cham, 2020. P. 4644–4647. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-319-24612-3_1500 (date of access: 04.03.2023).
3. Magdalena S. M. Study on the Structuring of Self-image in Early Childhood. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 2015. Vol. 187. P. 619–624. URL: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.03.115> (date of access: 04.03.2023).
4. Duckworth A. L., Gendler T. S., Gross J. J. Self-Control in School-Age Children. *Educational Psychologist*. 2014. Vol. 49. №3. P. 199–217. URL: <https://doi.org/10.1080/00461520.2014.926225> (date of access: 04.03.2023).
5. Grigsby N. A. A ceaseless becoming : narratives of adolescence across media: thesis. 2007. 105 p. URL: <http://hdl.handle.net/1721.1/39154> (date of access: 04.03.2023).
6. Silvers J. A. Adolescence as a pivotal period for emotion regulation development. *Current Opinion in Psychology*. 2022. Vol. 44. P. 258–263. URL: <https://doi.org/10.1016/j.copsy.2021.09.023> (date of access: 04.03.2023).

ЗВ'ЯЗОК ОСОБИСТІСНОЇ ТРИВОЖНОСТІ ТА РИГІДНОСТІ ОСІБ ІЗ СОЦІАЛЬНОЮ ФРУСТРОВАНІСТЮ

Корнієнко Г. П.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

jefferson20081@gmail.com

Науковий керівник: кандидатка психологічних наук, доцентка Біла О. Г.

Підвищений інтерес сучасної науки до проблеми фрустрації, тривоги, зумовлений їхнім негативним впливом на всі сфери життєдіяльності людини. Зазначені феномени вивчалися в межах медицини, соціології, права криміналістики, і психологічна наука зайняли належне місце у дослідженні зазначених феноменів.

Актуальність дослідження питань соціальної фрустрованості, її зв'язку з тривожністю підсилюється поширеністю цих явищ в сучасному суспільстві.

Проблематика переживань, їх психологічних наслідків та впливу на розвиток особистості розроблялася Ф.Ю. Василюком, Л.М. Мітіною, Н.І. Наєнко, Т.А. Немчиним, Е.Л. Носенко, О.П. Санніковою, Н.І. Пов'якель, В.А. Семіченко, Н.Ф. Шевченко, В.М. Чернобровкіним тощо.

Фрустрація в науковій літературі визначається як психічний стан переживання невдачі, що виникає за наявності реальних або надуманих непереборних перешкод на шляху досягнення мети і реалізації потреб. Вона активізує виникнення особистісних переживань, має різноманітні наслідки у когнітивній, емоційній, поведінковій сферах особистості. У медичній психодіагностиці соціальна фрустрованість (СФ) найчастіше розглядається як предиктор формування хронічного стресу, розвитку соціально-стресових розладів (Vasserman, Trifonova, 2012).

Науковці звертають особливу увагу не лише на реальні психотравмуючі фактори, які зумовлюють соціальну фрустрованість, а й на індивідуально-особистісні характеристики суб'єктів, їх інтелектуальні та емоційні ресурси адаптивної поведінки, того соціально-психологічного фону, на якому

розгортається ситуація, а також на ті характеристики людини, які визначають її як індивідуальність. До них також належать механізми подолання стресу та психологічного захисту, самооцінка в структурі самосвідомості, життєві смисли та цінності, мотивація соціальної активності та інші механізми «захисту» особистості від патогенного впливу соціального стресу. Параметри СФ у єдності та взаємозв'язку її окремих компонентів завжди мають особистісний характер, що наповнює цей конструкт конкретним змістом.

Тривала дія великої кількості соціально-фруструючих факторів формує стрес особистості, а за малоефективного психологічного захисту та відсутності соціальної підтримки може викликати її психічну дезадаптацію або навіть хворобу. У межах суспільства вплив соціально-фруструючих чинників на багато людей може призвести до тієї чи іншої ступені напруженості у ньому і навіть дестабілізації (Vasserman, Trifonova, 2012).

У психології тривожність розглядають як індивідуальну властивість особистості, рисою характеру, що виявляється в схильності до надмірного хвилювання в ситуаціях, які, на її думку супроводжуються неприємностями, невдачами. Під ригідністю розуміють когнітивну негнучкість, яка зумовлює внутрішній опір різним способам вирішення тих чи тих проблем та вибору дій. Люди з ригідним мисленням не відрізняються стійкістю до стресів. Ригідність впливає на поведінку в такий спосіб, що нездатний до адаптації індивід постійно конфліктує з іншими, руйнує відносини, унеможливаючи задоволення своїх поточних потреб. Ступінь прояву ригідності залежить як від психологічних характеристик конкретної особистості, так і від особливостей соціальної ситуації, що потребує адаптації (Приходько Ю.О., Юрченко В.І., 2020).

Проаналізувавши психологічні студії можна зробити висновок про те, що існує взаємозв'язок між тривожністю, ригідністю особистості та соціальною фрустрованістю.

Як доводять дослідження, ригідним особам властиві підвищена тривожність, неправильна інтерпретація ситуацій, недоречні емоційні реакції чи поведінка. Саме тривожність є підґрунтям для виникнення СФ на ряду з соціально-фруструючими факторами.

Методами дослідження зазначених феноменів є опитування; тестування (опитувальник соціальної фрустрованості Л.І. Вассермана, Б.В. Іовлева, М.А. Берєбіна; методика діагностики соціально-психологічної адаптації (СПА) К. Роджерса, Р. Даймонда; Фактор 04 «розслабленість-напруженість» 16РТ тесту Р Кеттелла, що пов'язано з вимірюванням сильної роздратованості особистості за наявності незначної перешкоди, відображаючи особистісну фрустрованість.

До прикладу, проведені раніше дослідження взаємозв'язку тривожності та соціальної фрустрованості на базі Національного університету цивільного захисту України довели, що тривожність у курсантів корелює з фрустрацією на високому рівні статистичної значущості. Дослідження визначило наступну залежність між тривожністю та фрустрованістю: зміна одного із показників зумовлює зміну іншого, що підтверджує взаємозалежність. Чим більша тривожність, тим вищим є рівень фрустрованості (Никоненко, Боснюк, 2013).

Інші дослідження виявили позитивний зв'язок між ригідністю та тривожністю. Ригідність як властивість темпераменту пов'язана з гнучкістю саморегуляції, і безпосередньо пов'язана з показниками планування, програмування і рівня саморегуляції. При високій ригідності відзначається висока розвиненість планування, програмування, загального рівня саморегуляції і водночас більша невпевненість у собі, слабкий самоконтроль емоцій. Оскільки тривожність, занепокоєння, зазвичай, пов'язані з невпевненістю у своїх силах, емоційної нестійкістю, ранимістю, що ускладнює процес адекватного і швидкого реагування на зміни ситуації. З іншого боку, при високій тривожності відзначається виражена здатність та потреба до планування, постановки цілей, що властиво проявам ригідної поведінки (Каткова, Мельнікова, 2018).

Отже, на показники соціальної фрустрованості істотно впливають значення ригідності й тривожності, властивих особистості.

Література:

1. Каткова Т.А., Мельнікова С.В. Особливості прояву рівня тривожності, фрустрованості, агресивності та ригідності в соціальній групі «студенти-психологи». *Теорія і практика сучасної психології*. №3, 2018. С. 97-101.
2. Никоненко Ю.М., Боснюк В.Ф., Взаємозв'язок тривожності з фрустрацією у курсантів. *Матеріали міжнародної НПК курсантів та студентів НУЦЗУ*, Харків. 2013. С.438-439.
3. Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник: навчальний посібник. Видавництво «Каравела», 2020. – 328 с.
4. Vasserman L.I., Trifonova (Dubinina) E.A. Sociopsychological factors influencing individual health. *Obozrenie psikhiiatrii i meditsinsko psikhologii* im. V.M. Bekhtereva. 2012; P:3-8.

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ І ЖИТТЄВИХ ПЕРСПЕКТИВ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Я. П. Короткіх

Херсонський державний університет, yankakkorotkih5566@gmail.com

Науковий керівник: кандидатка психологічних наук, доцентка Н. І.

Тавровецька

Постановка проблеми. Тема ціннісних орієнтацій і життєвих перспектив молоді під час війни є актуальною, оскільки війна є складною соціально-психологічною ситуацією, яка суттєво впливає на молодих людей.

Війна може викликати руйнування цінностей, які раніше були важливими для молодих людей, а також порушувати плани на майбутнє та перспективи. Молодь може відчувати незахищеність, нестабільність та безперспективність. Однак, з іншого боку, війна може також спонукати молодь до зміни свого ставлення до життя, до зміни пріоритетів і навіть до вибору професії та кар'єри.

Для більш детального дослідження тематики ціннісних орієнтацій і життєвих перспектив молоді в умовах воєнного стану було важливим визначити ключові поняття, класифікації і параметри, що стосуються ціннісної сфери сучасних людей, що піддалися впливу травматичної події (війна) в Україні.

Виклад основного матеріалу. Ціннісні орієнтації – система принципів, що визначають спрямованість особистості у відповідності до її інтересів і потреб, формуючи певну індивідуальну ієрархію. В основі формування цінностей ключовими моментами виступають навички цілепокладання і мотивації (Савенко О., 2022).

Загалом цінності визначаються, як певна система предметів і абстрактних уявлень, що характеризується значним рівнем значущості для окремої соціальної групи, або окремої людини. Цінності здатні формуватися під впливом практичної діяльності особистості (Білозерська С., 2021).

Цінності можна класифікувати за різними критеріями. Одним з найбільш поширених способів класифікації цінностей є поділ їх на кілька видів в залежності від їх характеристик. Основні види цінностей, які відрізняють за характеристиками, є такі: матеріальні, духовні, соціальні, етичні, естетичні, практичні тощо (Огінська Р., 2018).

Життєва перспектива особистості визначається у психології, як: «спосіб структурування особистістю свого близького та віддаленого майбутнього за допомогою ціннісних орієнтацій, життєвих цілей, програм, які є її структурними одиницями. Плануючи своє майбутнє, конкретні події – наміри і цілі, людина виходить перш за все з визначеної ієрархії цінностей, яка представлена в її свідомості» (Рева М., 2019).

Ціннісна система молоді визначає її погляди на життя, настанови та пріоритети, які вона ставить перед собою. Вивчення ціннісної системи молоді може допомогти розуміти, які цінності вони вважають важливими, що спонукає їх до певних дій та рішень, а також допомагає розуміти, які цінності можуть бути спільними для молоді та суспільства в цілому.

У сучасному світі молодь орієнтована на отримання освіти, можливості самореалізації і самоствердження, матеріальні аспекти життя. Ціннісні орієнтації у молодих осіб характеризуються своєю короткочасністю і бажання швидкого досягнення. Тобто, досягнення цілей і прагнення реалізації визначається бажанням докладати мінімальні сили, і обирати ті завдання, що приносять задоволення.

Слід зазначити, що знання ціннісної системи молоді може бути корисним для батьків, педагогів, соціальних працівників та інших професіоналів, які працюють з молоддю. Вони можуть використовувати ці знання для взаємодії з молоддю та підтримки їх розвитку відповідно до їх цінностей. Крім того, вивчення ціннісної системи молоді може допомогти суспільству більше ефективно

працювати з молоддю та створювати програми, які відповідають їх потребам та інтересам (Сопівник І., Мацола В., 2019).

Дослідження особливостей ціннісних орієнтацій і життєвих перспектив в умовах війни проводилося онлайн на базі Херсонського державного університету. В опитуванні взяли участь 50 осіб, середній вік яких становить 20 років.

Для діагностичного дослідження нами були обрані такі методики як: методика «Діагностика ціннісних орієнтацій (Ш. Шварца), методика «Рівень суб'єктивного контролю» (Дж. Роттера), методика «Дослідження життєвих перспектив» (Ю. Швалба).

Результати дослідження. Для виявлення особливостей ціннісних орієнтацій і життєвих перспектив було використано коефіцієнт кореляції Пірсона, у відповідності до отриманих значень визначено низку взаємозв'язків.

Таким чином, особи, що прагнуть і акцентують найбільше уваги на самореалізації і активному дозвіллі більш схильна мати ознаки гедонізму ($r=0,73$). Подібне явище пояснюється змінами ціннісних орієнтацій під впливом війни, людина прагне виокремити власне «Я», якнайшвидше реалізувати себе.

Визначено, що наявні зв'язки між показниками конформізму і соціальної залученості ($r=0,64$), у контексті умов сьогодення певна частина молоді прагнуть відчувати себе частиною цілого, допомагати один одному, що може проявлятися в участі у мітингах, мирних акціях, волонтерстві тощо.

Для певної кількості молодих осіб є взаємозв'язок показників схильності до дотримання традицій та орієнтація на сімейні цінності ($r=0,51$), дане положення пояснюється тим, що ситуація в Україні здатна змінити цінності на прагнення поновити культурну спадщину власного народу, підвищення значущості сім'ї, бажання створювати власні традиції.

Загалом, ключовими орієнтаціями і перспективами серед сучасної молоді є орієнтація на кар'єрне та особистісне зростання, власне «Я», сімейні цінності, найближче оточення, держава.

Висновки. У ході теоретичного і емпіричного дослідження встановлено, що ціннісні орієнтації – це ідеї, принципи та переконання, які мають важливе значення для людини і визначають її поведінку, вчинки і прийняття рішень. Цінності можуть бути різними для кожної людини, але вони допомагають нам розуміти, що є важливим і що ми повинні цінувати в житті.

Життєві перспективи – це уявлення людини про своє майбутнє та те, чого вона хоче досягти в житті. Життєві перспективи можуть бути відносно короткостроковими або довгостроковими та можуть включати такі аспекти як кар'єра, освіта, сім'я, подорожі, волонтерство, самовдосконалення, спорт тощо.

Практичні результати надали змогу визначити основні цінності і життєві орієнтації сучасної молоді в умовах війни (самореалізація, самоорієнтація, традиції, родина, дозвілля).

На основі отриманих показників стає можливим розробка корекційних заходів щодо нормалізації ціннісної системи молоді у разі надмірної зацикленості на певних аспектах життя. Подальші дослідження ми планує проводити після перемоги України і стабілізації ситуації, для порівняння ціннісних орієнтацій і життєвих перспектив у період війни і після її закінчення.

Література:

1. Білозерська С. І. Ціннісні орієнтації як складник професійного іміджу майбутнього педагога. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. Вип. № 6. 2021. С. 70-75.

2. Огінська Р. Т. Система цінностей студентської молоді в умовах трансформації суспільства. *Соціально-гуманітарний вісник* Вип. № 20-21. 2018. С. 37-40.
3. Рева М. М. Специфіка життєвої перспективи студентів-психологів з різним ціннісним профілем. *Психологія і особистість : наук. журнал / Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка*. Вип. №2. Київ ; Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019. С. 104-115.
4. Савенко О. Ціннісні орієнтації у сучасній науковій думці. *Збірник матеріалів*. Вип. № 2. 2022. С. 84-86.
5. Сопівник І., Мацола В. Моніторинг ціннісних орієнтацій сучасної молоді. *Освітній простір України*. Вип. №16. 2019. С. 181-186.

АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ ДОВІРИ ЯК ПСИХОЛОГІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

В. В. Кравців

Херсонський державний університет, valentinacravtsiv@gmail.com

Науковий керівник: кандидатка психологічних наук, доцентка Н. І.

Тавровецька

З початку повномасштабної війни дослідження концепту довіри набуває нової актуальності за рахунок зміни умов існування, внаслідок завданих травм пережитого досвіду, а тому і деформації довіри. В українському науковому просторі активність вивчення довіри зростає з метою покращення динаміки цього концепту і узагальнення накопиченого досвіду можна репрезентувати у вигляді теоретичного екскурсу цього питання. Серед вітчизняних науковців, що порушують питання довіри в умовах сьогодення є наступні: О.Лашко, Н. Крива, Д. Лисенко, С. Шевченко, А. Буряк, Т.Зверко, О.Дарморіз, І. Косар, Н.Перепелиця, Д. Саранчук, К. Круглов, О.Шевченко і ін.

Дослідження довіри і її впливу на різні сфери життя особистості значущі навіть з того аспекту, якщо розглядати навіть лиш функції процесу, які забезпечують суб'єктивні умови для благополуччя особистості, що включає в себе: інтеграцію на різних соціальних рівнях; уможливорює ефективну діяльність для особистості; виконує комунікативну і інтерактивну функції; є фундаментом для сприйняття ситуацій; відіграє важливу роль у відносинах; уможливорює прогнозування розвитку взаємодії сторін; є основою для побудування нових відносин; і збільшує ефективність відносин; а також складає основу їх стабільності; психологічна функція полягає в зниженні напруженості і стресу у відносинах (Васильченко-Держук, 2019: 2). З перспективою подальшої роботи з посттравматичного зростання, дослідження довіри, її чинників і можливостей впливу на динаміку, набувають більшої актуальності.

Науковці, що займалися питанням чинників довіри, в контексті власних досліджень притримувалися поділу чинників розвитку довіри на зовнішні та внутрішні чи то об'єктивні і суб'єктивні, але є тенденції до виділення і інших груп чинників, що уможлиблює детальніший розгляд всіх зв'язків довіри зі складовими життя особистості.

О. Лашко досліджуючи психологічні чинники розвитку довіри студентів до викладачів у студентів технічного університету, виділяє зовнішні і внутрішні чинники. До зовнішніх вона відносить вплив культури на те, чи варто довіряти і те яким є вплив закономірностей життєдіяльності соціального інституту до якого ти належиш, описуючи все таким чином, що особистість формує суспільство, до якого вона належить, що формує її уявлення і вимоги щодо довіри і умов для її розвитку. До внутрішніх вона включає залежність від базисної установки довіри (довіри до світу), довіри до себе і інших, локус контролю, ставлення до себе, автономність, схильність до саморозкриття, переконання особистості щодо значущості довіри і життєвий досвід. Більшість науковців, а також і О. Лашко погоджуються в тому, що базисна установка довіри до світу є фундаментальною для розвитку інших форм довіри (Лашко, 2021: 8).

Досліджуючи довіру до себе у майбутніх психологів, С. Шевченко серед внутрішніх психологічних чинників виділяє: самооцінку, локус контролю, рефлексію, самоефективність, наполегливість і адаптивні здібності і духовність. Можна припустити, що чинник «самооцінка» доповнює чинник «ставлення до себе», що його виділяла О. Лашко, що може свідчити про те, що важливу роль в формуванні довіри відіграє розвиток «Я-концепції» особистості, які є структурними компонентами цієї системи (Шевченко, 2018: 4).

Досліджуючи психологічні особливості формування довіри в міжособистісних відносинах Д. Лисенко розрізняє серед чинників: суб'єктивні, об'єктивні, ситуативні чинники та чинники середовища, серед яких найбільш значущими зазначає ціннісні орієнтації, оцінки та настанови особистості,

тобто суб'єкта; безпеку вчинків та поведінки об'єкта щодо суб'єктів; упевненість щодо надійності іншої особистості (Лисенко, 2019).

Вивчаючи можливості внесення довіри як структурного компоненту освіти з врахуванням інституціонального контексту, Т. Зверко виокремлює об'єктивні і суб'єктивні чинники. Серед об'єктивних виділено: особливості очікувань соціуму, тобто соціум формує очікування, що притаманні особистості. Серед суб'єктивних зазначено: очікування, що утворилися на основі світобачення суб'єкту. Відповідно до результатів дослідження, соціум (як об'єктивний чинник) формує вимоги до того, якою саме і до кого може бути довіра, а суб'єкт з власним світобаченням (як суб'єктивний компонент) відчуває певного рівня впевненість у діях іншого (Зверко, 2020: 40).

О. Дарморіз досліджуючи довіру, як атрибутивну рису сучасної міфотворчості, вказує, що довіра має залежність від низки суб'єктивних і об'єктивних уявлень. Сумлінність, щирість, правильність, дослідниця відносить до суб'єктивних чинників, а до об'єктивних : стереотипи, цінності і культурні особливості, що уможливають реалізацію довіри (Дарморіз, 2021: 34). Можна свідчити про те, що більшість науковців роблять висновки, що соціум має значний вплив на утворення довіри, впливаючи на формування особистості.

Серед наукового простору є і такі дослідження, що розглядають чинники формування довіри через структурні компоненти, а саме : емоційну готовність, раціональне сприйняття ситуації, сприйняття надійності індивідів. Крива Н. розглядає чинники, що формують кожен структурний компонент довіри і відповідно має вплив і на формування самого концепту. До чинників емоційної готовності відносять: наслідки почуття симпатії, дружби і емоційної прихильності, також відповідно до результатів, варто враховувати і негативні емоційні переживання (антипатія, гнів, розчарування, ворожість і т.д.). До чинників раціонального сприйняття ситуації відносять: ступінь впевненості в собі, інтелектуальні здібності людини, цілі та мотивацію, життєвий досвід. Можна припустити, що ці ж чинники

доповнюють вищеописані дослідження, через наявність однакових чинників (тобто відповідних висновків). До чинників сприйняття надійності індивідів належать: зміна установок на основі сформованого в минулому досвіді (Крива, 2018). Результати цього дослідження лише підкреслюють те, що українські науковці діють в межах однієї наукової картини щодо концепту довіри.

Результати дослідження А. Буряк взаємодоповнюють попереднє дослідження, завдяки виділеним групам чинників. Відповідно до результатів дослідження з моделювання загроз втрати суспільної довіри до фінансового сектору країни, виділено не просто чинники утворення довіри, а чинники впливу на динаміку довіри залежно від об'єктивних (раціональних) і суб'єктивних (обумовлених емоціональним походженням). На основі результатів цього дослідження можна стверджувати, що довіра є динамічним процесом, що має свої піднесення і спади, які залежать від пережитого особистістю досвіду і тенденціями прояву довіри, заданими соціумом (Буряк, 2020: 21).

Узагальнюючи всі вищевказані чинники формування довіри, можна стверджувати, що до суб'єктивних чинників, що їх вказують науковці належать складові «Я-концепції»: самоставлення, ступінь впевненості в собі і самооцінка; життєвий досвід особистості і емоційна складова пережитого досвіду і ті оцінки, що йому надала особистість (позитивні чи негативні переживання) і ціннісні орієнтації суб'єкта. До об'єктивних чинників, у більшості із розглянутих результатів досліджень, відносять значення соціуму, його раціональних установок, його культурні особливості, як рушії формування довіри.

Література:

1. Буряк А., Бричко М. Моделювання загроз втрати суспільної довіри до фінансового сектору країни: монографія. Суми: Сумський державний університет. 2020. 215 с.

2. Васильченко-Деружко К. Суб'єктивні умови благополуччя особистості. *Інсайт: психологічні виміри суспільства*: матер. міжнар. конф. Херсон: ВД «Гельветика», 2019. №1 (16). С. 68-69.
3. Дарморіз О. Довіра як атрибутивна риса сучасної соціальної міфотворчості. *Соціогуманітарні проблеми людини*. Львів. 2021. №10. С. 32-39.
4. Зверко Т. Конфігурації довіри до освіти: інституціональний контекст. *Вчені записки ХГУ «НУА»: Трансформація соціальних функцій освіти та методів навчання*. Харків: Видавництво НУА. 2020. Т. 26. С. 40-46.
5. Крива Н. Проблема довіри в сучасній психології. *Теорія і практика сучасної психології*. Зб. наукових пр. Запоріжжя. 2018. №5. С. 128-132.
6. Лашко О. Психологічні чинники розвитку довіри до викладача у студентів технічного університету: автореф. дис. канд. пси-хол. наук: 19.00.07. К. 2021. 22 с.
7. Лисенко Д. Психологічні особливості формування довіри в міжособистісних відносин. *Теорія і практика сучасної психології*. Зб. наукових пр. Запоріжжя. 2019. №4. Т. 1. С. 135-139.
8. Шевченко С. Психологічні особливості розвитку довіри до себе у майбутніх психологів: дис. канд. пси-хол. наук: 19.00.07. К., 2018. 260 с.

ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ВИБІР ШЛЮБНОГО ПАРТНЕРА В ПІЗНЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Лазаренко А. О.

Кременчуцький національний університет

імені Михайла Остроградського, lysenko2300@gmail.com

Науковий керівник: кандидатка психологічних наук, доцентка

О. В. Літвінова

За роки незалежності України середній вік укладання шлюбу виріс майже на 10 років. Змінилася і тенденція укладання шлюбу, набираючи темпи до зниження. Паралельно спостерігаємо розвиток питання гендерних стереотипів у сучасному світі. Гендерні стереотипи впливають на всіх людей, незалежно від їх статі і мають значний вплив на якість життя, вони обмежують можливості людей, призводять до дискримінації, ускладнюють життя та створюють масу несправедливостей. Не є винятком і сфера міжособистісних відносин, зокрема вплив гендерних стереотипів на вибір шлюбного партнера. Юнацький період є важливим, бо під час нього зазвичай активізується формування шлюбно-сімейних цінностей, супроводжується категоричністю та нестійкістю суджень, сприйняттям соціальних та гендерних стереотипів з питань успішного шлюбу та якостей, якими має володіти потенційний подружній партнер. Отже вплив гендерних стереотипів на вибір партнера в пізньому юнацькому віці потребує детального аналізу.

Гендерні стереотипи – стандартизовані уявлення про моделі поведінки й риси характеру, що відповідають поняттям «чоловіче» і «жіноче». Гендерні стереотипи є найбільш яскравим і ефективним механізмом формування традиційної гендерної поведінки й соціальних ролей. Психологічні й поведінкові характеристики чоловіків і жінок, що наповнюють гендерні стереотипи, на суб'єктивному рівні стають нормативними еталонами, з якими суб'єкт співвідносить і характеристики своєї гендерної ідентичності, і

особистісні особливості чоловіків і жінок, які його оточують (Літвінова, 2010).

Гендерні стереотипи можуть значно впливати на вибір партнера, оскільки вони формують наше уявлення про те, яким має бути ідеальний партнер залежно від його статі. Такі стереотипи можуть бути закріплені в свідомості людей з дитинства через соціалізацію в родині, школі та ЗМІ. Ці стереотипи можуть призвести до того, що люди шукають партнерів, які відповідають цим уявленням, незалежно від того, чи вони відповідають їх реальним потребам та бажанням.

Юність – завершальний етап формування особистості. За віковою періодизацією юнацький вік поділяють на дві частини: рання юність (14,5-15 – 17 років) та старший(пізній) юнацький вік (18–25 років) (Савчин, Василенко, 2005).

Пізній юнацький вік стає важливою ланкою переходу молодшої людини у дорослість. Він є періодом усвідомлення свого місця в житті, знаходження свого покликання у професії, встановлення романтичних стосунків, розвитку значущих цінностей, усвідомлення образу «Я особистості» (Еріксон, 1996).

Л. І. Божович визначає юнацький вік як «сукупність індивідуальних процесів, пов'язаних із переживанням соматичних змін, з необхідністю адаптації до них, оволодіння ними, а також із соціальними реакціями на них» (Савчин, Василенко, 2005).

Гендерні стереотипи можуть значно впливати на вибір партнера, оскільки вони формують наше уявлення про те, яким має бути ідеальний партнер залежно від його статі. В результаті, вибір партнера може бути обмеженим стереотипами, що може відбитися на взаєминах між партнерами та створити конфлікти та незадоволеність у відносинах.

Висновки. З'ясовано, що пізній юнацький вік стає важливою ланкою переходу молодшої людини у дорослість, під час нього зазвичай активізується формування шлюбно-сімейних цінностей, супроводжується категоричністю та нестійкістю суджень, сприйняттям соціальних та гендерних стереотипів з

питань успішного шлюбу та якостей, якими має володіти потенційний подружній партнер. Гендерні стереотипи можуть значно впливати на вибір партнера, оскільки вони формують наше уявлення про те, яким має бути ідеальний партнер залежно від його статі. В результаті, вибір партнера може бути обмеженим стереотипами, що може відбитися на взаєминах між партнерами та створити конфлікти та незадоволеність у відносинах. Тому важливо зрозуміти, що гендерні стереотипи можуть бути шкідливими та намагатися подолати їх, шукаючи партнерів, які відповідають нашим реальним потребам та бажанням, а не лише уявленням про ідеального партнера на основі статі.

Література:

1. Вікова психологія: підручник / Р. В. Павелків; вид. 2-е, стер. Київ: Кондор, 2015. 469 с.
2. Літвінова О. Гендерна психологія: навч. посібник. Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля. 2010. 236 с.
3. Савчин М. В., Василенко Н. П. Вікова психологія: підручник. Київ: Академвидав, 2005. ULR: http://univer.nuczu.edu.ua/tmp_metod/890/Savchin.pdf (дата звернення 02.03.2023).

ВИДИ ПРИВ'ЯЗАНOSTІ ТА ЇЇ ФУНКЦІЇ В ОСІБ ДОРΟΣЛОГО ВІКУ

Лобода Д. В.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,

darinaloboda85@gmail.com

Науковий керівник: кандидатка педагогічних наук, доцентка Сінко Л. О.

Багато психологів визнають вплив дитячого зв'язку зі значущими дорослими на розвиток особистості. Джон Боулбі був засновником теорії прив'язаності. Він вказував, що ранні переживання прихильності дитини до матері або іншої значущої людини створюють психічні уявлення, які потім проявляються в несвідомому і визначають розвиток рис особистості та міжособистісних відносин (Боулбі, 2003). Джон Боулбі вважав, що мати і дитина утворюють певну саморегулюючу систему, частини якої є взаємозалежними. Особливим аспектом у формуванні прихильності є «чутлива поведінка» матері або особи, що її замінює, щодо дитини. Емоційний контакт, здатність розпізнавати і правильно розуміти сигнали дитини, відчуття безпеки і захисту можуть позитивно вплинути на створення надійної прихильності.

Цією проблемою цікавилися й інші психологи. Карен Хорні зазначає, що дитинство відіграє важливу роль у розвитку особистості. Всі пережиті в дитинстві емоції, страхи, бажання не зникають з часом, і дитина дорослішає, але залишається у підсвідомості. А позачасовість несвідомого забезпечує інтенсивність цих переживань протягом усього життя людини (Manzo, 2003).

У 1980-х роках американські психологи Сінді Хазан і Філіп Шейвер застосували концепції теорії прихильності щодо дорослих (Fraley, 2010). Вони виявили схожі моделі взаємодії дорослого з партнером і дитини зі значущим дорослим. Сінді Хазан і Філіп Шейвер застосували конструкції та методи теорії прихильності до романтичних стосунків дорослих і визначили два типи прив'язаності дорослих: безпечна прив'язаність і небезпечна.

Останній тип поділяється на тривожно-амбівалентну, тривожно-унікаючу та дезорієнтовану прив'язаність.

Надійний тип у дорослому житті визначається вмінням будувати стабільні, довгострокові відносини з довірою до людей, готовністю співробітничати, високою самооцінкою та здатністю ділитися емоціями та переживання із близькими.

Тривожно-амбівалентний проявляється у дорослому віці небажанням бути поруч із людьми, небажанням відкриватися і довіряти іншим, а наприкінці стосунків почуттям глибокого розчарування та смутку.

Тривожно-унікаючий тип прив'язаності у дорослому віці проявляється у страху та низькій самооцінці, невмінні ділитися почуттями та внутрішнім світом з іншими людьми, у проблемах в інтимній сфері на фізичному та емоційному рівні, небажанні вкладатися у соціальні відносини.

Дезорієнтований у дорослому віці може виявлятися в агресивній поведінці та неадекватності спілкування у відносинах з оточуючими.

Тож, у роботах дослідників феномену прив'язаності знаходимо підтвердження тому факту, що тип прив'язаності поширюється на весь період онтогенезу і сприяє створенню зв'язку зі значними об'єктами протягом усього життя індивіда. Автори переглядають фактичний зв'язок між типом прив'язаності у ранньому віці та подальшими успіхами людини у спілкуванні, сімейному житті, професійними досягненнями, кар'єрою. До того ж, теорія прихильності поширюється на область клініки та патології. Різного роду акцентуації і психічні аномалії розглядаються як результат різних типів ранніх негармонійних відносин з батьками і пов'язуються з певною якістю відносин прив'язаності.

В результаті серії експериментів Дж. Боулбі та Мері Ейнсворт виділили чотири основні функції прихильності (Боулбі, 2003):

- протягом усього життя людина прагне мати і підтримувати емоційний та фізичний контакт із важливими об'єктами прихильності. Їй важливо

відчувати та розуміти, що вони підтримують її, емоційно доступні та піклуються про неї.

- людина звертається до близьких за підтримкою, коли відчуває страх, тривогу, смуток. Безпечна близькість дає відчуття базової безпеки та дозволяє вам особі керувати своїми емоціями, взаємодіяти та довіряти іншим людям.

- людина переживає фізичну чи емоційну розлуку. Така туга, страх втрати сильно впливають на самопочуття, й ізоляція може бути травмуючою.

- людина очікує появи значного об'єкта прив'язаності поряд з нею щоб підтримувати її, коли вона досліджує світ навколо себе. Чим більша довіра до міцності відносин, тим краще людина може бути самостійною та незалежною.

Ці чотири елементи універсальні та типові для будь-яких відносин між будь-якими людьми, незалежно від культури, релігії, національності тощо. Зміст цієї концепції у тому, що формування глибокої взаємної близькості є абсолютною необхідністю у житті всіх представників людського роду.

Психологічні студії засвідчують, що тип прив'язаності небезпечний, то його можна змінити. Варто, по-перше, усвідомити свій тип прив'язаності; по-друге, знайти партнера, з яким вдається безпечно зв'язатися. І ризикувати розмовляти з ним, зближуватися, просити про підтримку, замість того, щоб ображатися або йти; по-третє, зважитись на психотерапію.

Відкритим для нас залишається питання, чи змінюється тип прив'язаності протягом дорослого життя сам по собі, природнім шляхом. Це питання є метою нашого подальшого дослідження.

Література:

1. Боулби Д. Привязанность. М.: Гардарики, 2003. 480 с.
2. Fraley R.C. A Brief Overview of Adult Attachment Theory and Research. Illinois, 2010. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://internal.psychology.illinois.edu/~rcfraley/attachment.htm>

3. ManzoL. Beyond house and haven: Toward are visioning of emotional relations with places. *Journal of Environmental Psychology*. №23. 2003. P. 47-61.

АНАЛІЗУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ ТА ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

С. А. Максимюк

Херсонський державний університет, maximyuk.sergey@gmail.com

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор І. С. Попович

Постановка проблеми. Інтенсивні трансформаційні зміни торкнулися усіх сфер суспільного життя і задали нові орієнтири та висунули нові вимоги до усіх суб'єктів соціальної взаємодії. Сьогодні робить запит на творчу особистість, інтелектуально розвинену, яка вміє вчитися, гнучко адаптуватися до життєвих ситуацій, що постійно змінюються, здатна застосовувати отримані знання на практиці, шукати шляхи раціонального і нестандартного вирішення проблем, що виникають. У сучасних умовах суспільство пред'являє більш високі вимоги до вищої професійної освіти, що виконує соціальне замовлення у підготовці фахівців, які мають глибокі стійкі професійні знання. Почасти соціальні очікування учасників не співпадають і потребують окремого вивчення (Попович, 2005, 2009).

Університетський етап професійного становлення особистості – дуже відповідальний та складний етап, впродовж якого юнакита юнки здобувають фах, навчаються самостійно працювати над собою, набувають інтегральних, загальних і фахових компетентностей. У професійному становленні особистість розвивається, опановує професійно орієнтовані види діяльності, засвоює рольовий соціальний репертуар, набуває професійного досвіду. Під час навчання у закладі вищої освіти на особистість діють зовнішні та внутрішні чинники, які перешкоджають і сприяють її професійному становленню.

Сучасні дослідження студентства як однієї із стратегічно важливих соціальних груп актуалізуються у зв'язку з такими умовами: по-перше, загальна нестабільність та кризовий стан сучасного соціуму; по-друге, трансформація моделі всередині освітньої соціалізації особистості, що

спостерігається за останні два десятиліття соціально-економічних та суспільних змін; по-третє, зміна вектору соціально-педагогічних та виховних технологій, що реалізуються у закладі вищої освіти.

Мета статті: теоретичне аналізування особливостей творчого мислення та гендерної ідентичності осіб юнацького віку.

Виклад основного матеріалу: У даний час однією з головних концепцій теорії та практики сучасної освіти є особистісно-орієнтована модель навчання, що забезпечує розвиток усіх структурних складових особистості студента. Однією з умов реалізації цієї концепції є облік індивідуально-особистісних особливостей, які переважно впливають на успішність навчально-професійної діяльності студентів, які опановують соціальні і поведінкові науки. Особливе значення при цьому має включення в аналізування гендерної складової, що дозволяє з'ясувати основні аспекти гендерного впливу на вибір спеціальності, професії, конструювання індивідуальної освітньої траєкторії, дозвілєву активність юнаків та юнок, відстежити гендерні особливості ставлення студентської молоді до перспектив власного працевлаштування, їх соціальну та політичну активність, стратегії поведінки у складних нестандартних професійних ситуаціях (Попович, 2015). Есенціалістський підхід до гендерної ідентичності дозволив виокремити характерні риси соціокультурно-біологічної групи. Через те, що есенціалістський підхід до гендерної ідентичності формувався у межах феміністської теорії, то цією групою за замовчуванням були жінки. На думку Д. Батлер, «...переважна більшість теоретиків фемінізму визнає існування ідентичності, що позначається поняттям «жінки», яка не тільки ставить власні інтереси та цілі всередині феміністського дискурсу, а й створює суб'єкт, який має бути представлений у політичній сфері»(Куц, 2012: 233).

Жіноча ідентичність вибудовується з позиції зворотної жіночої ідентичності у культурі патріархату шляхом заперечення чоловічого та визнання жіночого як альтернативної позиції; при цьому існує усталена

думка щодо своєрідності жіночого мислення (Куш, 2012). Марксистська парадигма базується на теоріях класового підходу, соціального відтворення та подвійних систем. Придушення жінок у рамках цієї теорії сприймається як відтворення капіталістичних відносин у суспільстві (Мойсеєнко, 2012).

Статеврольовий підхід ілюструє залежність особистості від соціальної структури, у межах якої існують певні запропоновані за ознакою статі соціальні ролі, які прищеплюються індивіду у процесі соціалізації. Обидві ці парадигми у своєму конструюванні спираються на біологічні відмінності у тих сегрегації соціокультурних аспектів інтерпретації статі. Основним їх мінусом є відсутність пояснення зміни статево-рольових моделей і врахування самої можливості їх трансформації. Пануючий у суспільній свідомості образ маскуліності і фемінності є лише характеристикою чоловіків або жінок у поточній культурі (Василькевич, 2015).

Гендерні порівняння у сфері креативності навряд чи достатні їх екстраполяції на геніальність. Тим не менш, пріоритетні оцінки можуть бути прийняті як орієнтир для припущень про креативність «простих людей». Піддавши аналізуванню списки геніїв, складених авторами, Айзенк приходять до висновку про те, що генами є захоплення чоловіки. До списку геніїв, складених Коксом, включені лише чоловіки. До списку знаменитих учених, складених Роу, також включено лише чоловіків. Незначна кількість жінок потрапила до списку обстежених людей у США або до складу членів королівського товариства у Великобританії (Королівське товариство) (Кікінежді, 2013). У дуже малій пропорції зустрічаються у верхніх рядках списків, жінки – знамениті поети та прозаїки. Часом ці вражаючі відхилення пояснюються поширеними чинниками, наприклад, тим, що жінки схильні до заміжжя і виховання дітей. Водночас Коул та Цукерман з'ясували, що дослідники-жінки відчувають охоплення менше робіт, ніж дослідження-чоловіки. Ці відмінності є обов'язковими для сімейних зобов'язань жінок (Василькевич, 2015).

Мартіндейл звертає увагу на абсолютну перевагу серед чоловіків у галузі фізичних наук, математики, музики. Перевага чоловіків щодо жінок у галузі літератури, хоча й меншою мірою, ніж у фізиці, математиці, музиці. Пояснення гендерних відмінностей серед знаменитих людей серед чоловіків, на думку Мартіндейла, може бути двояким. Багато відомих жінок зазнавали утисків, суспільство не заохочувало досягнення жінок. Ще одне припущення може полягати в тому, що гендерні відмінності у досягненнях зумовлюються генетичними чинниками(Попович, 2009).

У гендерних традиціях умовно можна виокремити дві: одна поєднує виняткове уявлення креативності у жінок і чоловіків, інша – у реалізації предикторів креативності з власне креативністю у жінок і чоловіків з розкриття (структурний підхід)(Кікінежді, 2013).

Прямі креативи порівняння у жінок та чоловіків призводять до суперечливих результатів. Наприклад, О. М. Разумнікова та О. С. Шемеліна (1977) не виявила взаємодій (у термінах дисперсійного аналізу) гендеру та креативності, що вимірюється невербальним тестом «Круги» Торренса. Автори судили про креативність за невербальним («Незакінчені фігури» та «Круги») та вербальним тестом Торренса, а також за допомогою тесту віддалених асоціацій Медника. Були виявлені гендерні відмінності у використанні чоловіків за показником оригінальності та побіжності у тесті «Круги» (Присяжна, 2010).

Висновки: Зрештою, склалося враження, що в галузі креативності «простих людей» має місце переважна гендерна схожість, ніж виразні гендерні відмінності. Дослідження креативності в галузі геніальності свідчать про абсолютну перевагу чоловіків над жінками. Дослідження креативності у зв'язуванні обдарованості та особливої здібності, навпаки, відповідає або про гендерну подібність, або про перевагу дівчаток над хлопчиками (підлітки). При цьому з позицій структурного уявлення показані чіткі відмінності у характері зв'язків креативності з індивідуальністю.

Креативність існує не тільки як складова геніальності, обдарованості чи особливих здібностей, а й як самостійний феномен. У творчих рішеннях є дві традиції: пряме порівняння креативності у жінок та чоловіків та можливі дослідження предикторів креативності з власне креативністю у жінок та чоловіків щодо виявлення (структурний підхід). Прямі гендерні порівняння з креативністю призводять до суперечливих результатів. У руслі структурного аналізування виникають спірні питання щодо предикторів креативності.

Література:

1. Василькевич Я. З. Прояв гендерних відмінностей у структурі креативності школярів. *Проблеми сучасної психології*. 2015. Вип. 30. С. 100.
2. Кікінежді О. М. Гендерна ідентичність особистості: когнітивна парадигма. *Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]*. Психологія і педагогіка. 2013. Вип. 22. С. 51.
3. Куц О. С. Конструктивність багатовимірної характеристики творчого мислення. *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної АПН України. Проблеми загальної та педагогічної психології*. 2012. Т. 24, ч. 6. С. 233.
4. Мойсеєнко Л. Психологія розуміння як наскрізного процесу творчого математичного мислення. *Психологія особистості*. 2012. № 1. С. 204.
5. Попович І. С. Проблема соціально-психологічних очікувань в науковій теорії та практиці. *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. №5. С. 8-13.
6. Попович І. С. Соціально-психологічні очікування в людських взаєминах: монографія. Херсон: ВАТ «ХМД», 2009. 240 с.
7. Присяжна Л. Інформаційна робота як процес творчого мислення. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. 2010. Вип. 26. С. 144.

ЧОМУ ЛЮДИ ГРАЮТЬ В НАСТІЛЬНІ ІГРИ

Мозолевська С. Д.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

mozolevskasd@gmail.com

Науковий керівник: докторка психологічних наук, професорка

Мілютіна К.Л.

Настільні ігри є одним із поширених способів проводити вільний час. Про популярність цього способу дозвілля свідчить обсяг ринку настільних ігор, який в 2022 році сягнув 3,13 млрд доларів США. Наявність значної кількості настільних ігор різного жанру, сайтів з продажу, оглядів на YouTube, ігрових клубів та іншої інфраструктури для спільних партій свідчить про економічну доречність їхньої розробки та промислового виробництва. Donovan (2017) пояснює інтерес до настільних ігор ефектом втоми від інтернету та можливістю провести вільний час не за екраном.

Емпіричні дослідження настільних ігор здебільшого сфокусовані на питанні інтеграції їхніх механік в навчання (Khan, Pearce, 2015, Horn et al., 2012, Zagalet al., 2006). Проте, нам не вдалося знайти психологічних досліджень з інших значущих питань, пов'язаних, зокрема, з рекреаційним потенціалом настільних ігор. Також бракує емпірично обґрунтованої відповіді на питання про те, чому саме люди грають, обираючи цей тип дозвілля з-поміж існуючих альтернатив.

Нами було проведено пошукове емпіричне дослідження на онлайн-платформі серед осіб, які грають в настільні ігри ($N = 80$, вік: $M = 29,9$, $SD = 9,53$, 19 чоловіків, 61 жінка) з використанням власної анкети мотивів (30 пунктів) грати в настільні ігри за 5-бальною шкалою Лікерта. Пункти були згенеровані за допомогою технології GPT-3.5 та переглянуті трьома експертами у настільних іграх. Респонденти мали можливість дописати інші причини, які спонукають їх грати в настільні ігри, якщо такі були відсутні в запропонованій анкеті.

Результати дослідження показали, що найбільш значущими причинами гри були наступні (середнє значення пунктів коливається в межах 3,6-4,20):

1. Настільні ігри для мене – це спосіб провести час з близькими людьми. (M=4,24, SD=0,76)
2. Настільні ігри для мене це весела та цікава форма дозвілля. (M=4,22, SD=0,78)
3. Настільні ігри допомагають мені розслабитися і зняти стрес. (M=3,80, SD=0,99)
4. Настільні ігри для мене – це спосіб відволіктися від повсякденного життя. (M=3,79, SD=1,04)
5. Настільні ігри дають змогу відпочити від технологій та екранів. (M=3,61, SD=1,36)
6. Мені подобається різноманітність доступних настільних ігор та різні теми і механіки, які вони пропонують. (M=3,60, SD=1,18)
7. Настільні ігри дають мені можливість спілкуватися з людьми, які мають схожі інтереси. (M=3,75, SD=1)
8. Мені подобається почуття товарищескості та спільності, яке виникає під час спільної гри з іншими. (M=3,88, SD=1)

Окрім того, дехто з респондентів зазначав, що настільні ігри для них – це можливість проводити час з їхніми дітьми, навчати їх різним соціальним навичкам. Також серед причин, виділених учасниками опитування, була названа можливість проявляти у ігровій формі різні моделі поведінки, які в звичайному житті є менш прийнятними.

Отже, для людей, які грають в настільні ігри з метою рекреації, власне гра є мотивуючою діяльністю, яка надає альтернативний простір для розширення соціальних зв'язків та відчуття належності у групі. Нові механіки та цікаві темисприяють відчуттю занурення у гру, створюючи умови для психологічного ескапізму. Настільні ігри також покривають потребу інтелектуального стимулювання через вивчення складних правил та розробку власних стратегій.

У подальших дослідженнях планується провести факторний аналіз цієї методики з метою виявити ймовірні шкали, які об'єднуюватимуть до купи різні причини грати. Також важливим є створення психологічного портрету гравців залежно від рівня інтересу до ігор та частоти гри, рівня задоволення ними базових психологічних потреб, проаналізувати зв'язок улюблених жанрів ігор з вищевказаними психологічними змінними.

Література:

1. Donovan T. *It's all a game: The history of board games from Monopoly to Settlers of Catan*. Macmillan, 2017.
2. Horn M. S., etal. Spinners, dice, and pawns: Using board games to prepare for agent – based modeling activities. In: *American Educational Research Association Annual Meeting*. 2012.
3. Khan A., Pearce G. A study into the effects of a board game on flow in undergraduate business students. *The International Journal of Management Education*, 2015, 13.3: 193-201.
4. Zagal J. P., Rick J. HSI, Idris. Collaborative games: Lessons learned from board games. *Simulation & gaming*, 2006, 37.1: 24-40. URL: <https://www.statista.com/statistics/829285/global-board-games-market-value/>

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

А.О.Неманежжина

Запорізький національний університет, nemanezhinanastya@gmail.com

О.С. Федорова

Запорізький національний університет, epfk231.2.19govoruhaolga@gmail.com

Актуальність дослідження. У кожній демократичній державі процес формування особистості відбувається із залученням ряду агентів соціалізації, що сприяє розвитку, становленню повноцінної особистості індивіда. В Україні, як показує практика, також існує залучення освітніх закладів до цього процесу, однак, не з повним використанням для цього робочих кадрів. Відповідальність за цей процес, як правило, лежить на працівниках психологічної служби, які спрямовують на це низьку заходів. Проте, що стосовно викладачів, які також взаємодіють зі здобувачами освіти і виступають в ролі агентів соціалізації маючи прямий вплив та взаємодію з учнями. Вся проблеми полягає в тому, що в своїй роботі вони роблять акцент на пізнавально-навчальні види діяльності та забувають про інші аспекти формування особистості в освітніх закладах. Виходячи з цього, головною метою наукової роботи є визначення серед педагогів рівня володіння знаннями та навичками про інтерактивні методи навчання, що спрямовані на розвиток тих самих лідерських якостей, та розробка заходів, які можуть підвищити цей рівень знань і навчити використовувати в своїй роботі форми діяльності спрямовані не лише на вивчення матеріалу.

Основний виклад. Згідно наукових джерел формування особистості – це процес становлення людини, як члена соціальної ланки, що відбувається в результаті впливу на неї соціуму, що у свою чергу, включає елементи виховання, а також, інших зовнішніх і внутрішніх чинників.

Відповідно до сказаного вище, можна зробити висновок, про те, що формування особистості – це певний процес що супроводжується рядом

чинників, які мають прямий чи не прямий вплив на формування особистості. В психології та іншого роду психолого-педагогічних науках ці чинники називають агенти соціалізації, до яких можна віднести наступні:

- первинні агенти соціалізації – **сім'я, школа і ровесники.**

-вторинні агенти соціалізації, що мають свій вплив вже у більш зрілому віці –представники адміністрації школи, університету, підприємства, армії, поліції, церкви, держави, співробітників телебачення, радіо, друку, партій, суду і т.і. [1].

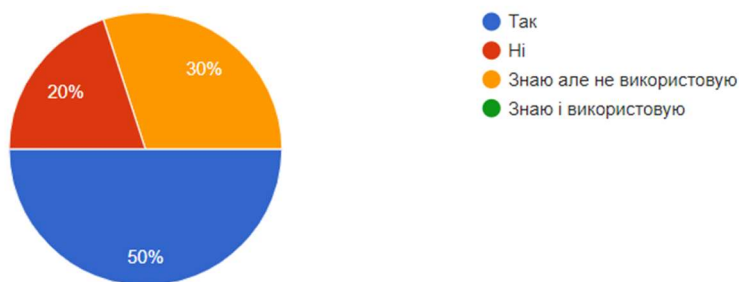
Освітні заклади та науково-педагогічні працівники є другою важливою ланкою (сходиною), що належить до первинних агентів соціалізації, бо саме тут особистість застосовує знання та норми попередньо отримані в родині, навчається будувати суспільні відносини відповідно до правил і норм середовища для розвитку особистісних якостей.

З педагогічної точки зору формування та розвиток особистості в освітніх закладах, будь-якого ступеню акредитації, повинен включати в себе такі аспекти як:

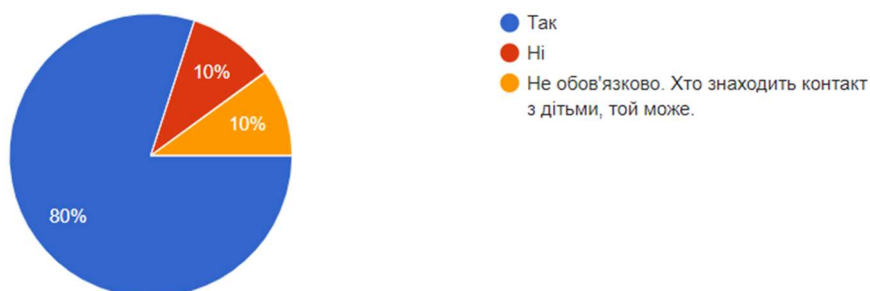
1. Пізнавально навчальні види діяльності.
2. Розвиток творчих здібностей.
3. Залучення до громадської діяльності.
4. Виховання в родині.

Проте, як показує практика, деякі викладачі принципово ігнорують перший та другий пункт, і на разі єдина проблема з якою може зіткнутися особистість у процесі своїх стосунків з викладачем це те, що більшість викладачів зосереджені лише на викладанні основного матеріалу своєї дисципліни, без використання методів і форм роботи, які б могли допомогти здобувачу освіти розвинути свої особистісні якості та власний потенціал. Підтвердженням цього є наступні результати опитування за допомогою Google-forms, серед працівників освітніх закладів:

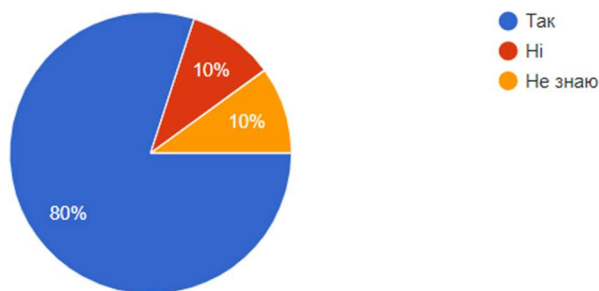
Діаграма 1. Чи знаєте Ви інноваційні форми роботи, які можете використовувати у своїй професійній діяльності?

Діаграма 2. Чи вважаєте Ви, що викладач має не лише подавати знання зі свого предмету сприяти процесу формування особистості?

Діаграма 3. Чи хотіли би Ви знати, які методи та форми роботи можна використовувати у своїй діяльності для того аби сприяти розвитку особистісних якостей учнів?

Отже, наше дослідження показало те, що на разі є дефіцит спеціалістів, які мають обізнаність у тому як під час проведення своїх занять подавати здобувачам освіти не лише теоретичні знання зі своєї дисципліни, а й використовувати форми роботи, що можуть сприяти розвитку формування та становлення особистості.

На основі отриманих результатів опитування, було сформовано блоки тренінгу, що дає можливість отримати науково-педагогічним працівникам

освітніх закладів стосовно за допомогою яких методів та форм роботи вони можуть сприяти формуванню та розвитку особистості.

Цілі тренінгу:

1. Змінити рівень знань.
2. Змінити рівень володіння навичками .

Таблиця 1

Блоки тренінгу

№ з/п	Назва	Завдання кожного з блоків	Очікуваний результат
1.	Інформативне знайомство	Донести, чим ефективно не лише надавати знання зі свого предмету, а ще сприяти процесу формування особистості учня.	Розширення знань та вмій науково-педагогічного працівника в своїй практичній діяльності
2.	Новітні методи та форми роботи	Розширити знання з використання методів та форм роботи, що сприятимуть формуванню та розвитку особистості учня	Засвоєння отриманих знань з використання методів та форм роботи в своїй практичній діяльності, що сприятиме формуванню та розвитку особистості учня
3.	Не лише граніт науки	Відпрацювання навичок застосування методів та форм роботи, що сприятимуть формуванню та розвитку особистості учня	Використання отриманих знань з використання методів та форм роботи в своїй практичній діяльності, що сприятиме формуванню та розвитку особистості учня

Результат тренінгу: ми отримаємо спеціалістів, які матимуть обізнаність у тому, як під час проведення своїх занять подавати здобувачам

освіти не лише теоретичні знання зі своєї дисципліни, а й використовувати форми роботи, що можуть сприяти розвитку формування та становлення особистості.

Висновки. Якщо, науково-педагогічні працівники освітніх закладів у своїй діяльності будуть використовувати форми роботи, які дають можливість кожному з учнів розвивати свої особистісні вміння та навички, то це дасть змогу покращити процес формування та розвитку особистості.

Література:

1. Вербицька П., Волошенюк О., Горленко Г. Громадянська освіта (інтегрований курс, рівень стандарту): Підручник для 10-го класу ЗЗСО / П.Вербицька, О.Волошенюк, Г.Горленко. Львів: Нова Доба, 2018, с. 22-30.
2. Людина і світ /За ред.. Л. В. Губернського, А. О. Приятельчука. Київ: Український центр духовної культури, 1999, стор. 18-23, 143-162, 268-273;
3. Арцишевський Р. А. Світ і людина. Київ: ВТФ «Перун», 1996, стор. 113-149, 304-313, 375-384.

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО МАТЕРИНСТВА СЕРЕД СУЧАСНИХ ЖІНОК

Новікова К. С.

Херсонський державний університет, katya.kate07@gmail.com

Науковий керівник: кандидатка психологічних наук, доцентка

О. М. Танасійчук

Постановка проблеми. Вивчення психологічної готовності до материнства є актуальним і важливим питанням, оскільки материнство вважається однією з найважливіших і найскладніших ролей в житті жінки. Це період, коли жінка знаходиться в новому соціальному та психологічному середовищі, має вирішувати складні завдання та стикатися зі змінами у своєму тілі, у стосунках з близькими та оточенням, формуванням навичок виховання дитину тощо.

Дослідження психологічної готовності до материнства можуть допомогти виявити фактори, які впливають на психічний стан жінки у період вагітності та після пологів, встановити залежності між психологічними характеристиками матері та здоров'ям дитини, визначити найефективніші методи психологічної підготовки жінок до материнства.

У своєму дослідженні ми мали на меті теоретично визначити різноманітність підходів до розуміння поняття «материнство» і зазначити основні характеристики готовності до материнства, а також емпірично дослідити особливості психологічної готовності до материнства.

Виклад основного матеріалу. Дослідження материнства дають змогу зрозуміти фізичні, психологічні та соціальні аспекти материнства. Це дозволяє розробити підходи щодо підтримки здоров'я жінок та дитини, а також забезпечення їх благополуччя в цей важливий період життя.

А. В. Кулик визначає: «Материнство – це складне явище, що є результатом взаємодії багатьох факторів: генетичних, біологічних, впливуродинного та соціальногосередовищ. Материнство є унікальним

психологічним феноменом, що має фізіологічні механізми, еволюційну історію, культурні та індивідуальні особливості» (Кулик А. В., 2020).

За визначенням С. В. Куца, материнство являє собою ключову соціальну роль жінки, що закладено історичним розвитком жіночої природи, інстинктами, цінностями, що диктуються суспільством (Куц С. В., 2017).

На думку М. О. Гомонюк, при вивченні материнства, важливим фактором є вивчення фізіологічної готовності до материнства, що визначається як стан організму жінки, який передбачає готовність до вагітності та народження дитини. Цей стан охоплює різні аспекти фізіології, такі як стан репродуктивної системи, здоров'я та функціонування інших органів та систем (Гомонюк О. М., 2017).

Психологічна готовність до материнства – це стан психіки жінки, який передбачає готовність до вагітності, народження дитини та материнства в цілому. Цей стан охоплює різні аспекти психології, такі як емоційний стан, наявність знань та навичок, готовність до змін у житті та ставлення до материнства (Мещерякова С. Ю., 2002).

Психологічна готовність до материнства може включати емоційний стан жінки, який може бути пов'язаний зі страхами, тривогою та невпевненістю щодо вагітності та народження дитини. Також до цього стану можуть відноситися наявність знань про вагітність та народження, уміння доглядати за новонародженою дитиною, здатність до прийняття рішень та відповідальне ставлення до материнства. Психологічна готовність визначається різними факторами, такими як соціальне середовище, підтримка від близьких людей та наявність ресурсів для виховання дитини, ставлення жінки до материнства, її готовність до змін у житті та здатність до адаптації до нового життєвого етапу (Турина О. Л., Круз Б. М., 2021).

Для проведення емпіричного дослідження нами було використано: методику «Тест відносин вагітної» (Е. Г. Ейдемільер, І. В. Добряков, І. М. Микільська), опитувальник «Особистісна зрілість» О. С. Штепи, методику «Вимірювання батьківських установок і реакцій» (PARI).

Аналізуючи отримані показники, ми спостерігаємо взаємозв'язок між оптимальним типом психологічного компоненту гестаційної домінанти і середніми показниками особистісної зрілості і оптимальним відношенням матері до дитини. Такі дані засвідчують наявність всіх факторів психологічної готовності жінки до материнства.

Жінки, що мають гіпнозогностичний тип ПКГД, характеризуються високими показниками особистісної зрілості і створенням надмірної дистанції з дитиною. У більшості випадків можна діагностувати низький рівень психологічної готовності до материнства, адже на перший план потрапляють інші сфери діяльності (кар'єра, саморозвиток).

Для тривожного типу ПКГД є характерним оптимальний рівень особистісної зрілості і надмірна концентрація на дитині. Такі показники свідчать про наявність перебільшення наявних проблем і надмірні переживання стосовно дитини.

Встановлено позитивний кореляційний зв'язок між депресивним типом ПКГД і критичним рівнем особистісної зрілості, і надмірною дистанцією з дитиною. Отримані дані засвідчують, що депресивні стани жінки визначає відсутність психологічної готовності до материнства.

Для ейфоричного типу ПКГД корелює з критичним рівнем особистісної зрілості і надмірною дистанцією з дитиною. Такий тип жінок визначається низьким рівнем психологічної готовності до материнства.

Висновки. Стан психіки жінки має великий вплив на її здоров'я і дитини, а також на її здатність до адаптації до нового життєвого етапу. Недостатня психологічна готовність до материнства може викликати стан тривоги, депресії та інших психічних проблем у жінки, що може негативно вплинути на процес протікання вагітності.

Дослідження в галузі психологічної готовності до материнства можуть допомогти визначити фактори, які впливають на цей стан та розробити ефективні методи допомоги жінкам забезпечити психологічну готовність до материнства. Також вивчення цієї теми може сприяти розробці програм

підготовки до вагітності та народження, які будуть враховувати психологічний аспект.

У ході дослідження встановлено, що для сучасних молодих жінок є характерними прояви оптимального типу ставлення до вагітності, у відповідності до якого такі особи є досить відповідальними і старанно виконують всі рекомендації, намагаються вести активний спосіб життя.

Література:

1. Гомонюк О. М. Особливості психологічної готовності до материнства. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Психологія :електрон. наук. фахове вид. №4.* Хмельницький, 2017. С. 8.
2. Кулик А. В. Вивчення материнства в історичному аспекті. *Філософія в сучасному світі : Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, 20–21 листопада 2020 р.* Харків. 2020. 282 с.
3. Куц С. В. Формування особистісної готовності жінки до материнства. Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, 2017. 114 с.
4. Мещерякова С. Ю. Психологічна готовність до материнства. *Питання України. № 5.* 2002. С. 18–27.
5. Туриніна О. Л., Круз Б. М. Особливості формування психологічної готовності жінок до материнства. *The 1st International scientific and practical conference «Modern science: innovations and prospects».* Stockholm, Sweden. 2021. С. 330-336.

**SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL POTENTIAL IN THE STRUCTURE OF
PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF PERSONALITY
OFFUTURE SPECIALISTS OF SOCIONOMIC PROFESSIONS**

L.A. Onufriieva

Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, onufriieva@kpnu.edu.ua

The introductory part. The professional specialists' formation of future in professions which connect with socionomic sphere is constantly in the field of scientific research. It is especially relevant in our time, when the war has been going on for more than a year in Ukraine, when the desire of Ukrainians to join the big European family is greater than ever before. And Ukraine will need even more specialists in the near future: a great victory is ahead, a great reconstruction and integration into the European Union. The analysis of personal progress demonstrates the absence of a clear, logically structured understanding of the required system of indicators of human success achievement. The most successful version of this research is to study social and psychological potential in the structure of the professional formation of a future specialist in socionomic profession.

The aim of the research is to study the social and psychological potential in professional structure of becoming of future socionomic specialists.

The basis for the *theoretical and methodological study* includes the scientific and psychological conception of a man as a subject of mental activity and position of the subject and action paradigm of a personality study (A. Brushlynskyi, V. Romenets, S. Rubinshtein, V. Tatenko and others), conceptual perspectives on the nature of personal success (A. Maslow, M. Papucha, H. Lozhkin, V. Rudniev and others); the formation of personality as a subject of professional activity, in particular of socionomic type (M. Ginzburg, Yu. Zabrodin, Ye. Klimov, O. Konopkin and others); the specifics of life and professional self-determination of personality (B. Ananiev, Ye. Holovakha, L. Orban-Lembryk, O. Savchuk and others). The problem on life perspectives, programs, aims and predictions is

highlighted (B. Ananiev, O. Asmolov, H. Ball, O. Bondarenko, N. Lohinova, H. Lozhkin and others). The study on the analysis of professional activity of socio-economic type and improving its productivity was held (O. Bondarenko, N. Volianuk, L. Dolynska, N. Poviakel, I. Popovych, N. Prorok, O. Romanova, O. Sannikova, N. Chepelieva, N. Shevchenko and others).

The results of research and their discussion. Success is a concept that includes not a single random phenomenon, but a repeatedly verified life experience, formed by positive thinking and a lifestyle, based on the motivation to achieve a goal through purposeful activity, the desire to develop harmoniously.

According to S.D. Maksymenko, the personality development indicator is the subjectivity level, the ability to active conversion of their life circles and personal attitude towards it (Максименко, 2013; Maksymenko, 2015). The main mechanism of personal activity of the subject is social and psychological potential, which provides the orientation on social changes, development of new life guides, understanding, awareness and understanding of what is happening, its synthesis and prediction of development. An integral indicator of such a mechanism work should be the level of individual social adaptability to changing life conditions. A particular interest concerning the problem of the subject's success is presented in works of the scientific researches guided by S.D. Maksymenko (Максименко, 2013; Maksymenko, 2015). The researcher S. Taylor in his research claimed that the best specialists can become those who have better developed thinking, metacognitive abilities. They stand out significantly among future specialists (Taylor, 1999).

Maksymenko S.D. and Hubenko O.V. describe the psychological potential of the individual as the driving force of society, which can be developed and realized at various levels of activity, therefore it is necessary to consciously treat human resources (Maksymenko and Hubenko, 2018). It is important to consciously analyze and evaluate individual abilities and achievements, which are essential in the formation and development of the psychological potential of an individual.

Based on the obtained results, S.D. Maksymenko came to conclusions about the relationship between motivation and personality traits, linking the characteristics of motivation, which are closely intertwined with individual traits (Maksimenko, 2015). When the personality of the future specialist is aimed at achieving a result, he directly reaches the goal of his activity, showing high performance results. The position of the scientist Yu. Klimov regarding the success of professional activity is focused on a person as a subject and initiator of entrepreneurial activity. He emphasizes that the basic problem is adaptation to a new type of social organization and the problem of self-realization of the subject through new types of activity, in particular innovative and entrepreneurial.

Conclusions. In modern conditions, which are closely related to European integration, the issue of the socio-psychological potential of a professional in the socio-economic field is becoming more and more relevant. It has been proven that the socio-psychological potential of an individual is the driving force of the development of society and is manifested in two behavioral patterns: the presence and stability of a constructive idea in society and a psychological guidance on life needs.

Literature:

1. Максименко С.Д. Психологіячіннялюдини: генетико-моделюючийпідхід: монографія. Київ :ВидавничийДім «Слово», 2013. 592 с.
2. MaksymenkoS.Genesisofpersonalityexistence. Monograph. Montreal: AccentGraphicsCommunications,2015. 368 p.
3. MaksymenkoS.D., HubenkoO.V. *The experience of the implementation of the genetic-modeling method in the psychology of scientific discovery (on an example of the history of the theory of relativity). Актуальніпроблемипсихології. Методологіяітеоріяпсихології.* 2018. Том 14. С. 199–209.URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/714315>.

4. Onufriieva L.A. The Psychology of Professional Realization of a Future Specialist's Personality: Theoretical and Methodological Aspect. Monograph. BonusLiber: Rzeszów, 2017. 194 s. ISBN 978-83-65441-83-6.
5. Taylor S. Better Learning through Better Thinking: Developing Students Metacognitive Abilities. *Journal of College Reading and Learning*. 1999. Volume 30. Issue 1. P.34–45.

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБЛИВИХ ОСВІТНІХ ПОТРЕБ ДІТЕЙ З ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

Піскова Н. В.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,

piskova.nata@ukr.net

Науковий керівник: кандидатка педагогічних наук, доцентка Сінко Л. О.

Сучасне українське суспільство приділяє значну увагу підростаючому поколінню. Безперечним фактом є те, що кожна дитина є важливою не тільки для своїх батьків. Умовами її зростання і формування як особистості опікуються педагоги і психологи, а особливо, коли це дитина з особливими освітніми потребами (ООП). Досвід європейських країн доводить, що люди з особливими потребами вчаться, працюють, створюють сім'ї, виховують власних дітей. Україна, долучившись до європейського освітнього простору, приймає відповідні стандарти щодо навчання таких дітей. В Законі України «Про освіту» визначено, що для осіб з ООП запроваджено інклюзивне навчання, тобто система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників (Закон Про освіту, 2017). У статті 3 п.6 зазначеного Закону наголошується, що Українська держава створює умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, а також забезпечує виявлення та усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти.

До осіб з особливими освітніми потребами зараховують тих, хто потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту. Це діти з особливостями (порушеннями) психофізичного розвитку, які мають відхилення від

нормального фізичного або психічного розвитку, що зумовлено вродженими або набутими порушеннями.

Залежно від виду порушення виділяють такі категорії дітей з:

- розладами слуху (глухуватість, туговухість, туговухість);
- порушенням зору (сліпі, незрячі, слабозорі);
- розумовою відсталістю (розумово неповноцінні, із затримкою розумового розвитку);
- порушенням мовлення;
- захворюваннями опорно-рухового апарату;
- складною структурою порушень (розумово відсталі сліпі німі, сліпонімі та ін.);
- емоційно-вольовими розладами та діти з аутизмом.

Кожна категорія дітей з ООП має свою характеристику особливих потреб. Зупинимось на характеристиці дітей з затримкою психічного розвитку та їхніх освітніх потребах.

Порушення інтелекту у дітей із затримкою психічного розвитку, характеризуються легким характером, але можуть торкатися всіх аспектів інтелектуальної діяльності: мови, сприйняття, мислення, пам'яті, уваги.

Дитина із затримкою психічного розвитку має фрагментарне, неточне, сповільнене сприйняття. Деякі аналізатори функціонують повноцінно, але дитина зазнає труднощів при створенні цілісних образів навколишнього середовища. Зорове сприйняття є найрозвиненішим, слухове – менш розвинуте, у зв'язку з цим під час роз'яснення навчальних дисциплін дітям із затримкою психічного розвитку потрібно використовувати наочні матеріали.

Діти із затримкою психічного розвитку мають нестійку, поверхневу, короткочасну увагу. Дитина відволікається та перемикає увагу під впливом будь-яких сторонніх стимулів. Ситуації, які пов'язані із зосередженістю, концентрацією уваги на чомусь можуть викликати труднощі. При перевтомі та підвищеній напрузі можливе виявлення ознак синдрому гіперактивності, а також дефіциту уваги.

Пам'ять характеризується мозаїчністю запам'ятовування інформації, слабкою вибірковістю. Наочно-образна пам'ять переважає над вербальною. Характерна низька розумова активність у процесі відтворення інформації. Діти із затримкою психічного розвитку мають більш збережене наочно-дієве мислення; більшому порушенню піддається образне мислення у зв'язку з неточністю сприйняття. Абстрактно-логічного мислення не можна досягти без допомоги дорослих. Дітям із затримкою психічного розвитку характерні проблеми із синтезом і аналізом, порівнюванням, узагальненням; вони не здатні впорядковувати події, будувати висновки, формулювати висновки. Крім того, такі діти мають спотворену артикуляцію більшості звуків, пошкодження слухового диференціювання, різке обмеження словникового запасу(Бондаренко, Куценко, 2018).

Зазначена категорія дітей потребує потребують задоволення особливих освітніх потреб:

у спонуканні пізнавальної активності як засіб формування стійкої пізнавальної мотивації;

у розширенні кругозору, формуванні різнобічних понять та уявлень про навколишній світ;

у формуванні загальноінтелектуальних умінь (операції аналізу, порівняння, узагальнення, виділення суттєвих ознак та закономірностей, гнучкість розумових процесів);

у вдосконаленні передумов інтелектуальної діяльності (уваги, зорового, слухового, тактильного сприйняття, пам'яті та ін.),

у формуванні, розвитку цілеспрямованої діяльності, функції програмування та контролю власної діяльності;

у розвитку особистісної сфери: розвиток та зміцнення емоцій, волі, вироблення навичок довільної поведінки, вольового регулювання своїх дій, самостійності та відповідальності за власні вчинки;

у розвитку та відпрацюванні засобів комунікації, прийомів конструктивного спілкування та взаємодії (з членами сім'ї, з однолітками, з

дорослими), у формуванні навичок соціально схваленої поведінки, максимальному розширенні соціальних контактів;

у посиленні регулюючої функції слова, формуванні здатності до мовного узагальнення, зокрема, у супроводі мовою виконуваних дій;

у збереженні, зміцненні соматичного та психічного здоров'я, у підтримці працездатності, попередженні виснаження, психофізичних навантажень, емоційних зривів(Прохоренко, Романенко, 2019).

Діти із затримкою психічного розвитку здатні наздогнати свої однолітків. Вони навчаються. При правильній організації корекційної роботи у розвитку спостерігається виражена позитивна динаміка. Педагоги допомагають їм опанувати нові знання, навички. Діти із затримкою психічного розвитку можуть, як і їхні однолітки, вступати до ЗВО і згодом бути повноцінними членами суспільства.

Література:

1. Бондаренко Ю., Куценко Є. Розвиток пізнавальної діяльності дітей із затримкою психічного розвитку на уроках математики *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2018, № 3 (77) С. 255-263.
2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145- VIII. *Голос України*. 2017. 27 верес. (№ 178-179). Ч.1 п.12,
3. Прохоренко Л.І., Романенко О.В. Особливості класифікації об'єктів інформаційного поля дітьми із затримкою психічного розвитку *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2019, Том 74, №6. С. 266-277.

ФАКТОРИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ЦИВІЛЬНИМ ШЛЮБОМ

Пузиревська Я. В.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,

piskova.nata@ukr.net

Науковий керівник: кандидатка педагогічних наук, доцентка Сіпко Л. О.

Для кожного типу особистості в залежності від індивідуальних психологічних особливостей вибір однієї з форм шлюбно-сімейних стосунків є більш бажаним. Психологічними чинниками вибору цивільного (не зареєстрованого) шлюбу, які дозволяють його оптимізувати, є певні індивідуально-психологічні властивості особистості, а саме: розвинена рефлексія, внутрішній локус контролю та достатньо висока спрямованість на самореалізацію.

Задоволеність шлюбом є стійким емоційним феноменом – почуттям, яке може виявлятися як безпосередньо в емоціях, що виникають у різних ситуаціях, так і в різноманітних думках, оцінках, порівняннях. Дослідження соціальних психологів показали, що сім'я, як і будь-яка мала соціальна група, функціонує найбільш ефективно лише тоді, коли є задоволення від спільної діяльності та подружжя.

Задоволеність сімейними відносинами для партнерів, є вони офіційним подружжям чи співмешканцями, є важливою умовою психологічного благополуччя кожного з них. Крім того, задоволеність взаємовідносинами між подружжям дозволяє судити про успішність шлюбу як в окремих випадках, так і на загальносоціальному рівні (при вивченні достатньої вибірки людей).

В. Бойко розглядає задоволеність шлюбом з об'єктивної та суб'єктивної позицій. Об'єктивна сторона задоволеності шлюбом залежить від впливу зовнішніх факторів на можливість його розірвання, наприклад, це показник кількості шлюбів і розлучень за певний період часу. Суб'єктивна сторона

задоволеності подружніми стосунками проявляється у внутрішніх характеристиках особистості, таких як переконання та принципи подружжя щодо сімейної поведінки. Суб'єктивна задоволеність шлюбом знижується в перехідні періоди життєвого циклу сім'ї та в сім'ях з маленькими дітьми.

Наукові студії виокремлюють фактори, які найбільше впливають на задоволеність шлюбом:

- Фаза життєвого циклу сім'ї. Відповідно до кількості прожитих спільно років, наявність дітей у пари та вік подружжя зумовлює різний рівень задоволеності шлюбом.

- Важливу роль відіграють і мотиви шлюбу. Задоволеність шлюбом у подружжя, де головним мотивом шлюбу було кохання, відчуття задоволеності набагато більше.

- Стать особи також має значний вплив на рівень задоволеності шлюбом. Чоловіки мають більшу суб'єктивну задоволеність шлюбом, ніж жінки. На це впливає різниця у формуванні образу щасливого шлюбу у жінок і чоловіків. У чоловіків образ щасливого шлюбу формується крізь призму психологічної та сексуальної складової сімейного життя, а у жінок спочатку через побутову, а потім і статеву сферу та психологічний фон сім'ї (Федоренко, 2015).

- На ступінь задоволеності шлюбом також впливають соціально-демографічні характеристики, такі як наявність дітей у сім'ї (особливо різностатевих), планування та легкість вагітності, матеріальне становище сім'ї.

- Подружжя компліментарність, тобто здатність чоловіка і дружини доповнювати один одного, що приносить максимальне задоволення від шлюбу.

Основною характеристикою взаємовідносин між подружжям дослідники називають особливості їх неформального спілкування як між собою, так і з оточуючими. Дослідженнями встановлено, що задоволеність відносинами – динамічна характеристика, найбільш позитивні піки якої припадають на періоди:

- до п'яти років із початку спільного життя – високий рівень задоволеності пов'язані з набуттям нового досвіду, насиченням і вивченням одне одного, високої сексуальної активністю, народженням первістка та пізнанням нових соціальних ролей;

- після 18-20 років із початку спільного життя – високий рівень задоволеності обумовлений повним вивченням звичок і особливостей свого партнера, дорослішанням дітей та появою часу саморозвитку і самопізнання (Помиткіна, 2010).

Проблема задоволеності сімейними відносинами активно вивчалася у зарубіжній психології у другій половині попереднього сторіччя. Так, Е. Ботт виявив, що ставлення до сім'ї у чоловіків та жінок має різні характеристики. Наприклад, при вступі в шлюб і через кілька років у обох партнерів спостерігається високий ступінь задоволеності відносинами, однак, для чоловіків вона досягається за рахунок широти спілкування, появи нових друзів (друзів та подруг подружжя), частоти контактів з рідними та близькими, то для жінки – за допомогою близькості з чоловіком і усамітнення з ним. Дослідник приходять до висновку, що причиною першої сімейної кризи стає саме ця суперечність та успішність проходження кризового періоду визначається здатністю вибудувати прийнятну для обох партнерів модель поведінки.

Відносини між подружжям характеризуються: задоволеністю сімейними відносинами як важливою умовою психологічного благополуччя партнерів; особливостями їхнього неформального спілкування як між собою, так і з оточуючими; «подружньої сумісності», під якою розуміють відсутність протиріч у системі поглядів подружжя на різні сфери сімейних відносин, що забезпечує високий рівень психологічного благополуччя; збігом образу майбутнього сім'ї в кожного з партнерів.

Література:

1. Помиткіна Л.В. Психологія сім'ї: навч. посіб. К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 270 с.
2. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї: навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 364 с.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПІЗНАВАЛЬНОЇ СФЕРИ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Савченко Н. А.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,

piskova.nata@ukr.net

Науковий керівник: кандидатка педагогічних наук, доцентка Сіпко Л. О.

Згідно чинного законодавства особою з особливими освітніми потребами вважають таку, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту (Закон Про освіту, 2017). Це поняття має ширше розуміння і вужче. Відповідно до міжнародних і українських законів, до більш широкого розуміння поняття «діти з особливими потребами» відносять осіб до 18 років, які потребують додаткової підтримки в освітньому процесі (діти з порушеннями психофізичного розвитку, діти з вадами здоров'я, діти біженців, діти працюючих, діти мігрантів, представники національних меншин, діти – представники релігійних меншин, діти з малозабезпечених сімей, безпритульні діти, діти-сироти, діти, хворі на СНІД/ВІЛ та інші). Українське законодавство послуговується терміном «діти з особливими освітніми потребами» у вужчому розумінні, який об'єднує дітей з порушеннями психофізичного розвитку та дітей з вадами здоров'я. До них зараховують осіб:

- з порушеннями опорно-рухового апарату внаслідок дитячого церебрального параліча, поліомієліту в значних і резидуальних станах, при вроджених і набутих деформаціях опорно-рухового апарату, артрогрипозі, хондродистрофії, міопатії;

- з вадами слуху (з порушенням – слуху від 30 і вище децибел, глухі, слабочуючі),

- з вираженими порушеннями мовлення;

- з порушеннями зору;

- із затримкою психічного розвитку;
- з обмеженими можливостями розумового розвитку.

Щодо психічних пізнавальних процесів, які лежать в основі когнітивної сфери, то у дітей з особливими освітніми потребами (ООП) вони мають низку особливостей. Пізнавальні процеси, до яких зараховують увагу, сприйняття, пам'ять, уяву, мислення – є складовою частиною діяльності людини, забезпечуючи її ефективність. Розвиток пізнавальних психічних процесів у осіб з ООП зазнає суттєвих змін. Вони мають певні загальні характеристики.

1. У дітей низький рівень розвитку сприйняття. Це проявляється потребою в більш тривалому часі сприйняття та обробки сенсорної інформації. Тож, такі діти не мають достатніх знань про навколишній світ.

2. Недостатньо сформовані просторові уявлення, діти з ООП часто не можуть повністю проаналізувати форму, визначити симетричність, тотожність частин побудованих фігур, розмістити конструкцію на площині, з'єднати її в єдине ціле.

3. Увага нестійка, розсіяна, діти важко переходять від одного виду діяльності до іншого. Недоліки організації уваги вони зумовлені слабким розвитком розумової діяльності дітей, недосконалістю вмінь і навичок самоконтролю, недостатнім розвитком почуття відповідальності та інтересу до навчання.

4. Пам'ять обмежена за обсягом, короткочасна превалює над довгостроковою, механічна над логічною, зорова над словесною.

5. Знижена пізнавальна активність, повільна швидкість обробки інформації.

6. Мислення переважно наочно-дієве, розвивається більшою мірою, ніж наочно-образне, а особливо словесно-логічне.

7. Знижена потреба в спілкуванні з однолітками і дорослими.

8. Ігрова діяльність не розвинена. Сюжети гри звичайні, методи спілкування і самі квести в грі бідні.

9. Мовлення порушене, або сформовані не всі компоненти мовної системи.

10. Низька працездатність спостерігається внаслідок підвищеної виснаженості, зумовленої явищами психомоторної розгальмованості дітей.

11. Відсутнє формування довільної поведінки за типом психічної нестійкості, розгальмованості потягу, мотивації до навчання.

Як наслідок, у дітей виявляється недостатній розвиток психологічних передумов для набуття повноцінних навичок навчальної діяльності. Виникають труднощі у формуванні навичок планування майбутньої роботи, визначення шляхів і засобів досягнення навчальної мети; контроль діяльності, вміння працювати в певному темпі (Закон Про освіту, 2017).

Навчання, яке уможливорює освіту дітей з ООП є інклюзивним. Інклюзивна освіта може мати одну з таких форм:

- повна інтеграція, згідно з якою до звичайних загальноосвітніх (дошкільних) навчальних відділень (груп) зараховуються діти з психологічною готовністю до спільного навчання зі здоровими однолітками та рівнем психофізичного розвитку, що відповідає віковій нормі по 1-3 особи; при цьому їм повинна надаватися корекційна допомога за місцем навчання та проживання;
- комбінована інтеграція, за якої до звичайних класів (груп) загальноосвітнього (дошкільного) навчального закладу залучаються 1-3 дитини з рівнем психофізичного розвитку, близьким до нормальної групи; у навчальному процесі їм постійно допомагає спеціальний учитель (асистент вчителя);
- часткова інтеграція, за якої діти з особливостями психофізичного розвитку, які не справляються з освітнім нормативом разом зі здоровими однолітками, включаються в загальноосвітні палати (групи) по 1-3 особи лише на частину дня;

- тимчасова інтеграція, під час якої діти з особливостями психофізичного розвитку 2-4 рази на місяць приєднуються до своїх здорових однолітків для спільних заходів(Колупаєва, Таранченко,2019).

Повна та комбінована форми інтеграції прийнятні для дітей з відносно високим рівнем психофізичного та мовленнєвого розвитку; часткові і тимчасові – з нижчим рівнем розвитку, особливо з його порушеннями.

Викладене вище доводить, що дитина з будь-яким рівнем певних порушень має можливість навчатись в освітньому закладі. При чому, рівень її освітніх потреб буде відповідно задовольнятись.

Література:

1. Діти з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому просторі / навчально-методичний посібник /авт.: Н.Ярмола, Л.Коваль-Бардаш, Н.Компанець, Н.Квітка, А.Лапін. К.: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 208 с.
2. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник. Харків: Вид-во "Ранок", 2019. 304 с.
3. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Голос України*. 2017. 27 верес. (№ 178-179). Ч. 1 п. 20.

ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКІ ВІДНОСИНИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

Л.В. Седіна

Херсонський державний університет, lyudasedina440@gmail.com

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор І. С. Попович

Постановка проблеми. Вагомий внесок для формування особистості дитини та її успішного функціонування у житті становить взаємодія між нею та батьками. Взаємини, відносини дитини з батьками змістовно відрізняються від усіх інших видів міжособистісної взаємодії, адже вони достатньо специфічні і характеризуються високою мірою емоційної прив'язаності, яка має прояв у обох сторін інтеракційних стосунків. Дитячо-батьківські відносини постають складним соціально-психологічним феноменом, який виконує функцію формування особистості дитини на перших етапах її життя.

Аналізування останніх досліджень та публікацій. Одними із перших дослідників особливостей взаємодії дитини із батьками були представники класичного психоаналізу, які вважали, що саме деструктивність дитячо-батьківських стосунків відіграє головну роль у формуванні неврозів у більш зрілому віці (Z. Freud, E. Erikson, E. Fromm, E. Bern).

Проблема дитячо-батьківських відносин розкрита у напрацюваннях таких українських та зарубіжних дослідників, як М. Бриль, Л. Гончар, Г. Крупник, О. Олійник, К. Тичина, Т. Яблонська, М. Ainsworth, S. Bell, G. Craig, R. G. Erskine, P. Harris, J. Nelsen, A. Russell.

Метою статті є теоретичне та емпіричне дослідження особливостей впливу дитячо-батьківських відносин на формування особистості дитини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний аналітик R. Erskine (2015) зауважує, що змістова сутність особистості формується завдяки впливу дитячо-батьківських відносин. Аргументує свою теорію дослідник тим, що при народженні дитина позбавлена будь-якого досвіду,

механізмів захисту та окремих психологічних станів, і лише при взаємодії із людиною, яка про неї піклується, у дитини починають зароджуватися і формуватися вище зазначені аспекти особистості.

Сучасний психологічний тезаурус розкриває феномен дитячо-батьківських відносин у спектрі таких психологічних конструктів, як батьківські настановлення та типи поведінки, які їх супроводжують; типи батьківського ставлення; батьківські позиції; стилі виховання дітей; ролі, яким надають перевагу батьки і дитина при взаємодії один з одним.

У контексті описаного спектру конструктів, які знаходяться у змістовому полі феномену дитячо-батьківських відносин, актуальною сьогодні і найбільш популярною серед створених класифікацій стилів батьківського виховання є градація G. Craig (2001). Дослідник виокремив та описав чотири стилі: авторитетний (при високому рівні контролю дитини з боку батьків у сім'ї панує тепла атмосфера та гармонійні стосунки); авторитарний (високий рівень контролю з боку батьків супроводжується достатньо холодними взаєминами з дитиною); ліберальний (є поєднанням низького рівня контролю дитини та теплої атмосфери у родинній взаємодії); індіферентний (при низькому рівні контролю поведінки та вчинків дитини батьки проявляють холодність і відстороненість у спілкуванні з нею) (Craig, 2001).

Під впливом типу дитячо-батьківських відносин відбувається формування особистості дитини. Залежно від того, як поведуть себе батьки із дитиною, які почуття та ставлення вони демонструють, які настановлення транслюють, дитина сприймає світ навколо себе у позитивних чи негативних тонах (Крупник, 2020). Це сприймання відіграє ключову роль у формування позитивного та конструктивного самосприйняття дитини.

Сформованість емоційного зв'язку у системі дитячо-батьківських відносин дозволяє батькам виховувати у дитини стиль поведінки, повагу до суспільних норм і правил, пояснювати природу та широту людських цінностей (Роровуш, 2014). Дослідниця Н. Крива (2021) зауважує, що дитина

у процесі розвитку засвоює ці настановлення і трансформує їх у власні переконання та судження, які супроводжують її впродовж усього життя. Важливу роль у цьому сплетінні ціннісно-орієнтаційної єдності відіграють соціально-психологічні очікування учасників взаємодії (Попович, 2005; 2009).

Отже, аналізування літератури психологічного спрямування дозволило окреслити актуальність феномену дитячо-батьківських взаємин та їх вирішальний вплив на формування особистості дитини. Актуальність цієї проблеми зумовлює важливість емпіричного дослідження дитячо-батьківських відносин як чинника формування особистості дитини.

Вибірку емпіричного дослідження склали п'ятнадцять сімей, які виховували дітей старшого дошкільного віку. Діти були вихованцями дитячого садка старшої групи, вік дошкільнят склав п'ять років.

Емпіричне дослідження було реалізовано у двох напрямках, які висвітлювали позиції сторін дитячо-батьківських відносин. Перший напрям дослідження був спрямований на психодіагностичну роботу із дошкільнятами, а другий – із батьками.

Для визначення особливостей впливу дитячо-батьківських відносин на формування особистості дитини було використано такі психодіагностичні методи: у першому напрямку дослідження відбулося ознайомлення із анамнезом дітей дошкільного віку, проведено діагностичну бесіду та запропоновано намалювати свою сім'ю за методикою R. Burns і S. Kaufman «Кінетичний малюнок сім'ї»; другий напрям дослідження був реалізований за посередництва діагностичної бесіди та методики D. H. Olson, J. Portner і R. Bell «Шкала сімейної адаптації та згуртованості».

За результатами першого напрямку дослідження, а саме збору анамнестичних даних, визначено, що 87,0% дітей дошкільного віку характеризуються відповідним нормі розвитком особистісних особливостей та функціонуванням новоутворень. 13,0% дошкільнят демонструють незначну затримку означених процесів.

Психодіагностичний етап дослідження зафіксував наявність у 20,0 % дітей проблеми у взаємостосунках із батьком, оскільки дошкільнята малювали фігуру батька найвіддаленішою від свого зображення, використовували надмірний натиск олівця при зафарбовуванні саме цієї фігури і у діагностичній бесіді акцентували увагу на холодності та майже повній відсутності спілкування із батьком. 80,0% дітей задоволені станом їхнього спілкування із батьками на даний період, вони позитивно про них відгукуються і демонструють наявність тісного емоційного зв'язку.

Варто зазначити, що саме дошкільнята з наявною затримкою особистісного розвитку мають проблематичні стосунки в родині з фігурою батька. Вони демонструють підвищену тривожність, пасивність у спілкуванні з однолітками та невміння поводити себе у соціумі.

На другому етапі дослідження, який охоплював психодіагностичне тестування батьків, було зафіксовано, що 73,0% матерів транслюють своїм дітям важливість гармонійних стосунків, наявності позитивного емоційного контакту та поваги до сімейних меж, у той же час вони прагнуть, щоб їхні діти притримувалися встановленої дисципліни і чинили відповідно до тих правил, які пропагує їх родина. Ми можемо зробити висновок, що більшість матерів дошкільнят практикують авторитетний стиль виховання, який передбачає поєднання контролю за поведінкою дитини та панування у родині теплих взаємостосунків.

Для 27,0% матерів пріоритетними аспектами виховання є лідерство, контроль за поведінкою дитини та встановлення власної дисципліни, що може бути свідченням реалізації ними авторитарного стилю виховання, який і передбачає контроль дитини у поєднанні з холодністю взаємостосунків.

66,0% батьків дітей старшого дошкільного віку прагнуть зберегти теплі стосунки зі своїми дітьми за рахунок відсутності жорстокого контролю їх поведінки, оскільки обирають пріоритетними аспектами виховання тісний емоційний контакт, проведення спільного відпочинку та знаходження

спільних інтересів із дитиною. Ми можемо зробити висновок, що переважна більшість батьків дошкільнят обирають ліберальний стиль виховання.

Результати опитування показали, що 34,0% батьків дітей дошкільного віку не бачать необхідності у налагодженні емоційного контакту з дитиною та не вважають за потрібне здійснювати контроль за їх поведінкою. Такі батьки демонструють індиферентний стиль виховання, для якого характерні відсутність контролю вчинків власної дитини із холодністю та відстороненістю у спілкуванні з нею.

Отже, дошкільнята, які функціонують у родинах, що поєднують у вихованні авторитетний, авторитарний та ліберальний стилі, проявляють увагу до життя власної дитини і прищеплюють їм правила та норми поведінки, задоволені актуальною ситуацією в сім'ї, відчують тісний емоційний контакт із обома батьками та демонструють достатню активність у спілкуванні з однолітками та вихователями. Діти дошкільного віку, які відчують холодність та відстороненість у стосунках з батьком, демонструють замкнутість, ворожість та пасивність стосовно свого оточення, демонструють потребу у наявності тісного емоційного контакту з обома батьками. Такі діти характеризуються труднощами у адаптації до нової соціальної ситуації розвитку, відсутністю розуміння власних цінностей та правил поведінки у соціумі.

Висновки. Дитячо-батьківські відносини є специфічним видом міжособистісного спілкування, оскільки характеризуються наявністю сильної емоційної значущості для обох сторін взаємодії. Конструктивний і благополучний розвиток дитини з її подальшим становленням більшою мірою залежить від обраних батьками методів виховання, усвідомлення ними необхідності трансляції гармонійних стосунків у родині та екологічних настановлень. Відстороненість батьків у взаємодії із дитиною дошкільного віку провокує загальмованість особистісного розвитку і сприяє деструктивізації її поведінки.

Література:

1. Крива Н. Л. Особливості прояву довіри дитини старшого дошкільного віку до соціального оточення : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.07. К., 2021. 20 с.
2. Крупник Г. А. Порівняння особливостей взаємин дітей з батьками у підгрупах за порядком народження у сімейній ієрархії. *Інсайт: психологічні виміри суспільства*. 2020. № 3. С. 97-108.
3. Попович І. С. Проблема соціально-психологічних очікувань в науковій теорії та практиці. *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. №5. С. 8-13.
4. Попович І. С. Соціально-психологічні очікування в людських взаєминах: монографія. Херсон: ВАТ «ХМД», 2009. 240 с.
5. Craig G., Vaucum D. *Humandevlopment*. Prentice Hall, 2001. 718 p.
6. Erskine R. G. *Relational patterns, therapeutic presence: concepts and practice of integrative psychotherapy*. Routledge, 2015. 400 p.
7. Popovych I. S. Social expectations in primary school age. *Proceedings of the 2nd International Academic Congress «Fundamental Studies in America, Europe, Asia and Africa»*, 27 Sept. 2014, USA, New-York. Vol. II, «Columbia Press». New-York, 2014. P. 176-180.

МОТИВАЦІЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

О. О. Сич

Херсонський державний університет, aleksandratsentseria@gmail.com

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор І. С. Попович

Постановка проблеми. Характерною особливістю сучасного соціуму є зростання та поширення агресивних і насильницьких тенденцій. Означена проблема має вагомим соціально-психологічним та загальносуспільним значенням. Сучасне українське суспільство демонструє яскравий прояв так званого стану анемії, який обумовлений зовнішніми (політична та економічна криза в країні, початок повномасштабного вторгнення) та внутрішніми (руйнування усталеної системи ціннісних орієнтацій, поява низки внутрішньоособистісних конфліктів) чинниками. Означений стан розкривається через переживання байдужості до оточення, яке може трансформуватися у прояви жорстокості, антигуманності та може загрожувати зниженням рівня моральної усвідомленості. У результаті превалювання такого стану та його означених властивостей ми можемо все частіше спостерігати прояви агресивних моделей поведінки та пропагування нормальності їх використання. Агресивна поведінка постає усвідомленим прагненням завдати психологічну або фізичну шкоду іншій людині або групі людей. Особливий вплив такі реалії існування соціуму справляють на функціонування особи підліткового віку, оскільки для цього періоду характерним є високий рівень навіюваності.

Аналізування останніх досліджень та публікацій. Проблема агресивної поведінки та її окремих проявів в осіб підліткового віку розкрита у працях низки науковців: Ю. Асеева, М. Белей, А. Гірняк, М. Демощук, Т. Карпінська, М. Мельничук, У. Михайлишин, О. Орос, В. Павелків, А. Яковенко, S. H. Goosen, K. J. Perry.

Тематика мотивації проявів агресивної поведінки та системи потреб, які може задовольнити реалізація агресивних тенденцій у життєдіяльності

підлітка продемонстрована у наукових працях таких дослідників, як М. Алексєєва, С. Березка, М. Дригус, С. Занюк, Т. Кукурудза, О. Мойсєєва.

Метою статті є теоретичне та емпіричне дослідження психологічних особливостей мотивації агресивної поведінки осіб підліткового віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний науковець Л. М. Семенюк встановив, що вирішення проблеми мотивації агресивної поведінки підлітків може бути реалізовано за посередництва визначення міри значущості для них впливу зовнішніх або внутрішніх чинників. Так, внутрішні мотиви агресивної поведінки розкриваються у фізіологічних процесах організму та задоволенні базових потреб, серед яких їжа, сон, вода, тепло. Також до внутрішніх чинників агресивної поведінки дослідник відводить психологічні процеси, стани, властивості особистості та їх часову трансформацію. У полі зовнішніх мотиваторів агресивних тенденцій підлітків науковець виокремлює міжособистісну та міжгрупову взаємодію із соціальним простором та вплив об'єктивно існуючих подій і ситуацій (Попович, 2005).

У розрізі вивчення мотивації агресивної поведінки у підлітковому віці важливе значення має дослідження психологічних особливостей та характерологічних впливів на особистість підлітка. Загальновідомо, що соціальна ситуація розвитку підлітка створює специфічне співвідношення внутрішніх процесів і зовнішніх умов розвитку (Шапар, 2005). Чинник статевого дозрівання осіб підліткового віку часто вважається переломним моментом, що розкривається як критичний та перехідний до дорослого життя. Констатуємо, що для підліткового віку характерною є неузгодженість процесів фізіологічного статевого дозрівання, загального фізичного розвитку та розвитку соціальної сфери життєдіяльності. Психологічне переживання зазначеного дисонансу набуває особливого значення для демонстрації агресивної поведінки. У підлітковому віці починає функціонувати ціла низка психологічних новоутворень, які пов'язані із початком усвідомлення та

закріплення моральних норм, розвитку самоусвідомлення, трансформацією пізнавальної, навчальної, ціннісної та мотиваційної системи (Фурман, 2017).

У дослідженні Т. Шугай (2019) зазначено, що представники чоловічої статі підліткового віку характеризуються двома піками демонстрації агресивної поведінки: 12 років і період 14-15 років. Для представниць жіночої статі підліткового віку зростання рівнів транслювання агресивних тенденцій спостерігається в 11 та 13 років. Також у дослідженні окреслено наявність статевих відмінностей у розрізі використання провідних форм демонстрації агресивної поведінки: хлопці переважно транслюють фізичну агресію із супроводженням прямих вербальних висловлювань, при цьому дівчата надають перевагу реалізації прямої та непрямой вербальної агресії, що може коливатися від несуттєвих жартів до криків та погроз.

Дослідження Г. Хоменко (2009) демонструє низку особливостей представників підліткового віку, які мотивують у них прояви агресивної поведінки:

1. сприймання подій та ситуацій життя підлітка як ворожих та загрозливих;
2. завищений рівень чутливості до негативного ставлення із боку соціального простору;
3. відсутність вміння оцінювати свою агресивну поведінку як демонстрування агресії;
4. хронічне перекидання відповідальності за свою деструктивну поведінку на представників найближчого соціального оточення;
5. відсутність прагнення до взяття відповідальності за реалізовані вчинки;
6. відсутність вміння до транслювання широкого спектру реакцій на одну і ту ж саму ситуацію;
7. прояв труднощів у ситуації необхідності трансформації плану дій стосовно досягнення означеної мети;

8. демонстрування заниженого рівня емпатії у міжособистісній взаємодії;

9. відсутність навичок саморегулювання та контролю власного емоційного стану;

10. позитивне сприйняття агресивної поведінки через призму реалізації потреби у значимості та дорослій автономії.

Отже, особи підліткового віку вдаються до демонстрування негативної поведінки із метою задоволення значущих потреб та доведення власної значимості собі і представникам соціального простору.

У контексті мотивації агресивної поведінки слід наголосити на тому, що вирішальне значення у становленні особистості підлітка відіграють дитячо-батьківські відносини. Підлітки у міжособистісній взаємодії, навіть несвідомо, будуть прагнути до реалізації тих моделей поведінки, які вони спостерігають у родинній взаємодії (Роровуш, 2020).

Одним із суперечливих, але впливових чинників розвитку агресивної поведінки у підлітковому віці є засоби масової інформації, зокрема соціальні мережі. Сучасні майданчики для віртуального спілкування підлітків переповненні пропагуванням насильства, використання агресивних форм поведінки та моментами залучення нових учасників у формування, які мають на меті організацію побиття або публічних бійок.

Необхідно також зазначити, що значний вплив на транслювання агресивних тенденцій у поведінці підлітків відіграють фізіологічні трансформації, що провокують прояв дратівливості, чутливості, невірноваженості емоційного стану, збудження та відсторонення від осіб, які раніше відігравали роль референтної групи (Роровуш, 2020).

Для експериментального дослідження психологічних особливостей мотивації агресивної поведінки осіб підліткового віку ми використовували «Опитувальник діагностики агресивних та ворожих реакцій людини» (А. Басс, А. Дарка). Даний опитувальник складається із 75 тверджень, на які підліток може відповісти згодою або незгодою відповідно до власного

уявлення про індивідуальний стан справ. Твердження, подані в опитувальнику, побудовані таким чином, щоб в особи підліткового віку не виникало труднощів із їх розумінням. Методика дає змогу продіагностувати вісім показників агресивної поведінки, що відображені у шкалах фізичної, непрямой та вербальної агресії, роздратування, негативізму, образи, почуття провини та підозрілості.

Діагностичне опитування за означеною методикою було реалізовано на вибірці осіб підліткового віку, яка охопила 20 респондентів віком 15-16 років. Статевий показник нашої вибірки сягає 10 представників жіночої статі підліткового віку та 10 представників чоловічої статі підліткового віку.

Кількісне оброблювання даних дало змогу окреслити важливу особливість прояву агресивної поведінки у підлітковому віці: сучасні підлітки не вдаються до демонстрування завищеного рівня негативізму. Такий показник може свідчити про відсутність у підлітків до стереотипного прагнення реалізації постійного опозиційного реагування на ситуації встановлення правил та бажання знецінювати норми, яких дотримуються представники старшого покоління.

У ході дослідження було встановлено, що 30,0% підлітків демонструє наявність внутрішньоособистісного конфлікту. Визначено, що 35,0% осіб підліткового віку у ході власної життєдіяльності використовують захисний механізм проєкції, 5,0% підлітків – захисний механізм витіснення.

Встановлено, що підвищений рівень демонстрування агресивної поведінки як прояву внутрішньоособистісного конфлікту притаманна 20,0% представників підліткового віку. Ми вважаємо, що такі показники переважно спричинені внутрішніми мотивами реалізації агресивної поведінки особистістю підліткового віку, проте вплив зовнішніх чинників ми не відкидаємо.

Особливого значення набуває окреслення деяких відмінностей між демонструванням агресивної поведінки у дівчат та хлопців підліткового віку.

Так, у загальномуобсязі у дівчаток рівень агресивної поведінкизначноменший, ніж у хлопців.

Отже, прояви агресивної поведінки у підлітковомувіцізалежать від таких структурних компонентів особистості підлітка, як самосвідомість, характер, система цінностей, розумові та творчіздібності. Особливо цестосуєтьсяповедінкових форм агресивних тенденцій, якідемонструються уміжособистіснихстосунках і пов'язанііз функцією самоконтролю. Тіформи прояву агресивної поведінки, якістосуються емоційно-афективноїсфери особистості і детерміновані типом вищоїнервовоїдіяльності та темпераменту, найменшуразливі до психокорекційного впливу, особливо якщо набули форми усталеної поведінки.

Висновки. Підлітковий період функціонування особистості характеризується яскравим переломним моментом у здійсненні життєдіяльності, оскільки задає початок розвитку значимих новоутворень та психологічної і фізичної трансформації минулої дитини. Схильність підлітків до демонстрування агресивної поведінки розкривається у прагненні завдати психологічну або фізичну шкоду об'єкту своїх агресивних переживань. Реалізоване емпіричне дослідження підтверджує твердження про характерні форми прояву агресивної поведінки у підлітковому віці. Діагностичне опитування підлітків виявило, що найменш використовуваною формою прояву агресивних тенденцій у підлітковому віці є негативізм. Акцентовано увагу на тому, що домінувальне значення у провокуванні агресивної поведінки підлітків має система внутрішніх мотивів.

Література:

1. Попович І. С. Проблема соціально-психологічних очікувань в науковій теорії та практиці. Практична психологія та соціальна робота. 2005. № 5. С8-13.
2. Хоменко Г. Агресивність підлітків: причини, профілактика, корекція: міський семінар для психологів. Психолог. 2009. № 35. 17-23 с.

3. Фурман А. В. Громадський моніторинг роботи судів Тернопільщини: Анатолій Фурман, Андрій Гірняк, Галина Гірняк: Психологія і суспільство. 2017. № 3. 122-128 с.
4. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник, 2005. 640 с.
5. Шугай Т. В. Агресія й агресивність. Розмежовуємо поняття. Соціальний педагог. 2019. № 11. 4-13 с.
6. Popovych, I., Kononenko, O., Kononenko, A., Stynska, V., Kravets, N., Piletska, L., Blynova, O. Research of the Relationship between Existential Anxiety and the Sense of Personality's Existence. Revista Inclusiones, 2020, Vol: 7 num Especial, 41-59. 7
7. Popovych I. S. Social expectations in primary school age. Proceedings of the 2nd International Academic Congress «Fundamental Studies in America, Europe, Asia and Africa», 27 Sept. 2014, USA, New-York. VolII, «Columbia Press». New-York, 2014. P. 176-180

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВІВ ПОРУШЕНЬ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ СЕРЕД МОЛОДИХ ЖІНОК

А. М. Сідельникова

Херсонський державний університет, sidelnikovaa88@gmail.com

Науковий керівник: кандидатка психологічних наук, доцентка

О. М. Танасійчук

Постановка проблеми. Вивчення розладів харчової поведінки серед жінок є актуальним завданням сучасного суспільства. Розлади харчової поведінки, такі як анорексія, булімія і компульсивне переїдання, є серйозними проблемами здоров'я, які можуть привести до дефіциту поживних речовин, погіршення функціонування органів та систем організму, зниження імунної системи, а також до ризику розвитку серйозних хвороб.

Вивчення розладів харчової поведінки серед жінок допоможе розробити ефективні стратегії попередження та лікування цих проблем. Розуміння факторів, що призводять до розвитку розладів харчування, допоможе налагодити інтервенції, що допоможуть жінкам з ризиковими факторами або тим, хто вже має розлад харчової поведінки.

Отже, мета нашого дослідження включає у себе теоретичне аналізування науково-психологічних джерел з метою виявлення підходів до розуміння поняття «харчова поведінка» (ХП), визначення чинників, що впливають на формування порушень ХП, а також емпірично виявити психологічні особливості порушень ХП серед молодих жінок.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Досліджуючи низку наукової літератури, ми визначили декілька основних поглядів на розуміння явища харчової поведінки і процесу харчування.

Л. Абсалямова визначає харчову поведінку, як поєднані між собою установки, форми поведінки, емоційне насичення та інші параметри, що супроводжують процес харчування (Абсалямова Л., 2018).

О. Таран вказує: «Харчування – це не лише фізіологічний, а й соціально та культурно зумовлений процес, тому організація раціонального харчування містить психологічні компоненти. Харчова поведінка як складова способу життя людини охоплює пошук, вибір, приготування і вживання їжі, а також усі супутні процеси. Формується вона з дитинства, а отже, впливає на стан здоров'я й у дорослому віці» (Таран О., 2014).

Т. Сорокман зазначає, що особи, які вкрай зосереджені на своєму зовнішньому вигляді та ідеалах краси, можуть віддавати перевагу дієтам та іншим засобам зниження ваги, що може привести до порушень харчової поведінки. Також зазначається, що культурні уявлення про ідеальну фігуру, що підтримуються у ЗМІ та серед соціального оточення, можуть спонукати людей до переслідування нездорових харчових звичок, таких як строгі дієти або переїдання. Суспільний тиск також може змушувати людей їсти відповідно до соціальної норми, а не відповідно до власних потреб (Сорокан Т., 2017).

Серед чинників, що здатні спровокувати виникнення порушень ХП, виокремлюють: стрес, тривогу, депресію та інші емоційні стани можуть спричиняти зміни в харчовому поведінці, такі як переїдання, або навпаки – відмова від їжі (Шопша О., Нагорна Д., 2021).

Розлади харчової поведінки поширені серед жінок вище, ніж серед чоловіків. Жінки мають вищий ризик розвитку розладів харчування через соціальний тиск, низьку самооцінку, стереотипні уявлення про красу та ідеали тіла.

Спираючись на зазначені теоретичні матеріали, нами було виокремлено діагностичний інструментарій для виявлення психологічних особливостей порушень ХП серед жінок: методика «Голландський опитувальник харчової поведінки» DEBQ (для визначення типів харчової поведінки), тест «Тест-опитувальник самоствавлення» (В. Століна, С. Пантелєєва) (виокремлення параметрів самооцінки особистості), методика «Шкала оцінки харчової поведінки» (Д. Гарнера) (надання оцінки ХП), методика «П'ятифакторний

особистісний опитувальник» (Р. Мак-Крас, П. Коста) (визначення особистісних характеристик людини). В опитуванні взяли участь 40 жінок, середній вік яких становить 20 років.

У ході дослідження було встановлено, що жінкам з проявами обмежувального типу харчової поведінки (нервова анорексії) є властивими переживання незадоволеності власними частинами тілами, прагнення до схуднення, спостерігаються ознаки надмірного самоконтролю, і зниження рівня самовпевненості і прийняття власного «Я».

Особи з прояви порушень ХП екстернального характеру (компульсивне переїдання) демонструють низькі ознаки самокерівництва і надмірною імпульсивністю. Тобто, такі жінки схильні споживати значну кількість їжі під впливом зовнішніх чинників, що провокують нездатність визначати відчуття насиченості і голоду.

Жінкам, у яких визначено ознаки емоціогенного типу харчової поведінки (нервова булімія), є властивим надмірне самозвинувачення, що може спостерігатися після прийому їжі; некомпетентність та емоційна нестійкість, що демонструється у вигляді заїдання негативних станів.

Враховуючи отримані показники, ми зазначає, що окрім дослідження порушень ХП, необхідно наголосити на особливостях профілактики попередження розвитку даного явища.

Профілактика порушень харчової поведінки включає в себе ряд заходів, що сприяють збереженню здорового способу життя та допомагають уникнути розвитку різних хвороб. Основні рекомендації щодо профілактики порушень харчової поведінки: раціональне харчування, регулярний прийом їжі, відмова від швидкої їжі та суворих дієт, регулярна фізична активність, уникнення стресових ситуацій, розвиток позитивного ставлення до їжі та свого тіла, регулярний медичний огляд (Загородній В., Ярославська Л., 2018).

Висновки. Отже, харчова поведінка – це сукупність дій та звичок, пов'язаних з харчуванням, включаючи вибір їжі, її приготування та

споживання. Це також включає здоров'я, настрій, емоції, соціальні та культурні фактори, що впливають на наші харчові звички та вибір їжі.

Формування і розвиток порушень ХП залежить від низки чинників: біологічних, соціальними, культурними, економічними і психологічними.

Отримані показники дають змогу засвідчити певні психологічні особливості проявів порушень харчової поведінки серед молодих жінок, і дати нам підґрунття для подальших досліджень параметрів розладів ХП різних вікових категорій жінок, а також стає можливим розробка профілактичних і корекційних заходів роботи з подібними розладами.

Література:

1. Абсаямова Л. Психологічні основи готовності до змін в харчовій поведінці. *Психологічний часопис: збірник наукових праць. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2018. С. 108–121.*
2. Загородній В., Ярославська Л. Продукти та технологія функціонального харчування. *Матеріали першої міжнародної науково-практичної конференції «Інтеграційні та інноваційні напрямки розвитку харчової індустрії».* 2018. С. 130-134.
3. Сорокман Т. Фактори, що впливають на розвиток розладів харчової поведінки. *Перспективи розвитку медичної науки і освіти : збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-методичної конференції, присвяченої 25-річчю Медичного інституту Сумського державного університету.* 2017. С. 109.
4. Таран О. Психологічні відмінності харчової поведінки серед сучасної молоді. Житомирський Державний університет імені Івана Франка. 2014. 46 с.
5. Шопша О., Нагорна Д. Психологічні особливості порушень харчової поведінки. *The 9th International scientific and practical conference Actual trends of modern scientific research. Publishing, Munich, Germany.* 2021. С. 426-432.

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ВИЗНАЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ

О.О.Степаненко

Херсонський державний університет, olena.stepanenko@university.kherson.ua

Науковий керівник: кандидатка психологічних наук, доцентка

Н. І. Тавровецька

У сьогоденних умовах нестабільності у суспільстві нашої країни, досягнення та сприйняття психологічного благополуччя людиною залишається достатньо проблематичним, проте, бажаним. Це пояснюється тими позитивними змінами, які супроводжують відчуття благополуччя. Важливість вивчення досягнення людиною благополуччя зумовлена її особистісним сприйняттям і ставленням до нього, а також залежить і від ступеня суб'єктивності його переживання кожною людиною особисто. Проблема відчуття та сприйняття психологічного благополуччя, нарізно впливає на самопочуття та поведінку, процес і результат діяльності кожної особистості та формування її цілісної картини майбутнього. Тому ми поставили завдання теоретично дослідити та проаналізувати наукову літературу з метою визначення поняття «психологічне благополуччя» з подальшою перспективою його експериментального дослідження.

Вивченням поняття психологічного благополуччя особистості займалися такі відомі зарубіжні автори як Н. Брадберн (Bradburn, 1969), К.Рифф (Ryff, 1989; 1995), А.С. Вотерман (Waterman, 1993), Э. Дінер (Diener, 1984, Diener, 1995), Р.Райан та Э.Диси (Ryan, Deci, 2000). Із сучасних і вітчизняних науковців можна зазначити таких як: О.О.Абрамюк та А. С.Липецька (2018), Б.Є.Пахоль (2017), М.Б.Кліманська та І.І.Галецька (2019), Л.З.Сердюк (2021), Н.В.Каргіна (2019), І.Я.Коцан (2011), О.В.Павленко (2019), Л. М.Яворовська (2014).

У психології поняття «благополуччя» почало своє розповсюдження після виходу роботи Нормана Бредберна «Структура психологічного

благополуччя» у 1969 році (Bradburn, 1969), у якій він розглядав психологічне благополуччя у наявності з такими показниками у житті людини, як баланс позитивних та негативних емоцій, її суб'єктивне відчуття щастя і задоволеність життям. Пізніше феномен благополуччя почав розглядатись у межах позитивної психології, засновником цього напрямку є американський сучасний психолог Мартін Селігман. Який у широкому значенні поняття «благополуччя» розглядає як складний комплекс емоційних переживань: задоволення життям, відчуття цілісності та внутрішньої рівноваги та інше (Seligman, 2011).

Пізніше представники гедоністичного підходу вважали, що психологічне благополуччя може визначатись досягненням задоволення і униканням невдоволення. В той же самий час задоволення може бути не лише на фізичному рівні, але й на ментальному, тобто задоволення від особистісних досягнень людини. Ранні дослідження американських психологів Нормана Бредбурна (1969), а пізніше і Еда Дінера (1985) заклали теоретичну базу феномену психологічного благополуччя у 1980 роки. Свого часу Н. Бредберн зазначав, що психологічне благополуччя відображає стан щастя чи нещастя. Пізніше Е. Дінер розглядав суб'єктивне благополуччя як переживання позитивних емоцій, та наголошував, що благополуччя не можна розглядати ізольовано від окремої особистості, необхідно враховувати її особистісні відчуття щастя і задоволення життям відповідно до своїх індивідуально сформованих цінностей. Визначаючи поняття особистісного психологічного благополуччя, Е. Дінер (Diener, 1985) розглядав такі три основні підходи:

- суб'єктивістський підхід, який пов'язаний із тим принципом, що єдиний спосіб оцінити щастя людини – спросити її;

- підхід, що базується на методах прямого вимірювання позитивних складових життя, а не відсутності негативних факторів;

-сумарна глобальна оцінка всіх аспектів життя, хоча й оцінюються окремі його складові: сексуальне задоволення, професійне задоволення, задоволення від оточуючого суспільства та інші

Евдемоністичний підхід ґрунтується на ідеях преставників гуманістичної психології, які розглядали різні аспекти позитивного функціонування особистості у суспільстві та описували благополуччя як розвиток особистості, повноту її самореалізації т.т. можливість людини стати суб'єктом власного життя відповідно запитам її соціального оточення. У межах евдемоністичного підходу, благополуччя розглядається як багатофакторний конструкт, представлений у складних взаємозв'язках культурних і соціальних, психологічних і фізичних, економічних і духовних чинників. Відповідно цих поглядів американська професорка психології Кэрол Дайан Ріфф (Ryff, 1995) розробила теорію на основі аналізу концепцій, пов'язаних із позитивним функціонуванням особистості. Її підхід дав змогу узагальнити і виділити шість основних компонентів психологічного благополуччя: самоприйняття, позитивні відносини з оточуючими, автономія, управління оточуючим середовищем (компетентність), мета (ціль) у житті, особистісне зростання. Авторка також розробила і методіку дослідження психологічного благополуччя. Згідно якій людина вважається психологічно благополучною, якщо вона «повноцінно функціонує» і є «зрілою» особистістю. Проте, це не завжди призводить людину до задоволення і дає насолоду від життя. Тож є очевидним, що суб'єктивне відчуття цінності людини може бути лише частиною благополуччя і не відображає суб'єктності її позиції.

На початку 2000 років деякі з зарубіжних психологів запропонували своє бачення щодо поєднання гедоністичного та евдемоністичного напрямків у розгляданні поняття «благополуччя». Зокрема, американський психолог Р.Бісвас-Е.Дінер у співавторстві із Т. Кашден, Л. Кінг (2009) пропонують єдиний підхід, оскільки вважають, що евдемоністичні та гедоністичні аспекти благополуччя можуть працювати в тандемі. Зосередження уваги на

дослідженні конкретних аспектів благополуччя, а не на проведенні різниці між двомарозуміннями благополуччя, сприяє більш ефективному дослідженню проблеми. У межах такого бачення суб'єктивне психологічне благополуччя є показником ступеня спрямованості на реалізацію основних компонентів позитивного функціонування та ступеня реалізованості даної спрямованості, яка суб'єктивно виражається у домінуванні позитивного афекту, задоволеності собою та життям.

Відповідно думки вітчизняних психологів О.Абрамюк та А.Липецької, (Абрамюк, Липецька, 2018) є доцільним інтегрувати описані вище підходи, так як вони не є взаємовиключними, а навпаки – є взаємодоповнюваними, для утворення єдиної концепції, яка синтезує і не заперечує досвід та наукові здобутки обох підходів. Таке цілісне утворення і складатиме суб'єктивне відображення психологічної реальності особистості.

Аналізуючи роботи вітчизняних науковців щодо вивчення ними поняття «благополуччя», важливо відмітити про досліджування психологічного благополуччя у зв'язку із деякими суміжними поняттями.

Так, Н. Каргіна (Каргіна, 2017) вивчаючи самодостатність як ресурс психологічного благополуччя, констатує зв'язок понять «самодостатність» та «психологічне благополуччя». Отримані нею дані вказують на беззаперечну значущість цих понять та свідчать про їх можливість впливу в аспекті соціально-економічних відносин особистості. У своєму дослідженні вона доводить, що психологічно благополучна людина є водночас й самодостатньою особистістю, яка характеризується як незалежна, та милостива по відношенню до свого оточення. Також авторка зазначає, що перебільшена самодостатність може негативно вплинути на психологічне благополуччя. Якщо людина стає занадто самодостатньою вона може відсторонюватись від соціуму, а це з часом призводить до почуття внутрішньої тривоги, і як наслідок виникають різного характеру невротичні стани особистості. Н.В. Каргіна встановила, що самодостатність дозволяє людині підтримувати загальний рівень свого психологічного благополуччя та

надає їй можливості для пізнання себе, дає змогу для свого різностороннього розвитку, підвищує адаптаційний потенціал, та альтруїстичну спрямованість особистості.

Б. Пахоль (Пахоль, 2017) розглядаючи питання професійного благополуччя, виділив важливість загального благополуччя особистості. Він зазначив, що стан загального благополуччя (*general well-being*) істотно впливає на професійну діяльність. А такі стани особистості як депресія або тривожні розлади, заважають її позитивному функціонуванню та не дають отримувати задоволення від своєї професійної діяльності (*professional well-being*). Проаналізувавши різні підходи до розгляду професійного благополуччя і надалі у своїй роботі визначаючи критерії та складові компоненти професійного благополуччя Б.Є.Пахоль прийшов до висновку, що абсолютна більшість з цих підходів сформована під впливом концепції суб'єктивного психологічного благополуччя, яка була сформована вже згадуваними нами науковцями як N. Bradburn, E. Diener, C. Ryff.

О. Павленко (Павленко, 2019) вивчаючи закономірності чинників благополуччя особистості, які можуть бути використані для організації психологічної роботи з особистістю, спиралась на гедоністичний напрямок у вивченні внутрішніх переживань людини. Розглядаючи чинники благополуччя людини, авторка у своєму дослідженні встановила, що особистість, яка є благополучною розуміє себе, має сформований Я-образ та Я-концепцію особистості; така особистість є суб'єктом по відношенню до самої себе (самотворення, *self-made*); відчуває себе благополучною, сприймаючи позитивну оцінку в ході отримання схвальної реакції оточуючих на результати своєї діяльності.

Таким чином суб'єктивне відчуття благополуччя – це психологічне явище, яке уособлює природне прагнення людини до внутрішнього балансу, комфорту, почуття щастя. Фізіологічні зміни особистості, соціальні зміни в житті, економічний розвиток та політична ситуація країни залишають значний відбиток на оцінку особистого життя. Оскільки якість життя

передбачає, суб'єктивну оцінку рівня свого благополуччя в духовному, соціальному, психологічному, фізичному, матеріальному та інших планах, досліджуване явище представляє інтерес з точки зору науки. Подальшою перспективою нашої роботи є визначення чинників психологічного благополуччя та його експериментальне дослідження.

Література:

1. Абрамюк О.О, Липецька А.С. Концептуальна структура феномену «Суб'єктивне благополуччя» та особливості його вимірювання. *Психологія: реальність і перспективи*. Збірник наукових праць РДГУ. Випуск 11, 2018. С.10-17
2. Каргіна Н.В. Самодостатність як ресурс психологічного благополуччя. *Наука і освіта*. 2017. №7. С.76-82.
3. Пахоль Б.Є. Професійне благополуччя: огляд ключових концепцій і наукових досліджень феномену. *Український психологічний журнал: збірник наукових праць: КНУ імені Тараса Шевченка*, 2017. No 2 (4). С. 107-140.
4. Павленко О.В. Чинники благополуччя особистості у психологічних практиках Благополуччя особистості як мета психологічних і соціальних практик: матеріали всеукраїнського науково-практичного семінару (25 вересня 2019 року, Київ) / за ред. Ю.М. Швалба. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2019. 54 с.
5. Martin E. P. Seligman Flourish. A Visionary New Understanding of Happiness and WellBeing. New York: Simon and Schuster, 2011 P. 24-29
6. Biswas-Diener R., Kashdan T. B., King L. A. Two traditions of happiness research, not two distinct types of happiness. *The Journal of Positive Psychology*. 2009. Vol. 4, No 3. P. 208–211.
7. Bradburn N. The Structure of Psychological well-being. Chicago : Aldine Pub. Co., 1969. P. 320.
8. Diener E., Larsen R. J., Levine S., Emmons R. A. Frequency and intensity :

Dimensions underlying positive and negative affect. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1985. № 48. P. 1253–1265.

9. Ryan R. M., Deci E. L. On happiness and human potentials: A Review of Research on Hedonic and Eudaimonic Well-Being. *Annual Reviews Psychol.* 2001. No 52. P. 141–166.
10. Ryff C., Corey Lee M. Keyes The Structure of Psychological Well-Being Revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1995. Vol. 69, No 4. P. 719–727.

ПСИХОЛОГІЧНА КОРЕКЦІЯ МОВЛЕННЯ ПОСЛЯ ІНСУЛЬТУ

Трубаєва К.А.,

Херсонський державний університет, sandurenkokaterina@gmail.com

Науковий керівник: докторка психологічних наук, професорка С. Д. Яковлева

Вступ. Інсульт – провідна причина стійкої втрати працездатності та здатності до самообслуговування вповсякденному житті. У 2017 році Європейським альянсом боротьби з інсультом (SAFE) спільно з Європейською організацією інсульту (ESO) було виконано всебічний огляд цієї проблеми. Зарезультатами їхнього звіту «Тягар інсульту в Європі», до 2035 року через старіння населення очікується зростання кількості випадків інсульту на 34%.

Відповідно до наведених у профільному уніфікованому клінічному протоколі медичної допомоги статистичних показників, захворюваність на ішемічний інсульт в Україні становить 280-290 випадків на 100 тис. населення та перевищує середній показник у розвинених країнах Європи (200 випадків на 100 тис. населення) (Тарас, 2020)

Відповідно до наведених даних на сайті Міністерства охорони здоров'я України, 257 медичних закладів в Україні законтрактовані на надання допомоги пацієнтам з інсультами, проте статистика смертності внаслідок цієї хвороби залишається невтішною. Зазначається, що щороку понад 100 тисяч українців стають жертвами інсульту, причому 1/3 з них молодше 65 років (Ляшко, 2022).

Згідно зі світовою статистикою, щорічно приблизно 2,4 мільйона людей по всьому світу отримують діагноз афазії. Також, згідно зі статистикою Американського інституту інсульту, в США щорічно понад 180 000 людей розвивають афазію в результаті інсульту.

У багатьох країнах, включаючи Україну, проблема афазії є значною, оскільки це розлад, який може змінити якість життя людини та її спілкування з іншими людьми. Враховуючи зростання захворюваності на інсульт та інші

неврологічні захворювання, ймовірно, кількість хворих на афазію також збільшується в різних країнах світу, включаючи Україну.

Метою статті є дослідити питання психологічної корекції мовлення після інсульту. Отже, статистика невтішна, але через військову агресію росії ці дані прогнозовано зростають, а збільшення кількості інсультів, що в свою чергу впливає на якість життя, вимагає проаналізувати питання психологічної корекції мовлення після інсульту.

Теоретичне обґрунтування проблеми. Порухення мовленнєвої функції після інсульту помолодшало на 10-15 років й набуває поширення серед людей зрілого віку і молоді. Попри вивчення природи мовленнєвих розладів, психологічна корекція мовлення у хворих після інсульту, а також психологічні умови для проведення мовленнєвої корекції потребують більш детального, комплексного вивчення з боку вітчизняної психології.

Водночас зростання кількості хворих, запити практики висувають потребу в комплексному теоретичному та прикладному дослідженні особливостей мовлення пацієнтів після інсульту та можливостей його відновлення впродовж реабілітаційного періоду. Цезумовлює актуальність нашого дослідження, мета якого і полягає в розробці методів психологічної корекції мовлення після інсульту, відповідно до ступеня та локалізації уражень мозку і можливостей його відновлення впродовж реабілітаційного періоду.

Під психологічною корекцією мовлення, ми розуміємо певний комплекс методів суб'єкт-об'єктного впливу на клієнта з метою виправлення порушень мовлення й мислення, що регулюють поведінку в певній мовленнєвій ситуації (Шапочка, Трубаєва, 2022)

Проблемами відновлення у дорослих людей після інсульту, з медичного аспекту, розглядали Б. Віленський, П. Волошин, Д. Гуляєв, М. Касте, В. Коваленко, Т. Міщенко, І. Ревенько, Ю. Фломін, D. Leys та ін. Вони розглядали афазію, як один з проявів локальних або дифузних уражень головного мозку. До сучасних досліджень афазії відносяться

праці О. Берднікович, Р. Данько, О. Ларіної, О. Лянної, Ю. Мещерякової, К. Народнової, О. Пурцхванідзе, А. Савицького, І. Тонкононого, А. Цветкова та ін. Вагомий внесок у розвиток учення про афазію зробили Е. Бейн, М. Бурлакова, Т. Візель, В. Коган, О. Лурія, П. Овчарова, В. Опель, Л. Столярова, Л. Цветкова та ін. (Міщенко, 2020).

Методологія та методи дослідження. Після інсульту, міжгалузеве залучення фахівців може допомогти пацієнтам повернути свої мовні функції та покращити якість життя. До основних фахівців, яких можна залучити відносять: лікарів-неврологів, які проводять діагностику інсульту та лікування медичними засобами; логопедів, які допомагають пацієнтам відновити мовлення після інсульту, шляхом використання різноманітних технік, зокрема артикуляційних вправ, розвитку фонематичних умінь й навичок та роботи зі словниковим запасом; психологи можуть допомогти пацієнтам, які мають проблеми з емоційними реакціями на наслідки інсульту, такі як депресія, тривога або стрес, надавати різноманітні види підтримки, такі як індивідуальні консультації, психотерапія або групові заняття; завданням окупаційних терапевтів є допомога пацієнтам у відновленні навичок, необхідних для повноцінного функціонування в повсякденному житті.

В Україні існують наукові установи та клініки, де проводяться дослідження, щодо застосування нових методик терапії, вивчення та застосування методів психологічної корекції мовлення при афазії, зокрема Інститут нейрохірургії імені академіка А.П. Ромоданова НАМН України, займаються Інститут нейрореабілітації, медичний центр «Лілея» та інші.

За визначенням М. Шеремет, афазія – це повна або часткова втрата мовлення внаслідок органічного ураження кори головного мозку, це системне порушення мовлення, яке охоплює різні рівні організації мовлення, впливає на його зв'язки з іншими психічними процесами та призводить до дезінтеграції всієї психічної сфери індивіда (Шеремет, 2013)

Афазія характеризується порушенням всіх сторін мовлення: фонетики, лексики, граматики.

Типовим для пацієнтів, які зазнали інсульту, є явище дисфазії. Дисфазія, на відміну від афазії, кваліфікується як часткова втрата мовної функції та фіксується приблизно у третини постінсультних хворих (Bonita, 1983). Це порушення виникає внаслідок ураження лівої півкулі і стосується всіх аспектів мови – її породження та розуміння, а також читання та письма, уражаючи також здатність спілкуватись мовою жестів і малювання. Водночас воно різниться від загальних когнітивних порушень людини, не впливає на здатність до планування, запам'ятовування, уявлення тощо.

Основна мета психологічної корекції мовлення при афазії – покращити комунікативні навички людини та допомогти їй зберегти здатність спілкуватися з іншими. За твердженням Л. Цветкової, нейропсихологічний аналіз порушень мовлення при афазії починається в діагностичній і реабілітаційній практиці з ретельного вивчення анамнезу захворювання, даних історії хвороби (неврологічний статус, дані ЕКГ, параклінічні методи обстеження хворих) і включає розгляд декількох аспектів, в яких може проявитися порушення мовлення (Цветкова, 2001).

Відповідно до діючої моделі біопсихосоціальної світоглядної моделі сучасного суспільства, вважаємо необхідним завданням відновлювального навчання при афазії соціопсихологічний аспект відновного навчання, що передбачає комплексний вплив на мовлення, поведінку і всю психічну сферу в цілому. Комплексний вплив вимагає рішення наступних завдань, а саме відновлення мовлення як психічної функції, а не пристосування особи з афазією до свого дефекту; відновлення діяльності мовленнєвого спілкування, а не ізольованих сенсомоторних операцій мовлення; включення особи з афазією в нормальні мовленнєві умови.

При цьому для досягнення поставленої мети необхідне виконання певних умов. Зазначимо, що під поняттям «умова» розуміють необхідні обставини, що сприяють чомусь; обставини, особливості реальної дійсності,

при яких здійснюються зміни. В тлумачному словнику сучасної української мови більш конкретизується поняття «умова» — необхідна обставина, що уможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь, як фактор, рушійна сила будь-якого процесу, явища; чинник.

Психологічні умови— багатовимірний процес, що зосереджений на позитивних сторонах і перевагах особистості, який сприяє відновленню віри у себе і свої можливості, підвищенню резистентності особистості з обмеженими можливостями до дестабілізуючих зовнішніх і внутрішніх чинників.

Результати дослідження. Ми пропонуємо наступні умови психологічної корекції мовлення після інсульту, що може бути важливим кроком у відновленні мовних функцій та покращенні якості життя пацієнта:

Індивідуально-орієнтований підхід: при психологічній корекції мовлення після інсульту необхідно враховувати індивідуальні особливості пацієнта. Кожен випадок інсульту є унікальним, тому індивідуальний підхід до пацієнта є ключовим елементом успішної корекції. Саме формування індивідуальних мотивів у пацієнта сприятиме відновленню.

Раннє втручання: рання психологічна корекція мовлення після інсульту може допомогти відновити мовні функції швидше. Оскільки мовлення взаємодіє з усіма психічними процесами, опора на збережені функції є важливим й ефективним компонентом психологічної корекції мовлення. Це може бути особливо важливим для людей, які мають професійну залежність від мовлення (наприклад, вчителі, юристи, артисти тощо).

Розвиток зв'язку: психологічна корекція мовлення може включати розвиток зв'язку, як то опора на збережені форми вербальної і невербальної мовленнєвої діяльності та і використання засобів альтернативної комунікації. Це може бути корисним для пацієнтів, які мають проблеми із розумінням або відтворенням мовлення. Розвиток зв'язку може включати опору на ігрову діяльність, співи, читання віршів або навчання нових способів використання мови (наприклад, використання жестів, міміки, карток зі словами) або

використання сучасних технологій, таких як наприклад, інтерфейси для мовлення.

Створення позитивної атмосфери: вербальний і невербальний матеріал повинні створювати позитивний емоційний фон і давати позитивні стимули для поступового просування вперед від простого до складного з урахуванням різноманітності поданого матеріалу.

Висновки. Враховуючи, що сьогодні активно використовуються різні методи корекції афазії, вважаємо необхідним в подальшому дослідити і проаналізувати діючі методики реабілітаційної корекції порушень мовлення після інсульту з урахуванням індивідуальних потреб пацієнтів.

Результати проведеного нами дослідження довели, що особи, що перенесли інсульт потребують обов'язкового стороннього впливу міжгалузевої команди супроводу для відновлення спектру мовних порушень.

Література:

1. Ляшко В. Покращення допомоги пацієнтам з інсультами залежить також від успішного менеджменту на місцях 2022 Електронний ресурс. URL : <https://moz.gov.ua/article/news/pokraschennja-dopomogi-pacientam-z-insultami-zalezhit-takozh-vid-uspishnogo-menedzhmentu-na-miscjah---viktor-ljashko>
2. Міщенко М.С. Теоретичні аспекти відновлення комунікації у дорослих за фазією, що перенесли інсульт *Актуальні питання корекційної освіти*. 2020. Електронний ресурс. URL : <http://aqce.com.ua/>
3. Тарас Н. Інсульт як один із найбільших медико-соціальних викликів сьогодення. *Медична газета «Здоров'я України 21 сторіччя» № 6 (475) 2020*. Електронний ресурс. URL : <https://health-ua.com/article/60091-insult-yak-odin-z-najblshih--medikosotcalnih-viklikv-sogodennya>
4. Шапочка К.А., Трубаєва К.А. To the question of identifying the concept of psychological correction of speech. *Збірник наукових праць ХДУ Серія Психологічні науки*. Вип. 2 Херсон. 2022. 130с. (С.117-124).

5. Шермет М.К. Логопедія. Підручник. К.: Видавничий Дім «Слово». 2013. 672 с.
6. Цветкова Л.С. Афазия и восстановительное обучение М.: МПСИ. 2001.
7. Bonita, R. Speech and language disorders after stroke: an epidemiological study New Zealand Speech and Language Therapy Journal. 1983. №38. P. 2–9.

ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ І САМООЦІНКИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД

В.В. Фартушина

Херсонський державний університет, valeriaburdyga6@gmail.com

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент І. Р. Крупник

Постановка проблеми. Агресивна поведінка та самооцінка особистості є одними з провідних тем сучасних наукових досліджень в психологічній науці, проте дослідження цих феноменів з точки зору особистості майбутніх психологів зустрічаються вкрай рідко. Зважаючи на те, що в структурі професійної ідентичності майбутніх психологів лежить сформованість певних рис характеру та особливостей особистості, дослідження агресивної поведінки та самооцінки є доволі важливими аспектами на шляху до успішності в професії сфери людина-людина.

Самооцінка, перш за все, є феноменом, який спонукає особистість досягати мети як в приватному, так і в професійному житті через свій тісний зв'язок з якостями особистості та мотивацією. Вона є важливою складовою «Я-концепції», адже відображає ставлення особистості до себе та має зв'язок із минулим досвідом особи. Самооцінка майбутніх психологів є складовою професійної ідентичності та фахового становлення, адже виступає як детермінація професійної мотивації та пов'язана з рівнем домагань особи.

Агресивна поведінка часто виступає в ролі невідповідності між самооцінкою особи та її оцінкою з боку соціуму, до якого особа включена, що часто спричиняє проблему компенсування власної заниженої самооцінки проявами приниження та емоційних зривів на інших людей.

Обидва феномени є пов'язаними як складові самосвідомості, адже самооцінка є компонентом, що регулює агресію, тому занижений рівень самооцінки виступає одним з факторів, що спричиняють агресивну поведінку в людини.

Дослідження взаємозв'язку між феноменами агресивної поведінки та самооцінки майбутніх психологів є актуальною проблемою, що дозволить визначити особливості особистісної сфери здобувачів даної професії та визначити шляхи психокорекції для усунення протиріч.

Мета статті полягає в теоретичному та емпіричному дослідженні взаємозв'язку агресивної поведінки та самооцінки майбутніх психологів.

Виклад основного матеріалу. Самооцінка виступає однією з основних ланок саморегуляції особистості, що визначає її активність, світогляд, ставлення до оточуючих та до самої себе, зокрема також детермінує усі види діяльності особи через те, що закладається в структурі особистості з раннього дитинства.

Основними детермінантами агресивної поведінки людини виступають соціальні, емоційні, когнітивні та поведінкові. Зокрема, нас цікавлять емоційні детермінанти, що характеризуються фрустраційними та тривожними впливами на людину соціумом або власною самооцінкою і почуттям меншовартості (Гречковська, 2014; Крупник, 2021)

Також при розгляді деструктивних проявів агресивності у юнаків зазначають самоствердження на фоні інших людей, вияви агресії для підвищення власної значущості (статусу) або встановлення контролю над іншими, що часто виявляється як компенсування критичного рівня самооцінки.

Шилин Д. С. розглядає тісний зв'язок самооцінки та рівня домагань, що описує проблему неадекватної поведінки з точки зору спотвореного ставлення до внутрішнього світу особистості, це, в свою чергу, зачіпає емоційно-вольову та мотиваційну сферу особистості та заважає їй гармонійно розвиватися. (Шилин, 2019). В такому випадку загроза гармонійному розвитку особистості може сприйматися індивідом як загроза його власному «Я» та його самореалізації, що виступає когнітивною детермінантою агресивної поведінки.

Великий доробок вітчизняних та зарубіжних психологів висвітлює припущення взаємозв'язку агресивної поведінки та самооцінки. Зокрема, такий взаємозв'язок часто пояснюється в дослідженнях особливостей булінгу та мобінгу.

Дослідження Хоружого С. М. на тему психологічних чинників булінгу висвітлює проблему взаємозв'язку феноменів, що ми вивчаємо, з такої точки зору: вченим було виявлено пряму статистично значущу кореляцію, яка описує, що високий рівень самооцінки особистості відповідає високому рівню агресивності та навпаки. В дослідженні також описано зв'язок самооцінки із ворожістю особистості, причиною якої виступає можливість похитнути авторитетність підлітка іншою людиною, що входить в оточення, тому висока самооцінка супроводжується й високим рівнем ворожості як особливістю відстоювати свою авторитетність (Хоружий, 2021).

У дослідженні феномену агресивної поведінки С. В. Ворона описує, що агресивність часто виступає як форма протесту в підлітків, що незадоволенні своєю позицією в суспільстві і, як наслідок, в особи виявляється протестна поведінка, що перетікає в агресивну (Ворона, 2019).

Існує також зв'язок між низькою самооцінкою і непрямю агресією (агресія, що спрямована на іншу людину обхідним шляхом або не спрямована зовсім ні на кого) та низькою самооцінкою та високим почуттям провини, яке часто виступає формою прояву аутоагресії, що дозволяє нам дійти висновку, що самооцінка має вплив на агресивну поведінку особистості та різні її типи (Зошій, 2019).

Розглядаючи самооцінку з контексту «Я-концепції» слід зазначити, що завищення самооцінки супроводжується переоцінкою людиною самої себе, що призводить до втрати контактів з оточуючими, егоцентризму та виявів агресивної поведінки. Занижена ж самооцінка характеризується невпевненістю людини у собі, своїх силах, високою тривожністю і недооцінкою своєї особистості, що часто приводить до почуття

меншовартості і, як наслідок, проявів аутоагресії, яка є різновидом агресивної поведінки особистості (Кріль, 2020).

Отже, теоретичний огляд питання взаємозв'язку самооцінки та агресивної поведінки демонструє, що рівень самооцінки є одним з факторів, що призводить до агресивної поведінки особи або формування в неї агресивності як особливості особистості чи риси характеру. Подальші наші дослідження будуть спрямовані на емпіричне дослідження взаємозв'язку агресивної поведінки та самооцінки в майбутніх психологів.

Література:

1. Ворона С. В. Феномен агресивної поведінки в підлітковому віці. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*. Харків, 2019. С. 294-296.
2. Гречковська Л. П. Психологічні фактори динаміки агресивної поведінки підлітків. *Бібліотека методичних матеріалів. Відділ освіти Старосинявської районної державної адміністрації*. Стара Синява. 2014. Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/embed/01002r4r-99a2.doc.html>
3. Зошій І. В. Дослідження агресивності особистості: психолого-педагогічний аналіз. Теорія і практика управління в умовах суспільних викликів і трансформацій : матер. доп. Всеукр.наук.-практ. конф., (06 червня 2019 р.). Львів : Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2019. С. 18-21.
4. Кріль Т. В. Вплив самооцінки особистості на формування позитивної «Я-концепції». Сучасне українське студентство: проблеми та ціннісні орієнтації : тези доп. XIII Всеукр. наук. конф. студентів та молодих вчених, м. Хмельницький 26 березня 2020 р. Київ: Талком, 2020. С. 160-163.
5. Крупник І. Р. Образи «ідеальних» чоловіка та дружини в уявленнях молоді: теорія і практика. Психологічні ресурси в умовах життєвої та

суспільної кризи: соціальний та особистісний виміри. Колект.моногр. Херсон, 2021. С.322-342, ISBN978-617-7941-22-3

6. Хоружий С. М. Психологічні чинники булінгу серед дітей підліткового віку. *Вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологія»*. 2021. №1. С.103-110.
7. Шилин Д. С. Психологічні особливості самооцінки в юнацькому віці. *Інсайт : психологічні виміри суспільства: матер. міжнар. конф. / ред. кол.: І. С. Попович, С. І. Бабатіна, І. Р. Крупник та ін. Херсон : ВД «Гельветика», 2019. Вип. 1(16). С. 302-304. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/8817>*

СЕКСУАЛЬНА ОСВІТА ЯК НЕОБХІДНІСТЬ

О.В.Черевко

Полтавський національний педагогічний університет, cherolvol@ukr.net

Науковий керівник: докторка психологічних наук, професорка К.В. Седих

Сексуальна культура в Україні в процесі розвитку і знаходиться в полярністях між «Християнськими сімейними цінностями» і порноконентом, який споживається у великій кількості. Якщо біологічну складову хоч фрагментарно вивчають на уроках біології і основ здоров'я, то психологічний компонент майже не пропрацьовується. Крім того, на сексуальний розвиток підлітків впливають соціальні норми, стереотипи, сексуальні міфи, які при детальнішому розборі не витримують жодної критики. В результаті чого, до початку статевого життя підліток має викривлені уявлення про секс, стосунки, як задовільняти свої потреби, не порушуючи прав інших.

Через відсутність досвіду і елементарних знань про біологічні, фізіологічні, анатомічні, психологічні, соціальні аспекти сексуальної поведінки, підліткам складно критично сприймати ту суперечливу інформацію, яка потрапляє в їхнє поле.

Одна з проблем відсутності достатньої сексуальної культури – це ранній початок статевого життя, що підвищує ризик статевих інфекцій, небажаної вагітності, сумнівних експериментів. Згідно даних, отриманих Українським інститутом соціальних досліджень імені Олександра Яременка у дослідженні «Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків та молоді» 2018 року, середній вік початку статевого життя в українських підлітків перебуває в межах 14-15 років. Майже кожен десятий тінейджер (9,2% опитаних) заявив, що мав перший сексуальний досвід у 12 років або раніше (Балакірева, Бондар та ін., 2018).

У 2013 році Європейський парламент випустив брошуру «Policies for Sexuality Education in the European Union» У ній виділяється п'ять складників ефективного сексуального виховання:

- комплексний підхід. Статева освіта має охоплювати і фізичний, і емоційний аспекти;
- участь батьків. Вони мають право долучатися до просвіти своїх дітей на цю тему;
- у школах цей предмет мають вести спеціально навчені викладачі;
- відвідування таких уроків має бути обов'язковим;
- навчальні програми, які дозволяють говорити на різноманітні теми без табу.

В Україні 9 лютого 2023 року була оприлюднена електронна петиція №22/179600-еп (Автор (ініціатор): Тишко Ірина Леонідівна) про «Впровадження обов'язкового статевого виховання в систему освіти України» яка набрала необхідну кількість голосів, має статус «на розгляді».

В рамках наукової роботи «Вплив конструктивів на сексуальний розвиток підлітків», нами було проведено опитування серед 82 підлітків 16-17 років (34 з сільської місцевості і 48 міських). Завданням було з'ясувати суб'єктивну оцінку підлітків своєї обізнаності в питаннях сексології, ставлення до ЛГБТ, а також деяких питань, що стосуються фізіології сексу і засобів захисту. З-поміж запитань, на які пропонувалось дати відповідь, були: «Ви вважаєте себе достатньо обізнаним/обізнаною в питаннях сексології?», «Для чого потрібен презерватив?», «Ваше ставлення до людей з нетрадиційною сексуальною орієнтацією?», «Скільки триває статевий акт?».

15% підлітків з сільської місцевості і 25% міських вважають себе достатньо обізнаними в питаннях сексології. Найвищий відсоток у міських хлопців (54%), а найнижчий у хлопців з сільської місцевості (12%).

Характерним є те, що 44% міських підлітків 56% підлітків з сільської місцевості розглядають презерватив лише як засіб від небажаної вагітності і не розглядають як захист від хвороб, що передаються статевим шляхом.

Негативне ставлення до чоловіків геїв висловили 65% хлопців із сільської місцевості і 25% міських. Дівчата толерантніші виявилися в цьому питанні: негативних відгуків не було. До жінок лесбійок також відрізняється ставлення: негативно 41% хлопців з сільської місцевості і 25% міських хлопців. Дівчата ставляться здебільшого позитивно або нейтрально.

30% підлітків з сільської місцевості і 35% міських вважають, що статевий акт в середньому триває від 20хв. до години і більше.

Підсумовуючи вищезазначене, потреба у сексуальній освіті є. Вона має містити як роз'яснення фізіологічних особливостей сексу, так і психологічні та соціальні аспекти. Має прищеплюватися культура згоди та поваги до партнера. Сексуальна освіта має бути підтримкою для підлітка у його особистістному розвитку під час формування платонічного, еротичного і сексуального лібідо.

Література:

1. Балакірєва, О. М., Бондар, Т. В. та ін. (2018) Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків та молоді: за результатами соціологічного дослідження в межах міжнародного проекту «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді». Центр соціологічних досліджень імені О. Яременка.
2. Офіційне інтернет представництво Президента України. <https://petition.president.gov.ua/petition/179600> .
3. Позиційний документ Національної молодіжної ради України “Впровадження сексуальної освіти в Україні”.
4. SexualityEducationintheEU [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.europa.europa.eu/.../LUM_BRI. (2012).
5. Sexual rights: an IPPF declaration [Сексуальні права: Декларація МФПС]. London. <http://www.ippf.org/en/Resources/Statements/Sexual+rights+an+IPPF+declaration.htm>. (2008).

ПСИХОЛОГІЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ПЕДАГОГАМ ПО КОРЕКЦІЇ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У РАНЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Т.С.Шестерньова

Запорізький національний університет, tanyashesternova@gmail.com

Н.О. Губа

Запорізький національний університет, guba.natalya02@gmail.com

Постановка проблеми. У сучасному світі агресивна поведінка є актуальним явищем. Серед молоді частими проявами є фізична та вербальна агресія, що здійснюється ними стосовно оточення та себе. За статистичними даними Генеральної прокуратури України за 2021 рік особами раннього юнацького віку (15-17 років) було здійснено більше 3 тисяч злочинів, більшість з яких – тяжкі та особливо тяжкі злочини з нанесенням тілесних ушкоджень. Окрім того, за даними UNICEF в Україні станом на 2017 рік 89% школярів України хоча б раз стикалися з булінгом, по відношенню до себе або до іншої особи. Також за цей рік серед неповнолітніх осіб було здійснено близько 150 самогубств.

Наведені дані свідчать про те, що проблема агресивної поведінки серед осіб раннього юнацького віку є частим та шкідливим явищем. За певних несприятливих умов та індивідуальних особливостей у осіб характеризованого віку виникають внутрішні або зовнішні конфлікти у соціальних групах, одним зі шляхів вирішення яких стає агресивна поведінка. Дані прояви нерідко порушують моральні та етичні норми суспільства, комфорт і стан оточення і власне особистості. Тому вивчення агресивної поведінки є необхідним і важливим для педагогів, аби вміти уникати та коригувати такі прояви серед осіб раннього юнацького віку у різних суспільних середовищах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед сучасних українських дослідників проблему агресивної поведінки у ранньому юнацькому віці

вивчають: В.В. Кириченко, М.Д. Белей, Р.В. Павелків, О.Є. Мойсєєва, А.Д. Сподобаєва, С.П. Байда та інші. У працях описані особливості раннього юнацького віку, можливі причини виникнення агресивної поведінки, а також способи корекції агресивних проявів.

Мета дослідження: проаналізувати особливості прояву агресивної поведінки у осіб раннього юнацького віку шляхом теоретичної обробки матеріалу та емпіричного дослідження; запропонувати способи корекції агресивної поведінки у осіб раннього юнацького віку у педагогічній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Для визначення шляхів корекції агресивних проявів юнаків необхідно проаналізувати основні причини їхнього виникнення у середовищі навчального закладу. Головними чинниками, що можуть сприяти виникненню агресивної поведінки у ранньому юнацькому віці є наступні: індивідуально-психологічні та вікові особливості особистості, моральні та етичні норми, соціальна, політична організація суспільства, внутрішньо сімейний клімат, характер та система виховання, фізіологічні особливості, умови навколишнього середовища, вплив алкогольних та наркотичних речовин на людину (В.М. Савчин, 2006).

З метою детального аналізу особливостей і причин виникнення *агресивної поведінки у ранньому юнацькому віці* було проведено експериментальне дослідження шляхом опитувального методу з використанням сервісу Googleforms, у онлайн форматі протягом 5 днів (з 02.11.2022 по 06.11.2022 року). Вибірка складала 118 осіб віком від 15 до 17 років включно, більшість з яких є студентами коледжу Економіко-правовничого фахового коледжу Запорізького національного університету.

Для дослідження були використані два тестових опитувальника:

1) Тест вимірювання агресії Б. Басса і Р. Даркі (адаптований Л.Г. Почебут) – дана методика застосовується для визначенні рівня агресивності, а також основних видів проявів агресивної поведінки і визначення переважаючого або переважаючих (А. Н. Buss, А. Durkee, 1957).

2) Шкала задоволеності життям Е. Дінера – застосована для визначення загального рівня задоволеності життям респондентів (Е. Diener, 1985).

Аналізуючи отримані результати виявилось, що показники рівнів агресії більшості респондентів раннього юнацького віку є середніми або високими. Визначаючи переважаючий вид поведінки за шкалами, найбільш високою виявилася самоагресія, на другому місці – фізична агресія (рис.1).

Рис.1. Відсоткові показники рівнів агресії за шкалами

Наступним етапом дослідження було співставлення і порівняння результатів двох методик – рівнів прояву агресії та рівня задоволеності життям. Щоб довести, що між двома величинами існує зв'язок, для розрахунків була використана формула коефіцієнту кореляції Пірсона. Так, за допомогою вбудованої формули в табличному процесорі Excel, було отримано від'ємний результат коефіцієнту кореляції (-0,29), з чого можна зробити наступний висновок: при від'ємному коефіцієнті кореляції величини мають протилежний зв'язок – що більша одна величина, то менша інша (у даному випадку: що більший рівень агресивної поведінки, то менший рівень задоволеності життям).

Враховуючи наведені результати дослідження, агресивна поведінка у ранньому юнацькому віці є поширеним явищем і потребує корекційних заходів. Наведу декілька рекомендацій для педагогів з приводу порушеної проблеми:

1. Перше за все, необхідно враховувати вікові та індивідуальні особливості осіб раннього юнацького віку. Так, у цей період відбувається стрімкий фізіологічний та психологічний розвиток, вибудовується система цінностей та інтересів, формується самосвідомість та ідентичність особистості. Кожна особа має індивідуальні особливості – темперамент, риси характеру, функціональні можливості (Мироненко В.І., 2011) Через це нерідко виникають міжособистісні конфлікти у групах однолітків, причиною яких є агресивна реакція на критику, певні розбіжності у думках і поглядах. Тож, беручи до уваги цю групу факторів, педагогам необхідно заохочувати юнаків до спільної діяльності, аби покращити соціальні навички особистості. Варто проводити групові та індивідуальні бесіди у разі виникнення конфліктних ситуацій між юнаками, давати командні завдання для того, щоб учасники могли шляхом спільного виконання діяльності налагодити взаємини, уникаючи при цьому агресивних проявів.

2. Необхідно навчити юнака усвідомлювати власні емоції. У разі виникнення агресивного прояву особистість може не розуміти причин своєї поведінки. У цьому випадку доречним буде використання техніки з трьох етапів:

- 1) Усвідомлення емоції, яку відчуває юнак
- 2) Обговорення емоції в голос (наприклад: «Зараз я відчуваю сильний гнів»)
- 3) Обговорення причини виникнення емоції. (наприклад: «Зараз я відчуваю сильний гнів, тому що посварився з другом»).

Прояви емоцій необхідно контролювати, а для цього юнакові потрібно навчитися розуміти себе. Тож, педагоги можуть порекомендувати юнакам спостерігати за собою і записувати емоції та їхні причини. Необхідно дати

юнакам розуміння, що у прояві емоцій немає нічого поганого, але вони не мають шкодити іншим людям і власне особистості.

3. У разі прояву фізичної агресії можна допомогти юнакам знайти альтернативний варіант, який не нестиме шкоди. Це може бути творча діяльність, фізична активність. Саме тому організація такої діяльності у навчальних закладах педагогами є важливою і необхідною для юнаків. Це допоможе знизити рівень агресії та відволіктися від нервуючих факторів навколишнього середовища.

4. Агресивні прояви можуть виникати через низький рівень самооцінки та негативну «Я» концепцію (Шевців З.М., 2012). Нерідко через цей чинник особистість здійснює вербальну та фізичну агресію стосовно оточення, як спосіб самоствердження, а також стосовно себе. Тож, необхідною складовою корекції агресивної поведінки є навчання особистості прийняття себе. Це може бути групова або індивідуальна дискусія про свої позитивні і негативні якості: наприклад, юнакові необхідно назвати по 5 особливостей які йому в собі подобаються і ті, від яких йому хотілося б позбавитися. Необхідно детальніше обговорити, чому саме наведені якості не подобаються юнакові у собі і як це можна змінити.

5. Не менш важливим є знання способів зниження агресії для юнаків у даний момент. Можна запропонувати наступні техніки для заспокоєння та зниження стресу:

1) Дихальна техніка для заспокоєння. Наприклад, техніка 4-7-8, розроблена Ендрю Вейлом. Передбачає спокійний вдих протягом 4 секунд, далі затримку дихання на 7 секунд та повільний видих протягом 8 секунд. Дані дії допоможуть знизити швидкість серцевих скорочень і заспокоїтись у момент сильного збудження через агресію.

2) Техніка заземлення: у момент відчуття сильного гніву або напруження зупинитися і відволікти увагу на предмети навколишньої дійсності. Наприклад, знайти і назвати 5 предметів зеленого кольору, 5 пластмасових предметів, визначити 5 джерел звуку тощо.

3) Техніка відволікання: відвернути увагу від прояву агресії шляхом заняття іншою діяльністю (наприклад, прослуховування музики, читання або малювання).

Висновки. Отже, агресивна поведінка у ранньому юнацькому віці є поширеним явищем, особливо у середовищі спільної діяльності з однолітками. Про це свідчить аналіз досліджень, що були спрямовані на виявлення особливостей агресивних проявів цього віку. Тож, важливою задачею педагогів є допомога юнакам у боротьбі з проявами небажаної агресії задля уникнення негативних наслідків для оточення і особистості.

Література:

1. Байда С.П., Фактори агресивності у ранній юності – теоретичний аналіз. Педагогічна та вікова психологія. 2022. №2, Т 33 (72). С. 128-132
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2011–2021 роки. Генеральна прокуратура України. [URL: https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html](https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html)
3. Лемак М.В, Пертище В.Ю Психологу для роботи. Діагностичні методики: збірник, 2-ге видання, Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2021. 616 с.
4. Мироненко В.І. Смысловая регуляция агрессивной поведенки в молодіжних неформальних групах скінхедів та неонацистів. Наукові студії із соціальної та політичної психології. 2011. Вип. 27(30). С. 57–67.
5. Савчин М.В. Вікова психологія: навч. посіб. Київ : Академ-видав, 2006. 360 с.
6. Шевців З.М. Основи соціально-педагогічної діяльності. навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 248 с

Наукове видання

Збірник матеріалів конференції

VIII Усеукраїнської науково-практичної конференції

молодих вчених, аспірантів та студентів

**«Соціально-психологічні технології
розвитку особистості»**

7 квітня 2023 року

Відповідальний за випуск *Танасійчук О.М.*

Умовн. друк. арк. 19,1

Видавець і виготовлювач

Херсонський державний університет.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ХС № 69 від 10 грудня 2010 р.
73003, Україна, м. Херсон, вул. Університетська, 27.

